

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

ЧЕТИТЕ ВЪ БЪЛГАРИЯ

Стояновъ

ФИЛИПЪ ТОТЯ, ХАДЖИ ДИМИТРА

И

СТЕФАНЪ КАРАДЖАТА

(1867—1868)

ОТЪ

З. Стояновъ.

ИЗДАНИЕ ПЪРВО.

ПЛОВДИВЪ

Областна Печатница

1885

DRS3.2
A1S8

👉 Сички права са запазватъ. 👈

Изъ книгитѣ на
Иеротимъ II. Сирианецъ.
г. Габрово,
1888 годъ.
VIII

НА

ХРИСТА ИВАНОВЪ

КНИГОВЪЗИЦЪТЪ

най-стариятъ апостолъ на бжлгар-
ската свобода

ПОСВЯЩАВАМЪ ТАЯ СИ КНИГА.

Авторътъ.

Карнаковъ 2573
ЧЕТИТЕ ВЪ БЪЛГАРИЯ *1.50*

Стояновъ, З. ИА

ФИЛИПЪ ТОТЯ, ХАДЖИ ДИМИТРА *50*

И

СТЕФАНЪ КАРАДЖАТА *50*

1867-1868
(1867—1868)

отъ
ОТЪ

З. Стояновъ.

ИЗДАНИЕ ПЪРВО.

ПЛОВДИВЪ

Областна Печатница

1885
ВН

тина подражатели най-малко извън мѣжду българския народъ, когато биографията на сѣки надутъ генералъ, колкото и да бжде той милъ и извѣстенъ намъ, има своите отрицателни и вѣдни послѣдствия. Сѣки неразсждающа по-на длго ще да каже, че той е великъ за това, защото не е българинъ и че българския народъ трѣба да отдава почитание повечето на такива хора, отъ които той са лишава за сега. И дѣйствително, че съ това немарение къмъ нашите поборници, къмъ нашите хора, мнозина сж си сжстали фалшиво понятие, че не сме достойни за нищо, сичко трѣба да очакваме отъ чужденците. А чужденецътъ, мили мой братия, никога не може да бжде истински нашъ доброжелатель. Както и да са преструва той, колкото и да ви са подмазва, че за нашето добро е дошелъ да са жертва — недѣйте го слуша: неговите сжзиви сж коркодилски. Окото му даже нѣма да мигне, когато негова милость продаде и опропасти страната. Освѣнъ това, има и друго зло, както казахъ, което така сжщо ни заставлява да предпочитаме повече себѣ си, своите хора, отколкото неканените наши ужъ доброжелатели. Когато ние захванеме да са надѣваме на чуждите хора, то преставаме вече да сжществуваме, като самостоятеленъ и съ бждще народъ. Тѣжко и горко на оние народи, които чакатъ помощъ отъ другито, които не се облягатъ на своите минци. Турция и Египетъ, па и много други държавици пропаднаха тогава, когато повикаха на помощъ цивилизованата ужъ Европа. Ако въ дѣлата на Турция да са не бжркаха различни Юмеръ и Саджкъ пашовци, ако тие да не бѣха се предпочитали предъ Хасанъ и Османъ Пехливана, то славата на силните Османлии и до сега още щѣше да цвѣти, както е тя цвѣтала преди стотина години.

Ако чуждите хора ни направят добро, то това добро, трѣба да излѣзи изъ носовете ни, нѣма исплащаніе предъ тие благодѣтели, много години, тие ще да ни натякватъ въ очите, за веднажъ сторяната отъ тѣхъ добрина, а ти си длъженъ да мигашъ напредъ имъ, за да не са наруши правилото на признателността . . . . Това е тѣжко и несносно за сѣки народъ, това е убийствено, това е деморализация.

За четите на Тота и Хаджи Димитра, никждѣ почти не е писано до сега на пространно. До освободението ни, за Хаджията ходѣха твърдѣ мжтни слухове. Едни говоряха, че той е живъ и са крие изъ Планината, други казваха, че билъ отровенъ на една Добруджанска кашла, когато бѣгалъ за Ромъния, трети увѣряваха, че живѣялъ въ Турско подъ друго име и пр. Въ сжщата Ромъния, гдѣто най-положително трѣбаше да знаятъ неговата сждба, дълго време сж са храняли съ надѣжда, че Хаджи Димитръ живѣе. Ето що се говори въ една дописка отъ Ямболъ, помѣстена въ 10 брой на в. „Свобода“ отъ 1870 год.: „Като сѣки човѣкъ ида и азъ да ви честитя нова година и да ви ява твърде радостни вѣсти, които трѣбова да бждатъ радостни за сѣки единъ бжлгаринъ. Тие вѣсти сж слѣдующите: Хаджи Димитръ е живъ! Единъ нашъ бжлгаринъ кираджия като отивалъ изъ Ямболъ въ село Умана, то на русокастренската планина, два часа до село Екизлие, срѣщналъ една доста голѣма чета, която предвождаль самъ Хаджи Димитръ. Тая чета била сжставена отъ 30—40 души. Най-напредъ са показаль Хаджи Димитръ, когото кираджията твърде добръ познаваль, и като са приближилъ до кираджията, то Хаджи Димитръ му извикаль по име да са запре. Кога са поразговори-

ли двамата за едно за друго, то Х. Димитръ по-свирналъ и дружината му единъ по единъ излѣзла на пхтьтъ, и като поговорили съ кираджията около $\frac{1}{2}$ часъ, опростили са и си отишли. Хаджи Димитръ, който билъ заостаналъ най-наподиръ отъ другарите си, като щѣлъ да тръгне казалъ на кираджията тие думи: „кажи на мойте братия българе: Хаджи Димитръ е живъ! Нека тие са не боятъ и не отчайватъ, защото идущата пролѣтъ, т. е. 1870 година ще бѣде начало на българското освобождение. Нека нашите братия са готвятъ на бой противъ нашите неприятели, които трѣба да ни върнатъ ограбената у насъ свобода. Носи имъ отъ насъ много здрави и кажи имъ, че и ние сме живи и здрави“. Това са е случило на 11-й Декемврий“.

Сичко това показва до колко е била скъпа паметта на народниятъ юнакъ изъ мѣжду народтъ. Никой не е искалъ да повѣрва, че той е умрѣлъ, и азъ вѣрвамъ, че ако да стоехме още дълго време роби подъ турците, то и до днешенъ день Хаджията щѣше да живѣе, както живѣе още Марко Краевичъ въ простолюдieto. Най-послѣ една дописка въ в. Марица (1878 г.) тури край на народното недоумение. Дописката бѣше отъ с. Аджаръ, въ която неизвѣстенъ господинъ нишаше, че гробътъ на Хаджи Димитра са намѣрилъ въ околността на селото имъ, въ гората Катрафилъ. Отъ какво именно са е познало гробътъ на юнакътъ, слѣдъ истичанието на единадесять години, кой го е погрѣбалъ и пр., за това г. дописникътъ не говори нищо. Той прилага тоя смѣшенъ фактъ, до колкото помня, че и левтъ, който Хаджията ималъ исписанъ на ржката си, можелъ да са познае (!?) Така или инакъ, *но казаниятъ гробъ са раскопа и находящите са въ него кости са принесоха въ Сливенъ. А истинната,*

както ще видѣтъ читателите въ настоящата ми книга, е че Хаджията е падналъ въ послѣдната битка на Бузлуджа; главата му е отнесена въ Търново.

Свѣденіята за четата на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа, сж разказъ на седемъ души хъшове, сичките участвуващи въ тая чета. Тие сж: Ангелъ Т. Обретенковъ, изъ Русчукъ, Дончо Стояновъ — изъ Стара-Загора, Савва Кънчевъ — изъ Търново, Маринъ Нейковъ — изъ Свищовъ; Тодоръ Симеоновъ — изъ с. Галичъ (Ряховско) и Кръстю Минковъ, — изъ Казанлъкъ. Слѣдователно, тукъ не може и да се помисли даже, че ще да има нѣщо погрѣшено и не точно въ изложените факти. Стоянъ Заимовъ, въ растояние на нѣколко мѣсеца са е трудилъ да повѣри тие фактове изъ мѣжду седемте другари, които сж ги допжлнили и потвърждавали въ негово присѣтствие. Послѣ това азъ самъ имахъ възможность да ги провѣря и допжлна втори пътъ. Тукъ сжмъ длжженъ да кажа, че освѣнт помѣнатите погорѣ седемъ души, които бѣха заточени до животъ въ Аккийската крѣпость и освободени слѣдъ С. Стефанскиятъ договоръ, нѣма други живи лица, останали отъ Хаджи Димитровата чета. До освобождението ни, въ Ромжния можеше да намѣришгъ въ сѣка крѣчма Хаджи Димитрови другари, отъ четата, но на тѣхъ ни най-малко нетрѣбва да се вѣрва. Гладтъ и тогавашните тѣжки обстоятелства, принуждаваха мнозина слабодушни да лжжатъ съ народното име. Юнацитѣ отъ Х. Димитровата чета, които ижрвѣ пътъ дигнаха ржка противъ тиранинтъ, бѣха отъ ония хора, които малко жальяха животътъ си. Най-голѣмата часть отъ тѣхъ паднаха въ сражението, а твѣрде малцина са удостоиха да издѣхнатъ на бѣсилницата и да посѣтятъ Азия, както това стана съ *Ботевата чета*.

Азъ схмъ далечъ отъ да претендирамъ, че схмъ сполучилъ да схвана сичко отъ тоя славенъ походъ на нашите борци. Моята цѣль е — да направя начало. Най-голѣми погрѣшки ще срѣшнатъ читателите въ описание на мѣстностите, въ които сх ставали битките. Разказвачите, които не сх пжтували съ карта на рѣцѣте и съ правителственнъ конвой, по гладките равнини на шосето, неможаха да опредѣлять точно и вѣрно, гдѣ именно сх ставали битките. Разбира са, че сичко това си има лѣсенината, живѣять още хората по оная мѣстность — отъ Вардинъ до Бузлуджа, отъ гдѣто прѣминаха борците, но азъ казахъ на друго мѣсто, че да са направил сичко това, не е достаточено само трудъ и ревность. Трѣбва да бжде човѣкъ и богатъ, а богатите у насъ малко искать да знаятъ, кой е билъ Хаджи Димитръ. А за да ма подпомогне правителството, то трѣбаше да бжда ученъ нѣмецъ, или поне нѣщо друго, та тогава да ми са усмихнатъ на сѣкждѣ.

Четицата на Филипъ Тотя, колкото тя и да е скромна, както по своя съставъ, така и по своите дѣйствиа, азъ рѣшихъ да ѝ дамъ мѣсто въ настоящата си книга, понеже на отдѣлно тя неможе да бжде издадена. Както ще видѣтъ читателите, тя съ нищо херойско не се е отличила, т. е. не сх паднали отъ нейното нападение значително число читаци. За насъ това не е до толкова важно, защото ние обрѣщаме по-голѣмо внимание на цѣльта и слѣдствията. Тотювата четица такава и онакава, но тя стрѣсна най-чувствително босфорските аги, тя обжрна вниманието на цивилизованата Европа върху бжлгарите, най-послѣ тя даде право за гражданство на новата дума комита, дума, която бѣше начало на турското пропадание. Филипъ Тотю, хвжр-
БОВАТЯТЪ ТОЯ ГЮРИНЪ! Какъвъ страхъ зададе той

на азиатическата Турция, колко много подигна той морално патриотическото чувство на българският народ! Той испразни своята буилна пушка при Върбовка и послѣ два мѣсеца време, си кривеше вече калпакътъ изъ ромжнските волни крѣчи, като че да не бѣше ставало нищо. Азъ вѣрвамъ, че и той самъ да не подозрѣваше като каква нова епоха създаде, като каква рана отвори на босфорскиятъ трушъ. Когато той допиваше снокойно и юнашки своята чаша, турското правителство, заедно съ своите горделиви бабанти, сжнуваше, бжлуваше и си вжобразяваше, че хвжрковатиятъ пакъ са явилъ, на Дунавътъ или на Балканътъ, заедно съ дружината си. Видяли го, когато ѣдятъ печено ягне подъ зелено джрво, изжрмели отгорѣ му нѣколко пжти, а той пие червено вино съ голѣмъ котелъ, който подигаль съ едната си ржка и нищо не искалъ да знае. Най-послѣ, както си стоаль, подхвжркналь отъ земята, достигналь до вжрхътъ на високото джрво, откжсналь едно клонче, и пакъ се спусналь на мѣстото си! . . . — «Казвать, че той ималь крилца, като на малко орленце», говоряха други и опжваха своите чибуци ожесточено.

Отъ другаритѣ на Филипъ-Тотя, сжчастници въ неговата четица отъ 1867 година, едва ли има нѣкой да е доживѣль до наше време. Азъ не вѣрвамъ. Не говоря за свищовските сжчастници, които си останаха въ градътъ, или излѣзоха до манастирѣтъ. По тая уважителна причина, свѣденията за участьта на тая четица сж твжрдѣ скудни. Азъ си вжсползувахъ най-много отъ записката на покойниятъ и незабравимиятъ бачо Кира Петровичъ, *) който е

---

*) Бачо Киро Петровичъ, родомъ отъ с. Горните-Турчета е извѣстенъ и на малките дѣтца въ Дунавска Бжлгария.

билъ съвременникъ на тая четица и запознатъ горѣ-
долоу съ нейните дѣйствия. Тая записка той съста-

Бачо Киро е единъ отъ старите учители и горѣнци дѣйци за
святото дѣло въ нашето отечество. Боже мой, какъвъ човѣкъ
бѣше бачо Киро? Освѣтъ учитель, дѣйць, работникъ по раз-
ни народополезни работи, той бѣше още и поетъ. Той оби-
колилъ цѣла Бѣлгария, Тракия, Ромѣния, ходилъ въ Бѣлградъ,
гдѣто е поискалъ ауденция отъ сѣрбскиятъ примьеръ министеръ,
билъ е въ Цариградъ, по много пашовски капии, стоялъ е
нѣколко денѣ на гости у дѣда Славейкова, когото е почи-
талъ за господъ, ходилъ е нарочно въ Букурещъ да ся срѣщне
съ Любена Каравелова и пр. Сичкото си пѣтешествие той
го е описалъ въ стихове на бѣлгарски и турски язици, и
го е издалъ въ особенни книжки. Това свое пѣтувание, ба-
чо Киро отъ Горни-Турчета го е извѣршилъ апостолски, съ
чибучка въ устата, съ турбичка на рамото и съ намѣтната
абица. Въ тоя народенъ костюмъ е билъ той и въ Букурещъ,
и въ Бѣлградъ и предъ министри и насѣкадѣ. Накитътъ му
са допжлянише още отъ царулите, отъ охлузениятъ калпакъ
и тузлуквата костура, съ бѣло чиренче, която той носеше
вѣрзана за бѣлиятъ си поясъ. Въ който градъ изъ Бѣлгар-
рия престигнаше бачо Киро, най-наирѣдъ отиваше да си по-
чине въ бѣлгарското читалище, да му види вѣржежътъ, да
са посприкаже съ младежите, които той обичаше като свои
дѣтца, при сичко, че на гърбътъ си носеше 40-45 години.
Бачо Киро е простъ неученъ човѣчець; училъ са той черковно
четмо въ дѣдо попавата вилия. Сичко чуто и видено, като:
пословици, пѣсни, обичаи, приказки, произшества и пр.,
той си ги записваше. Архивата му, или библиотеката му,
стоеше въ турбичката му, обвѣрзана и подраздѣлена на два-
десетъ мѣста.

Бачо Киро обичаше своето отечество бѣлгария, повече
отъ сичко друго.

Бѣлгарина тогласъ ще рлзвией,
Когдъ за свобода идлюво вѣкъ са пролзий.
Но то ще вѣде тогласъ,
Когато не ще да вида азъ!

виль още въ турско време, но като бѣше невъзможно да и' даде гласность въ Бжлгария, предавъ я

Боже дѣй ми още да пожия,
 За мила свобода вѣкъ да си проля.

Така иѣе бачо Киро. Че неговата пѣсенъ е била отъ сърце и душа, това той засвидѣтелствува тѣржественно. Въ 1876 година презъ мѣсець Май, бачо Киро издѣхна на турската бѣсилница за свободата на своето мило отечество. Той бѣ докаранъ и затворенъ въ тѣрновскиятъ затворъ, по причина че повдигна знамето за възстание и ся отправи къмъ дрѣновскиятъ манастиръ, заедно съ дружината си. Сждниците, които подписаха смѣртната пресѣда на бачо Киро, разказватъ, че той самъ станалъ причина за да го обѣсятъ. Когато го повикали да му обяватъ, че ще да ся накаже само съ затворъ, бачо Киро са отетѣнилъ на страна и захваналъ да декламира слѣдующите стихове на турски языкъ, въ които явно исповѣдалъ, че той е комита :

„Бенъ биръ бачо Киру имъ,
 Тюрктенъ коркиасъ комита имъ ;
 Шишане и' омузума урдумъ —
 Асланданиъ байрякъ калдѣрджмъ.
 Ватанж мж ичичъ хайдуть олдумъ,
 Дрѣнова манастирѣнда конакъ булдумъ! . . . “

Т. е., че бачо Киро е човѣкъ комита, отъ турците са не бои. Шишени турилъ на ramo, байрякъ съ левъ подигналъ ; за отечество станалъ хайдутинъ, въ Дрѣновскиятъ манастиръ намѣрилъ прибѣжище.

Вслѣдствие на това, обѣсиха го въ Тѣрново. Ето каква е формата и конструкцията на бачо Кировата поезия на бжлгарски :

ЧИТАТЕЛЮ !

На стиховете махил недей илира,
 Тъ съ писани отъ бахати Киро;

на дѣдо Цеко войвода въ Бѣлградъ, гдѣто той иж-тува презъ 1873 год., ако помня добре. Записката са намѣрила, слѣдъ смъртта на дѣда Цека измѣжду книжата му, която ми са предаде отъ г. С. Соколовъ. Въ тая сжщата записка има нѣщо и за дѣдо капитанъ Николовото вжстание, на което бачо Киро отъ Горните-Турчета, така сжщо е билъ сжвременникъ до нѣкждѣ си.

Незная до колко сжмь можаль да запазя правилото на сухата обективность, въ тоя си трудъ.

До 1847 е писалъ селски теляце,
За туй му толкось иди отъ райце.

Той са толкось догажда,

Таквись стихове да наръжда;

Ако ти е кола — уети ги

Ако не вакъ — остаки ги.

Менъ ми е братво такъсь дѣста,

Бѣла книга като връхъ — лѣта —

Сѣ искаль да а нашера,

Съ каквото кеуе намѣра.

До туй кеуе стига,

Видишь, ус иѣма кеуе книга.

Азъ остакамъ всегданенъ твоѣ доброжелатель.

Бачо ти Киро Петрокичъ, изъ село Горни-Турчета.

Писалъ на Лазарската сѣбота 1873 година.“

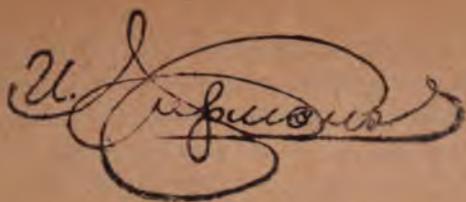
Тие нѣколко редовце, азъ написахъ за покойниятъ бачо Кира почти не сжзнателно, понеже не влизать въ предмѣтътъ ми. Когато азъ разгърнахъ неговите рѣкописи, когато видѣхъ неговите оксии и черковни знакове, представи са напрѣдъ ми бачо Киро, цѣль-цѣлничекъ, съ чибучката и съ торбата на рамо, какъ ходи между народѣтъ да проновѣдва словото божие на свободата. Вѣрвамъ, че читателите ще да ме простятъ за гдѣто си позволихъ да ги запозная съ бача *Кира изъ Горни-Турчета*. Азъ пѣрвъ пѣтъ пиша за него.

Право да си кажа, азъ са не пазихъ твърде, отъ да не искавамъ симпатии и антипатии въ нѣкои сѣбитии и обстоятелства. Напротивъ, драго ще да ми бѣде даже, ако сжмъ можалъ да ся сжобразя съ духътъ на времето, въ което пиша. Ако за бѣднѣщиятъ историкъ сж важни фактите и датите отъ X. Д. чета, то не помалко му е нужно да знае и това обстоятелство, като какъ са глѣдали сжвременниците на тая чета, шестнадесетъ години слѣдъ нейното преминувание.

Пловдивъ, 20 Септемврий 1884 г.

ФИЛИПЪ ТОТЮ
И
НЕГОВАТА ЧЕТА.

I.

Въ 1867 година, тѣкмо на 17 Май, на Спасовъ-день, познатиятъ бѣлгарския войвода Филипъ Тотю, пригази Дунавътъ, ношно врѣмя около Свишовъ, заедно съ 35 души момчета. Въ сѣщата тая година мина въ Бѣлгария още една четица, която така сѣщо пригази Дунавътъ, двадесѣтъ часа отъ Свишовъ надолу, около Тутраканъ. На тая послѣдня чета, както е извѣстно на читателя, бѣше предводителъ Панайотъ Хитовъ, а байрактаръ Василь Левски. И двѣте тие чети преминаха въ Бѣлгария, не да са биятъ открито съ многобройните турски редовни и нередовни войски, а да побунятъ бѣлгарскиятъ народъ, когато ся увѣрятъ вече, че това е полезно. Тие имаха злочестината да мислятъ, както сѣ мислили по-послѣ Хаджията, Караджата и Ботевъ, че народътъ е готовъ да истѣгли ножътъ, като единъ човѣкъ и да почне борбата.

Тукъ сѣмъ длѣженъ да ви кажа и това, че по онова време, епохата на най-отчаянната самоувѣренность, на дебѣлото заблуждение, на самохвалство и на

най-високата точка на распалениятъ патриотизмъ — фантазията хвъркаше твърде на високо. Само отъ голиятъ разказъ на единъ забѣгналъ българинъ въ Ромъния, сѣдбата на Босфорътъ можеше да ся рѣши въ къшето на нѣкоя ромънска крѣпча.

— Какво правятъ турците бе младо момче! питаше горделиво и съ важность на челото нѣкоя забравенъ войвода, като, че да бѣше са разговарялъ съ султанътъ, колѣно до колѣно, предъ нѣколко дня.

— Какво ще да правятъ : шиятъ на пронала мастиката, крадатъ и отъ хазната на султанътъ, каратъ ся единъ други, аскератъ имъ ходи да проси голъ и боеъ, други хвѣрлятъ пушките и бѣгатъ по селата си, деня-нощно са разговарятъ за военните сили на Сърбия и Ромъния, съ една рѣчь, кой дава, кой зима — не е познато, отговаря новопристигналиятъ и испуща болѣзненна вждишка, за да покаже ужъ, че истината говори, за да подкрѣпи до колкото е възможно понятията и идеалътъ на своите въ Ромъния братия.

— А какво мислятъ да правятъ нашите българи? пита вторий пѣтъ войводата и сучи своятъ ястаклия мустакъ още по-горделиво.

— Тие сж са убѣдили вече, че дните на турското царство са свѣршватъ, че не имъ остава друга никаква надѣжда, освѣнъ да грабнѣтъ пушката и да вѣрвятъ въ Балканътъ, отговаря новиятъ емигрантинъ, като че въ пазвата му да лѣжатъ довѣрителните подписи на цѣлиятъ български народъ. — Очите на народътъ сж обжрнати къмъ Сърбия и Ромъния, отъ тамъ той чяка своите бѣдѣщи спасители. Достаточно е да са яви нѣкоя Панайотъ или Желю войвода, и сѣчки ще да минатъ подъ неговиятъ байрякъ. Съко по-нататашно измайване е безполезно.

— Да живѣятъ войводите и българскитъ народъ! Смъртъ на поганците, извиква войводата и криви своятъ галпакъ още по-страшно. — На пролѣтъ, ако е рѣкаль Господь, на Стара-Планина ще да чуемъ кукувицата.

И чашите захващатъ да са дръжкатъ необикновено, пѣените гхрмятъ, юмруците са слагатъ по массата, сѣдбата на султанѣтъ са рѣшава, като $2 \times 2 = 4$. Притурете още при това патриотическо одушевление на дружината, нѣкои истъркани и фабрикосани новини, че храбрите черногорци поробили цѣла турска ордия, че албанците заклали яненскитъ паша, че критяните запалили турската флота, че Генералъ Игнатиевъ ще да напуца Цариградъ, защото православна Россія неможе да тхрши вече да са порягава крастьтъ; че и Америка, която досега стояла мирна, възмутила са най-послѣ противъ христовите дупмани, че казаците на Саджкъ паша вирнали глава — и вие ще да имате приблизително понятие за чувствата и патриотическите стрѣмления на нашите юнаци по онова време.

Та и така трѣбаше да бжде. Въ епохата на възражданията, народите, или по-добре само една чясть отъ тѣхъ, а именно ония, които сж лишаватъ отъ студениятъ и дипломатическиятъ разсѣдакъ, т. е. горѣщите идеалисти така леко рѣшаватъ и най-трудните въпроси. За тѣхъ — и морето е даже до колѣни, и азъ са осмѣлявамъ да кажа, че хора отъ подобенъ темпераментъ, или както щете ги наричайте, въ сѣко време и въ сѣки народъ сж принесли поголѣма полза на челоувѣчеството, отколкото пепливите и благоразумните разсѣдници. Който иска да прави свадба, той немисли за гайди и тхпани, говори нашата народна пословица.

Какво би станало съ българскитъ народъ на прѣмѣръ, ако да не бѣха подобни „луди глави“,

Тотювци и Хаджи Дмитровци, които посѣгнаха да хванатъ змията, предъ която сѣки падаше колѣно-преклонно? — Азъ държа паролъ, че ако българскиятъ народъ послушаше Христа Георгиевъ, Михаиловски и други, които си кривяха устата да говорятъ, че съ благоразумие, съ просвѣщение и съ надѣжда на Султана и на Наполеона, ще да прокопса той, то и до днешенъ день, на Черната Джамия щеше да вика стамболски ходжа, а на пловдивското небетъ-тепе — да са развѣва полумѣсецътъ. Азъ отъ своя страна съмъ готовъ да отложя шапка на сѣка минута предъ лицето на идеалистите или на „лудите глави“, споредъ както са виражаватъ нашите благочестиви богаташи, предъ оние, които най-напредъ издигнатъ мъжественъ гласъ и тържественно обяватъ протестъ противъ тоя или она редъ на работите, противъ това или онова закорѣняло убѣждение. Но биле тие петъ или десетъ души — сѣ едно. Онова, което тие искатъ и желаятъ днесъ, ще стане обща нужда и належача потребница, послѣ нѣколко години на цѣлата оная тълпа, която е ронтала отъ най-напрѣдъ глупаво, която е замирала съ камаци пхрвите свои десятини души доброжелатели и истински приятели. Освѣнъ това, ние уважаваме много повече ония люди, които са хвърлятъ отведнажъ въ пълната неизвѣстность, безъ планови и безъ никакви надѣжди за успѣхъ, отколкото студентите, но страховливи дѣятели. Лудовикъ XIV е земалъ участие въ обсадата на нѣкой градъ, само тогава, когато е чувалъ мнѣнието и на най-последниятъ унтеръ-офицеръ. Тогава той е диктувалъ капитулации, приемалъ депутации съ ключовете на градътъ и пр.; а продадените му историци гърмели съ мазни фрази за неговите военни способности. Но свѣтътъ отдавна ся е убѣдилъ, че Лудовикъ не е билъ друго нищо освѣнъ смѣшна карикатура и глупъ паразитъ. Въ днеш-

но време, към гласът на неразсждящата тжлна са присъединяват само желаещите да тиранствуватъ, само мрачните реакционери и отъ части богопомазанниците. На тие послѣдните, отъ когато великата френска революция имъ доказа, че тие нѣматъ върху златната си корона нищо божествено и богопомазанно, то тѣхна милость потърсиха поддржка изъ мѣжду слѣноподчинените и невѣжественни свои стада, нарѣчени вѣрни подданници отъ новата господарствена наука.

Искате ли доказателство за подкрѣпление на горѣказанното? — Тие сж безбройни. И самиятъ нашъ спасителъ, и тоя отецъ на поробените и полубитите люди, биде замѣренъ съ камаци въ своето време, биде предмѣтъ на позорно оскржбление и унижение, както отъ страна на силните мира сега, така и отъ страната на ония голаци, които обичатъ да викатъ урра и когато ги шибатъ по напуканите пети. Колко още борци на истинната и на правдата, колко честни и благородни труженци не сж издхнали на бѣсилницата и върху ешафотътъ, заплоти и прокжлнани отъ глушавите свои сжвременници, че разсжрили ужъ съ своите дѣйствия божеството, нарушили кефѣтъ на богопомазаниятъ, или пакъ са осжмнили въ божественната санкция на своятъ духовенъ началникъ. Когато славниятъ Галибарди потѣгли за Неаполъ съ своите храбри волентири, благоразумните бухали и сички ония, на които бѣше широко около яката, казаха че тоя човѣкъ трѣба да бжде лудъ, че небето нѣма да са стжрни отъ да го ненакаже за джрската му постжика. Руските писатели: Пушкинъ, Лермонтовъ и пр., които си издигнаха гласътъ противъ тиранията и крѣпостното робство, дордѣто бѣха живи по стжнките имъ вървѣха по стотина шпиони, за да ги глѣдатъ какво ще правятъ; а като умрѣха, смжртните

имъ останки са погрѣбаха ношно време, като че да бѣха разбойници. Днесъ обаче, сѣки знае, че предъ паметъта на Галибарди колѣничятъ милиони сжщества, че Пушкинъ и Лермонтовъ сж втори богове за сжвременниците имъ съотечественици, а ония които ги преслѣдваха и които сж погрѣбени съ изжрмяванието на хиляди тонове, останали си рѣдкость само на земната мухоль. Сжщото това става и съ нашите борци: Хаджията, Караджата, Левски, Ботевъ и пр.

— Тие сж чапкъни, вагабонти, нехранимайковци и пр., викаха подиря имъ богатите гюбрета и ги кълняхъ съ двѣте си ржцѣ, заедно съ патерицата на дѣда владика. — Тие ни зачерниха доброто име, предъ Росия и Наполеона. Тие ни компрометирахъ предъ свѣтътъ, не му бѣше сега времето, трѣбаше да почакаме и други такива бошъ-лафъ приказки, които сж хранили гладните цѣли хиляди години.

Я ми кажете вие мене, кой излѣзе вагабонтинъ и нехранимайко, кой зачерни името на бжлгарскиятъ народъ? — Хаджи Димитръ ли, или шкембестите благоразумци и бераглиите владици и чорбаджии? Днесъ Хаджията е светецъ мѣжду народътъ, а за неговите клѣветници и кокона жалба нѣма да стане даже, когато оставатъ нашата грѣшна планета. И така да живѣятъ ония, които са бунтуватъ противъ тиранинътъ, които тжрсатъ редъ и правда, които не сж задоволни отъ Господътъ на чорбаджииите! А да пукнатъ оние, които казватъ: „почакайте, не е още време, сичко не може отъ единъ пхтъ, свободата трѣба да се дава съ кантаръ (като че е утрова) и пр. пр.

За да са рискуватъ Тотю и Панайотъ да минатъ въ Бжлгария съ по тридесатъ души момчета, най-много е способствувало още и възстанието на Критяните, което още повече бѣше наелектризиращо

нашите жадни за бой момчета. Съществувало е още и това обстоятелство, че нашите момчета въ Ромжния, които бѣха отишли тамъ, не за прехрана, а за свободна атмосфера, твърдѣ на скоро имъ дотѣгнало да пиятъ вода отъ мѣтната букурешка Джмбжвица. Ако тие не можаха да живѣятъ подъ острилото на турскиятъ ятаганъ, то толкова повече нехърпимо бѣше за тѣхъ влашката деморализирана свобода. Разбира се, че мнозина слабохарактерни са увлѣкоха отъ червените фустани и закачиха сѣдбините на своето отечество на раскошното Чешмеджиево, но хората, на които сѣмъ са завзелъ да описвамъ дѣлата, останаха вѣрни на убѣжденията си и на своите чловѣчески обязанности. Разказите на старите войводи, които са четяха като лекции на сѣко общо мѣсто изъ Ромжния, за прѣлестите на Стара-Планина, за нейните студени извори, за буквата сѣнка, за кривото хоро на върхъ планината, съ ножове въ ржцѣ — не можаха да не трогнатъ идеалните настроения на непрактичните ни братия.

Тотю войвода имаше споразумение и въ България, а именно съ Свищовъ. Нѣколко буйни младежи отъ тоя градъ, които така сѣщо биле обладани отъ патриотическата искра, по-схбрали са нѣколко вечера на опредѣлени мѣста, рѣшавали и планирали и дошли най-послѣ до такова заключение, че сѣ въ сѣстояние да хвѣрлятъ ржкавицата на цариградското сѣжце. Тие сѣ имали съ Тотя прями или посредствени сношения, и ето защо той е избралъ да мине Дунавътъ около Свищовъ. Неговото минувание са е увлѣснило най-много отъ единъ бжлгаринъ, изъ Зимничъ, на име Перченлиевъ. Три нощи — отъ 15—18 Май са готвелъ Тотю за минувание, но обстоятелствата не му благоприятствували. За една нощъ той не можалъ да преплува Дунавътъ, по при-

чина на противниятъ вѣтаръ, та за това прекаралъ деня въ островтъ, който е срѣщо градътъ. Единъ помакъ, стражаринъ, хваналъ Алеко Георгева, изъ Свищовъ, който отивалъ да посрѣшни четата. Помакътъ билъ раненъ и работата са свършила добре. Но когато Тотю стѣпилъ на дѣсниятъ брѣгъ на Дунавътъ, когато дошелъ рѣшителниятъ часъ, да са хвърли жребieto, свищовските кончета объркали конците. Само нѣколко отъ тѣхъ са рѣшили да послѣдватъ войводата, а повечето останали при особено миѣние т. е., че не му е сега времето, „трѣба да са почака още“. Страхъ и трепѣтъ е обладалъ младите патриоти. Ония, които рѣшили да послѣдватъ войводата, излѣзли изъ градътъ не забѣлѣжено и трѣгнали да го тѣрсятъ въ околността. Никои не знаялъ на вѣрно гдѣ са намира той, ето защо свищовските момчета трѣгнали по разни посоки да тѣрсятъ четата. Едни увѣрявали, че войводата ще да ги чака въ гората нарѣчена Матката, други въ манастирътъ и т. нататкъ. Най-послѣ, тие сполучили да са срѣснатъ по срѣдъ ноцъ въ мѣстото Мазуля, близо до селото Царювецъ.

III.

Кагато братията ххнове изъ Ромъния са срѣснали съ братията народни изъ Свищовъ, то естествено, че радостта е била за неописване. Пхрвите са радвали, че тѣхното трудно дѣло намѣрило обожатели и въ Турция и че отъ пхрвиятъ още градъ имъ дошла помощъ; а вторите благоговѣели съ сжзи на очите предъ байракътъ и цалували калпаците на дружината. Съ една рѣчь, братските чувства са изливали взаимно, турскиятъ ятаганъ билъ забравянъ временно, чувствата тѣржествували надъ здра-

виятъ разумъ. Общите поздравления „да живѣй,“ „да пукнатъ душманите ни“, „честито“, „напрѣдъ“ и пр., излизали твърде евтино изъ устата на съкиго. Азъ вѣрвамъ, че ако на това мѣсто, въ тая малка горица Мазула, би присягствувалъ и най-безбожниятъ фаисчия, то и негова милость би се вжодушевилъ отъ видѣтъ на 30—40 млади момчета, сичките вжехитени и сѣ за една идея събраши, около своятъ мустакатъ войвода, който се подпиралъ важно на своята иглена пушка.

Това временно вжодушевление на нашите момчета не закжсняло да тури въ практика своите патриотически настроения. Тамъ на близо, три-четири турчета биволарчета, пасяли своите караманясти биволи. Когато са пукнала пролѣтната зора и околните предмѣти захванали да са виждатъ въ своята естествена голота, то биволарчетата биле сжгледани отъ нашите наостренни хжшове. Споглѣдали са тие единъ други, стиснали чирените на своите сабли и ножове, сжржцнали съ жжи и поискали мнѣнието на войводата, не са ли сжгласява той да са направи начало, т. е. да се причестатъ момчетата съ поганска кржвъ. Разбира са, че Тотю войвода, който отдавна не билъ виждалъ червена кржвчица, мжхналъ съ ржка на подчинените си. Биволарчетата, отъ които двѣте биле турчета, а двѣте — черкесчета, на часѣтъ биле заклани отъ нашите. Споредъ разказѣтъ на Г. Катранова, като мотивъ на това безцѣлно убийство е послужило слѣдующето обстоятелство: Тотю войвода билъ испратилъ едно отъ своите момчета до Свищовъ да обади нѣщо на Юрданъ Гергицова. Турчетата хванали младото хжшиче и понеже било хубаво, поискали да го унотрѣбатъ по тѣхному. Турчетата биле хванате. Въ това време при дружината дошле свищовските патриоти: Янко

Ванковъ, Панталей Вжливъ и пр., които турчетата познали. По тая причина, явявала са опасностъ, ако оставали тия турчета живи. Когато тие закачали младото хшиче, то го мислили, че е отъ с. Царюво, понеже било преоблечено съ селски дрѣхи. Споредъ разказванието на мнозина очевидци, закланите биле само двѣ черкесчета, а турчета нѣмало.

Послѣ това происшествие, нѣколко души отъ свищовските момчета, които биле излѣзли само да са порадватъ на юнаците, здрависали са съ тие послѣдните и опжнали пътътъ за Свищовъ. Четата отворила своето знаме и хванала пътътъ за Балканътъ. Тотю войвода, който не билъ пророкъ да предвижда, че неговите двайсетина души другари, ще да направатъ епоха на балканскиятъ полуостровъ, не са погрижилъ да земе по-предпазливи мѣрки. Той си е каралъ по хайдушки, както едно време, когато турските каймаками неправяха разлика мѣжду християнските и бжлгарските бабаити, т. е. че преди да потѣгли потерята да преслѣдва разбойниците, най-напрѣдъ ще проведатъ заштия, да извѣсти предводителтъ на тие послѣдните, възъ коя страна да бѣга.

Дружината влѣвала преспокойно въ с. Лжжени, ѣла и пила и пакъ продължила пътътъ си за кмъъ Стара-Планина. Отъ това село нѣкой си бакалинъ на име Ангелъ Петровъ, надсриварилъ своите сжселени въ готовността да спомогне споредъ силите си на народните хора. Той приготвилъ щото можалъ едно друго за ѣденіе на четата, което ѣ предалъ таса сжщо по начинъ кавалерски. Отъ с. Лжжени нашата четица стигнала въ с. Бутово. Спрѣла са тя предъ селескиятъ дюгенъ и единъ гхрлясть хшшъ извикалъ да дойде кехаята. Тоя послѣдниятъ незакжснялъ да са яви заедно съ единъ чаушинъ. Тукъ дружината са показала за царски хора, а вой-

водата минавалъ за кърсердаринъ или царски бомбаширъ. Както е знайно по онова време Турция бѣше въ апогеята на своятъ европеизмъ. Различни авантюристи: Сжджкъ пашовци и пр., образували бѣха казашки и улански полкове, съ поляшки шапки, съ калпаци и пр., които обикаляха по бжлгарските села да са хрантутятъ и да крадатъ гдѣ що имъ са попадне. Слѣдователно да не са вижда чудно на читателите че бутовскиятъ чаушинъ и селените вжобщемо неможали да направятъ разлика мѣжду царските хора и хшшовете.

Кехаята и чаушинътъ распоредили да имъ са даде конакъ въ три кшци, една до друга. Когато вече тие си отпочинали, викнали при себѣ си чорбаджиите и още единъ пжтъ ги увѣрили, че тие сж царски хора избѣзли да дирятъ разбойници. Войводата въ това време са мжчалъ да представи сжщински бюлюкбашии. Въ селото тие престигнали часѣтъ на три презъ нощта (турски). Послѣ това дали заповѣдъ да имъ донесатъ 5—6 ягнета, които заклали, удрали, сварили въ голѣма харания и натхпкали мѣсото въ хшшовските си ули, като заплатили твжрде богато за всицките сторени разноски.

Сжщата нощъ, тие оставили с. Бутово, безъ да лѣгнатъ да спжтъ и хванали пжтътъ за балканътъ. На заранѣта осжмнали близо около селото Вжрбовка, гдѣто както е извѣстно, несжществува никаква гора за хора, като Тотювата дружина Трѣбва да се забвѣлжи и това, че Тотю е гледалъ сжвѣсмъ хладнокржвно и немарливо на своята миссия, както казахъ вече по-горѣ. Отъ него зависяло да избѣгне осжмването при с. Вжрбовка, можалъ е тойда стигне по-скоро полите на Балканътъ, но незелъ съ време нужните мѣрки.

Сега, той билъ принуденъ да потжрси защита

въ мѣстните ракиталжци, дордето са мржкни. Щомъ започнало да са разсхмва дружината навлѣзла въ горичката наречена Пустия. И въ това опасно мѣсто, нашите приятели небиле строго предпазливи. Надвечеръ единъ отъ дружината, на когото гърлото са вижда работата, че било прегорѣло за вода, слѣзалъ на ближната рѣка да са наше и да си напижлни матарата. День пролѣтень, день работень, полето било пжлно съ хора, и бжлгари и турци. Единъ отъ тие послѣдните, сжзрѣлъ нашиятъ ожеднялъ хжшь. Неговото предпазливо обржщание на долу-на горѣ, неговите странни дрѣхи и най-послѣ оржжието му и завржщанието му въ помѣнатата горица, накарало турчинътъ да си прехапе попуканата устна. Като стрѣла са затекалъ той въ селото Вжрбовка съ исплевеиъ языкъ, да сжбощи за своето важно откритие. Самото вжнкашино положение, т. е., потѣтъ на челото му и разсуканийтъ му шалъ, по крайщата на който имало за една пещъ тжрни и будили, разбудило агите.

— Ставайте комшуларъ! Гората е пжлна съ московци и кара гауръ черногорци! казалъ той и са заклѣлъ нѣколко пжти, за увѣрение, въ името на пророкътъ. — Азъ да ги кажа три хиляди, а вие кажете десеть — пакъ нѣма да сжжркате, прибавилъ той.

Сѣки знае какъ мжжки пипатъ въ подобни случаи нашите петстотинъ годишни господари. Кажете ми вие, въ кое село, презъ послѣдната война, дочакаха тие съ сжжрнате ржцѣ, не нѣколко души хайдути, не комитите, не скрбите, а грамадното число на побѣдоносните руски войски? Ако не друго,

поне два пицова ще да изгърмятъ тие срѣщо неприятельтъ, поне двадесять крачки ща да са отстъпять съ колата си отъ плетицата на селото, на тогава ще да са предадатъ, да са не каже, че мирно преклонили глава, че отъ единъ пхтъ станали позорни раи. Тая благородна чърта на нашите побратиме турци, трѣба да имъ я не отказваме отъ зависть, че не я претъждаваме ние самите. Не говора за нѣкои сквѣмъ микроскопически случайности, за позорните предавания на нѣколко безсквѣтни паши, които нищо общо неможять да иматъ съ простиятъ народъ.

Схизото това са случило и съ нашите ужъ 30 — 40 души московци, които нищо неподозрѣвали въ гората Пустия Разбира са, че отъ най-напрѣдъ нѣжните кадния изрѣвали по едно аманъ и вай, нѣколко души поискали да земжть отбранително положение, като си запазять само селото, безъ да са мръднатъ по-надалечъ отъ неговата ограда; втори предложили да почыкатъ малко, дорде разбиратъ каква е работата; трети неказали желание, да са извѣсти въ Търново, но най-послѣ бабаитликжтъ зель върхъ надъ дипломацията.

— Който е чистъ мусулманинъ, който обича своятъ пророкъ и падишахъ, който е роденъ и желеа да умрѣ пакъ мусулманинъ, то нека върви подиря ми! Извикаль нѣкой си ага, на име Кюнекъ Мехмедаа, и ласкавото острило на ножьтъ му са лжсвало по въздухътъ.

Слхизето бѣлѣжило икендия отъ старо-планинските върхове, когато една турска чета, състояща повечето отъ 100—150 души, оставила селото и зела посока къмъ познатата на читателите горичка Пустия. Тѣжки гласове на ханѣмките, които си подавали само главите отъ плетицата, служили като

трънцета на храбрите отомански защитници. Ако на тѣхно мѣсто бѣха наши българи, то едва ли слѣдъ три-четери дѣня можеха да се събиратъ двадесѣтъ души на едно мѣсто; а особено ако са случаше работенъ дѣнь, ако кравата не е била напоена и сурата свиня нахранена. Турската чета са сътояла отъ пешаци и конница. Надъ бѣлите и зелени чалми са виялъ червенъ байрякъ. Когато изминали селото си, то конницата са отдѣлила отъ пѣхотата и посочила къмъ друга точка.

Нашите приятели нѣмали още никакво извѣстие отъ това неприятелско приготвление. Още повече: тие сиѣли до единъ въ горичката, заедно съ войводата и стражата, ако е имало такава . . . Това сгодно обстоятелство благоприятствувало на неприятелите, които успѣли да заобиколятъ юнаците отъ четири страни. Когато неприятелите започнали да правятъ команда за нападение, тогава чакъ са събужда четата. На нѣколко души отъ момчетата турците биле зели вече и пушките. Захваща са боятъ и отъ двѣте страни. Мнозина отъ момчетата на четата, градинари, абаджии, кундуражии и терзии, които не били похватали пушка въ ржката си, само по себѣ си са разбира, че отъ най-напрѣдъ биле смутени и уплашени, когато видѣли че са лжснали турските ятагани и отчаянната тѣхна команда: „Урунь“! „Тутунъ“! Тотю войвода обаче и нѣкой отъ по-онитните му момчета показали и на другите, що трѣба да правятъ. Тотю истеглилъ своята коспартата и слѣдъ като испразнилъ пушката си, впусналъ са яростно вжрху нападателите.

Захванала са отчаянна борба. Мирната до него време малка горячка Пустия, на която тишината са нарушавала само отъ пѣвнието на горските птици, преобжрнала са на касапница. Битката била

гарди срищо гарди. Отъ една страна гарези турци, отъ друга яванели пашани, а въ момъку, мнозина са борили като пехлеванци, стиснали са за гушите, за носите, драли се лицата в пр. Знаменосецът на четницата, Иванъ Шиньвалитъ, билъ знаменец на мѣстото. Спореди разказването на самите турци, които му отрязали главата, той билъ човѣкъ твърде юначенъ. Турците го нахлѣтали, защото още спѣлъ; трима души отъ тяхъ го натиснали като го хванали въ сащото време, единъ за рацѣта, а други на краката. Иванъ скочилъ на крака и като видѣлъ, че не може да се брани, думналъ да бѣга, а тримата турци повиснали по него, като кратуни. Другарите най-послѣ на тие мѣстѣдните дохтасали на помощ, и Иванъ са повалилъ на земята отъ ударите на ножовете имъ, които му спуснали мозакътъ.

Разбира се, че въ такъ неравна и ненадѣйна битва неясносно ще бѣде да се говори, че е имало какъвъ-тодѣ редъ и команда. Нашите момчета бѣле расирасните като яребинци изъ гората, разбъркани изъ мѣжду турците. Едвата часть на чело съ войводата напръгнала да си пробие пъкъ срѣдъ потерата. Подъ Тотювиятъ ножъ падналь убитъ иъкой си бабавтинъ Кара-Бекиръ и единъ черкезинъ, който валиталъ съ коньтъ си върху му и посѣгалъ да го удари съ саблята си. По тоя начинъ Тотю можалъ да си пробие пъкъ и отстъпилъ изъ гората съ 12 души момчета. А останалата дружина, както казахъ са распиляла, кой на къдѣто види. Само единадесеть души можали да са събиратъ относнѣ на едно мѣсто и тръгнали на отдѣлно.

Въ мѣстото Пустия, освѣнъ Ивана знаменосецътъ, турците успѣли да хванатъ още иъкого си Цоня отъ Стара-Загора, когото оставили живъ. И така сѣщияските загуби, и отъ двѣте страни биле

равни, т. е., че на мѣстото Пустия, освѣнѣ турчинътъ и черкезинътъ, а отъ наша страна Иванъ байряктарътъ и Цоню, друга жертва не е паднала. *) Тая битка е станала на 19-й Майй, въ сѣббота, послѣ пладгѣ, както казахъ. Българските историци добре трѣба да забѣлѣжатъ тоя знаменитъ день, день въ който за пръвъ нѣтъ са сражаватъ българи съ турци, по начинъ самостоятеленъ, съ патриотически цѣли. Тукъ тая горница Пустия, роди думата комита. Забѣлѣжително е още и това, че когато са е подкачило нападението, първата пушка е изгърмяна отъ страна на нашите момчета, а послѣ сѣ захванали вече турците.

Предъ засѣданіе на слѣхцето, турската чета оставила гората Пустия, ни побѣдителка, ни побѣдена. Главата на Ивана Шипкалията била натѣжната на колъ и носена предъ четата, а Цоня Зааралията карали живъ, съ наопаки свързани рѣцѣ. Вечерята стигнали тие въ турското село Павликени. Страшна олелия са подигнала между турците. Каджните оставили недодоени своите крави, плѣснали съ рѣцѣ и писнали да плачатъ. Ни мира, ни снѣя имало за тѣхъ, отъ това обстоятелство, че московецътъ, за когото тие си въображавали, че са намира по-далечъ отъ тѣхниятъ хаджилѣкъ, намѣрили го въ близната Пустия, на прагътъ имъ, една педа мѣсто отъ неприкосновенниятъ харемликъ.

---

*) Въ своята брошура „Masca Jos“, екзалтирваниятъ Тата Саввичъ ни расправя тѣхрдѣ невѣроятни нѣща за битката на Тотя при с. Върбовка. Той казва, че паднали около 36 души турци, а другите са расрѣзали испоплашени, като викали алахъ-алахъ и пр. Него време така трѣбаше да са пише и азъ ни най малко не обвинявамъ Тата Саввича. Неговата цѣль е била, не да искара истината на бѣлъ свѣтъ, но да погадаличка малко тогавашните млади хѣшовчета.

На баца Кира Петровичъ разказвали относѣ нѣкои си всемирни пѣтешественници бевровци, които замржнали нея ноцъ въ Павликенето, че агите и тѣхните горделиви ханжми не затворили очи. Сичките здрави мжже са натжнали съ желѣзо, обикаляли цѣлата ноцъ по край селото, а бѣлобрадите мусулмани засѣдавали въ помѣщението на джамията. Каджните и дѣчюрлигата са сжбрали въ нѣколко кжци, и не мжжали дордѣто са пукне зората. Нашите бевровчени осжмнали така сжщо благополучно, безъ да са побутни единъ косжмъ отъ главите имъ. На сѣки часъ стражата дохождала та ги заобикаляла, повечето отъ друга точка зрѣние и слѣдъ като ги насжрдчавала съ по едно: „небойте са чорбаджиларъ“, заминувала си. Та и друго-яче, не би било възможно. Съ бевровчене не бива шега! Който не е ходилъ въ Беброво, славниятъ тоя центръ на знаменитиятъ Тозлукъ, който не са е срѣщалъ поне въ странство съ много-глаголивните тие мжже, той не е въ сжстояние да си сжстави никакво понятие за тѣхъ. Като е думата за бевровчени, то нека ми бжде позволено на двѣ минути, да искажа нѣколко благи думи за тѣхна милость, които сж играли твжрдѣ важна роль и въ нашето възраждане, защото както отъ Елена така и отъ Беброва, сж излѣзли най-много учители.

Повечето бевровчени сж лешперъ хора и кжрджи (които ходѣтъ по вжнъ). Ако катжрите на станимакалийските лангери пиятъ вода въ расстояние на единъ мѣсець и отъ Дунавътъ, и отъ Янтра, Осмж, Росица, Черниятъ Ломъ, Луда Камчия и пр. и пр., то и нашите бевровчени не оставатъ по-долу. Добруджа, Дели-Орманъ, Тозлукътъ, Герлово, Карнобатско поле, Дервишъ Иванъ-Балканъ, Хакисилжкътъ и пр., сж часть отъ тѣхната епархия. Ако станимакалийците пжтуватъ само по бжлгарските села, по голѣмите пжтища, гдѣто има

беклеми (варди), ханища и други удобства за съобщения и безопасност, то бевровчени въ тоя случай стоятъ по-горѣ, на тѣхъ пренадлѣжи палмата на пхрвенството, въ отношение на рискуванието. Мѣстото нарѣчено Балканската-яка, гдѣто тече Лудата Камчия, къмъ Чалжкавакъ боаза, Карнобатска казаа, е населено съ такива свирѣпи амуджи (така са наричатъ тамошните турци; нѣкой ги казватъ още слѣпите), които не сж преклонили глава, ни предъ едновременните войводи—спахии, ни предъ всесилните мѣстни султани (вжрбишки, сигменски, куркадженски, пхнджлийски и пр.), ни предъ стамболскиятъ низамъ, ни пакъ предъ румелийското правителство. Въ тѣхните горски колиби не само, че не е стхпалъ кракътъ на нѣкой пхтешественникъ съ диплома, но едва ли е можаль да ги нагази и конашкото заште отъ страхъ да не би да стане жертва на тѣхните дебѣли шишенета.

Но за бевровските алжигъ-веринчии, сухиятъ тоя океанъ е билъ до колѣни. Не само, че тие сж можали да продаватъ безпринятственно по тие мѣста своята суха пхстармица, салуницътъ и оцетътъ; но сж биле и приемани даже съ извѣстно гостолубие. Щомъ практичниятъ бевровченинъ са подаде въ селото, ето че дѣцата са сжбрали около му да го джрпачъ за потурите, а той плува изъ по мѣжду имъ. Невлѣзалъ още въ селото и вика, колкото му е силата: „Хж оцетъ хж! Хубавъ и кескинъ: коткитѣ кихатъ, отъ гдѣто премина и пр.“. А пакъ рибицата, която той купилъ на орѣховскиятъ пазаръ и която заприличела на замрзнали трѣски, никакъ не му пречи да са провикни, че „жива мжрдала изъ чувалите му.“

Спчки тие смѣшни окачествуваня, превличатъ по плетицата и забулените кадѣни, които започватъ

да са разговарятъ съ нашия бѣбровченинъ, който е за тѣхъ единственното странно лице, дошло по-надалечъ. Съ единъ конь стокица, която изцѣло чини не повече отъ стотина—двѣста гроша, практическиятъ човѣкъ обикаля цѣла источна България и четири мѣсеца неможе да свърши испродаването ѝ. Въщи хора разказватъ, че буренцата съ оцетътъ биле распредѣлени изъ вътрѣ, като машина. По нѣколко чена има на едно буренце, отъ които текатъ различни сортове отъ оцетътъ, т. е., единъ сѣщенски, други по-доленъ, а трети само червена вода. Споредъ лицето и стоката са продава. Ако купувачътъ е нѣкой зѣбестъ ага, то разбира са, че икрвнятъ чепъ ще да са пусни, защото въ противенъ случай, ще играе святи Никола; а ако е нѣкой стара баба или ковачътъ циганинъ, то отъ другите сортове. Така сѣщо са продава и другата стока. На коньтъ виси кожанъ тѣгарчукъ, въ който са нампрать нѣколко малки кантарчета, топусчетата на които едва ли достигатъ величината на една обикновенна ябална. Значението на тие кантарчета е таково, щото тие могатъ да направятъ $\frac{1}{2}$ ока сапунъ — $\frac{2}{4}$ драма и т. н.

Когато бѣбровскиятъ търговецъ, както ги наричатъ обикновенно турците, кундиса на общата одая, стовари своите бурета и чувалчета и си вържи коньтъ, то селските аги, на които той знае имената, не закъсняватъ да дойдатъ при него, първо да могатъ да си пазарятъ нѣщо по евтино; второ — да го подразнятъ съ неговото християнство, а особено, че младите булки ходили да си откупватъ грѣхове-те при попове (исповѣданieto): да го пораспитатъ нѣщо за ходътъ на общата политика и пр. На сички тие въпроси, тие ще да намѣрятъ удовлетво-отговоръ, много по-прякъ, отъ колкото скиятъ отдѣл ѝ и да е вѣстникъ.

— Да не би да носешъ въ бурятата си ракия или да си ѣлъ свиня, питатъ най-напрѣдъ агите и са заканватъ на гостѣтъ си. — Кожата ти удираме въ такъвъ случай, прибавятъ тие.

— Да ма простите аларъ; макаръ и да нося балнакъ на главата си, но почитамъ мусулманството не по-малко отъ васъ, отговара той, а послѣ са захваща вече разискванието на политиката.

— Скоро трѣба да са стягаме за мухарабе, казва той важно и испуща една вжздишка, за да привлече по-голъмо внимание отъ страна на простодушните турци, които го зепатъ въ устата.

— Дай боже! Съ кого ще имаме бой бе Иване? питатъ любюпитните.

Слушайте сега бевровска дипломация.

— Извѣстно ви е аларъ, че на нашиятъ патинахъ — баща, който е единственниятъ въ свѣтътъ съ титла патинахъ, а другите сж само кралѣове, за да засвидѣтелствува своето могущество, наредилъ е щото сѣка година, поменатите седемъ кралѣове, да му испращатъ за харема по едно момиче, освѣнъ другите подарки, говори Иванъ, като че чете по книга. — Нещете ли, че тая година единъ отъ тие кралие, а именно ингилинкиятъ, отказалъ тая година да прати свое момиче.

— Бре! че какъ е посмѣялъ пезевенгинтъ? извикватъ въ единъ гласъ сичките присѣтствующи, съ национална гордостъ.

— Ето въ що са сжстои работата, подеача Иванъ. — Намѣсто друго какво и да е момиче, патинахътъ ни баща е поискалъ самата ингилинска царица за харемътъ си, а тя са противи. „Или кралницата, или петнадесатъ гемни съ чисто злато“, казалъ патинахътъ и обжрналъ топовете.

Иванъ пусни мухата, па замълчи вече и остава време да разсждатъ агите за могуществото на султанътъ на тоя или она свѣтъ.

— Има и друга новина, подкача той. — Слушали сте вие за голѣмиятъ топъ, който са намира въ Чанакъ-Кале и който е останалъ х-е-е, отъ джинъ-еви съ (т. е. отъ времето на генуесците). Една заранъ, въ петъкъ, караулътъ сжгѣдалъ, че помѣнатиѣтъ топъ плаче бангжръ — бангжръ, като дѣте. Извѣстилъ той за това страшно чудо на коласж, а тоя послѣдниятъ го изгонилъ, че говорялъ ужъ глупости. Отива при ходжата, и той направя сжщото, а топътъ плачели — плаче. Най-послѣ работата станала явна — потреперала отъ страхъ цѣлата казарма. Три денѣ и три нощи правили молба и ходжата непреставалъ да вика на джамията, а сжлзите на топътъ не арнисватъ. Испратили хаберъ до въ Стамболъ и по други мѣста, сжбрали са множество улими, наши и дервиши, а топътъ слѣдва да пролива сжлзи. Започнали да го питатъ, що му е зорѣтъ. — „Да не са е разсхрдилъ аллахътъ и неговиятъ пророкъ, за гдѣто мусульманите започнаха да пиятъ ракия и да не държатъ рамазанътъ?“ питали едни. — „Да не сме прегрѣшили, за гдѣто облѣкохме панталони и дадохме на сжрбите калетата? питатъ втори, а сжлзите ставатъ още по-изобилни, никакъвъ отговоръ нѣма. Най-послѣ престигнала една жена вдовица, родомъ изъ Измиръ, която била ходила девять пѣти на Хаджилжкъ и която била праведна мусульманка.

— „Да не искашъ да правишъ бой съ московците“, попитала тая праведна жена. Отъ единъ пѣтъ сжлзите на топътъ сѣкнали и той самъ по-тржгналъ къмъ сѣверна страна, т. е., на кждѣто живѣй Московецътъ. И така, вие виждате, че съ двама крайлове, има да са бие султанътъ, подтвърдява отъ

себѣ си умниятъ бевровченинъ; а агите
лицето му, ако не свой приятель на цѣло
добър гяурджикъ, когото сж длѣжни да за

Ето защо на редко има гробъ отъ бевров
ето защо тие сж пътували безопасно и в
равите мѣста на турската империя. Най-о
куренти на бевровчени сж биле вкрбинки
и джумалийските базиргени, които така сж
мирни по турскиятъ свѣтъ; а освѣнъ това
по-добре турскиятъ языкъ, па въ лѣжите н
по-долу.

Бевровчени сж са мѣсили още и въ по
работи, които по своето естество, нищо общо
ха съ тѣхните оцетени бурета. Така напримѣр
бите на еленскиятъ мюдюринъ и на тѣрнов
кадия, много пхти сж са рѣшавали подъ вл
що са на краятъ на славното нѣкога Бев
Когато дохождатъ новъ кадия, то бевровчени
ли отъ любонитство да са научатъ като колко
струва неговата бѣла чалма. Казахъ, морето за
хора е до колѣно. Испращатъ двама души свои
отечественници, които са явяватъ предъ новиятъ
дия, ужъ че иматъ нѣкоя давня поимѣжду си,
въ сжщность само да имъ са представи възможно
да оцѣвятъ чалмата му. Кадията, който ни най-ма
ко подозрѣва въ що са сжстои работата, започва д
излага своето учение, а двамата депутате гхлтатъ д
гхлтатъ сѣка негова дума.

Послѣ два дена вече, въ цѣло Беврово знаятъ
съ какъвъ човѣкъ ще да иматъ работа. По тоя на
чинъ е можало да прожитѣй Беврово въ турско вре-

*) Отъ това време се включва годината 1877 а
жизнениятъ на живота бевровчени на Демир-Баня, въ
се връща отъ жетва.

ме, заобиколено отъ всѣкъдѣ съ турски села. Който иска да изучи турците добре, то нека земе предъ себѣ си нѣкой бевровченинъ, па да слуша само. Трѣба да ви кажа и това, че бевровчени не сж лишени отъ славни мъжие, отъ своя селска гордость (тие никой пхтъ не казватъ на Беврово село, а градецъ, на пукъ на еленските ефендега). Тая тѣхна гордость сж: Молловците, които сж една отъ най-голѣмите и прочутите фамилии въ селото имъ, и споредъ тѣхъ най-учените. Никой бевровченинъ нѣма да ви заговори така просто, дордето не смѣси въ разговорѣтъ си различни пословици, поговорки, нѣщо отъ Св. Писание и пр.

IV.

Но на думата си. Страшното схбитие въ Пустия, тоя пхрвъ протестъ срѣщо турската империя, слѣдъ петстотинъ години мирувание, не билъ вече тайна, не го знаали само турците отъ Вхрбовка и околните нѣколко села. Презъ схщата ноцъ, ако не по цѣлиятъ дунавски велиятъ, то въ трите поне околни градове: Тхрново, Плѣвенъ и Свищовъ, засѣдавали агите, заедно съ военните представители. Знаали така схщо и въ Стамболъ. Рано сутриньта, въ недѣля, на 20-й Майй, турските табори отъ Тхрново, усхмнали въ с. Мехалце.

„Ние бѣхми въ черкова и пѣхми хвалите, говори бачо Киро Петровичъ, когато саблята на единъ турски низаминъ издржнча на черковните врата, нѣщо нечуто и невидѣно досега. Тоя послѣдниятъ извика отъ черкова селскиятъ ни чорбаджия дѣда Цача, комуто заповѣда строго: „Искамъ отъ тебе сто души хора здрави и янки. Ей сега да ми ги искарашъ срѣдъ селото, извика той още по-

строго, че главата ти да зема имамъ заповѣдь. Нека тие са вкоржатъ, кой каквото има и да вкрвятъ подиря ми.“ Хората, които бѣха въ черкова, като чуха тие думи, не ги сдържа и тѣй излѣзаха дордето службата не бѣше са свършила още. Като излѣзохме отъ черкова, и войската заминаваше къмъ гората Пустия. Съ тѣхъ заедно са прескединиха и нашите хора, що бѣше ги искаралъ заштията“ . . .

Отъ селото Горни-Турчета до гората Пустия е 2 часа мѣсто. Едно момче, отъ искараната потеря изъ това село, по пътьтъ за Пустия, останало малко назадь отъ войската и поискало да избѣгне, т. е., да са вкрни въ селото си. Като са страховало да вкрви изъ правиятъ пъть, ударило презъ нивята по единъ синоръ и пжлзишкомъ вкрвяло изъ мѣжду буйната трѣва. Когато достигнало до едно храстово дърво, зкрнало, че подъ сѣнката му лѣжатъ вжоржжени хора, които не приличали, ни на низами, ни на хора отъ тѣхните села. Дордето са накани момчето да мрждни изъ високата трѣва, двама души отъ непознатите хора отпразили на срѣща му своите пушки и извикали: „Стой!“

Тие непознати хора биле нашите хжшове, на брой 12 души, мѣжду които билъ и самъ Тотю войвода. Той дошелъ на това мѣсто още презъ нощѣта, слѣдъ битката въ Пустия, така щото царската войска и потерата го подминала. Това мѣсто било тврде близо до с. Горни-Турчета. Момчето, което отивало да гони царските душмани, сега стояло колѣбно до колѣбно съ тѣхъ заедно и отговаряло на вжпросите имъ за туй и онуй. Отъ него тие са научили подробно за движението на турските войски и за числото на потерите. Слѣдъ като му са довѣрили, дали му една записчица до бача Кира Петровичъ, не че го познавали кой е той и що е, но просто така са

обърнали къмъ него, като до народенъ учитель и грамотенъ човѣкъ. Право си казваха турците, че даскалите въ България сж правата рѣка на комитите. Ако не бѣха и учителите въ България, па и священниците, то незная какво би извършили нашите дѣатели: Левски, Стамболовъ, Бенковски и пр.

Въ тая записчица или посулка, както я нарича бачо Киро Петровичъ, нашите разбити юнаци не му писали за друго за нищо, освѣнъ необходимите тѣмъ нѣща: хлѣбъ, тютюнъ и други потребности. „Господине учителю, мислимъ та да си народенъ чужакъ, бждете добри елате съ туй момче при насъ, имаме нѣщо да са разговоримъ“ . . . гласи тая посулка. Бачо Киро са побоялъ да отиди лично при нашите момчета, защото като човѣкъ даскаль, който нѣмалъ никаква работа по полето, твѣрде лѣсно можели да го заподозрятъ и попитатъ кѣдѣ е ходилъ въ туй мѣтно време. Но за да не остави любимите свои юнаци безъ отговоръ, така сжщо неприемалъ. Виква при себе си единъ свой вѣренъ приятель на име Василь Петковъ (по-послѣ священникъ въ селото), комуто сжобщилъ каква е работата. Василь Петковъ ималъ нива около храстовото дърво, гдѣто са намирала четицата, та за това лѣсно можалъ да са отжрве, т. е., че като види дебѣлиятъ край, ще да каже, че дошелъ да си обикаля нивата. Василь са сжгласилъ на драго сжрдце да отиде заедно съ нжрвото момче, като занесле съ себе си и едно друго за дружината. Послѣ три часа бавение тие са завърнали живо и здраво и донесле на бача Кира нарочно поздравление. Тотю войвода распиталъ за пжтѣтъ къмъ Стара-Планина и казалъ, че тамъ ще да отиди да търси спасение. Поржчалъ още на двамата селени, да са постараятъ, до колкото имъ е

вжамомно и за останалите момчета, изгубени отъ четата по-миналиятъ день.

Навечеръ войската и потерата започнали да са завръщатъ отъ гората Пустия, безъ да видатъ нѣкого. По пъкътъ си тѣ пралетели на едно момче отъ четата, което са злѣкло ранено край една чушка и което турците змаляли на мѣстото му. Това момче било родомъ изъ Свищовъ, на име Георги Алековъ. Скидватъ день хванали още двѣ други момчета, Стойчо и Филинъ, отъ които първиятъ заклали на мѣстото му, а вториятъ оставили живъ. Родното мѣсто на тѣе двѣ момчета е неизвѣстно. Другъ единъ селенинъ отъ потерата, на име Кара-Герги, като вкрвель изъ гората, намѣриль другата четица отъ 11 души, за което споменахъ по-горѣ, че са бѣше отдѣлила отъ Тота, послѣ сраженнето въ Пустия. Тукъ самъ джжжжж да ви кажа, че турците и въ тоя важенъ случай за тѣхъ, не отстъпили отъ тѣхната завѣтна пословица: „Циганинътъ не си гори рацѣте дордето си има клѣщи.“ Тѣе принудили българската потера да навлѣся въ гората да дири хлшовете, като зайци, а тѣе самите вкрвели по крайщето на гората, готови да ги биятъ. Кара-Герги са явилъ при дружината съ брадва на раката (та му била оржияето). Той поискалъ да стане невидимъ, но и момчетата не закъснели да зематъ отъ своя страна нужните въ тоя случай мѣрки, така щото избѣгванието не можало да сполучи.

Тая разбита дружина са намирала въ единъ тишинъ долъ, гдѣто чакала приближаванието на нощта и да потѣгли къмъ Балканътъ. Кара-Герги слѣдъ това са по-схвзель отъ първите си впечатления, събръ като чуль българското слово и обаянното по-ложени на юнаците казалъ имъ да са неботъ, за щото юнакоу мѣжа турци, расправиль имъ на клѣ

са намиратъ тие послѣдните и си отишеть. Надвечерь, когато селените са врѣщали вече, единъ турчинъ изъ Горните-Турчета, който ималъ нива около това мѣсто, гдѣто видѣхме да стои Тотю войвода съ дванадесѣтьте си другари, можалъ да сжгльда тие послѣдните, както стоялъ на коньтъ си. Нѣкои отъ тѣхъ скочили насрѣща му да го хванатъ, но той излѣзалъ по-бржъзъ, а да се гжрмятъ пушки около едно село не било толкова благоразумно. Като заклана крава изревалъ казаниятъ турчинъ и дигналъ прахътъ съ коньтъ си къмъ селото. Нѣма нужда да разказвамъ и тоя случай, какъ са е подалъ турчинътъ въ селото и какво впечатление е произвелъ на подплашените вече турци.

— Тичайте, че московците влѣзоха до плѣвниците ни! казалъ той съ пхрво прстигавие до толкова на високо, щото и дѣте въ майка можало да чуе.

Турците са разтичали да са вжоржжаватъ, каджните завайкали и заохкали по своему а нашите блггаре са чудятъ каква е работата и съ очи искатъ да са обяснятъ да ли не е нѣщо радостчица. Въ това време Тотю войвода, който разбралъ вече какво има да дойде на главата му, повелъ своята малка четица на явна борба, за животь или за смъртъ. Тие излѣзли на поляната и ударили надъ селото отгорѣ, нарѣдени единъ-по-единъ, сжвсѣмъ явно, съ обжрнате къмъ селото пушки.

Сичко живо : мжжие, жени, дѣтца, и турци и блггари, излѣзли отъ селото на вжнъ да глѣдатъ на смѣлата дружина, нонеже разбрали вече, че тя нѣма намѣрение да напада на селото имъ. Вжоружените турци припнали да ги преваратъ на Високиятъ брѣгъ и почнали да гжрмятъ на срѣща имъ, като викали въ сжщото време, каквото имъ са понадие на устата.

Дружината крачала спокойно по своятъ начхртанъ пѣтъ; нѣмали тие излишни фишеци, както са вижда. Само единъ отъ тѣхъ дигналъ пушката си и изгърмялъ срѣщо потерята. Куршумътъ запрашилъ въ краката имъ, и това било достаточо да ги накара да налѣгатъ подъ брѣгътъ, отъ гдѣто изново отворили огнь. Тогава нашите момчета са сѣбнали и зели мѣрки за отбрана. Най-напрѣдъ са распрѣснали на раздалечъ, по на десятинна крачки расстояние единъ отъ други и потѣглили изъ единъ хендекъ, гдѣто минува пѣтътъ отъ Вжрбовка къмъ брѣгътъ. Лицето, което вжрвяло най-напрѣдъ по сѣка вѣроятность самъ войводата, изтеглилъ си ножътъ, похлзялъ по земята и са впусналъ къмъ брѣгътъ, гдѣто била турската пусия. Като приближилъ до извѣстно мѣсто, той испразнилъ своето чифте вжрху имъ и отъ тѣхъ мнозина тжртили да бѣгатъ къмъ селото, а други, твжрде малцина, не са мржднали отъ спиеятъ. Сичките момчета изгърмели подиря имъ нѣколко пѣти, и си заминали свободно; турската потера ги посипала само съ нѣколко псувни отдаlechъ и нищо повече.

Отъ брѣгътъ дружината ударила презъ Урушките лозя нагорѣ, презъ корията на Илия Сейковски и искочила на Каменската равнина отъ гдѣто е пѣтътъ за балкана. Цѣла ноцъ вжрвяла дружината да са добие часъ по-скоро до гористите мѣста, защото тие предвиждали че отъ четири мѣста са готви нападение вжрху имъ. На другиятъ день, въ дрѣновските колиби имали срѣща съ една потеря, гдѣто така сжщо станало сбивание. Тукъ турците ударили съ куршумъ въ колѣното нѣкого си Иванча Русчуклията, който са и скрилъ въ шумата, но на другиятъ день билъ намѣренъ отъ турците, които го завѣли и обѣсили въ родниятъ му градъ. До като

престигни до полите на Стара-планина, Тотю забъркалъ пактътъ, нѣщо твърде естествено въ подобни случаи. На всѣкъде той билъ преслѣдванъ отъ многобройните потери. На единъ чучуръ, близо при с. Ялово, дружината са отбила да пие вода. Тамъ тие забравили една улия въ която имало различни хжшовски потребности. Скоро послѣ изминуванието на дружината, турската потеря намѣрила тая улия, което ѝ дало поводъ да са осжмни, че бунтовниците са намиратъ тамъ близо на около. Гората била заобиколена отъ сѣка страна. Не стига това зло, но и раздорътъ преслѣдвалъ отъ друга страна малката тая несговорна дружина. Момчетата са скарали по мѣжду си, че Тотю не ги пуцалъ да отидатъ да пиятъ вода отъ ближната тамъ рѣка (за което ималъ право). По тая причина половината момчета са отдѣлили отъ четата на друга страна и отишли да пиятъ вода. Мѣжду тие послѣдните биле: Писарьтъ Костаки (изъ Свищовъ), Георги Велезлията и Хаджи Никола Македонецътъ. Като са напили вода, тие не са върнали пакъ при войводата си, но останали по-за дълго време на рѣката, за да си по-отпочинатъ. Слѣдъ малко потерата нападнала върху имъ, тримата души убила на мѣстото, Костаки ранила, а Никола Македонецътъ и Георги Велезлията побѣгнали.

И така Тотю останалъ само съ петъ други момчета, съ които достигналъ до планината. Тукъ той убилъ единъ арнаутинъ бюлюкъ башия, но падналъ и единъ отъ другарите му. Най-голѣмото число момчета отъ Тотювата дружина са распржегнаха тукъ—тамъ по горите, а послѣ бѣха избени и хванати отъ потерите. Една часть отъ тѣхъ избѣсиха: въ Русчукъ, Тжрново и Свищовъ, а войводата остана живъ и отпослѣ премина пакъ въ Ромжния. Колко души момчета сж останали още живи, намъ е поло-

Дружината крачала спокойно по своятъ начжртанъ пкътъ; нѣмали тие излишни фишеци, както са вижда. Само единъ отъ тѣхъ дигналъ пушката си и изжрмялъ срѣщо потерята. Куршумътъ запрашилъ въ краката имъ, и това било достаточо да ги накара да налѣгатъ подъ брѣгътъ, отъ гдѣто изново отворили огънь. Тогава нашите момчета са сѣпнали и зели мѣрки за отбрана. Най-напрѣдъ са распржснали на раздалечъ, по на десетина крачки расстояние единъ отъ други и потѣглили изъ единъ хендекъ, гдѣто минува пхтътъ отъ Вжрбовка къмъ брѣгътъ. Лицето, което вжрвяло най-напрѣдъ по сѣка вѣроятностъ самъ войводата, изтеглилъ си ножътъ, поплзлялъ по земята и са впусналъ къмъ брѣгътъ, гдѣто била турската пусия. Като наближилъ до извѣстно мѣсто, той испразнилъ своето чифте вжрху имъ и отъ тѣхъ мнозина тжртили да бѣгатъ къмъ селото, а други, твжрде малцина, не са мржднали отъ сипеятъ. Сичките момчета изжрмели подиря имъ нѣколко пкти, и си заминали свободно; турската потеря ги посипала само съ нѣколко псувни отдаlechъ и нищо повече.

Отъ брѣгътъ дружината ударила презъ Урушките лозя нагорѣ, презъ корията на Илия Сейковски и искочила на Каменската равнина отъ гдѣто е пхтътъ за балкана. Цѣла нощъ вжрвяла дружината да са добие часъ по-скоро до гористите мѣста, защото тие предвиждали че отъ четири мѣста са готви нападение вжрху имъ. На другиятъ день, въ дрѣновските колиби имали срѣща съ една потеря, гдѣто така сжщо станало сбивание. Тукъ турците ударили съ куршумъ въ колѣното нѣкого си Иванча Русчуклията, който са и скрилъ въ шумата, но на другиятъ день билъ намѣренъ отъ турците, които го завѣли и обѣсили въ родниятъ му градъ. До като

престижни до полите на Стара-планина, Тотю забъркалъ пътятъ, нѣщо твърде естествено въ подобни случаи. На всѣкъде той билъ преслѣдвавъ отъ многобройните потери. На единъ чучуръ, близо при с. Ялово, дружината са отбила да пие вода. Тамъ тие забравили една улия въ която имало различни хжшовски потребности. Скоро послѣ изминуванието на дружината, турската потеря намѣрила тая улия, което ѝ дало поводъ да са осжмни, че бунтовниците са намиратъ тамъ близо на около. Гората била заобиколена отъ сѣка страна. Не стига това зло, но и раздорътъ преслѣдвалъ отъ друга страна малката тая неговорна дружина. Момчетата са скарали по мѣжду си, че Тотю не ги пушалъ да отидатъ да пиятъ вода отъ ближната тамъ рѣка (за което ималъ право). По тая причина половината момчета са отдѣлили отъ четата на друга страна и отишли да пиятъ вода. Мѣжду тие послѣдните биле: Писарътъ Костаки (изъ Свищовъ), Георги Велезлията и Хаджи Никола Македонецътъ. Като са напили вода, тие не са варили пакъ при войводата си, но останали по-за дълго време на рѣката, за да си по-отпочиватъ. Сѣга малко потерата нападнала върху имъ, тримата души убила на мѣстото, Костаки ранила, а Никола Македонецътъ и Георги Велезлията побѣгнали.

И така Тотю останалъ само съ нѣтъ други момчета, съ които достигналъ до планината. Той, той убилъ единъ арнаутинъ бюлюкъ баши, но погубилъ и единъ отъ другарите му. Най-голямъ отъ момчета отъ Тотювата дружина са разпръснати чукътамъ по горите, а послѣ бѣха избрани с ханчати отъ потерите. Една часть отъ бѣха избрани: въ Русчукъ, Тжрново и Свищовъ, а останалите останали живъ и отпослѣ премина пакъ въ Русчукъ. Многидъ души момчета сж останали живи, а останали

жително неизвѣстно. Споредъ събраните свѣдения обаче тѣхното число е твърде ничтожно. Знаемъ само това, че отъ дѣйствителните участници при Върбовка, който са хвана живъ — изджхна мъченически, или подъ ятагантъ, или на грозната бѣсилница.

Такава бѣше горѣ-долу участъта на Тотювата малка четица презъ 1867 година. Споредъ съставтъ си и количеството си, тя неможаше да направи нѣщо повече. Юнаците минаха съ единственна цѣль — да пролѣятъ кръвта си за своето отечество. Това тие извършиха тѣжестивно, и ние нѣма що да искаме повече отъ тѣхъ. Твърдѣ ми е жално, че имената на сичките юнаци ми сж неизвѣстни за да ги спомѣна, което ще да имъ бжде единственната награда. Панайотъ Хитовъ спомѣнава само слѣдующите 14 души, отъ тая четица, които сж го намѣрили отпослѣ на планината, заедно съ войводата :

1).	Христо Дрѣновски,	родомъ изъ	Дрѣново ;
2).	Иванъ Георгиевъ	" "	Казанлъкъ ;
3).	Савва Славчевъ	" "	Свищовъ ;
4).	Георги Ивановъ	" "	Казанлъкъ ;
5).	Иванъ Русевъ	" "	Заара ;
6).	Иванъ Георгиевъ	" "	Панагюрище ;
7).	Колйо Петровъ	" "	Казанлъкъ ;
8).	Тотйо Тодоровъ (Филипъ)	" "	Килифарово ;
9).	Киро Мирчевъ	" "	Казанлъкъ ;
10).	Стефанъ Йовчевъ	" "	Лѣсковецъ ;
11).	Иванъ Петровъ	" "	Ломъ ;
12).	Георги Велезлията	" "	Македония ;
13).	Иванъ Петровичъ	" "	Черна-Гора ;
14).	Миланъ Лапчовичъ	" "	Схрбия.

Тотйо-войвода е родомъ отъ Килифарово (изъ колибите Гарци тѣрновско окръжие). Споредъ Панайотъ Хитовъ, той билъ добъръ човѣкъ, добъръ при-

ятели, пѣснопоець, способенъ и храбръ, но въ сжщото време нетърпеливъ, сжрченъ и неостороженъ. Най-напрѣдъ той билъ търговецъ на жива стока. Единъ пжтъ турците го онеправдали, както тие сж онеправдавала сѣки човѣкъ въ Бжлгария, като му зели стотини биволици и го затворили. Щомъ са отжрвалъ отъ затворътъ Тотю, то отишелъ на Стара-Планина, гдѣто са намѣриль сѣ момчетата, които сж биле отдѣлили отъ Хитова, подъ предводителството на Аджемътъ, и станалъ народенъ човѣкъ. Отъ по-напрѣдъ Тотю сж билъ практикувалъ малко и при Бойча-войвода. Горѣказаната чета била разбиена на-скоро при с. Кортенъ (Ново-загорско), слѣдователно Тотю билъ хайдутинъ само два мѣсеца. Въ тая битка той сж хваналъ раненъ и прѣсидѣлъ въ Сливенската тжмница отъ Благовѣщение до Димитровденъ (1862?) Сичката снага на Тотя е нашарена отъ него време сѣ сачми, а едната му ржка останала малко саката и единиятъ му кракъ билъ опасно раненъ. Около Димитровденъ Тотю и единъ отъ неговите другари побѣгнали отъ тжмницата заедно сѣ прангите и отишле въ Ромжния. За да го не предадатъ власите Тотю си промѣнилъ името и сж нарѣкалъ Филипъ-Тотю. Правото име е Тотю Тодоровъ. Послѣ това, той още веднжжъ ходилъ по Планината сѣ 3—4 другари и проживѣлъ тамъ цѣло лѣто; а като сж вжрналъ въ Ромжния, оженилъ сж втори пжтъ въ Зимничъ. Въ 1866 година, той преминалъ изново Дунавътъ и сж вжрталъ около Тжрновско. Когато сж вжрналъ есенътя въ Зимничъ — разказва Панайотъ, — то слѣдъ него бѣха дошле двама турци и предложили на полицейнътъ въ тоя градъ 100 лири тур., ако имъ предаде Тотя. Полицията го затворила и сжблѣкла му дръхите предъ турците за да му видѣтъ раните и да кажатъ да ли

е той. Българите изъ Ромжния, слѣдъ като са разчуло това происшествие, застъпили са за своятъ юнакъ. Тие протестували предъ ромжнскиятъ министръ и Тотю билъ пуснатъ.

Филипъ-Тотю са считаше до скоро, че е умрѣлъ въ единъ влашки затворъ, но това не излѣзи вѣрно. Въ 1884 год., той са яви въ Русчукъ, освободенъ отъ ромжнските власти. Послѣдните дни отъ своятъ хероически животъ, Тотю не свърши така блѣскаво, както са очакваше отъ него. На сичко това, той самъ бѣ причината, споредъ менъ, защото слѣдъ 1867 година, отъ когато са той отбѣгли да живѣй въ Одесса, престана вече да води юнашки чисто-непороченъ животъ. По времето на Априлското възстание, на сърбската и руската война, така сжщо той доказа твърдѣ малко, че е войвода, както и неговиятъ старъ приятель Панайотъ Хитовъ. При сичко това обаче, направеното отъ него си остава чистъ исторически фактъ, и споредъ нашите сжвременни взглядове, името Тотю-Филипъ, за винаги ще държи едно почетно мѣсто мѣжду другите борци и дѣятели за освобождението.

∇.

Да са повърнимъ пакъ по дирите на Тотю войвода въ 1867 година, отъ Свищовъ до гората Пустия, въ търновскиятъ мезлищъ и пр. Това, което бждящиятъ историкъ не ще знае на пълно, споредъ насъ обяснява още по-ясно характерътъ на тая скромна четица, сжстоянието на духовете мѣжду турците и българскиятъ народъ, а това е най-важното зарадъ насъ.

. . . . „Въ това тотюво време, много хорица пострадаха за права бога и за народна свобода, говори бачо Киро Петровичъ. Агаларите (турците) побѣсне-

ха десетъ пхти повече, отколкото бѣха преди. Името Филипъ-Тотѣо, неизлѣзваше изъ устата имъ, ни дена, ни нощя. Сѣки малко-много разбуденичекъ бжлгаринъ, тие го наричеха Тотѣо“ . . . . Два дена слѣдъ преминуванието на тая четица по край Горни-Турчета, турците, които не преставаха да обикалять изъ гората, намѣрили нѣкого си Димитра, родомъ отъ кждѣ Софийско, който са отдѣлили отъ четата още въ Пустия. Турците го закарали въ Тжрново, и на другата заранъ, той билъ покаченъ на вжжето, безъ никакви испити и изслѣдвания. Съ надѣжда, че ще да са укрие мѣжду бжлгарските села, той си оставилъ оржжието въ една нива, нарѣчена Духовникова. Отпослѣ оржжието му било намѣрено отъ единъ селенинъ. То са сжстояло отъ една пушка шишене-бозмасж, евзелия, единъ пищовъ тоже съ евза, единъ голѣмъ бошнашки ножъ, 50 книжни фишека и сто-тина драма тютюнъ.

— Тютюнътъ азъ испихъ и казвахъ: „Богъ да та прости и успокой бжлгарски юначе и да ти е вѣчна память,“ вжсклицава бачо Киро.

Нѣколко селени отъ сжщото село: Даскалъ Василь Недѣлчовъ, Стоянъ Сейковски и Личо Дечовски, подиръ една недѣля време отишле съ торбички да ловятъ риба на Бабинъ виръ. Тамъ ги сварили махаленските турци, които ги смазватъ отъ бой, че ужъ носили хлѣбъ на хжшовете. Вечерьта ги докарали въ селото вжрзани, голи и боси, съ торбичките имъ на рамото. Въ сичките околни села по онова време имало турска войска, съ по единъ юзбашия. Имало такъвъ и въ Горни-Турчета. Предъ негово лице извели тримата селени, които ударилъ презъ нощъта на жестокъ истиндакъ. Послѣ три денѣ ги закарали въ Тжрново и малко останало да ги обѣсатъ, само по едно просто подозрѣние.

Едвамъ слѣдъ три мѣсеца можали да са освободятъ. Освѣнъ движенията на войските, сѣки почти день искарвали отъ селата и потери отъ нашите българи. Бачо Киро разказва, че като са връщали единъ день отъ такава потеря, отъ село Калакастрово, войската засѣднала да си почини въ една ливада, гдѣто си и пуснала кониете на паша по зелената морава, а българите останала да пазятъ стража въ краищата на гората. По едно време кониете са подплашватъ отъ нѣщо си и хукватъ единъ презъ други да бѣгатъ къмъ селото. Хвъртели тие четвета съ задните си крака и цвилели, а по пхтьтъ са послало съ: сѣдла, гемове, колани, кубурлуци и пищове. Станало тревога не на шега. Войската извикала на българите да отидатъ и хванатъ кониете, които са впуснали подиря имъ бѣжишкомъ. Кониете отишле чакъ въ селото, което е на единъ часъ и половина отъ казаните чаири. Когато тие са подали надъ село отгорѣ въ подобно сжстояние, кой съ сѣдло, кой безъ сѣдло, кой съ половинъ гемъ и пр., то станало втора тревога, още по-страшна. Населението са разтичало отъ ново. Войската, която са намирала въ селото рипнала на военна нога; ехото на военната тржба разбудило сичките. Въ нѣколко минути разстояние сичкото мжжко население стояло наредъ съ военните табури. Тие потѣглили къмъ онова мѣсто, отъ гдѣто дошле кониете, като биле увѣрени на здраво, че хшшовете сж нанесли поражение на царската войска и че битката съ тѣхъ е неизбѣжна. Послѣ като са срѣснинали на пхтьтъ, работата излѣзла на яви.

При всичко това обаче, на другиятъ день турцитѣ искарвали по-голѣма погеря. Тя ходила чакъ до с. Еминъ и ни една тржнка не заминала, да не поглѣдни, да нѣма въ нея скритъ хшшъ. Кждѣ пладнѣ, потерята са спрѣла да пладнува край рѣка Ле-

гованка, и да хашне по малко хлѣбъ. Нѣколко турци, които сж си кривели вратовете, както са вижда, и на истокъ и на западъ, за да глѣдатъ да са неподадатъ хяшове, сж глѣдали пхдаринтъ отъ с. Михалци, на име Нейко, който си обикалялъ мерата.

— Я глѣдайте единъ отъ тѣхъ, какъ са расхожда, извикали тие и стиснали пушките си.

Десятина души турци скокнали и са впуснали бързо къмъ нещастниѣтъ Нейко, който слѣдвалъ да са прозѣва срѣщо слжнцето, безъ да знае, че е припознатъ за страшенъ човѣкъ. По-оглѣдалъ са той на долу на горѣ, но когато видѣлъ, че са сочатъ на срѣща му пушки, помолилъ са на краката си. Рипялъ Нейко, рипнали и турците и страшна оледия са дигнала отъ страна на потерята. Сичките скочили на крака, извикали: „урунь“! „тутунъ“ и изпразнили нѣколко пишанета отгорѣ му. Но гдѣ Нейко? — Когато куршумите дигнали прахътъ изъ краката му, то той станалъ на скрненце; не бѣгаль — но просто хвжрчель. Ходилата му сѣкашъ че са движали по въздухътъ и гладката кожа на царвудите му свѣтjала като оглѣдала.

— Држте го, че избѣга душманинътъ, ревели агите и гдѣ кого стигали отъ нашите бжлгари слагали му по измжчените плѣци нѣколко удара съ држките на пушките, защо не са тичали по-бързо да хванатъ страннияѣтъ човѣкъ, като че бжлгарите да биле коние, да тичатъ по-бърже.

Чалмите на агите испопадали изъ ливадите, които тие неможали да сваржтъ за да ги засучатъ на главите си, а ги носяли изъ рждѣте си. Като слѣзали въ ливадите, гдѣто нѣколко михалчени бжлгари, косяли сѣно, така също са уплашили отъ побѣсеналата потеря и тжртили да бѣгатъ, но послѣ са сирѣли. Турците измжкнали ятаганите и нападнали вжр-

ху имъ да ги биятъ, защо тие не хванали хъшъти
но го оставили да избѣга.

— Ние не сме вѣждали никакъвъ хъшъ, с
сѣвъ нашиятъ подаринъ Нейка, който премина п
край насъ, ни живъ ни умрѣлъ, говорили михалчени

Но кой слуша? — Ятаганите падали един
подиръ други, като баекридзийски чукове. Най-мно
го си испатилъ священникъ Стефанъ. Ударите, които
падали отгорѣ му, до толкова били чувствителни
щото жълтиятъ дивитъ съ пачето перо, който бил
втъкнатъ на носѣтъ му, извадили го пречупенъ и
искривенъ, като искривала динена бора. Той бил
вхрзанъ заедно съ другите косачи, които откарали
при бинбашиятъ, който иделъ съ войската малко по
послѣ. Тоя бинбашия билъ човѣкъ разуменъ и на
часлъ още щомъ видѣлъ окаяното положение на
тие сиромаси и чулъ оправданията имъ, зановѣдал
да ги пуснатъ. Незная да ли е можалъ да види
дивитѣтъ на погъ Стефана. Нейко избѣгалъ въ се
лото Михалци. Тамъ отишла и потерата да води при
говори за предаванетоъ му. Тия приговори са под
качили най-напрѣдъ отъ пражените яйца, печените
бобешки и мазните баници, по българските къщи.
Цѣла нощъ са ѣло и пило, като презъ рамазанатъ.
А Нейка хванали още вечерята и го откарали на
Тхрново вхрзанъ съ наонаки рхцѣте. На бѣдниятъ
Нейко гхрбѣтъ испиталъ толкова суровици, съ които
са би наговарили нѣколко джрварски коня. Цѣли
три мѣсеца престоялъ той въ тхрновскитъ затворъ.

²¹ Цѣли четиридесатъ дена, послѣ происшествието
въ гората Пустия, гурската войска не са махнала
отъ околните села: Горни-Турчета, Сухиндолъ, Не-
данъ и пр. Тя са храняла и поела отъ гхрбѣтъ
на населението въ сичкото това време.   ▲

— „Най-големиятъ дяволъ (главнокомандующиятъ на войските) стоеше въ село Неданъ, казва бацю Киро Петровичъ. — Той бѣше голѣмъ душманинъ на бжлгарите. На три пжти дохожда въ нашето село да иска сенетъ отъ населението, че нивой не е давалъ хлѣбъ на хжшове и че никой не е ходилъ при тѣхъ да имъ носи каквото и да било. Азъ бѣхъ тогава даскалъ въ селото, както съмъ и сега и твжрде голѣмо влияние имахъ при аскерътъ, който бѣше въ нашето село, защото имъ хортувахъ сѣ по кефътъ. Когато ся правяше сенетътъ азъ са подписахъ най-напрѣдъ съ тѣзи думи: „Ако би да са издири, че нѣкой отъ нашите селени е ходилъ при хжшове или имъ е носилъ хлѣбъ, на тогози чулякъ, каквото наказание стои, да бжде мое. Ако са пада вжже — нека е мое, ако е заточение — и то да е на мене.“ Слѣдъ мене са насжрдчиха другите селени, които подписаха, и тжй нищо неможа да стори онзи клѣтникъ юзбашия.

VI.

Лошите слѣдствия отъ Тотювата чета, не са ограничиха само въ това: да са ядатъ печени кокошки, да са биятъ селени и попове. Кждѣ Свищовъ, гдѣто паднаха заклани турчетата и черкесчетата, отмъщението отъ страна на турците, па и на самото правителство даже, достигнаха апогеята на своите жестокости. Ангела Петровъ, бакалинътъ отъ с. Лжжени, когото видѣха читателите по кой начинъ посрѣщна борците, когато дойдоха въ селото му — правителството го хвана и го обѣси. Ангелъ билъ много гиздавъ човѣкъ, което послужило още повече за обѣсванието му. Турците завиждали на хубавелците хора. Когато го водяли къмъ бѣсилницата той викалъ

съ гласъ: „За права бога отивамъ!“ Дѣда Агапня, отъ свищовскиятъ манастиръ испратиха на заточение въ свята Гора; Георги касапинътъ изъ Търново, който прѣдрѣшилъ единъ хжшг; дѣда Ивана Бойчевъ, отъ Вишеградъ който така смъщо далъ хлѣбъ на други единъ хжшг; пѣдарътъ отъ с. Паскаловци, който видѣлъ като минала четата, а не са сѣтиль да обади; попъ Георги и Христо Саввовъ, отъ с. Коювци, които показали ужъ задоволствие, като чули, че миналь Тотю и пр. и пр. — Сички тие нещастници бѣха испратени на заточение.

Но най-гольмите жестокости оставать пакъ въ Свищовъ. Щомъ турците намѣрили на другиятъ день труповете на закланите турчета, сѣки разбира вече какъ са е отражило това зрѣлище на тѣхъ, които не биле превикнали още да глѣдате окрвавени трупове на своите правовѣрни съотечественици. Тие неможали да си въобразятъ, че това дѣло е извършено отъ хора, прѣминали прѣвъ Дунавътъ, та за това изпозатворили сичките хора отъ с. Царюво. Наредъ по сичките къщя направили басканлъкъ и като неможали да намѣратъ нищо, залувили са за една женска риза, накрвавена отъ извѣстна причина. На третиятъ день, работата излѣзла вече на видѣло. Михтатъ паша, на когото тая размирица спечели име, не закжне да посѣти Свищовъ и Търново. Нѣкой си Юрданъ Гергицовъ, ужъ сѣзаклѣтникъ и патриотъ, слѣдъ два-три шамара, открилъ имената на сичките си другари. По тая причина, въ Свищовъ станаха много запирания все на отборъ интелегентия момчета; а други мнозина, които са сѣтили по-съ врѣме, избѣгаха въ Ромъния.

За да успокои Михтатъ наша турското население въ Свищовъ, испратилъ подъ конвойъ Тодаръ Пѣевъ, изъ Свищовъ, другаръ на Филипа за

да го обѣсатъ въ родниятъ му градъ. Турското население тѣжестувало. Джрвета за бѣсилница взели отъ черковата Св. Константинъ, съ цѣль да трогнатъ повече бѣлгарите. Турците отишли подъ самата бѣсилница на конакътъ, съ запалени чибуци. По-послѣ, на 1-й Юний, докарали въ Свищовъ други четири момчета, тоже отъ четата на Тотя, мѣжду които биле Костаки Гергевалията и Иванъ Свищовецътъ. Пѣрвиятъ билъ раненъ въ колѣното, а на вториятъ било отрѣзано ухото, заедно съ половината кожа отъ главата му. Костаки бѣше твѣрде гиздавъ и развитъ човѣкъ, когото сжжалиха и самите турци, когато го покараха изъ русчукските улици, за да го обѣсатъ. Градътъ Свищовъ заплати за Тотювата чета съ 28 момчета, отъ които повечето отидоха на заточение.

Понеже турците си отидоха вече презъ деветъ гори въ десѣта, забраве са вече кѣсото нискулче на тѣхните ефендета, а на тѣхното мѣсто дойдоха високи цилиндри и учени съ солидно образование хора, то моя свѣта длѣжностъ е да обадя на своите читатели, че не само турците постѣпватъ така жестоко съ хора, като Филипъ-Тотя и неговите другари. Ако турците бѣсѣха и заточаваха, то тие сж турци, поганци, друга вѣра, а ние сме бѣлгари, християни, по мѣжду ни е прѣминала черна котка още отъ дѣдово Адамово вѣме; слѣдователно тие сж биле въ правото си да правятъ това. Тукъ сжмъ длѣженъ да ви кажа, че както ние имахме комити, така и другите народи, френци, русси и инглизии, иматъ своите, само съ тая разлика, че тѣхните имена сж други и че тие сж еднокрѣвни и едновѣрни братия на своите християнски папи и каймаками. Но вие, които не сте чували и виждали, какво са вѣрши презъ морето, ще да възразите, че тамошните ко-

мити като брати, като християни, не сж подложени на мъки и страдания. О, колко са лъжете! Мѣстото не ми позволява, а азъ ви би исписалъ една страничка, да видите и чуете, колко сж по-страшни френските, руските и ингилизските заптиета, какъ тие биятъ, какъвъ по-страшенъ Диярбекиръ иматъ тие, какви имъ сж тѣжки прангите! . . .

ЧЕТАТА НА ХАДЖИ ДИМИТРА

ВЪ 1868 ГОД.

ПРИГОТОВЛЕНИЕ.

Глава I.

. . . Не вървамъ азъ че калугеръ,
Ще спаси раята, —
Свободата не ще Екзархъ, —
Иска Караджата.

Л. Каравеловъ.

I.

Ако Тотю премина Дунавътъ повечето съ цѣль да насърчи бѣлгарскитъ народъ нравствено и да опита до колко той ламти за свята свобода; ако той считаше своето дѣло играчка и желаше да поуплаши само агите и да развали тукъ-тамъ мастика кефътъ на агаларите; ако най-послѣ неговиятъ планъ не бѣше строго опредѣленъ, то това сѣщото не можемъ да приложимъ и за четите на извѣстните бѣлгарски войводи Хаджи Димитръ и Стефанъ Караджата. Тие наши войводи минаха въ своето отечество не да плашатъ турците само, но да протестираатъ отъ името на цѣлиятъ народъ, противъ угнетителната политика на В. Порта. Гхрмежътъ на тѣхните 125 пушки, макаръ и слабъ, но тие бѣха увѣрени, че той ще да бѣде достаточенъ да пронизи ушите на заспалата европейска дипломация и да изнесе името на бѣлгариниътъ на дневенъ редъ, име, което по нова време бѣше твърдѣ потжпкано. Нашите 125

души юнаци, малко сж са грижали: да ли народът е готовъ да се възбунтова и колко души именно ще да тръгнатъ подиръ тѣхниятъ байракъ. Когато нѣкои отъ момчетата попитали двамата войводи, въ Петрушанските кошари, Хаджията и Караджата, иматъ ли тие споразумение съ братията имъ въ Турско, то буйниятъ Караджа отговорилъ: „Ние отиваме да измрѣме за свободата на отечеството си Бжлгария и нищо повече. Който желае, нека ни послѣдва, а който не — ние нѣма му са сжрдиме“.

Нашите юнаци най-много сж били докачени отъ повѣдението на султановото правителство по рѣшението на Черковниятъ вжпросъ. Макарь и да живѣхате въ чужда земя, не можахте да стоите хладнокръвно и да глѣдате какъ са подиграватъ съ народътъ и турци, и гжрци, какъ днесъ великите везири говорятъ и обѣщаватъ едно, а утрѣ друго. Докачени тие биле още и отъ ироническиятъ отговоръ на принцъ Наполеона, когато той са намиралъ въ Букурещъ. Извѣстно е, че ромжнските бжлгари подадоха на тоя послѣдниятъ меморандумъ, въ който го моляха, въ качеството му на великъ наслѣдникъ, да подѣйствува при своятъ братъ и приятель — султанътъ, за да даде на раята нѣкои правдини.

— Ха, ха! Белкимъ Негово Величество Султанътъ не ви е далъ още правата, които ние опредѣлихме въ парискиятъ договоръ? отговорилъ всеилниятъ монархъ съ презрителна усмивка.

Разбира са, че даванието жалба на принцъ Наполеона, който бѣше десять пхти повече тиранинъ отъ колкото султанътъ и който удушаваше въ тжмницата своята рая, когато султанътъ я само ограбваше — бѣше дебѣло заблуждение. Но неговиятъ презрителенъ отговоръ, не възбудилъ никакво отвращение мѣжду самурените кюркове на голѣмото до-

бро-утро, т. е. на букурешките седемь нотабили. Тие биле отъ оная ржка хора, въ душата на които и най-безбожната постъпка на единъ неограниченъ монархъ, като Наполеона, пораждала нѣкакво си рабско удоволствие. Младите и интелегентните българи въ Ромъния обаче, не поглѣднали така само-довошно на принцовите думи. Тие са увѣрили още единъ пхтъ, че когато са иска свобода и право на единъ народъ, не молитва са трѣба, а мотика и че който тжрси свобода, трѣба най-напрѣдъ да си пролѣе кръвта. Не забравяйте, при това, че Черков-ниятъ въпросъ и подигравката на Наполеона сж биле второстепените причини за минуванието на четата. Нейните 125 души юнаци, най-много сж биле принудени на това отъ сѣкодневните тѣглила на своите братия въ турско, отъ страна на рушветчиите пани и каймаками, отъ грабителите агашетини и чорбаджии и отъ жестоките черкези и абазии—новъ подаръкъ на българскиятъ народъ отъ православното руско правителство.

Джлго време са протакало организиранieto на четата и минуванието ѝ Дунавътъ. Планътъ на войводите е билъ да тржгнатъ още въ края на мѣсецъ Майй, но разни спхьнки сж ги вжджржали. Най-главната и най-сжщественната отъ тие спхьнки е била: парите отъ които е зависело и вжоржжаванието на момчетата. Сѣки знае, че който иска да мрѣ за свобода, златото бѣга отъ него. Отъ цѣлата чета, едва ли е имало петъ-шестина души, които сж биле въ сжстояние да си накупятъ едно друго. Касите на богатите плющали отъ злато; Добродѣтелната букурешка дружина, играяла съ хиляди австрийски жжлтици, но кажете, кой е смѣялъ да са до-трогне до скутьтъ на тие наши сжотечественници? Въ сжстояние ли сж биле думите на презрѣния хлхъ

да покъртятъ душата на Христо Георгиевъ и на други негови сѣбратия, когато негова милость са е вѣсхитявалъ отъ свитата на Наполеона и отъ ароматическия чай на рускиятъ консулъ?

— Охъ братия, оставете ма на мира поне вие. Гърдите ми изгниха да тичамъ отъ Гюргюво, до Букурещъ да са мола ту на тогова „народенъ,“ ту на оногова богаташъ, да помогне поне съ купуванieto на единъ револверъ! Никой не дава, а думите: „народенъ,“ „патриотъ“ и пр., не излизатъ отъ устата имъ . . .

Тие сж думите на Стефанъ Караджа, които той казалъ предъ нѣколко души момчета на хаджи Петровиятъ хотелъ въ Гюргюво, когато тие започнали да му са сѣрдятъ, че четата са мая още и не минува Дунавътъ. Най-послѣ организаторите на четата, като видели, че по почтенъ начинъ не ще да можатъ да са вжоржатъ, прибѣгнали до други средства. Тие са сжгласили, както казахъ вече съ двѣ момчета, слуги при една чокойка, да зематъ една отъ двайсете торбички съ злато, които нейна милость имала въ кассата си. Момчетата отъ най-напредъ джлго време са противили, но като имъ са казало, че тие пари ще послужатъ за придобивание свободата на Бжлгария, и който краде за подобни нѣща, не е безчестно, то двамата наши приятели са сжгласили. Зетата сума била около 1000 жжлтици. Съ тие пари са купило 75 пушки добри чифтета, матари и други бунтовнически принадлежности. За вжоружаванието сж спомогнали още и нѣкои частни лица, като напримѣръ Никола Крець изъ Бѣлово, К. Сапуновъ и пр. Нѣкой си капитанинъ Никола Македонецъ, на ромжнска служба, подарилъ на момчета 30 стари пушки, скритомъ отъ своето началство разбира са.

Въ съставтъ на четата, освѣнъ нѣкои прочти момчета по своята рѣшителность, чираци на Панайота, Тая и Филипа, влизали още и 45 души момчета отъ легията въ Схрбия, която бѣше са прѣснала вече отъ бѣлградъ и поткрѣи защита въ свободна Ромжния. По тоя начинъ, малката дружина не бѣше лишена и отъ нѣкои военни тактичности за въ бѣдѣнето свое движение. Но китката на тая чета, въ отношение на образованность, бѣше друго едно лице, не отъ бѣлградската легия и отъ питомците на Стара-Планина. Азъ говоря за писарьтъ на войводите отъ тая чета, Иванчо Христовичъ, родомъ отъ Габрово. Можете ли да си въобразите, че тоя Иванчо не бѣше само така простъ писарь, да бѣлѣжи числото на момчетата и зановѣдите на полуграмотните войводи? Вѣрвате ли, че на това сѣщото мѣсто, гдѣто стоеше неговата матара за фишеци имаше и сѣхната диплома, подписана отъ братати професори и титулярни ректори? Да, сичко това е фактъ. Иванчо Христовичъ е свѣршилъ своето образование въ военното Александровско училище, въ Москва, съ чинъ офицеръ; а послѣ билъ зачисленъ въ 19 дивизия, въ полкътъ на Негово Кралско Величество Вюртембергскій Кралъ. Дълго време той служилъ съ полкътъ на Кавказъ, гдѣто са отличилъ въ храбрость въ борбата съ черкезите. Още тогава той захваналъ да мисли за сѣдѣбините на своето поробено отечество и по тая причина, на мѣсто да остане на Русска служба, той отишелъ въ столицата на османлиите — въ Цариградъ.

Споредъ увѣрението на мнозина, тукъ той истривалъ дълго време многобройните прагове на Баба-Алието, съ цѣль да постѣпи въ турска военна служба, което не му са удало, по много причини, познати и на читателите. Споредъ свидѣтелството

на дѣда Славейкова, който са познавалъ лично Христовича, тоя послѣдниятъ нарочно искалъ да стѣпи въ турска служба, съ начертани патриотически планове. Послѣ това, Христовичъ са отправи въ Букурещъ и тамъ поискалъ да тури въ дѣйстви своите пламенни желанія. Четата на Хаджията, бралъ той за тѣхното осъществуване, при сички схвѣти на благоразумните му приятели, да не трѣе съ една хайдушка чета. Христовичъ е билъ човѣкъ честенъ и крайнъ патриотъ. Той са е училъ съ Лаврелове, Любина и Петка, ето защо пхрвиятъ съ тѣхъ му е посвѣтилъ въ в. Свобода, слѣдующо стихотворение:

Ти са рѣши, брате,
Отвѣди да стѣпишъ :
Майка да избавишъ,
Народъ да откупишъ ;

Ти умрѣ юнашки
За своето племе
И посѣя рѣдомъ
За свобода семе ;

Ти испълни вече
Джлжностите свои,
И показа пхтьтъ
На другари твои . . .

Скоро щатъ и тие
Да бжджтъ гости,
И щатъ да положатъ
И своите кости.

III.

. . . . . Преди да мина още въ Гюргюво отъ гдѣто са правяше най-голѣмото приготвление за Хаджи Димитровата чета, говори единъ отъ съучастниците на четата, азъ са познавахъ лично съ Караджата още отъ Тулча, дордето той не бѣше са компромитиралъ предъ турското правителство. Бѣхъ въ Русчукъ, когато получихъ отъ тоя послѣдниятъ писмо, въ което той говореше: „Кажете на момчетата да са стягатъ; щомъ мине Гюргювъ-день, ще прицанаме Дунавътъ . . . .“ По това време въ Русчукъ, народните хора неизобилствуваха, както това бѣше въ по-новите времена. Въ цѣлиятъ градъ, ние бѣхме само шесть души: Братия Ангелъ и Петръ Обретенови, Стефанъ Попа, Георги Краснашевъ, Петръ Вжлчевъ и Симеонъ Бебровалията. Свѣрталницето ни бѣше въ къщата на баба Тонка. Отъ нейниятъ дворъ са поздравлявахме ние съ момчета отъ четата, които сѣки день излѣзваха въ островтъ сръщо Русчукъ, за да глѣдатъ дѣсниятъ брѣгъ на своето отечество.

Когато ние получихме горѣказаното писмо на Караджата и го прочетохме въ лозята, гдѣто отидохме нарочно, то всинца са забравихме на мѣстото си отъ радостъ и въсхищение. Приятельтъ ни Стефанъ Попа, който бѣше пхрвиятъ плавачъ по онова време въ Русчукъ и който можаше да приплава Дунавътъ, едвамъ съ сила можахме да го задържиме, т. е. той искаше — още сжщиятъ день да плавне по водата и излѣзи на Гюргюво. Единъ мѣсець слѣдъ получванието на това писмо, ние мивахме въ Гюргюво единъ по единъ, кой както можа. На скелята въ послѣдниятъ тоя градъ ни посрѣщнаха множество приятели и стари познайници, сички

бждщи другари на Хаджията и Караджата. Тукъ бѣше Иванъ Пѣевъ, нарѣченъ Плюшко, родомъ отъ Казанлъкъ, мжжъ, който имаше растъ до три аршина, Дончо Стояновъ, изъ Тулча, Димитръ Зааралията, който са викаше още и Коджа Ибрахимъ, Савва Кънчевъ, младо момче, безъ мжхъ даже подъ носѣтъ и други още.

Нѣма нужда да ви расказвамъ, какъ са радвахме ние отъ своя страна, като глѣдахме на предяси толкова събрани юнаци, входушевени отъ една мисль, отъ едно и също стрѣмление. А каква бѣше пакъ радостъта на тѣхъ, т. е., на гюргювските ни другари? Тие ни обсияваха съ стотина запитвания, да ли има още мнозина момчета да дойдатъ отъ турско? Какъ са турците? Има ли много войска въ Русчукъ? и пр. Тѣглихме право на хаджи-Петровиятъ хотелъ, гдѣто ни обадиха, че тамъ са намира Караджата. Той ни посрѣщна както са слѣдваше. Стаята му, по стѣните, по массата и по лѣгло то му, бѣше пълно съ оружия, пушки, револвери и различни други припаси. На сѣка минута той са кашлаше и лѣгаше да си отпочива. Лицето му бѣше пожжляло и почерняло, като на смъртникъ. Той ни са оплакваше, че отъ нѣколко деня насамъ не билъ заспивалъ и почивалъ, да ходи надолу на горѣ по организиранieto на четата.

— Ако нашето минувание са продължи още единъ мѣсець, то азъ ще да умра отъ охтика, говоряше той. — Голи обѣщания и калпави вжехищения, а на дѣло нищо.

Послѣ Караджата ни расказа самъ, че числото на събраните момчета изъ Влашко е 4000—5000 души, които ще бжджтъ раздѣлени на четири отдѣла, подъ командата на четирма войводи, а имен-

но: Филипъ-Тотю, Панайотъ Хитовъ, Хаджи Димитръ и той. Тие четири чети щѣли да минатъ Дунавътъ на четири избрани точки, въ едно сжщо време. Отъ тие думи на Караджата, ние подскачахме отъ радость, при сичко че не вѣрвахме още на пълно въ тая цифра, защото и той самъ показваше това, по причина, че съ половинъ уста ни говореше. Ние скрихме своето сжмнение отъ неговиятъ огнень поглѣдъ, защото сѣко противорѣчие и заподозрѣние въ неговите патриотически планове, караше го да са сжрди. Неговата стая въ хаджи Петровиятъ хотелъ, бѣше са преобжрнала на втора полиция. Сичките събрани въ Гюргюво хжшове, дохождаха да го безпокояйтъ за разни работи, като напримѣръ: да му искатъ пари: да го питатъ кога ще тржгнатъ за Бжлгария и гдѣ именно ще минатъ Дунавътъ; че влашката полиция ги преслѣдвала и пр. Пламенниятъ Караджа удовлетворяваше сѣкиго съ своятъ отговоръ, но и мнозина испяждаше вжнъ изъ вратата, които го прекаляваха най-послѣ съ своите вжскателства. Най-много той са сжрдеше на юнаците отъ влашките кржчми, които шияха по цѣль день изъ тие вертеши на развратътъ и пѣеха съ полвницата въ ржка: „Стани, стани юнакъ Балкански . . .“ Той ходеше отъ кржчма на кржчма съ тоѣга въ ржката и удрѣше наредъ, кого гдѣ свари.

— Не ви е срамъ! Утрѣ въ други день, ще вжрвите да освобождавате отечество, а слѣдвате да са напивате, като биволари, и да прегржщате развратните жени . . . викаше той съ болните си гжрди, и всичка тая тжлна юнаци, бѣгаше отпрѣдя му, като попарена.

Хаджи Димитра по това врѣме нѣмаше още въ Гюргюво. Той са скиташе по разни ромжнски гра-

дове да събира и входушевява хшповите, както това правяше Караджата въ Гюргюво. Слѣдъ нѣколко дня отъ нашето престигание, и той замина за Букурешъ, пакъ по работите на четата, а на насъ каза да мируваме и да чакаме до втора заповѣдъ. Най-строго ни поръчаше да са пазиме отъ полицията и да черпиме до колкото е възможно повече, нейните учтиви агенти. Цѣли два мѣсеца са изминаха отъ заминуванието на Караджата, а ние слѣдвахме да чакаме въ малкиятъ градецъ Гюргюво, гдѣто станахме познати и на малките дѣтца отъ градътъ. Новечето отъ момчетата, възползувани отъ топлите майски и юнски дни, бѣха излѣзли на лѣтни жилища извъ гхстиятъ вхрбалакъ по край Дунавътъ и по колибите на бжлгарските градинари. Тукъ тие прекарваха и день и нощъ, и са хранеха съ куражъ и надѣжда, които имъ вджхваше турскиятъ брѣгъ. Отъ бжджщите войводи на четата, ние приемахме само голи извѣстия, да чакаме и да са небезпокоиме, защото всичко ще да бжде. Но чакатъ ли пржгави млади души, веднажъ рѣшени да мржтъ? Чака само фаизчията, да са увеличи файдата на жлтиците му, а не и идеалниятъ човѣкъ.

Тукъ ние можахме да са запознаемъ съ мнозина бекрии юнаци, очите на които бѣха са зачервили отъ пиянство, като на бѣсна лѣсица. Твжрде евтено продаваха тие патриотизмътъ отъ счупениятъ, кржчмарски столъ, съ подсукани на горѣ мустаки. Ние отъ своя страна, като не бѣхме живѣли длжло време въ Влашко и Богданско, неможахме да са наглѣдаме на тие наши борци, на които само единътъ мустакъ, говорехме ние по мѣжду си, може да зададе страхъ на десетина келеви заптик. Искамъ да кажа, че ние благоговѣхме напредя имъ.

МИНУВАНІЕ ДУНАВЪТЪ.

Глава II.

Чамъ и неговая прѣтѣжатель еркъ. — Хамбарте изъ вланското село Петрушавъ. — Прѣтѣжачето на войводито. — Подозрението отъ страна на полцирѣта. — Трѣспане еркъ Дунавътъ. — Кавъла. — Островчето. — Турецка страна.

I.

Около началото на мѣсець Юлій, единъ день Караджата прѣстигна въ Гюргюво отъ Букурещъ. Той бѣше развлнуванъ и изглѣждаше малко веселъ и задоволенъ. Неговото пристиганіе грѣмна изъ нашите хлшовски лагери, като трѣскавица. Сичките момчета, които до това време са истѣгаха лениво по лѣтните си жилища, захванаха единъ по единъ да илплатъ кжмъ градътъ, подъ видъ на работници.

— Скоро единъ хаберь, макаръ и подъ земята, до Русчукъ, да дойде една гимия или нѣкой чамъ (по-малакъ отъ гемия), каза той на насъ русчуклиите. — Вие имате приятели отъ бжлгарските капитани.

— Какво има бай Стефане? попитахме ние, ужъ че неможахме да са осѣтимъ още, като че бай Стефанъ да бѣше камарашинъ *), а не войвода.

— Подиръ два-три дѣня, четата ще да мине въ Турско, каза той на низжкъ гласъ. — Скоро, гѣмия или чамъ тжрсете, защото и минутата е склпа.

Тие думи на войводата произведоха мѣжду насъ т кова впечатление, щото ние започнахме да са цалуваме, а отъ очите на Караджата са показаха двѣ бѣстри склзи. Той бѣше много чувствителенъ и нервозенъ човѣкъ, отъ най-малките явления бѣше въ

*) Така са наричатъ ония тжрговци, които продаватъ соль.

сстояние да са пожрти. Дойде ни на умът по-първиятъ денъ бѣхме видѣли единъ празенъ въ гърлото на малкиятъ Дунавъ, отгорѣ Гюската Вама. Можяхме и да са запознаемъ да неговиятъ притѣжателъ грѣкъ, понеже азъ говгрѣцки и го поздравихъ, когато заминахме по чамътъ му, а той ни покани да са спрѣмъ разговоримъ. На часътъ са отправихме въ Дското гърло да видѣме тоя чамъ, заедно съ Карта, който съ първо виждане, можа да го х

— Имамъ 20—30 сажена дърва въ една та (островъ) къмъ Свищовъ, колко пари ще земешъ да ги докарашъ въ Гюргюво? попита джата притѣжателъ на чамътъ.

Въ кжсо време, тие са споразумяха. сам раджата извади да му даде пѣй и му остави ма души хжшови, ужъ негови работници, за помагатъ въ плаването по Дунавътъ.

— Ако подуши нѣщо, нахранете съ не навските риби, подсказа войводата на бѣдхщит магачи въ чамътъ, които покорно клюмнаха съ

Схщиятъ денъ още чамътъ отвори своет кжрпено платно и плувна по широкиятъ Дкъмъ Свищовъ. Мѣстото, гдѣто той трѣбван спрѣ, за да натовари джрвета, бѣше извѣстно на момчетата, както и на гжркътъ. Вжрнахъ въ градътъ и Караджата издаде друго распоряжение. Това распоряждане бѣше, че колкото ма са напиратъ въ Гюргюво, незабавно трѣбва да натъ за влашкото село Петрушанъ, на 8—9 разстояние отъ Гюргюво, на горѣ по край Дуна сръщя с. Вардинъ или по-добрѣ сръщя устие Янтра, гдѣто са влива тя въ Дунавътъ. Въ село има мушия на единъ бжлгаринъ, въ коят и нѣколко хамбара. Въ тие хамбари бѣше

водена сичката наша амуниция, въ тѣхъ трѣбваше да са събиратъ момчетата отъ обколните ромънски градове, преди да потеглятъ за Дунавътъ. Това мѣсто бѣше избрано отъ точка зрѣние на предпазливостъ.

Повече обяснения и не трѣбваша на насъ. Оставихме Караджата да са занимава съ своите войводски работи и тръгнахме изъ градътъ да са приготвяваме за пѣтъ. За послѣденъ пѣтъ, ударихме ну презъ нощта единъ хашовски моабетъ, при сичко че когато са отдѣлихме отъ бай Стефана, послѣдната му дума бѣше: „мирно и бодро да стоиме“. Много си попатиха тая нощъ добродушните власи крѣчмари и готвари, отъ нѣкои наши луди момчета, които бѣха станали съвсѣмъ гевезета.

— Добрѣ, че нѣма „царя Болгаряска“, а то прѣдъ васъ неможе са избѣи, говоряха тие.

Послѣ полунощъ, пѣсньта: „Вѣтъръ ечи Балканъ стѣни“, са чуваше вече изъ гюрговските лозя, кѣмъ огненната воденица. До разсѣмване, колкото момчетата имаше въ Гюргово сичките излѣзоха на пѣтъ, раздѣлени по нѣколко души и хванаха пѣтътъ по луко за петрушанските хамбари. Да ви кажа, че повечето отъ тѣхъ бѣха млади момчета, безъ никакви ретенции и безъ ястѣлини мустаци; а ония, които искаха „народностъ“ и патриотизмъ на сѣка минута, които са хваляха гдѣ сѣднѣтъ и гдѣ паднѣтъ, че войводи и че са клали турци, сѣкашъ че потѣха въ земята. Ние бѣхми преоблѣчени въ работчески дрѣхѣ. Който ни запитваше, ние отговаряхме че сме жетваче. Ако да нѣмаше по това врѣме панаиръ въ Гюргово*), на който отиваха хората, правителството много лѣсно можеше да ни осѣти.

*) Тоя панаиръ, или блѣче, както го наричатъ власиса отвара на 29-й Юний и трае 5—6 дена.

На сами день на Петровъ-день, потѣглихме ние отъ Гюргюво и слѣдъ едно пктувание отъ единъ день и една нощъ, прстигнахме въ мушията на петрушанските хамбари. Около 20 души момчета бѣхме са събрали, когато наближихме вече до това мѣсто; вечеръ по мржкнало влѣзахме въ хамбарите, предвождани отъ единъ бѣлгаринъ слуга, който нарочно бѣше опредѣленъ да наглѣдва за движението на момчетата. Съ поемание на душата си влѣзахме ние въ тѣмните хамбари, въ това мѣсто, гдѣто са готвехме да бждемъ посрѣщанте и поздравени отъ около 2,000 3,000 души наши братия хѣшови. На пусто. Слѣдъ нѣколко минути, ние можахме да са увѣриме, че едномислениците ни не надминуваха числото 50—60 души, сичките налѣгали на голата земя, съ цигари и чибучки въ устата, които свѣтаха, като нощните звѣзди! Тие си приказваха на нискъ гласъ, за едно за друго, повечето за сѣдбата на своето отечество разбира са.

Посрѣшнаха ни съ „добре дошле“ и съ на „доборъ часъ“, а послѣ ни поканиха да сѣдниме. Сичките ни заобиколиха на колело и неможаха да намѣрятъ време да ни распитватъ за това и онова. Болко мъчно бѣ, че въ тѣмнината, нито тие можаха да ни видатъ, нито пакъ ние тѣхъ. Сѣки за своятъ пай, опжваше цигарата си, съ цѣль да произведе по-голъмо количество свѣтлина, за да може по-добре да разглѣда своятъ бѣдѣщи братъ и другаръ.

— Добре дошле млади юнаци! Гдѣ остана Караджата? попита единъ старъ хѣшиъ, съ дѣлги мустаки и съ кривнатъ калпакъ на главата, какъвто азъ не бѣхъ виждалъ до онова време.

Той са расхождаше изъ хамбарътъ направо и на лѣво и часъ по часъ виеше нова цигара, като въ нея да искаше да намѣри утѣшение. Азъ си по-

души юнаци, малко сж са грижали: да ли народът е готовъ да са възбунтова и колко души именно ще да тръгнатъ подиръ тѣхниятъ байрякъ. Когато нѣкой отъ момчетата попитали двамата войводи, въ Петрушанските кошари, Хаджията и Караджата, иматъ ли тие споразумение съ братията имъ въ Турско, то буйниятъ Караджа отговорилъ: „Ние отиваме да измрѣме за свободата на отечеството си България и нищо повече. Който желае, нека ни послѣдва, а който не — ние нѣма му са сжрдиме“.

Нашите юнаци най-много сж били докачени отъ повѣдението на султановото правителство по рѣшението на Черковниятъ въпросъ. Макарь и да живѣха тие въ чужда земя, не можаха да стоятъ хладнокрѣвно и да глѣдатъ какъ са подиграватъ съ народътъ и турци, и гжрци, какъ днесъ великите везири говорятъ и общаватъ едно, а утрѣ друго. Докачени тие биле още и отъ ироническиятъ отговоръ на принцъ Наполеона, когато той са намиралъ въ Букурещъ. Извѣстно е, че ромжнските българи подадоха на тоя послѣдниятъ меморандумъ, въ който го моляха, въ качеството му на великъ наслѣдникъ, да подѣйствива при своятъ братъ и приятель — султанътъ, за да даде на раята нѣкой правдини.

— Ха, ха! Белкимъ Негово Величество Султанътъ не ви е далъ още правата, които ние опредѣлихме въ парижкиятъ договоръ? отговорилъ всесилниятъ монархъ съ презрителна усмивка.

Разбира са, че даваниято жалба на принцъ Наполеона, който бѣше десять пхти повече тиранингъ отъ колкото султанътъ и който удушаваше въ тъмницата своята рая, когато султанътъ я само ограбваше — бѣше дебѣло заблуджение. Но неговиятъ презрителенъ отговоръ, не възбудилъ никакво отвращение мѣжду самурените кюркове на голѣмото до-

бро-утро, т. е. на букурешките седемь нотабили. Тие биле оть оная ржка хора, въ душата на които и най-безбожната постъпка на единъ неограниченъ монархъ, като Наполеона, пораждала нѣкакво си рабско удоволствие. Младите и интелегентните българе въ Ромжния обаче, не поглѣднали така самодоволно на принцовите думи. Тие са увѣрили още единъ ихть, че когато са иска свобода и право на единъ народъ, не молитва са трѣба, а мотика и че който търси свобода, трѣба най-напрѣдъ да си пролѣе кръвта. Не забравяйте, при това, че Черковниятъ вхпросъ и подигравката на Наполеона сж биле второстепените причини за минуванието на четата. Нейните 125 души юнаци, най-много сж биле принудени на това оть сѣкодневните тѣглила на своите братия въ турско, оть страна на рушветчините наши и каймаками, оть грабителите агашетини и чорбаджи и оть жестоките черкези и абази—новъ подаржкъ на българскиятъ народъ оть православното русско правителство.

Джлго време са протакало организирианието на четата и минуванието ѝ Дунавътъ. Планътъ на войводите е билъ да трягнатъ още въ краятъ на мѣсець Майй, но разни сижнки сж ги вхзджржали. Най-главната и най-сжщественната оть тие сижнки е била : парите оть които е зависело и вхоржжаванието на момчетата. Сѣки знае, че който иска да мрѣ за свобода, златото бѣга оть него. Оть цѣлата чета, едва ли е имало петъ-шестина души, които сж биле въ сжстояние да си накупятъ едно друго. Касите на богатите плющали оть злато ; Добродѣтелната букурешка дружина, играяла съ хиляди австрийски жжлтици, но кажете, кой е смѣялъ да са дотрогне до скутътъ на тие наши сжотечественници ? Въ сжстояние ли сж биле думите на презрѣния хжшт

да похртятъ душата на Христо Георгиевъ и на други негови събратия, когато негова милостъ са е възхитявалъ отъ свитата на Наполеона и отъ ароматическия чай на рускиятъ консулъ?

— Охъ братия, оставете ма на мира поне вие. Гърдите ми изгниха да тичамъ отъ Гюргюво, до Букурещъ да са мола ту на тогова „народенъ“, ту на оногова богаташъ, да помогне поне съ купуването на единъ револверъ! Никои не дава, а думите: „народенъ“, „патриотъ“ и пр., не излизатъ отъ устата имъ . . .

Тие сж думите на Стефанъ Караджа, които той казалъ предъ нѣколко души момчета на хаджи Петровиятъ хотелъ въ Гюргюво, когато тие започнали да му са схрдятъ, че четата са мая още и не минува Дунавътъ. Най-послѣ организаторите на четата, като видели, че по почтенъ начинъ не ще да можатъ да са вхоржжатъ, прибѣгнали до други средства. Тие са съгласили, както казахъ вече съ двѣ момчета, слуги при една чокойка, да зематъ една отъ двайсете торбички съ злато, които нейна милостъ имала въ кассата си. Момчетата отъ най-напредъ дълго време са противили, но като имъ са казало, че тие пари ще послужатъ за придобивание свободата на България, и който краде за подобни нѣща, не е безчестно, то двамата наши приятели са съгласили. Зетата сума била около 1000 жлтици. Съ тие пари са купило 75 пушки добри чифтета, матари и други бунтовнически принадлежности. За вхоружаванието сж спомогнали още и нѣкои частни лица, като напимѣръ Никола Крець изъ Бѣлово, К. Сапуновъ и пр. Нѣкои си капитания Никола Македонецъ, на ромжнска служба, подарилъ на момчета 30 стари пушки, скритомъ отъ своето началство разбира са.

Въ съставътъ на четата, освѣнъ нѣкои прочути момчета по своята рѣшителность, чираци на Панайота, Тая и Филина, влизали още и 45 души момчета отъ легията въ Сърбия, която бѣше са прѣснала вече отъ бѣлградъ и потърси защита въ свободна Ромъния. По тоя начинъ, малката дружина не бѣше лишена и отъ нѣкои военни тактичности за въ бѣдѣцето свое движение. Но китката на тая чета, въ отношение на образованность, бѣше друго едно лице, не отъ бѣлградската легия и отъ питомците на Стара-Планина. Азъ говоря за писарьтъ на войводите отъ тая чета, Иванчо Христовичъ, родомъ отъ Габрово. Можете ли да си въобразите, че тоя Иванчо не бѣше само така простъ писарь, да бѣлѣжи числото на момчетата и заповѣдите на полуграмотните войводи? Вѣрвате ли, че на това сѣщото мѣсто, гдѣто стоеше неговата матара за фишеци имаше и сгъната диплома, подписана отъ брадати професори и титулярни ректори? Да, сичко това е фактъ. Иванчо Христовичъ е свършилъ своето образование въ военното Александровско училище, въ Москва, съ чинъ офицеръ; а послѣ билъ зачисленъ въ 19 дивизия, въ полкътъ на Негово Кралско Величество Вюртембергскій Кралъ. Дълго време той служилъ съ полкътъ на Кавказъ, гдѣто са отличилъ въ храбрость въ борбата съ черкезите. Още тогава той захваналъ да мисли за сѣдѣнините на своето поробено отечество и по тая причина, на мѣсто да остане на Руска служба, той отишелъ въ столицата на османлиите — въ Цариградъ.

Споредъ увѣрението на мнозина, тукъ той истривалъ дълго време многобройните прагове на Баба-Алието, съ цѣль да постъпи въ турска военна служба, което не му са удало, по много причини, познати и на читателите. Споредъ свидѣтелството

на дѣда Славейкова, който са познавалъ лично съ Христовича, тоя послѣдниятъ нарочно искалъ да по-
стѣши въ турска служба, съ начжртани патриоти-
чески планове. Послѣ това, Христовичъ са отправилъ
въ Букурещъ и тамъ поискалъ да тури въ дѣйстви-
е своите пламени желанія. Четата на Хаджията, из-
бралъ той за тѣхното осъществуване, при сичките
сжвѣти на благоразумните му приятели, да не тржгва
съ една хайдушка чета. Христовичъ е билъ човѣкъ
честенъ и крайнъ патриотъ. Той са е училъ съ Ка-
равелове, Любина и Петка, ето защо пхрвиятъ отъ
тѣхъ му е посвѣтилъ въ в. Свобода, слѣдующето
стихотворение:

Ти са рѣши, брате,
Отвжди да стжпшиъ :
Майка да избавишъ,
Народъ да откупишъ ;

Ти умрѣ юнанки
За своето племе
И посѣя рѣдомъ
За свобода семе ;

Ти испжлни вече
Джлжностите свои,
И показа пжтьтъ
На другари твои . . .

Скоро щатъ и тие
Да бжджтъ гости,
И щатъ да положатъ
И своите кости.

III.

. . . . . Преди да мина още въ Гюргюво отъ цѣто са правяше най-голъмото приготовление за Хаджи Димитровата чета, говори единъ отъ съжучастниците на четата, азъ са познавахъ лично съ Караджата още отъ Тулча, дордето той не бѣше са компромитиралъ предъ турското правителство. Бѣхъ въ Русчукъ, когато получихъ отъ тоя послѣдниятъ писмо, въ което той говореше: „Кажете на момчетата да са стиятъ; щомъ мине Гюргювъ-день, ще прицапаме Дунавътъ . . . .“ По това време въ Русчукъ, народните хора неизобилствуваха, както това бѣше въ по-новите времена. Въ цѣлиятъ градъ, ние бѣхме само шесть души: Братия Ангелъ и Петръ Обретенони, Стефанъ Попа, Георги Краснадиевъ, Петръ Вжлчевъ и Симеонъ Бебровалията. Свхрталището ни бѣше въ кжщата на баба Тонка. Отъ нейниятъ дворъ са поздравлявахме ние съ момчета отъ четата, които сѣки день излѣзваха въ островтъ срѣщо Русчукъ, за да глѣдатъ дѣсниятъ брѣгъ на своето отечество.

Когато ние получихме горѣказаното писмо на Караджата и го прочетохме въ лозята, гдѣто отидохме нарочно, то всинца са забравихме на мѣстото си отъ радостъ и вжсхищение. Приятельтъ ни Стефанъ Попа, който бѣше пжрвиятъ плавачъ по онова време въ Русчукъ и който можаше да приплава Дунавътъ, едвамъ съ сила можахме да го задържиме, т. е. той искаше — още сжщиятъ день да плавне по водата и излѣзи на Гюргюво. Единъ мѣсець слѣдъ получванието на това писмо, ние ми нахмемъ въ Гюргюво единъ по единъ, кой както можа. На скелята въ послѣдниятъ тоя градъ ни посрѣщнаха множество приятели и стари познайници, сички

бѣдѣщи другари на Хаджията и Караджата. Тукъ бѣше Иванъ Пѣевъ, нарѣченъ Плюшко, родомъ отъ Казанлъкъ, мжжъ, който имаше растъ до три аршина, Дончо Стояновъ, изъ Тулча, Димитръ Зааралията, който са викаше още и Коджа Ибрахимъ, Савва Кжичевъ, младо момче, безъ мжхъ даже подъ носѣтъ и други още.

Нѣма нужда да ви расказвамъ, какъ са радвахме ние отъ своя страна, като глѣдахме на предя си толкова събрани юнаци, вжодушевени отъ една мисль, отъ едно и сжщо стрѣмление. А каква бѣше пакъ радостъта на тѣхъ, т е., на гюргювските ни другари? Тие ни обспиваха съ стотина запитвания, да ли има още мнозина момчета да дойдатъ отъ турско? Какъ са турците? Има ли много войска въ Русчукъ? и пр. Тѣглихме право на хаджи-Петровиятъ хотелъ, гдѣто ни обадиха, че тамъ са намира Караджата. Той ни посрѣщна както са слѣдваше. Стаята му, по стѣните, по массата и по лѣгло то му, бѣше пжлно съ оржжия, пушки, револвери и различни други припаси. На сѣка минута той са кашлаше и лѣгаше да си отпочива. Лицето му бѣше пожжляло и почерняло, като на смжртникъ. Той ни са оплакваше, че отъ нѣколко деня насамъ не билъ заспивалъ и почивалъ, да ходи надолу на горѣ по организиранieto на четата.

— Ако нашето минувание са продължи още единъ мѣсець, то азъ ще да умра отъ охтика, говоряше той. — Голи обѣщания и калпави вжсхищения, а на дѣло нищо.

Послѣ Караджата ни расказа самъ, че числото на събраните момчета изъ Влашко е 4000—5000 души, които ще бѣдѣтъ раздѣлени на четири отдѣла, подъ командата на четирма войводи, а имен-

но: Филипъ-Тотю, Панайотъ Хитовъ, Хаджи Димитръ и той. Тие четири чети щѣли да минатъ Дунавътъ на четири избрани точки, въ едно сжщо време. Отъ тие думи на Караджата, ние подскачахме отъ радостъ, при сичко че не вѣрвахме още на пълно въ тая цифра, защото и той самъ показваше това, по причина, че съ половинъ уста ни говореше. Ние скрихме своето сжмнение отъ неговиятъ огнень поглѣдъ, защото сѣко противорѣчие и заподозрѣние въ неговите патриотически планове, караше го да са схрди. Неговата стая въ хаджи Петровиятъ хотелъ, бѣше са преобхрнала на втора полиция. Сичките сжбрани въ Гюргюво хжшове, дохождаха да го безпокоятъ за разни работи, като напримѣръ: да му искатъ пари; да го питатъ кога ще тржгнатъ за България и гдѣ именно ще миватъ Дунавътъ; че влашката полиция ги преслѣдвала и пр. Пламенииятъ Караджа удовлетворяваше сѣкиго съ своятъ отговоръ, но и мнозина испиждаше вжнъ изъ вратата, които го прекаляваха най-послѣ съ своите визскателства. Най-много той са сжрдеше на юнаците отъ влашките кржчми, които ляха по цѣль день изъ тие вертепи на развратътъ и цѣха съ полвницата въ ржка: „Стани, стани юнакъ Балкански . . .“ Той ходеше отъ кржчма на кржчма съ тоѣга въ ржката и удрѣше наредъ, кого гдѣ свари.

— Не ви е срамъ! Утрѣ въ други день, ще вжрвите да освобождавате отечество, а слѣдвате да са напивате, като биволари, и да прегржчате развратните жени . . . викаше той съ болните си гжрди, и всичка тая тжлна юнаци, бѣгаше отпрѣдя му, като попарена.

Хаджи Димитра по това врѣме нѣмаше още въ Гюргюво. Той са скиташе по разни ромжнски гра-

дове да събира и влодушенява хайковите, както това правеше Караджата въ Гюргюво. Следъ нѣколко дена отъ нашето престиганне, и той замина за Букурещъ, пакъ по работите на четата, а на насъ каза да мируваме и да чакаме до втора заповѣдъ. Най-строго ни поръчаше да са пазиме отъ полицията и да черпиме до колкото е възможно повече, нейните учтиви агенти. Цѣли два мѣсеца са изминаха отъ заминуванието на Караджата, а ние слѣдвахме да чакаме въ малкия градъ Гюргюво, гдѣто станаме познати и на малките дѣтца отъ градътъ. Повечето отъ момчетата, възползувани отъ топлите майски и юнски дни, бѣха налѣзли на дѣтни жилища изъ гѣстиятъ върбалакъ по край Дунавътъ и по колибите на българските градинари. Тукъ тие прекарваха и день и нощъ, и са хранеха съ куражъ и надѣжда, които имъ вдъхваше турскиятъ брѣгъ. Отъ бѣдджите войводи на четата, ние приемахме само голи навѣстия, да чакаме и да са небезпокоиме, защото всичко ще да бѣде. Но чакатъ ли прѣгави млади души, веднажъ рѣшени да мрѣтъ? Чака само фанатичята, да са увеличи файдата на жълтиците му, а не и идеалниятъ човѣкъ.

Тукъ ние можахме да са запознаемъ съ мнозина бекрий юнаци, очите на които бѣха са зачервили отъ циянство, като на бѣсна лѣсица. Твърде свѣтено продаваха тие патриотизмътъ отъ счупениятъ кръчмарски столъ, съ подсукани на горѣ мустаки. Ние отъ своя страна, като не бѣхме живѣли дълго време въ Влашко и Богданско, неможахме да са нагледаме на тие наши борци, на които само единътъ мустакъ, говорехме ние по мѣжду си, може да падде страхъ на десетина келеви запити. Искаемъ да кажа, че ние благоговѣехме напредъ нѣ-

III.

Сланицето отдавна бѣ оставило вече точката на акиндия и са скиташе тамъ далечъ на западъ. Последните му зари са цалуваха съ митните вълни на Дунавътъ, когато войводите истѣглиха саблите си и дадоха заповѣдъ да се приготвяваме. Дунавътъ си шумеше по обикновенно, пиленцета гѣеха изъ балтата, водните птици лѣтеха по повърхността на водата и цапаха своите криле отъ гнѣвъ, че неможали да хванатъ невинната рибка, цѣли сюрин стада, са виждаха на българския брѣгъ, които слѣзваха на Дунавътъ да пиятъ вода и дигаха подира си прахътъ; облакъ отъ черни птици прехвърчаха надъ блатата, хладенъ вечеренъ вѣтрець по-духваше отъ къмъ България, който още повече пълнеше съ радостъ гърдите на момчетата. Ние помислихме, че е време вече да вжрвие, но работата била друга.

— Сички наредъ единъ срѣщо други, съ пушките въ ржцѣ, повториха войводите и лицата имъ зеха строго сериозно изражение, като че отиваха да присѣтствуватъ на погрѣбално шествие.

Разбира са, че тѣхното душевно настроение, скоро са отражи и на цѣлата дружина, понеже на сичките поглѣдите бѣха обжрнати къмъ тѣхъ. Сичко утихна за минута; сѣки осѣти, че ще да присѣтствуватъ на най-тържественниятъ актъ отъ нашето дѣло.

— Дмитре! мини съ байрякътъ посрѣдъ момчетата, каза Хаджиятъ.

Когато синца бѣхме са вече нарѣдили единъ срѣщо други, на расгояние една двѣ крачки, войводите влѣзоха изъ помѣжду ни съ голи сабли въ ржцѣте, а Иванчо Христовичъ вжрви подира имъ съ бѣла хартия въ ржцѣ.

— Братия! каза Хаджията. — Ние отиваме да мрѣме за свободата на своето отечество. Ние вѣрваме, че мѣжду васъ нѣма ни единъ, който да не е тръгналъ съ чисто сѣрдце, но редътъ и святостта на нашето дѣло изискватъ, щото ние да са закълнемъ въ Бога и въ името на своето отечество, че вѣрно и честно ще си исполнимъ длжността, като синове на Бжлгария. За това братия, азъ ви преканвамъ да си обхрнете пушките на надолу къмъ земята и съ чисто сѣрдце и християнска любовъ да са закълнете, че ще бждете вѣрни на отечеството си! . .

Послѣ това, двамата войводи са доближиха до байрякътъ, който развиха и си кржтосаха саблите. Сичката дружина, сега за пхрвъ пхтъ видя величественниятъ левъ на знамето, исписанъ на зеленъ коприненъ платъ, съ стжлканъ турски полумѣсець въ краката си. Азъ видѣхъ въ това време, че Караджата са просхлзи, а писарьтъ, който джржеше въ ржката си бѣлата хартия, започна да трепери. Мнозина други момчета заплакаха; а вѣтхрьтъ започна да си играе съ знамето, което плющеше по въздухътъ. Писарьтъ почна да чете клѣтвата, а ние повтаряхме сѣка негова дума съ обхрнати къмъ земята пушки. Войводите застанаха до байрякътъ съ голи сабли, които кржтосаха една възъ друга. До колкото помня, клѣтвата са сжстоеше въ това, че ние трѣба да си пролѣмъ кръвта за свободата на своето отечество, трѣбва да са вардимъ отъ грабителство, да не закачае мирните жители, биле тие бжлгари или турци, да бждемъ послушни на своите войводи и пр. Въ това врѣме, влашкиятъ караулъ, който бѣше си отишелъ и пакъ са връщаше при насъ, щомъ ни сжглѣда въ това театрално положение, което имаше и нѣщо религиозно, и свято, и християнско, сичките си отложиха калпаците, пре-

водена сичката наша амуниция, въ тѣхъ трѣбваше да са събиратъ момчетата отъ околните ромѣнски градове, преди да потеглятъ за Дунавътъ. Това мѣсто бѣше избрано отъ точка зрѣние на предпазливостъ.

Повече обяснения и не трѣбваша на насъ. Оставихме Караджата да са занимава съ своите войводски работи и тръгнахме изъ градътъ да са приготвяваме за пѣтъ. За послѣденъ пѣтъ, ударихме му презъ нощта единъ хашовски моабетъ, при сичко че когато са отдѣлихме отъ бай Стефана, послѣдната му дума бѣше: „мирно и бодро да стоите“. Много си попатиха тая нощъ добродушните власи крѣчмари и готвари, отъ нѣкои наши луди момчета, които бѣха станали схвѣсмъ гевезета.

— Добръ, че нѣма „царя Болгаряска“, а то прѣдъ васъ не може са излѣзи, говоряха тие.

Послѣ полунощъ, пѣсьнята: „Вѣтхрь ечи Балканъ стѣни“, са чуваше вече изъ гюргювските дозя, кѣмъ огненната воденица. До разсѣмване, колкото момчета имаше въ Гюргюво сичките излѣзоха на пѣтъ, раздѣлени по нѣколко души и хванаха пѣтътъ по сухо за петрушанските хамбари. Да ви кажа, че повечето отъ тѣхъ бѣха млади момчета, безъ никакви претенции и безъ ястжклии мустаци; а ония, които викаха „народность“ и патриотизмъ на сѣка минута, които са хваляхъ гдѣ сѣднѣтъ и гдѣ паднѣтъ, че сѣ войводи и че сѣ клали турци, сѣкашъ че потжнаха въ земята. Ние бѣхми преоблѣчени въ работнически дрѣхи. Който ни запитваше, ние отговаряхме че сме жетваче. Ако да нѣмаше по това врѣме панаиръ въ Гюргюво*), на който отиваха хората, то правителството много лѣсно можеше да ни осѣти.

---

*) Той панаиръ, или *бѣлче*, както го наричатъ власите, са отвара на 29-й Юний и трае 5—6 дня.

Караджа не сѣдна. Той стоеше като статуя на бангътъ на чама, съ вхрлина въ ржката, съ която часъ по часъ мереше водата, като да бѣ варенъ и каленъ гемиджии. Забравихъ да кажа, че щомъ са отдѣлихме отъ брѣгътъ, по невнимание, една пушка изгърмя мѣжду момчетата и куршумътъ ѝ нарани въ ржката Савва Захаралията.

При распукуванието обаче на зората, вѣтхреть започна да престава малко по-малко и нашиятъ чамъ задрѣма, а опредѣленото мѣсто не бѣхме стигнали още. Схмна са вече; ние срѣдъ водата съ чамътъ, а на гъркътъ очите започнаха да свѣтятъ малко по-малко. Тогава Караджата и още други нѣкои момчета си хвхрлиха униформата и оржжието и излѣзаха пакъ на влашкиятъ брѣгъ, гдѣто и тикнахме чамътъ. Тие туриха на вратовете си вжжето и длго врѣме тѣглиха по брѣгътъ. Благодарение, че чамътъ бѣше покритъ, както казахъ, а то въ противенъ случай, нашето пхтувание ставаше невжзможно по срѣдъ бѣлиятъ день. Като са мхчехме така, ето че напрѣдя ни едно влашко беклеме, (варда), построено на една вжзвишенность. Щомъ го наблжихме, началникътъ на караула излѣзе и попита „какво има въ чамътъ?“ — „Солена риба!“ отговори Караджата, безъ да поглѣдне даже. Малко по-нагорѣ отъ караулътъ, срѣдъ Дунавътъ има кичесто островче, кацнало всрѣдъ водата, като градинка*). Войводите намѣриха за добро на това островче да прѣседимъ до като са мржкне, па вечеръта да тѣглимъ за насрѣщниятъ брѣгъ. Ония отъ момчетата,

---

*) Дѣдо Тени отъ с. Кривия (по-долу отъ Вардинъ) ми разказва, че четата излѣзла не въ вардинското блато, а въ новградското (близо при Вардинъ). А островчето, въ което преспала четата презъ деня са казва *гяуръ адасъ* или *джанъ кардашъ*.

мислихъ, че той може да бжде Хаджи Димитръ, понеже съ тоя послѣдниятъ не са познавахме лично.

— Караджата замина за Букурещъ, отговорихме ние и слѣдъ два-три деня, ще си дойде. — А гдѣ е Хаджията? попитахме ние отъ своя страна.

— И той са намира къмъ Букурещъ, отговори непознатиятъ личенъ юнакъ и стѣпка на земята своята цигара.

Най-много ни запитваха непознатите ни още другари, да ли има още мнозина наши едномисленици къмъ Гюргюво, които да дойдатъ отпослѣ. Момчетата, които ние сварихме въ хамбарите, бѣха дошли предъ единъ день отъ разни градове на Ромъния. За минуванието на четата, тие знаяха толкова колкото и ние. Въ това време, поставената на вѣнъ стража подсвирна и послѣ нѣколко минути, същиятъ оня българинъ слуга, който доведе насъ, введи въ хамбарьтъ още двайсетина души хъшови, които така също неможахме да познаеме, по причина на тѣмнината.

— Добра стига братия! прегърмя вътрѣшността на хамбарьтъ отъ гласовете на претигналите вече момчета.

— Далъ Богъ добро! отговориха гостите. — Да живѣй Бялга ия! прегърмя втори пъкъ хамбарьтъ

Понеже отдѣлението на хамбарьтъ, въ което са намирахме ние бѣше вече исполнено, то ново-дошлите са настаниха въ другъ единъ хамбаръ тамъ на близо. Отъ тие момчета са научихме ние, че Хаджи Димитръ щѣлъ да дойде послѣ три-четири деня. Бѣхме са събрали по нѣколко души на едно мѣсто и слѣдвахме да си говоримъ за туй и онуй на нискъ гласъ; а мнозина други хъркаха на около ни.

— Добре дошелъ братко! живо и здраво, обади са единъ гласъ изъ тѣмнината и азъ се намѣ-

дого не чакат въ преданието на вѣснатъ за
нея чакатъ.

— Той си! вѣнчалъ азъ а се помкчихъ да
са мѣстѣтъ отъ отечна любовница, понеже не вѣр-
валъ, че въ тоя сѣвѣтъ имамъ ще да сръшна чо-
лѣва, а вѣнчалъ да ми е поинтъ и другень.

— Вѣнчалъ азъ да вѣнчалъ си братъ Пе-
тра! какъ вѣнчалъ азъ вѣнчалъ троинатъ, от-
вѣнчалъ да-вѣнчалъ.

И сѣвѣнчалъ тоа бѣше имать едноутробень
братъ Петра, имату азъ не бѣхъ вѣнчалъ отдавна
а вѣнчалъ, че той са вѣнчалъ между ххшновите.
Туй ми са сръшвалъ за празъ вать, послѣ тол-
кова глѣна. Той за вѣнчалъ по глѣнъ, когато
самъ имамъ съ вѣнчалъ. Презъ зимата Петръ
бѣше имамъ да сѣвѣнчалъ вѣнчалъ обучение въ Бѣл-
градската българска зѣна, отъ сѣвѣнчалъ бѣше са за-
вѣнчалъ имамъ вѣнчалъ съ другите момчета. Ние
са рѣнчалъ съ него вѣнчалъ, а послѣ сръшвалъ въ
вѣнчалъ, да сѣвѣнчалъ вѣнчалъ за отечество и свобода.
На рѣнчалъ бѣше вѣнчалъ, когато другарьтъ ми
Дончо ми рѣнчалъ да ставатъ, защото са слушалъ
на вѣнчалъ вѣнчалъ си глѣнъ шумъ. Той шумъ не
бѣ другъ шумъ, освѣнчалъ нови другари, на брой до
25 души, имату вѣнчалъ отъ Букурещъ. Бързо,
бързо, а тѣхъ вѣнчалъ по хамбарите, като имъ са
обаче да стоятъ мирни, азъ да не би да ни сѣнчалъ
давать вѣнчалъ отъ селените. Сѣнчалъ бѣше изграло ве-
че, когато дойде ова българинъ, който ни вѣнчалъ
ше въ хамбарите.

— Скоро са искривайте изъ бордените, защото
примарьтъ (кметьтъ) отъ селото иде да разгѣда
балви хора имало въ хамбарите, каза той. — Гос-
подарьтъ ма проводи да ви извѣсти за това.
Изведнажъ, цѣлата дружина са натѣнка въ тоя

бордей, който са намираше мѣжду двата хамбара. Той бѣше една тѣсна кошара. за това момчетата са надпилиха вжтрѣ единъ възъ други, като скомрия. Освѣнъ това, вжтрѣ са намираха още и сичките наши амуници, сжстоящи отъ санджци, денкове и пр. Само 5—6 души отъ момчетата останаха на вжнъ, които награбаха метли и лопати и почнаха да мѣтатъ и чистатъ, ужъ че сж работници. Примарѣтъ отъ селото Петрушанъ не заххеня да са появи, придруженъ отъ още нѣколко души старѣйшени. Понеже той бѣше отъ бжлгарско потекло и знаеше до нейдѣ работата, по-поглѣдна тукъ-тамъ и махна съ ржка на селените, като имъ каза немикъ (т. е. нищо нѣма). Подиръ той извика на страна бжлгаринѣтъ слуга, комуто прищепна нѣщо на ухото, ужъ скрито; а това нѣщо не бѣше друго нищо, освѣнъ да сж-общи на насъ, да не шетаме твжрдѣ по-вжнъ.

III.

Да кажа нѣколко думи и за тие хамбари, които дадоха гостоприемство на бжлгарските хжнове въ растоание на нѣколко деня. Тие сж сичките два, построени надлжжъ единъ до други. Единѣтъ бѣше исплетенъ съ вжрбови пржчки, а другиятъ направенъ отъ джеки. Ступанинѣтъ на тие здания джржеше въ тѣхъ кукурузъ, а въ бордеатъ живѣеха слугите му. Тие сж на южната страна отъ селото кжмъ Дунавѣтъ на $\frac{1}{4}$ часъ растоание. Сичката дружина, която са намираше тука достигаше вече числото сто ако не и по-нагорѣ. Съ твжрдѣ малцина са познавахме ние лично защото тие бѣха сбирщина отъ сичко Бжлгарско. Забѣлжжително бѣ и това, че повечето бѣха млади момчета, както казахъ вече, за които мнозина мислѣха, че още съ пжрвото испук-

Тжкмо въ тая минута, когато нашите пушки поздравиха за пхрвъ пхть вардинското блато, когато караулите си деряха гхрлата да викатъ, австрийскиятъ пощански параходъ Софiя са зададе отгорѣ, отъ къмъ Свищовъ, свѣтналъ цѣлъ-цѣлниничекъ, а особенно камарата му. Той бѣше свидѣтель на сичките наши дѣйствия, които нѣма сжмнение, че можа да разбере отъ какво сж естество. Това ние забѣлѣжихме по единственната тая проста причина, че заведнажъ капитанинътъ исвири, изъ широкиятъ коминь на параходътъ, дордето излѣзваше само гхстѣдимь, започна да исхврѣча и жарава па и хученнето са усили отъ единъ пхть.*)

---

*) Това е вѣрно. Австрийскиятъ параходъ Софiя, ако и да не е разбрагъ напжлно цѣльта на пушките въ вардинското блато, но той са е подплашилъ не на шега. Разказватъ, че программата му за пхтувание, била измѣнена нея нощъ. Намѣсто да преспи на островътъ около с. Пиргосъ (3 часа отъ Русчукъ на горѣ), той казалъ добро-утро на Русчукъ ни въ туй, ни въ онуй време. Русчукскиятъ валия, ако и да е знаялъ вече по донасението на Френскиятъ консулъ отъ Букурещъ, че една чета бжлгари разбойници, диесь-утрѣ, ще да мине Дунавътъ, сѣ неможалъ да знае още нѣщо по-положително. Новината донесена отъ вапорътъ Софiя, потвѣрдила думите на фр. консулъ. Въ това предателство сж зели още участие, рускиятъ въ Букурещъ консулъ Офенбергъ и Христо Георгиевъ (гледай страница 85 отъ моите Записки). Тоя послѣдниятъ извѣстигъ на рускиятъ консулъ и претестувагъ въ сжщото време съ нѣкои свои другари богаташе, че Хаджи Димитровата чета е вагѣбонтска и цѣлите ѝ сж разбойнически, защото не зела преди да трѣгне благословията на Наполеона.

мръдналъ кракътъ отъ влашката земя. Филипъ отива още по-надалечъ. Освѣнъ топове и пари, той иска още да имало чета отъ 20,000 души. Лъжи и нищо повече.

Освѣнъ това, Панайотъ колелъ ягнета изъ Букурещъ да гостива момчетата, и по тоя начинъ да ги примамва да не послѣдватъ четата. Послѣ това Караджата ни покани да излѣзимъ на вжнъ и да са наредимъ, за да ни причете. И ние това чакахме. Единъ прѣзъ други наискачахме отъ задушениятъ хамбаръ. Свѣтлата мѣсечинка, която надничаше отъ небосклонътъ и чистиятъ нощенъ въздухъ, предаваха на дружината още по-голъма радостъ.

— Помни да запишешъ 125 души момчета, каза Караджата на Иванча Христовичъ, слѣдъ като ни прибори единъ и два пхти.

— Малко сте братия, но съ васъ ние са наемаме да минемъ въ нашето поробено отечество, казаха войводите. Нашата цѣль ще да бѣде, не да превземемъ Цариградъ, но да покажемъ на братията си българи, какъ са умира за отечество.

— Да живѣй България! Да живѣятъ войводите! Смъртъ на тираните! обадиха са мнозина отъ дружината твърдѣ на нисжкъ гласъ.

— Ние сме една шепа хора, но и нашите коети сж въ състояние да принесатъ своята полза, повтори Караджата.

Сто дваесе и петъ души момчета, но като са наредиха, струваше са на човѣка, че на прѣдя му стоятъ петъ хиляди души. Най-много ми настрахнаха космите, когато са даде зановѣдъ да са вжоржжине и да си хвжрлимъ работническите дрѣхи. Въ нѣколко минути преобличанието и приготвянето бѣше дѣло свжршено. Изведнажъ простите селски дрѣхи, съ които се бѣха преpravали мнозина отъ

вание на пушките, ще да се оплашатъ и разбѣгатъ. На третиятъ день, послѣ нашето пристягане въ петрушанските хамбари, часътъ по 1½ на турски, вечерята, изведнажъ пригърмяха отвънъ двѣ талиги, които са сирѣха мѣжду двата хамбара. Ние като незнаехме що за хора сж тие нощни гости, замълчахме синца.

— Да ли сж тука? попита единъ гласъ, въ който ние можахме да познаеме Караджата.

Съ тие двѣ кола престигнаха двамата войводи, Хаджията и Караджата и още други трима души, които не можахъ да забѣлѣжа. Единъ отъ хжшовете на четата ми каза, че съ тѣхъ билъ дошелъ и писарьтъ Иванчо Христовичъ. Слугата българинъ излѣзе на срѣща имъ и имъ показа мѣстото, гдѣто бѣхме са скрили. Нѣколко души отъ момчетата излѣзаха на вжнъ да посрѣщнатъ своите войводи. Сички искаха да направятъ това, но са чуха гласове, които казаха да сме стоели мирни още. На синца ни схрдцата тупкаха отъ радостъ. Караджата скочи отъ пайтонътъ и като сжрна вжздржсна на горѣ по хамбарите. Съ влизанието си заедно, той запали кибритъ за да може да разглѣда своите бжджщи другари.

— Добаръ вечеръ момчета! каза той.

Ние скочихме на крака и поздравихме своите войводи на слабата свѣтлина, произведена само отъ тжнката кибритева клечица. Въ това време влѣзи и Хаджията, юначното лице на когото ни вдххна куражъ и гордостъ.

— Много сжбрани, но малко избрани, братвня, каза той. Богъ да убие нашите богаташе и чокои. Тие ни побжркаха на работата; а другарите ни войводи Панайотъ и Филипъ-Тотю ни изжгаха. Шкрвиятъ отъ тѣхъ иска 1000 души чета, добрѣ вжоржжена, 2000 лири, тонове и пр., па тогава да си

мръдналъ кракътъ отъ влашката земя. Филипъ отива още по-надалечъ. Освѣнъ топове и пари, той иска още да имало чета отъ 20,000 души. Лъжи и нищо повече.

Освѣнъ това, Панайотъ колелъ ягнета изъ Бургурецъ да гостява момчетата, и по тоя начинъ да ги примамва да не послѣдватъ четата. Послѣ това Караджата ни покани да излѣзимъ на вжнъ и да са наредимъ, за да ни причете. И ние това чакахме. Единъ прѣзъ други наискачяхме отъ задушениятъ хамбаръ. Свѣтлата мѣсечинка, която надничаше отъ небосклонътъ и чистиятъ нощенъ въздухъ, предаваха на дружината още по-голѣма радостъ.

— Помни да запишешъ 125 души момчета, каза Караджата на Иванча Христовичъ, слѣдъ като ни приброи единъ и два пкти.

— Малко сте братия, но съ васъ ние са наемаме да минемъ въ нашето поробено отечество, казаха войводите. Нашата цѣль ще да бжде, не да превземемъ Цариградъ, но да покажемъ на братията си българи, какъ са умира за отечество.

— Да живѣй Бългaria! Да живѣятъ войводите! Смъртъ на тираните! обадиха са мнозина отъ дружината твърдѣ на нискъ гласъ.

— Ние сме една шепа хора, но и нашите коети сж въ състояние да принесатъ своята полза, повтори Караджата.

Сто двайсе и петъ души момчета, но като са наредиха, струваше са на човѣка, че на прѣдя му стоятъ петъ хиляди души. Най-много ми настръхнаха босните, когато са даде заповѣдъ да са вжоржжаме и да си хвърлимъ работническите дрѣхи. Въ нѣколко минути преобличанието и приготвянето бѣше дѣло свършено. Изведнажъ простите селски дрѣхи, съ които се преpravали мнозина отъ

момчетата, са замѣстиха съ тѣсни бунтовнически беневерици, съ калпаци, украсени съ малки левчета, на които имаше написано: свобода или смъртъ. Най-много блѣцише на мѣсечината униформата на Караджата, защото панталоните му бѣха отъ бѣло сукно, съ сирмени шерите, палтото му съ бѣли сръбжрни копчета, а на калпакътъ му перо, изработено скъпоцѣнно. Дрѣхите на Хаджията бѣха така също войводски, но отъ сиво брашовско сукно. Много отъ момчетата бѣха си приготвили на своя смѣтка дрѣхи, окичени и нашарени, като генералски мундири. Млади хора, така постѣпатъ!

— Ние отиваме на свадба, слѣдователно трѣба да бждемъ облѣчени въ вѣнчалните си дрѣхи, говоряха тие.

Имаше двама души скъсѣмъ съ червени дрѣхи облѣчени, като актьори. Друго едно момче, Димитръ Мънзовъ, бѣше похарчило около 150 жълтици за едно, за друго, да са облѣче, и вжоржжи. Старите ни дрѣхи са прѣдаваха на слугата бѣлгаринъ, който ги динеше въ едно кѣоше. Когато се нарѣдихме вече съ пушки на рамо и съ матари и чанти на гърбовете, като сѣщинска войска, войводите истеглиха саблите и извикаха готови ли сте? Като са даде утвѣрдителенъ гласъ отъ страна на дружината, Хаджията извика: трѣгвайте! и цѣлата чета са отпрати кѣмъ лѣвиятъ брѣгъ на Дунавътъ. Мнозина отъ момчетата поискаха да извикатъ да живѣй Бѣлгария и да запѣятъ нѣкоя народна пѣсенъ, но Караджата каза, не е още врѣме.

Боже мой, колко радостна бѣше тая минута! Авъ никога въ живота си не сѣмъ са осѣщаль така удовлетворенъ, горделивъ и задоволенъ отъ своето сѣществуване, като бѣлгаринъ и като човѣкъ вжобще! Вирнатите пушки вжрху раменете на момче-

тата, които грѣха като езеро отъ ноцната ясна мѣсечинка, хладниятъ дунавски вѣтъръ, оплтиванieto къмъ родниятъ брѣгъ и пр., сички тие добрини, събрани въ купъ, пълнеха съ радостъ душата на сѣки одного отъ насъ. Като бѣше забранено да изказваме съ уста своята радостъ, т. е., като неможехме да говоримъ, което се правеше отъ точка зрѣние на предпазливостъ, то въ стѣпките на момчетата, които стѣпаха сжрдчено и входушевено, така да кажа, ясно са забѣлѣжваше, че тѣхните сжрдца ламтятъ къмъ дѣлото, за което са бѣха оплтили. Синца по крака вжрвехме; сѣки за свой пай си носеше на гжрбътъ едно друго. Отъ това общо и братско правило, не са изключаваха и самите войводи. Нѣкои изъ по мѣжду ни помолиха тие послѣдните да си дадатъ товарътъ на тѣхъ, но тие се отказаха категорически.

— Това не е право, каза Стефанъ Караджа. Ние отиваме да се биемъ за свобода и сме вжзстанали противъ робството, слѣдователно на насъ самите е длжнность да не нарушаваме тая свобода. Ние сме братия по мѣжду си.

Въ цхтьтъ си къмъ Дунавътъ, испречи са на предя ни единъ конникъ, който отиваше къмъ селото. Дордето са накани да побѣгни, понеже можа да ни сжглѣда на мѣсечината, Караджата подскочи и са залови за юздите на конътъ му. Позна са, че той е човѣкъ, работникъ, ходилъ по работата си изъ ближната балта. Строго му поржчаха войводите да не говори нищо до два деня, като му расправиха въ сжщото време, въ що са сжстои работата.

Добрѣ, добрѣ домнолуй; и ние мразимъ „царя турчаска“, каза влахътъ и са загуби съ конътъ си изъ кукурузите.

Слѣдъ като повървехме още половинъ часъ, стигнахме до едно дунавско гърло (ржавъ), много на далечъ отъ голѣмиятъ Дунавъ, което преминахме по едно мостенце и влѣзохме въ балтата. Въ това време, мѣсецътъ потъна въ гъсти непроницаеми облаци, загърмя, затриця и силенъ дждъ рукна да вали. Ние не са спирахме обаче, защото са боехме да не осжнимъ на поляната. Цѣпехме росната трѣвица на ливадите съ новите си царвули, която плочеше подъ краката ни. Малко по-къмъ Дунавътъ, дойдохме още до едно гърло, по-голѣмо отъ първото, на което не съществуваше и мостъ. Но Георги Ангеловъ (Бабаджанътъ), отъ Русчукъ, бѣше приготвилъ тукъ два малки каика, съ които можахме да са принесемъ оттаткъ и пакъ послѣдвахме изъ балтата. Като минахме и това гърло, обхрнахме са да вървиме къмъ юго-западъ. Цѣли-цѣлнинички са бѣхмезе измокрили отъ дждътъ.

Чякъ на ржасжмновение нагажихме вхрбалактъ, който са състоеше отъ дебѣли вхрби, тополи и тукъ—тамъ ливади и сазлжци. Съ изгряванието на слжнцето и дждътъ престана, па и ние имахме щастиего да поздравимъ брѣговете на Бжлгария, които гордо стърчяха на предя ни, заедно съ величественното коритог на р. Янтра, която са огжваше мѣжду нивя и ливади, като змия. Най-наблизо са виждаше батинскиятъ брѣгъ, островътъ Джанъ-Кардашъ и околностите на Вардинъ.

— Това ли е Бжлгария? — Колко хубаво било моего отечество! каза едно младо хжшче, родомъ отъ Плоещъ, което са бѣше родило въ Ромжния и не бѣше виждало още Бжлгария.

Даде са заповѣдъ отъ войводите да насѣдаме по росната трѣвица за да си починемъ. Брѣгътъ на голѣмиятъ Дунавъ бѣше до самите ни крака. Много

параходи, нѣмски и турски, дигаха пушилката по неговата гладка повърхность, а рибарските лодки, които дохождат тадѣва да ловятъ крѣхката риба називаема Чига, нѣмаха четъ. Шкембестите брайлски и видински кораби, надъ които са развяваха грѣцки и турски знамена, плаваха лѣниво на нагорѣ, като облаци. Ние са любовахме на тая картина изъ подъ кичестата вѣрбова сѣнка. Слжницето са подигна на пладнѣ, дигна са росата, исхнаха и нашите дрѣхы. Тукъ Караджата отвори дума, да ли дружината е благодарна отъ своите войводи, т. е. отъ него и Хаджията, или желае да си избере други по-достойни? На тия думи, сичките момчета скочиха на крака и поздравиха своите водители, като казаха, че тие неможатъ да намѣрятъ отъ тѣхъ по-способни и че сж готови да умрѣтъ подиря имъ. Послѣ това избраха са и двама байрактари за четата. Съ тая длжжность са натовариха Димитръ Захаралията, който носеше още прекоръ Коджа Ибрахимъ, както казахъ вече и нѣкой си Георги още. Освѣнъ войводи, писаръ и байрактаръ, избраха са още и 12 души десятници изъ по мѣжду по-рѣшителните момчета. Длжността на тие десятници щѣше да бжде такава, каквато е тя на онбашиите въ войската. Сичко това, Ванката Христовичъ записа въ своята книжка; записа той и имената на десятниците и на сичките момчета, кой на колко години е и отъ гдѣ е родомъ. Сѣки отиваше при него да се запише, а послѣ минуваше на страна, като да бѣше са комкалъ. Войводите и нѣкой отъ по-главните момчета са отѣглиха на страна да са сжвѣщаватъ вѣрху много вжпроси за предстоящата борба и за планътъ на дѣйствиата ни, когато стѣшимъ вече въ нашето отечество.

Разбира са, че лагерътъ на нашата четица бѣше заобиколенъ отъ четерѣте страни съ силна стра-

жа. Подиръ пладнѣ, една отъ тие стражи дойде и извѣсти, че влашкиятъ пограниченъ караулъ я нападналъ, но като препукали тетиците на пушките, голѣмите молдовански калпаци, украсени съ пуйче пера, изчезнали изъ вжрбалакътъ.

— Ей сега, ще дойдатъ 30—40 души мамалигари, съ които ще да имаме не твърде благоприятна срѣща, каза Стефанъ Караджата и скочи на крака.

Той, заедно съ Хаджията и още двѣ-три момчета, отидоха да гонятъ подплашената стража. Не са изминаха двадесетъ минути, ето че войводите са връщатъ, хванате подъ ръка съ влашките дорубанци, смѣятъ са и разговаретъ са, като десетъ-годишни приятели.

— Съ една лира ги накарахъ да са отрѣкатъ отъ короната на своятъ князь, каза Караджата, като са доближи до насъ, т. е., съ една лира можали да ги подкупятъ, за да стоятъ мирни.

Тие, стражарите, сбѣднаха при насъ, отворихме напредъ имъ нѣколко тютюнови кутий, и да видишь какъ са пклнѣтъ часъ по часъ голѣмите трупки. Думите бине фрате бине (добре братия, добре) и Царя турчаска, не излизаха отъ устата имъ. Въ това време, дойдоха при насъ и момчетата, които Караджата бѣше оставилъ съ чамътъ още на Гюртюво. Макарь и наши другари, но тие са уплашиха за пкрвъ пътъ, като ни видѣха съ хшповски дрѣхи и вжоружени отъ краката до главата. Тие извѣстиха, че чамътъ са намира твърде на близо и че притежательтъ му гракъ, силно са безпокоютъ и отъ минута на минута чикалъ да захванатъ да са товарятъ джрвата. Войводите испратиха Христа Шибкалийчето, да го по-залже още нѣколко часа, за да не избѣга, на което Христо бѣше майсторъ.

III

Служителото отдавна бѣ оставило вече точката на пиндия и са скиталие тамъ далечъ на западъ. Последните му зари са целувала съ халните бални на Дунавътъ, когато войводите встѣпиха сабите си и дадоха заповѣдъ да се приготвяване. Дунавътъ си шумеше по обикновено, пиндизета прѣха въ балтата, водните птици лѣтеа по височинността на водата и цапаха своите криле отъ гѣбъ, че неможали да хванатъ невинната рибка, цѣли сирѣи стада, са виждаха на българскиятъ брѣгъ, които слѣзала на Дунавътъ да пиятъ вода и дѣлаа водира си прахътъ; облакъ отъ черни птици прѣварчала надъ блатата, хладенъ вечеренъ вѣтрѣцъ по-духваше отъ камъ България, който още повече палеше съ радостъ гърдите на вѣжетата. Ние повислиме, че е време вече да вървѣме, но работата бѣа друга.

— Сички наредъ единъ срѣщо други, съ шумките въ радѣ, войводите и дѣлаа имъ зеха строго сериозно изражение, като че отивала да присѣтвовать на погребѣлно шестване.

Разбира са, че тѣхното душевно настроенне, скоро са отрази и на дѣлаа дружина, повесе на сичките поглѣдѣне бѣа обаяени малъ тѣмъ. Сичко утихна за минута; сѣаи осѣаи, че ще да присѣтвовать на най-сържественнѣсть азъ отъ нашето дѣло.

— Девитре! кини съ бабракѣтъ погрѣдъ вѣчетата, каза Хаджидѣтъ.

Когато сички бѣае са вече наредѣли единъ срѣщо други, на разстояние една дѣй крова, войводите изѣбраа въ погрѣду имъ съ волѣ сабли въ радѣте, а Иванчо Хаджидѣтъъ намери водира имъ съ бѣа зарѣа въ радѣ.

— Братия! каза Хаджията. — Ние отиваме да върне за свободата на своето отечество. Ние вярваме, че нѣжду васъ нѣма ни единъ, който да не е трагналъ съ чисто сърдце, но редътъ и святостта на нашето дѣло изискватъ, щото ние да са закълнемъ въ Бога и въ името на своето отечество, че вѣрно и честно ще си изпълнимъ длъжността, като синове на България. За това братия, азъ ви прекаивамъ да си обхрнете пушките на надолу къмъ земята и съ чисто сърдце и християнска любовъ да са закълнете, че ще бъдете вѣрни на отечеството си! . .

Послѣ това, двамата войводи са доближиха до байрякътъ, който развиха и си кръстосаха саблите. Сичката дружина, сега за първъ пътъ видя величественниятъ левъ на знамето, написанъ на зеленъ коприненъ платъ, съ стапканъ турски полумѣсець въ краката си. Азъ видѣхъ въ това време, че Караджата са просълзи, а писарътъ, който държеше въ ржката си бѣлата хартия, започна да трепери. Мнозина други момчета заплакаха; а вѣтхрѣтъ започна да си играе съ знамето, което плющеше по вжздухътъ. Писарътъ почна да чете клѣтвата, а ние повтаряхме сѣва негова дума съ обхрнати къмъ земята пушки. Войводите застанаха до байрякътъ съ голи сабли, които кръстосаха една вжзъ друга. До колкото помня, клѣтвата са сжстоеше въ това, че ние трѣба да си пролѣемъ кръвта за свободата на своето отечество, трѣбва да са вардимъ отъ грабителство, да не закачае мирните жители, биле тие бжлгари или турци, да бждемъ послушни на своите войводи и пр. Въ това врѣме, влашкиятъ караулъ, който бѣше си отишелъ и пакъ са връщаше при насъ, щомъ ни сжглѣда въ това театрално положение, което имаше и нѣщо религиозно, и свято, и християнско, сичките си отложиха калпаците, пре-

кржстиха са набожно, а послѣ застанаха почетно на караулъ съ пушките въ ржцѣ.

При схзаклятието присжтствуваха още двама наше приятели, бжлгари, отъ Гюргюво, Димитръ Горовъ и Ангелъ Бабаджантъ. Тие бѣха дошле съ двѣ каруци да видатъ какъ ще да преминеме Дунавтъ, като ни донесоха и нѣщо за хапване. Подиръ клѣтвата, цалунахме са синца и сѣднахме на зелената морава да вечеряме. Мржкна са вече и цѣлата дружина отдавна са строеше въ редъ да потегли за чамтъ, който скоро докараха до самиятъ брѣгъ десетина момчета. Гжркътъ пасеше още зелена трѣва, т. е., той не бѣше са осѣтилъ още какво има да му дойде на главата. Когато са доближи обаче до насъ и ни видя вече добре, той извика като закланъ. „Вай каква е тая работа! . . . Това ли са биле джрвата?“ Караджата си тури ржката на револвертъ и му направи знакъ да мжлчи. Горкиятъ гржкъ! Той изгуби и ума и дума.

Момчетата са нахвжрляха въ чамтъ, а Караджата, който бѣше останалъ да ги чете втори пжтъ, най-послѣ влѣзи. Чамтъ бѣше отъ ония, които сж покрити отгорѣ съ джски. Дружината може да са сжбере вжтрѣ, като че да бѣше той нарочно направенъ за насъ. Тоя день бѣше 4-й Юлий. Вѣтарътъ бѣше благополученъ на плаванието, като че и той да ни сжчувствуваше. Щомъ отворихме платната чамтъ зацѣпи водата на горѣ покрай влашкиятъ брѣгъ, така гладко, като че да вжрвехме по течението. Прѣвъ цѣлата нощъ пжтувахме все по сжщата линия. Мѣсечинката свѣтеше богато по гладката дунавска повжрхность, която са отражаваше, като въ оглѣдало. Никакъвъ шумъ не са чуваше отъ наша страна, което са строго пазеше, а бѣдниятъ гржкъ треперяше свить въ едно кѣоше. Дордето сжмна, пжргавиятъ

Караджа не сѣдна. Той стоеше като статуя на чама, съ вхрлина въ ржката, съ която чаша мереше водата, като да бѣ варенъ гемиджия. Забравихъ да кажа, че щомъ сме отъ брѣгътъ, по невнимание, една гърмя мѣжду момчетата и куршумътъ и ржката Савва Захаралията.

При распукванието обаче на зората, започна да престава малко по-малко и наш задрѣма, а опредѣленото мѣсто не бѣхме още. Сжмна са вече; ние срѣдъ водата а на гъркѣтъ очите започнаха да свѣтятъ малко. Тогава Караджата и още други четата си хвхрлиха униформата и оржжиемъ заха пакъ на влашкия брѣгъ, гдѣто и чамътъ. Тие туриха на вратовете си въ то го врѣме тѣглиха по брѣгътъ. Благодаренъ чамътъ бѣше покритъ, както казахъ, а тивенъ случай, нашето пътувание ставаше но по срѣдъ бѣлиятъ день. Като са мѣсто че напрѣдя ни едно влашко бекло построено на една вжзвишенность. Щомъ жихме, началникътъ на караула излѣза „какво има въ чамътъ?“ — „Солена рѣвори Караджата, безъ да поглѣдне даже нагорѣ отъ караулътъ, срѣдъ Дунавътъ и островче, кацнало всрѣдъ водата, като в Войводите намѣриха за добро на това островѣседимъ до като са мржкне, па вечеръ лимъ за насрѣщния брѣгъ. Ония отъ

---

*) Дѣдо Тени отъ с. Бривия (по-долу отъ ни разказва, че четата излѣзла не въ вардинскотъ въ новградското (близо при Вардинъ). А островчето преспазла четата презъ деня са казва *гяуръ джанъ кардашъ*.

или конралите во-важно. На пусто! Намъ са струва-
ше, че слънцето на едно мѣсто са е спрѣло. Мракна
а; гърмежите престанаха и отъ двѣте страни. Ние
тоехме още възъ обзоните на лозята, безъ да са
обутнине; но не правяха това слъцето и турците.
Ние са разлѣстиха на долу на горѣ около ралнина-
та и ни онасаха отъ сѣва страна, съ цѣль да не
ни пропуснатъ презъ ношъта да слѣдваме своятъ
путь. Движиха са неприятелите, мѣстиха са, викаха,
командуваха, исуваха ни и най-послѣ, безскантално,
отвориха ни пать отъ камъ Дунавътъ, т. е. отъ
камъ кадѣто бѣхме дошли, като мислеха може би,
че ние ниеога нѣма да са върнимъ пакъ на назадъ.
Отпредъ ни, т. е., отъ камъ балеантъ, тие напру-
чиха най-голѣвата си сила. Ние са възнолаувахме
отъ това тѣхно движение, щомъ са подаде мѣсецьтъ,
промъкнахме са възъ патьтъ, отъ гдѣто бѣхме дошли
и пакъ са възвихме камъ планината, по край са-
ната стража.

ВТОРА БИТКА.

Глава ІУ.

Пътята на дѣла Ивана Войковича отъ село Горно-Аланица. — Високо е
путьката. — Неравнини на Караджата. — Набѣстване презъ войска.
— Мечарските коншири. — Село Горно-Турецъ. — Таблетковата
конница. — Малкопъ. — Росжа. — Петерга.

І.

Въ тая първа битка наднаха отъ дружината
триа души само, въ това число и злочестиятъ Арсо.
Преди да потѣглимъ отъ кара-есенските лозя, ста-
риятъ юнакъ Димитръ Коджа Ибрахимовъ са повър-
на на назадъ, удрига главите на избитите братия,
совто погрѣба тамъ на близо подъ едно зелено дрѣв-

Караджа не сѣдна. Той стоеше като статуя на башъта на чама, съ вжрлина въ ржката, съ която часъ и часъ мереше водата, като да бѣ варенъ и кален гемиджия. Забравихъ да кажа, че щомъ са отдѣлиле ме отъ брѣгътъ, по невнимание, една пушка и гжря мѣжду момчетата и куршумътъ ѝ нарани въ ржката Савва Захаралията.

При распукванието обаче на зората, вѣтжрътъ започна да престава малко по-малко и нашиятъ чамъ задрѣма, а опредѣленото мѣсто не бѣхме стигнали още. Сжмна са вече; ние срѣдъ водата съ чамътъ а на гжркътъ очите започнаха да свѣтятъ малко по-малко. Тогава Караджата и още други нѣкои момчета си хвжрлиха униформата и оржжието и излякоха заха пакъ на влашкия брѣгъ, гдѣто и тикнаха чамътъ. Тие туриха на вратовете си вжжето и джжго въреме тѣглиха по брѣгътъ. Благодарение, чамътъ бѣше покритъ, както казахъ, а то въ притивенъ случай, нашето пжтувание ставаше невжзможно по срѣдъ бѣлиятъ день. Като са мжчехме такъ ето че напрѣдя ни едно влашко беклеме, (варда построено на една възвишенность. Щомъ го наблжжхме, началникътъ на караула излѣзе и попита „какво има въ чамътъ?“ — „Солена риба!“ отвори Караджата, безъ да поглѣдне даже. Малко по-нагорѣ отъ караулътъ, срѣдъ Дунавътъ има кичест островче, кацнало всрѣдъ водата, като градинка*). Войводите намѣриха за добро на това островче да прѣседимъ до като са мржкне, па вечерьта да тѣглимъ за насрѣщния брѣгъ. Ония отъ момчетата

---

*) Дѣдо Тени отъ с. Кривия (по-долу отъ Вардинъ) ми разказва, че четата излѣзла не въ вардинското блато, въ новградското (близо при Вардинъ). А островчето, въ което преспала четата презъ деня са казва *гжуръ адасж и джанъ кардашъ*.

онто отъ по-напрѣдъ тѣглеха съ вѣжа по сухо, тѣзаха си въ чамътъ, и тѣглението са почна съ опати право къмъ островчето. Деньтъ бѣ единъ отъ ай-хубавите; слжнцето печеше като по Петровъ-ень, гдѣто са е казало, а пѣргавата шаранска риба мятеше да играе по водата.

Стигнахме на малкото островче; повечето номта налѣзоха навжнъ, а други останаха въ чамътъ едно съ гъркътъ. Това островче принадлежи почето на ромжните, то е малко, но е покрито съ мѣсть вѣрбалакъ, тѣкмо като за насъ хора. Тукъ се преминахме цѣль день. Много кораби минаха около ни, но никой не обрѣщаше внимание на нѣмѣтъ чамъ. На това мѣсто дойдоха втори пѣтъ

Горовъ и А. Бабаджантъ, да видятъ що сме правили, та не сме минали въ вардинските блати. Има нужда да ви разказвамъ, че ние сбѣркахме мѣстъ. По пѣндия време, ние пакъ навлѣзоахме въ мѣстъ и минахме изново на влашкия брѣгъ. Мѣстъ до 12 (по турски), т. е. до яркнало колѣния слѣдваха да теглятъ съ вѣже. Варденското мѣсто, мѣсто на което за прѣвъ пакъ щѣхме да минемъ въ България, стоиме вече на срѣща ни. Та срѣща ни сардната тувала вече отъ радостъ. Блѣсто ни са струваше така близо, щото съ дѣ-три иззване на лоджките, ще можемъ да го прѣвлемъ. Вѣшкаме още около половинъ часъ, дордѣто са стави добръ и бутнаме чамътъ въ дебѣлите дувански мѣсти, оставихме вече стаде си ромашинтъ брѣгъ.

Бараджата пакъ излѣе на бѣмѣтъ на чамъ съ тѣмата въ рѣка, а на мѣстъ нѣма силъ да прѣстѣда мѣсто оражне и да бѣде бѣдѣтъ.

— Силѣта сѣтинѣте, нашето най-важнѣтъ нѣтъ нѣ да ни посуби, забѣлѣжи Хаджѣта и стѣсѣа мѣстъ, половина свѣтъ илѣна пѣнна.

Само шумът на Дунава са слушаше, произведенъ отъ неговите вълни, които са цапкаха отъ джските на чамътъ. Въ тая именно критическа минута, срѣдъ чамътъ свѣтна една пушка, гърмѣжътъ на която полетя по гладката повърхность на Дунавътъ и ехото му са отрази въ двата брѣга на славянската рѣка. Караджата, остави башътъ и полетя вхърѣ въ чамътъ за да разбере кой гръмна, кой направи това предателство, което навѣрно разбуди турските стражари.

Гъркътъ! Гъркътъ! Той гръмна съ едно малко пищовче, извикаха нѣколко момчета.

На часътъ, юруците заваляха, като градъ по гърбътъ на тоя проклѣтъ лукави синъ. Малко остана Караджата щѣше да го хвърли въ Дунавътъ, ако той да не ни трѣбаше още да управлява корабътъ. Освѣнъ това, не искахме да захванемъ найнапрѣдъ отъ християнинъ. Той са извиняваше, че безъ да си ще, истхрвалъ са пищовътъ му, който му бѣше даденъ още презъ деньтъ отъ Христа Шипченчето. Постѣ три и половина часа плуване, ние са скитахме вече около българскиятъ брѣгъ. Освѣнъ лопатите отъ чамътъ, той са тѣглеше още отъ десетина раѣ съ една лодка, която вхрвеше напѣдъ вхрзана отъ чамътъ. Течението на Дунавътъ около това мѣсто бѣше твхрде силно, та за това нашето плавание са побхрка. Колкото и да са вардихме, не сме можали да избѣгнимъ отъ окото на турскиятъ караулъ. Който е ходилъ по Дунавътъ, той знае, колко свободно може да са вижда по неговата повърхность не само кога плава единъ чамъ, но и човѣкъ даже.

— Кой иде? Чу са гласъ отъ сушата, на турски языкъ.

— Като излѣземъ ще да ни видишъ, отговори Караджата, така сжщо по турски.

Горовъ и Бабаджантъ, които отъ пусто любопитство, само да видятъ по кой начинъ, ще да преминемъ, за да разказватъ относлѣ на другите и да са хвалятъ съ това, слѣдваха още да вхвратъ подиря ни. Чакъ сега, като чуха тие гласътъ „кимъ гелийоръ“, напзнаха лопатите на назадъ и отидоха да са невидатъ съ своятъ кайкъ кжмъ влашкиятъ брѣгъ. Понеже мѣстото, гдѣто излѣзохме бѣше високъ брѣгъ, а по-надолу са виждаше една полянка, ние са оставихме на точението да ни завлече до тамъ. Щомъ са блжсна чамътъ отъ народниятъ брѣгъ, туриха са двѣ-три джски да служатъ като мостъ и войводите извикаха напрѣдъ! Най-напрѣдъ излѣзоха десетниците; Караджата стоеше пакъ на башътъ да пазе редъ и тишина. Въ това време турскиятъ караулъ, който викаше отъ по-напрѣдъ, излѣзи на срѣща ни, и безъ да попита втори пътъ, изгжрмя съ пушката си насрѣща ни. Караджата дигна своята пушка и тѣгли на право на огжньтъ. Турчинтъ падна на мѣстото си и изохка, колкото му е силата. Другарите му, които бѣха съ него, тхртиха да бѣгатъ, но нашата десетница, която са бѣше нарѣдила на сушата, изгжрмя подиря имъ и мнозина захлупиха на земята. Страшна олелия са дигна изъ блатата: стражари, косачи, работници, и пр., които са намираха тамъ, почнаха да викатъ: „баскжнъ! харежъ!“ и пр. Около 20—25 пушки изгжрмяха на срѣща ни отъ разни мѣста на блатата, които са познаваха по огжньтъ. Цѣли облаци водни птици, които ношували тамъ изъ сазлжкътъ, исплющяха криле и хвжркънаха по въздухътъ, като издаваха въ сжщото време различни граканя и кресацаи.

Тъкмо въ тая минута, когато нашите пушки поздравиха за пхрвъ пхтъ вардинското блато, когато караулите си деряха гхрлата да викатъ, австрийскиятъ пощански параходъ Софiя са зададе отгорѣ, отъ кхмъ Свищовъ, свѣтналъ цѣлъ-цѣлниничекъ, а особенно камарата му. Той бѣше свидѣтель на сичките наши дѣйствiя, които нѣма сжмнение, че можа да разбере отъ какво сж естество. Това ние забѣлѣжихме по единственната тая проста причина, че заведнажъ капитанинътъ исвири, изъ широкиятъ коминъ на параходътъ, дордето излѣзваше само гхстъ димъ, започна да исхвржча и жарава на и хучението са усили отъ единъ пхтъ.*)

---

*) Това е вѣрно. Австрийскиятъ параходъ Софiя, ако и да не е разбралъ напхлно цѣлтъ на пушките въ вардинското блато, но той са е подплашилъ не на шега. Разказватъ, че програмата му за пхтувание, била измѣнена нея ноцъ. Намѣсто да преспи на островътъ около с. Пиргосъ (3 часа отъ Русчукъ на горѣ), той казалъ добро-утро на Русчукъ ни въ туй, ни въ онуй време. Русчукскиятъ валия, ако и да е знаялъ вече по донасението на Френскиятъ консулъ отъ Букурещъ, че една чета бжлгари разбойници, днесъ-утрѣ, ще да мине Дунавътъ, сѣ неможалъ да знае още нѣщо по-положително. Новината донесена отъ вапорътъ Софiя, потвѣрдила думите на фр. консулъ. Въ това предателство сж зели още участие, рускиятъ въ Букурещъ консулъ Офенбергъ и Христо Георгиевъ (гледай страница 85 отъ моите Записки). Тоя послѣдниятъ извѣстиялъ на рускиятъ консулъ и протестувалъ въ сжщото време съ нѣкои свои другари богаташе, че Хаджи Димитровата чета е вагабонтска и цѣлите ѝ сж разбойнически, защото не зела преди да тржгне благословията на Наполеона.

ПЪРВА БИТКА.

Глава III.

Вардиското блато. — Опълчване за габровския балканъ. — Меджията на белятъ. — Селото Сарл-Иръ. — Белятъ. — Освятаване на влямето. — Еврейскитъ. — Свищовскитъ карсрдаритъ. — Кара-Есеенскитъ лозя.

I.

Щомъ излѣзохме ние отъ чамътъ, Караджата спусна въ ржката на гжркътъ нѣколко жлтици и му пожела добръ пхтъ за Гюргюво; а той отъ своя страна, като видя каква е била нашата цѣль, благослови ни въ името на Христа и въ християнството, да са боримъ уснѣшно. Гжрците разбиратъ такива работи. Чамътъ плавна по Дунавътъ и ние са нарѣдихме на редъ, съ войводи и десатници на чело. Коджа Ибрахимъ Захаралията, който познаваше най-добре тие мѣста, дигна святото знаме на рамо и ни поведе изъ балтата. Най-подиръ вжрвеше Ст. Караджата, съ гола сабля въ ржката. Ние вжрвехме изъ единъ доволно широкъ пхтъ, изъ който са виждаше, че бѣха минували и кола. Гласътъ на турските караули, които викаха баскжнъ варъ, са слушаше още по сичката дунавска линия.

Но за наше злощастие, тоя ужъ работенъ пхтъ скоро са изгуби и ние са вжртехме около едно блато, пжлно вжтрѣ съ сазлжкъ. Вжртехме на долу, сугахме на горѣ, а исходъ никакъвъ. И самъ Коджа Ибрахимъ са призна, че пхтътъ е изгубенъ. Нѣмаше що да са чини — нагазихме направо. До полунощъ вжрвѣхе изъ това пусто блато. Водата ни хващаше по-нагорѣ отколѣни, дрѣхите ни са измокриха, а краката ни станаха на саламура отъ гжстата калъ и тина, съ която бѣше покрито джното

на това благо. Синца отпаднахме и са уморихме, преди още да са срѣснимъ съ неприятелтъ. Благодарение обаче на мѣсечинката, трудното ни пътуване са улѣсняваше отъ една страна. Излѣзвахме по едно време на суха росна полянка и сѣднахме да си починемъ. Въ това време, мѣсецътъ са затули на западъ и нощната тѣмнина са спусна. На западна страна са чуваше пѣнието на пѣтлите и кучешки лай. Нѣкои отъ момчетата казаха, че на това мѣсто било селото Вардинъ, та за това трѣбало да сме вхрвели, дордето не ни сж подушили.

Слѣдъ половинъ часъ почивка, ние трѣгнахме кжмъ посока за габровскиятъ балканъ, газехме вече трѣвата на нашето отечество, а сичко това ни вдѣхваше куражъ и сила. Мнозина отъ момчетата виднаха та запѣха пѣсень юнашка, при сичко че бѣше забранено да не дигаме шумъ още. Тѣрпять ли млади хора, които сж трѣгнали да си проливатъ кръвта? Преди да сжмни достигнахме до телеграфната жица, която сжединява Русчукъ съ Свищовъ. Войводите рѣшиха, че трѣба да са скжса телеграфътъ, за да не можять на скоро да са споразумѣять помѣнатитѣ два града, въ които навѣрно са знаеше вече за нашето преминуване отъ караулите. Около дваесе дирека наднаха, а жицата са нави на кжлбо и са отнесе на страна, която момчетата скрива въ едни шубрики.

Сжмна са. Тоя день бѣше недѣля 6-й Юлий. Мѣстото, гдѣто осжмнахме и гдѣто ни изгря слжницето бѣ двѣ голи рѣтливи. Тукъ на близо имаше ливади, въ които косяха четирима души турци. Тие ни видѣха още отъ далечъ и тѣртия да бѣгатъ. Ние не имъ казахме нищо, при сичко че имахме възможность да ги сжшибаме съ нѣколко куршумч.

— Ние не сме излѣзли да убиваме мирните

жители, забълбъжи Хаджията на нѣкои пернати момчета, на които са искаше да си погръмнатъ.

Първите лица, които срѣгнахме въ земята, за която бѣхме дошли да си проливаме кръвта, бѣха позорни роби въ ижлна смисълъ на тая дума. Срѣгнахме ние синджиръ момичета, жени и дѣца, съ десятиина кола, които носяха сѣрпове, паламарки и други жетварски принадлежности. Тие пѣеха така също, пѣсень унила и робска, а двама души турци, съ засукани мустаки и накривени шалове, подмигваха отъ страна и кършиха наоколо своите хранени атове.

— Това е турска меджия, подумаха нѣкои отъ нашите другари, понеже тоя день бѣше св. Недѣля, въ който българите празднуватъ, както е знайно.

Караджата и тукъ неможа да са стърпи. Той застана предъ женската тълпа, съ сичкото свое величие на войвода, и подирянтъ на саблята си, попита: „Гдѣ отивате?“

— Агата отъ селото ни испраща да му женимъ днесъ на ангария, отговориха двѣ стари бабички, изнорените лица на които приличаха на страшилища, а другите са спреха и почнаха да ни изгльждатъ съ любопитство.

— Скоро назадъ! извика Караджата и робините паднаха още въ по-голѣмо недоумение, а турчулята не са видѣха вече.

Дружината са разяри твърдѣ много и мнозина искааха желание да са накаже агата отъ селото, при сичко че не бѣше благоразумно да захващаме още отъ сега, да отмъщаваме на тираните. Войводите са съгласиха, но съ това условие, че кръвъ нѣма са пролѣе, додѣто не бѣдимъ предизвикани на това. Вжрнахме колата за село, придружени отъ 20 — 30 момчета, а останалата чета зема селото на

около въ обсадно положение. Караджата, азъ, Маринъ Нейковъ и още други петъ момчета, предводими отъ една стара жена, влѣзохме на право въ селото и са опжтихме кжмъ бѣлите конаци на агата, или баятъ на селото. Това село бѣше Сарж-Яръ. Като влѣзахме въ дворътъ на чифликътъ, който е край селото, колкото слуги и аргати имаше сичките тѣртиха да бѣгатъ и са испокриха, кой на кждѣ-то види.

Караджата вжрвеше напредъ ни, като левъ, безъ да му мигни даже окото и безъ да са посвини, че са намира въ село, въ турски чифликъ. Той попита нѣколко пкти, „гдѣ ви е агата?“ И ето че единъ растрѣперанъ седенинъ искочи напрѣдя ни, който ни каза: „Спи още.“ Ние са омжкнахме въ неприкосновенните покои на агата, водими отъ пѣргавиятъ Караджа, който крачеше по сѣлбите, като въ бащината си кжща. Баятъ дѣйствително спѣше още *). Съ пжрво влизание, Караджата му каза, да не си са мрждналь отъ мѣстото си, защото ще да са окапишь въ кръвта си. Но турчинъ остава ли долу? Приема ли той да умрѣ мрждина, както това става съ нашите благоразумни раи? Отведнажъ той подскочи и хвана држжката на единъ отъ своите срѣбжрни пищове, които висеха по стѣнитѣ повече отъ петнадесять. Лошето бѣше само това, че той имаше на срѣща си не нѣкой свой рая бжлгаринъ, а хжшове на чело съ Караджата. Догдѣто едната негова ржка са досегни до тенето на пищовътъ, другата са издигна на въздухътъ да проси милость, защото нашите држжки на пушките ни, бѣха успѣли вече да му искривать ченетата, като на смазано газово тенече.

---

*) Името на тоя бей е Техинъ.

— Аманъ чорбаджиларъ! извика кучиятъ му синъ и клекна на предя ни, като че да са кланяше.

Като му обрахме всичкото оръжие изъ стаята, съ което можеше да са вжоръжи цѣло едно село, ние го подкарахме напръдя си, облѣченъ само въ една ношна антерия. Излѣзахме въ селото и потѣглихме къмъ онова мѣсто, гдѣто ни бѣше думата да са събиреме. Това мѣсто бѣше срѣдъ самото село. Тукъ ние намѣрихме половината отъ четата, че стои наръдъ, а другата половина надничаше отъ краищата на селото. Сичката чета застана въ рѣдъ, мирно и почтенно, много повече отъ колкото султанската войска. По едно врѣме, като са научихме, че въ селото имало священникъ, Халжията даде заповѣдъ да са наръдимъ и да отворимъ знамето, защото щѣлъ да вика пощтъ да го освяти. Цѣлото село са натрупа на около ни за малко врѣме. Старите баби захванаха да са крѣстятъ, селените идяха да цалувать рѣка на войводите, а младите моми, които преди малко бѣхме отхрвали отъ меджията, съ друго око глѣдаха на черномустакатите хшиповчета, които бѣха облѣчени и стѣгнати, като пѣтлета.

— Боже, мили Боже! Я глѣдайте каква хубава бѣлгарска войска имало, като че сѣ ангели. Господъ и свята Богородица да ви поживятъ! Блазе на тия майки, които ви сѣ родили и отхранили, са слушаха гласове на около.

— Днешна свята недѣля да ви е на помощ, че ни отхрвахте да не работимъ на тоя вѣзедникъ (на бѣтъ), викаха други.

А бѣтъ, който присѣтствуваше на това тѣржество, завчасъ обѣрна колата на друга страна. Той бей, който имаше власть да искара на меджия по цѣло село, сега самъ, безъ да го кара нѣкой, носеше вода на момчетата съ два голѣми бѣвѣля. Слу-

чайно, въ селото са намѣрили единъ еврейтъ, дошелъ да продава едно друго. Тоя е Ревекинъ синъ ималъ слабостъта да вѣра мисальта въ своята чифутска глава, че ние сме дошли да обираме неговите кибритени кутийки, оглѣдалца и пр. Ето той, че иде на срѣща ни и вика отдалечъ:

— Да ви е честито царството, кардашъ християнларъ! — Добре, че дойдахте да ни откървете . . . Послѣ малко той са връцна на назадъ и влѣзи въ единъ бакалски дюгень, отъ гдѣто изнесе вино и ракия и го носи да ни черпи. Караджата го изглѣда гордо и му каза да отиде по дяволите съ своето вино и ракия, отъ което никои не е петимень.

— А какво обичате аларъ? попита любезно баятъ.

Извѣстиха ни, че попътъ, богото бѣха отишли да викатъ, за да освяти знамето, изгубилъ са. Видѣли само джубето му, което хвърчало презъ единъ комшулжкъ, като черенъ доганъ.

— Ние можемъ да са биемъ съ душманите и бошъ поиска молитва, каза Хаджията и заповѣда да свиятъ байракътъ.

Преди да са отпавиятъ на пътъ, войводите намѣриха за добро да зематъ отъ селото нѣколко отборъ коние, повечето отъ чифликътъ на баятъ. Въ числото на докараните коние са случилъ и коньтъ на единъ свищовски базирджининъ, българинъ, който така окъщо ходѣлъ по селата за алкашъ-вериншъ. Той не са забави да са представи на предя ни, съ скъзи на очите да не сме го линавали отъ конецътъ му. Хаджията го погледа, погледа, на илюйна въ лицето му и го натири да си отиде, заедно съ конецътъ му и съ дисагите му за които той жалеше най-много.

— Ние не сме минали, ни за пари, ни за коние, ни пакъ за мекки жени, но за свободата на васъ, каза той.

Заедно съ хранените атове на беятъ, ние зехме още отъ селото 5-6 кола, въ които си турихме едно друго. Кониеите на беятъ са исправяха на предните си крака и хвърляха чифтета по въздухътъ. На тѣхъ са качиха войводите, предъ очите на уплашениятъ бей, когото и накараха да ги подари съ благо сърдце. Тржбата затржи, войводите искомандуваха и четата потѣгли за балканътъ, придружена отъ десетина кония и 5-6 кола. Бейтъ накарахме да са закълне напредя ни въ своята мохамеданска вѣра, че той никога нѣма си позволи да икара втори пътъ ме-джия.

— Валаха-билляха чорбаджиларь, нѣма да направи това, увѣряваше той.

II.

Около 2 $\frac{1}{2}$ часа пътувахме ние сѣ по равно мѣсто, гола и открита поляна, бѣлхи да гонимъ по нея. Слънцето, което бѣлѣжеше вече обѣдъ, пареше съ своите лучи по нашите попотени лица. Войводите, които не бѣха минали да превзематъ земя и които раздѣляха съ своите брати и скърбъ и радостъ, слѣзаха отъ конете си и тръгнаха по крака, а тѣхъ дадоха да ги възсѣднатъ ония, които бѣха най-много уморени.

Подиръ пладнѣ, слезехме отъзади си една купчинка хора, на коние, които са виждаше, че ние имъ бѣхме предъ очите. Тая купчинка не бѣше другъ янкой, освѣнъ свищовскиятъ каръ-агаса, съ своите зашпи арнаути. Нѣмаше самнѣние, че въ Свищовъ са знаеше вече, както казахъ за нашето минуване.

танемъ горди побѣдители и революционери въ цялна смисълъ на тая дума. Азъ говоря за убийственната жажда, на която бѣхме жертва отъ нѣколко дена на насамъ.

— Боже мой, да бѣда живъ да туря двѣ капки водица въ устата си, на тогава да умра! говореха мнозина.

А бѣдниятъ Караджа, който отъ сички други трѣбаше да бѣде най-много жедець, по причина на раните си, нищо неговореше.

— Още малко, още малко, братия, и ние ще да стигнемъ до студените бистри извори, говореше той.

Караджата не бѣше свършилъ още своята насърчителна рѣчь, когато ние чухме напредя си да кричатъ жаби.

— Вода! вода! извика дружината и полѣтя къмъ това мѣсто, като забрави, и дисциплина и команда.

Отъ произведениятъ шумъ жабите млъкнаха, но и ние видѣхме вече тѣхното жилище. Що да видѣшъ! — На пусто бѣше нашата радостъ. Намѣсто вжображаеми балкански рѣчки, малки потоци, или буйни чешми, ние присѣдствувахме при една вонеща локва, въ която селените си бѣха канали презъ денъть биволите и свинете. Кой обръщаше внимание на подобни дробни работи. Цѣлата дружина напада по земята, отъ четерьте краища на локвата и мерзливата вода ся разигра отъ тѣгление, като че да бѣше станало вжтрѣ морска буре. Понеже нѣмаше за сичките мѣсто, то мнозина са блжскаха и натискаха кой да си доближи по-напредъ устните до мжтната локва. Послѣ нѣколко минути нещастната тая локва представляваше опустошително зрѣлище. Въ нея бѣ останало вода, само на срѣдата, а останалата часть прѣсхна! Сиромашките жаби подекачаха на долу на горѣ по черната тина и боязливо

— Дайте ни воля да починемъ, говореха мнозина распалени хъшове на войводите. — Защо и за какво сме минали, когато ще да са гледаме така равнодушно. Ние искаме да удряме.

Войводите, които имаха за начало съ пръжеть да не побутнатъ мирните хора, не позволяваха още. Тие чакаха да изгърмътъ най-напрѣдъ турците, па тогава да закачимъ и ние. Забравихъ да кажа, че богато прескочихме обкуштъ на Караесенските лозя, бабаитинтъ пждаринъ, турчинъ, разбира са, на когото пушката бѣше два пжти по-голъма отъ боятъ му, поиска да ни вжспрѣ.

— Излѣзте отъ лозята бре кераталаръ! Не ма струвайте, че ако дойда, смазани сте отъ бой, викаше той още отдалечъ.

Разбира са, че ние са исмѣхме презъ глава на тая пждарска джрзость. Бѣдниятъ, той ни мислеше, че сме биволари, или кераджи, и съ това си заблуждение, дигна върху ни да гръмне съ своята тънка филинтра. Нѣмаше що да са прави. Христо Шипкалията обжрна своето шишени на срѣща му, и той са гжвратна на земята, като отъ три дни умрѣлъ. Мѣжду това, враждата закипя вече измѣжду чалмоносната потеря и калпаклиите хъшове. Ако ние знаехме, преди да минеме още Дунаватъ, съ какви хора ще да имаме работа, то нашите неприятели едвамъ сега, като ни приближиха стотина-двѣста крачки, имаха вече приблизително понятия за насъ. Изведнажъ си научиха тие гората Пустия при Вжрбовка и нейниятъ херой Филипъ-Тотю. Нѣмаше вече що да са чака. Докато войводите, съ голи сабли въ ржцѣ ни наряддаха на позиции, отъ лагерьтъ на потерята пукнаха нѣколко пушки, куршумите на които прехучаха надъ главите ни.

— Хайде захващайте вече! Огънъ! извикаха войводите и изпразниха най напръдъ своите пушки.

Жедните за бой момчета това и чякаха. На сичките пушките, на брой 124, испукаха въ единъ гласъ, и гъстъ облакъ отъ барутенъ димъ, полетя по въздухътъ. Турската потеря не са забави да ни отговори още съ по-голямъ гърмелъ. Захвана са битката, и отъ двѣте страни заплющаха куршумите. Гласътъ на нашата тржба, която извѣсти на момчетата да нападатъ, произведе въ лагерътъ на башпбозуците твърде неприятно впечатление; думите „московъ гауру,“ често захванаха да са произнасятъ отъ нашите неприятели. Ржтлинната, върху която бѣхме зели ние позиция са намира мѣжду два дола. На срѣща въ политѣ са намира селото Кара-есенъ, което са вижда цѣло-цѣлниничко. Страшенъ шумъ са подигна въ това село отъ пуканнето на пушките. Жени, дѣтца, търтиха да бѣгатъ, а селските кучета пресипваха да лаятъ. По едно врѣме, видѣхме, че отъ вжтрѣ селото излѣзоха вжоружени турци, които идеха на помощ на свищовскиятъ кърсердаринъ. „Хайде! уха! урунъ!“ викаха тие и тичеха единъ протъ други като бѣсни.

Караджата тичаше като левъ отъ позиция на позиция да наскрдава момчетата. Ако той са спираше нѣкъдѣ, то бѣше, да хвжрли нѣколко крушума срѣщо неприятелътъ.

— На мѣсо хвжрляйте, братя! викаше той.

— Ние нѣмаме царщина, да ни испраща дялание; сѣки единъ тиранинъ, чини по-малко отъ единъ нашъ фишекъ. Удрайте!

Пламакъ и огънъ бѣше нашиятъ подвойвода, както го наричатъ, Стефанъ Караджа. Ако да не бѣше той, азъ мисля, т. е., моето мнѣние е, че ние неможахме удържа и ижрвата битка. Хаджията бѣше

умень човѣкъ; той мислеше и разсѣждаваше твърдѣ здраво; но трѣбваше да отстъпи на Караджата въ буражтъ и въ пламенното бързо дѣйствие. Азъ имахъ случай да забѣлѣжа много пкѣти, че когато Хаджията са позамислеше за нѣщо, то Караджата сполучваше да го развесели и окуражи чрезъ различни срѣдства. Битката трая цѣли 5 часа, отъ пладнѣ чакъ до като са стъмни, т. е., часътъ до 12¹/₂ по турски. Никой отъ момчетата не хвърли напраздно куршумъ. Четата бѣше раздѣлена на номера I, II, III и пр. съ своятъ десатникъ на чело, която гхряяха съ редъ и съ команда.

Въ тоя день, св. Недѣля, горещината достигаше своята най-висока степенъ. За другото иде-доде, но за капка водица, устните ни са бѣха попукали. Отъ часъ на часъ, битката ставаше по-яростна и по-отчаяна. По икиндия време, отъ кжмъ страната на Свищовъ престигна едно отдѣление конница, състоящо отъ стражари по край Дунавтъ и заштии. Съ тѣхъ вжрвеше и единъ бинбашия. Тая военна помощ оджрзости още повече потерята, която извика отъ едно гхрло аллахъ! и поплзля по земята. „На мѣсо!“ извика Караджата и 124 шишенета пламнаха отъ единъ пкѣтъ. Конницата, която вжлизаше на 25—30 души, застана малко по-далечъ отъ потерята и отъ тамъ захвана да стрѣля. Скоро ние бѣхме заобиколени вжрху ржтлината отъ четьерте страни. Мжчно е да са опредѣли числото на избитите отъ страна на неприятельтъ въ тая пжрва битка, но азъ смѣя да предположа, че то бѣше десѣтъ пкѣти повече отъ нашите жертви. Турците бѣха много и повече гхряяха, но на вѣтхрѣтъ. Ние имахме вжзможность да видимъ тѣхните убити, които тие влѣчаха за ржцѣ и крака.

Единъ отъ пжрвите рѣшителни момци отъ на-

ната чета, на име Арсо, сполучи да убие одного голѣнца отъ турската полтера, който налиташе върху ни най-живо. Турчинътъ падна на земята и ставаше вече рѣдъ надолу нагорѣ; но Арсо не можа да са стърши и поиска да въстаржествува на-пкъно. Той излѣзи отъ цусията и отиде при турчинътъ да му удръжи главата. Щомъ са надвеси надъ убитиятъ и са приготви да изхрши своята операция, тоя последниятъ подигна бързо своята дѣсница, измъкна си пищовѣтъ и го испраздни въ гърдите на Арсо. Бѣдникътъ нашъ другаръ Арсо! Той са залови съ двѣте си рѣцѣ за пламналата си дрѣха и бухна та са захлуши върху тѣлото на издихающиятъ турчинъ! . . . Тая жалостна случба истргна изъ гърдите на дружината силно изохкване, но и пукотътъ на пушките са увеличи. — „Да откъстимъ за Арсо!“ викаха момчетата.

Да ви разкажа нѣщо и за оня бабаитинъ, съ ястккните мустащи, който са надуваше въ хамбарите на Петрушанъ и предъ когото благоговѣше сѣки. Като са биехме, отзадъ ни са слушаше единъ гласъ, който викаше: „Джрзайте братия! Обхрнахъ са по едно време, и какво да видишь? Тоя скциятъ бабаитинъ, бѣше са нагхикалъ, като чувалъ въ единъ хендекъ, съ снишена глава, и отъ тамъ викаше: „Джрзайте!“ Караджката го напша нѣкое си време и го изгони отъ пологътъ му твкрде позорно.

— Засрами са отъ дѣтцата, които са биятъ като левове бе калпазанино! му говореше той.

Колкото слхницето са наваляше къмъ западъ, толкова битката зимаше по-голѣми размѣри, толкова нашите гърла исххваха и языкътъ ни са лѣпеше изъ устата. Единъ пкътъ грхмнишь, и два пкти дигнешъ глава да поглѣднешъ къмъ небесното свѣтило, да ли не е намалило то своятъ пкътъ, да ли не сж оста-

нали копралите по-малко. На пусто! Намъ са струва-
ше, че слънцето на едно мѣсто са е сирѣло. Мръкна
са; гърмежите престанаха и отъ двѣте страни. Ние
стоехме още изъ обкопите на лозята, безъ да са
побутнине; но не правяха това сжщото и турците.
Тие са размѣстиха на долу на горѣ около рятлина-
та и ни опасаха отъ сѣка страна, съ цѣль да не
ни пропуснатъ презъ нощта да слѣдваме своятъ
пжтъ. Движиха са неприятелите, мѣстиха са, викаха,
командуваха, пеуваха ни и най-послѣ, безсжзнателно,
отвориха ни пжтъ отъ кжмъ Дунавътъ, т. е. отъ
кжмъ кждѣто бѣхме дошли, като мислеха може би,
че ние никога нѣма да са върнимъ пакъ на назадъ.
Отпреди ни, т. е., отъ кжмъ балканътъ, тие натру-
паха най-голтѣмата си сила. Ние са възползувахме
отъ това тѣхно движение, щомъ са подаде мѣсецътъ,
промжкнахме са изъ пжтътъ, отъ гдѣто бѣхме дошли
и пакъ са възвихме кжмъ планината, по край са-
мата стража.

ВТОРА БИТКА.

Глава ІУ.

Нурѣяга на дѣда Ивалъ Войлпиковъ отъ село Горин-Ливница. — Воловите и
турчинотъ. — Парализване на Караджата. — Избѣгване презъ нощта.
— Обчарските кошари. — Село Горин-Турчета. — Тайнственната
колицца. — Мжазовъ. — Росца. — Потерята.

І.

Въ тая пжрва битка паднаха отъ дружината
трима души само, въ това число и злочестиятъ Арсо.
Преди да потѣглимъ отъ кара-есенските лозя, ста-
риятъ юнакъ Димитръ Коджа Ибрахимовъ са повжр-
на на назадъ, удрыза главите на избитите братия,
които погрѣба тамъ на близо подъ едно зелено држв-

це. — „Да ви е легка пръсть братия!“ каза дружината и сѣки са прѣкръсти. Други нѣколко души отъ дружината, останаха въ лозята по невнимание, за които никакъ не зная какво станаха отпослѣ *). Ние пхтувахме по хубавата мѣсечина и по росната гладка поляна, която свѣтеше като позлатена. Но мѣсечинка, златна росица и птиче пѣние ли на окото на гладенъ, жеденъ и опжрленъ отъ барутъ човѣкъ? Освѣнѣ това, ние страдаехме още и отъ безснница; много момчета, спѣха, както си вжрвяха и политаха тукъ-тамъ. Благодарение, че тамъ на близо около селото преминахме една рѣка, отъ която сквасихме своите изгорели гхрла.

Водени отъ добри водачи, ние пхтувахме почти цѣлата нощъ, безъ да затваряме очи. Рано сутренъта осмгнахме въ непознати намъ лозя, заобиколени отъ трите страни съ голи ржтлини. Много са бавиха тука войводите да разсжждаватъ, не бива ли да останемъ презъ деньтъ въ тие лозя, понеже не са вѣрвеше, че на напрѣдъ ще да намѣримъ по-сгодно мѣсто. Малко повече като са поразвидѣли още, сжгльдахме тамъ на вжрхътъ една зелена курийка, на голѣмина колкото една нива. Въ тая курийка са рѣши да отидемъ, за гдѣто и потѣглихме; никой не ни видя, когато са промжкнахме и влѣзохме вжтрѣ, понеже бѣше още много рано. „Тукъ ще да са мре

---

*) Въ тѣзи сжщата нощъ, говори бачо Киро, нѣколко души отъ юнашката дружина, излѣзли на една чюшма, около Кара-есеиъ, да тржсатъ вода. Тукъ ги наладнаха черкезите и ги избиха, а единъ двама хванаха живи; но отъ черкезите паднаха убити и ранени 8 души. Юнаците бѣха 5 души. . . .“ Нѣма никакво сжмнение, че тие са момчетата, за които говора въ текстътъ, че сж изгубили по невнимание въ лозята. Покойниятъ бачо Киро, едно само не ни казва, а именно, какъ са нарича чюшмата, гдѣто сж избити 5-те юнаци.

тоя день“; шепнеха нѣкои отъ момчетата. Щомъ влѣзохме въ курийката, Хаджията даде заповѣдь да налѣгаме и си починемъ отъ дългите трудове, защото не са знаеше какво ще да ни постигни презъ деньтъ. Хаджията не бѣше свършилъ още, когато мнозина на около, подирѣни на джрветата, слѣдваха да хъркать, като че да бѣха паднали отъ небото. Тѣжко и усилено бѣше сѣкиму, а отъ друга страна, страшниятъ гладъ бѣше започналъ вече своето опустошение.

Слжнцето бѣше подскочило вече нѣколко коп-рала надъ хоризонтътъ, сичките момчета спѣха съ исклучение на стражата и на войводите, които са разговаряха на страна съ нѣколко момчета, на твкрдѣ низкъкъ гласъ. Караджата бѣше са вжрналъ отъ забикалката си изъ курията, която бѣше ходилъ да разглѣдва отъ точка зрѣние на позиция.

— Сичките джрвета въ тая курия сж около 150, говореше той. — Ако стане нужда да се биеме, сѣки ще има по едно джрво.

Въ това време именно, сжглѣдахме, че отъ камъ лозята са подадоха два вола, преслѣдвани отъ мушничките; тие волове бѣгаха да са скриятъ въ нашата курия. Не са мина много време, ето че подиръ воловете тича единъ турчинъ, съ кремеклия нищовъ на кржстътъ си, който идеше право на онова мѣсто, гдѣто са бѣше спрѣлъ Караджата. Тоя послѣдниятъ чакаше да са наближи турчинътъ, па тогава да му са покажемъ и да го хванемъ, за да не му дадемъ време да избѣга. Но хваща ли са проклѣтиятъ му турчинъ? — Щомъ той сжзрѣ налѣгалите изъ гората хжшове, съ нахвхргани на-долу на-горѣ пушки и сабли, стана невидимъ. Чалмата му са простря, като смокъ по тржните, а абичката му приличаше на орлово крило. Той отиде та са не видя на

гладенъ и неспалъ отъ три дѣня, въ състояние ли е да са грижи за своите книжни фишеци?

Въ половинъ часъ време, потерята можа да събере своите сили и да са опълчи на срѣща ни. Тя са предвождаше отъ 15—20 души заптии, които тичаха на напредъ съ кониете си и насхрдчаваха своите съотечественици. Когато ни приближиха на 300—400 крачки, отвориха на срѣща ни огънь и куршумите ни поздравиха. Ние държахме отбранително положение и отговаряхме нарѣдко, отъ точка зрѣние на икономия. Нападателяте псуваха до бога, което бѣше знакъ, че неможатъ да ни нагазятъ.

— А бе мржсни кяфири и черни невѣрници гаури! викаха тие. — Защо сте минали и какъвъ ви е зорътъ! Ахъ пезевенклеръ! . . .

До като я карахме така комшийски съ башибузците, бодрото око на Караджата сжгльда нѣщо, което го смути окончателно. Скоро той са затече при Хаджията, комуто каза нѣщо на ухото и му посочи съ ржка да погльдне кжмъ западната страна. Тайната не можа да остане за длго време капитал само мѣжду войводите. Ние си надигнахме главите и можахме да видимъ въ що са състояла тая тайна. Ближенъ тамъ единъ баиръ, бѣше почернялъ, като гора отъ сини потури и червени фесове. Това бѣше турската редовна войска, която идеше на помощ на потерята*). Скоро тя ни приближи, и ней-

---

*) Числото на тая войска, която бачо Киро видѣлъ като тръгнала, е отъ грамадно повече . . . „Два часа по-послѣ, откакъ са сирѣха момчетата, говори той, престигнаха турци, черези и войска, които нападаха селото ни, като гладни псета. Самъ пашата, тѣриовскиятъ, сѣдна предъ дворянътъ съ нѣколко аги и привина нашите старѣи. — „Царски душмани, защо вие не извѣстихте и защо не хванахте комитите, когато тие преминаха край вашето село,“ каза

ните команданти, съ голи сабли въ ржката, почнаха командата. Ако башибоузците гхрмѣха презъ купъ за грошъ, то това сжщото не може да са каже и за редовната войска. Тя са подраздѣли на нѣколко колони и почна нападанието си. Солдатските куршуми запищяха много по-силно и тжнките вѣйки на корията захванаха да падатъ на земята.

По два-три пкти изгхрмяха солдатите съ пушките си и престанаха вече. Тие натжкнаха на своите царски шишанета лжскавите байонети и са втурнаха да ни нападнатъ съ престѣпъ. Ние ги отблжсвахме споредъ силите си. Въ едно отъ тие нападения, което стана по икендия, двѣ отъ нашите момчета, които Караджата бѣше поставилъ въ единъ храсталакъ, неможаха да отстѣпятъ. Тукъ тие бидоха загащени отъ солдатите, които ги насѣкоха на парчета. Тая сцена силно покжрти Караджата. Видѣхъ го съ очите си, когато той са хвхрла върху нападающите солдати, съ сабля въ ржката, разсѣче на одного отъ тѣхъ рамото и отгхрва нѣколко парчета мѣсо отъ ржцѣте имъ, принадлежаци на нашите разсѣчени жертви. Но тая джрзостна постѣпка не му излѣзи така евтина; той са вжрна съ една прѣсна рана въ лѣвиятъ кракъ, произ-

---

той. — „Паша ефединъ, отговори нашиятъ чорбаджия Илия Сейковски. — „Тие сж обржжени хора; какъ ние можемъ да излѣзимъ на срѣща имъ съ голи ржцѣ.“ — „Азъ разбирамъ, че я вие сте тѣхнии ортаци, каза нашата; но хайде бакалжмъ! До като са не обѣсхтъ нѣколко души отъ васъ, нѣмъ бжде“ . . . Слѣдъ половинъ часъ дойде извѣстие, че хжшвете слѣзли на позиция. Тогава са вдигнаха сичките турци, заедно съ нашата, искараха кола, потеря и пр. и стигнаха по пладиѣ на мѣстото за битка. Воятъ са захвана и трая чякъ до вечерята. Тжкмо 4000 души турци бѣха са стекли тука; но бжлгарските юнаци са бранеха мжжки“ . . .

жината: „Топъ донесаха, топъ!“ Колкото и да сме отчаяни, се пакъ неможехме да останемъ съмъ хладнокрѣвни при това извѣстие. — „Чакъ а я втасахме,“ започнаха да говорятъ момчетата, то са озъртаха надолу на горѣ. Гърмението отъ цяла страна, захвана да престава отъ минута на минута, за да слушаме, нѣма ли да гръмни страшно отъ топъ. Относлѣ обаче узнахме, че тоя слухъ не неоснователенъ, никакъвъ топъ не са яви, а то бѣше това, че на единъ нашъ куршумъ са оваха десятинна, ако и не повече. Когато неприятелъ нападнаше, съ цѣль да ни превземе позициите послѣ пакъ отстъпаше назадъ, ние викахме по руски языкъ да го подиграваме, съ слѣдующите думи: „Не ви е срамъ, поплювковци, да бѣгате едѣ стотина души ваши раи! Язкъ на турскиятъ бабаитликъ, на царските дрѣхи и оржжия, които имате!“ Послѣ нѣкои луди глави, захващаха да бягатъ, а тие са пукатъ отъ ядъ и псуваха дордето въ паднатъ чалмите.

Часътъ приближи 12 по турски, т. е. мржквае, а пушките пукатъ още, хитрата черкеска конница обикаляше на около ни, като че вършеха харта. Нашата спасителна горица, както и ние самите, представлявахме твърде жална картина. Тъжните клончета на курията, бѣха повиснали на надолу, речупени отъ ударите на куршумите, а корите на рветата бѣха цѣхнали като зелка. Лицата на момчетата бѣха почернели и опушени отъ барутътъ, който са вияше изъ горицата като облакъ. Сжщиятъ облакъ са вияше и надъ долината, въ която бѣха неприятелите.

Мржкна са вече добрѣ, и пушките захванаха да преставатъ малко-по-малко, до като млъкнаха най-послѣ окончателно. Слава Богу! Ние въздъхнахме

малко свободно; тржбата ни засвири на почивка, отъ гласътъ на която ако и да неразбираха сички, но десетниците знаяха, защото повечето бѣха отъ сѣрбската легия. Караджата макаръ и раненъ, но той пакъ не сѣдна нарѣдъ съ другите момчета, като че да бѣ човѣкъ съ друга натура. Припна и отиде да обикаля позициите, да види за убити и наранени момчета. Въ цѣлата битка, сичките убити и ранени бѣха осемъ души, отъ които само трима души бѣха умрѣли. Въ числото на ранените бѣше и Христо Дрѣновски, единъ отъ рѣшителните момчета, каквто бѣше и покойниятъ Арсо, който падна въ пхрвата битка. Понеже отъ него неможеше да стане вече човѣкъ, Караджата му даде отрова смѣсена въ водата, която той испи и умрѣ послѣ нѣколко минути. Колко души паднаха отъ страна на неприятельтъ, азъ не скъмъ въ положение да кажа никаква приблизителна цифра. Ще прибавя само това, че когато правяха турците настѣпвания, по нѣколко пѣти оставаха на бойното поле по 15—20 души. *)

II.

Нашата почивка трая около половинъ часъ най-много. Въ растояние на това врѣме, голѣма тишина владѣше и отъ двѣте страни, почивахме ние, по-

---

*) И въ тоя случай, ние ще да си послужимъ пакъ съ записката на бачо Кира, който са е интересувалъ отъ сичко, расчитвалъ за работите, а най-главното, че битките ставаха около неговото село и той е билъ въ положение да научи много подробности . . . Сутринта, т. е., денътъ въ който стана втората битка, говори той, цѣлата чета са на мѣри край селото Патрешца, въ курията на дѣда Ивана Войниковъ, отъ с. Горня Липница. Тука ги обиколиха турците и войската, която дойде отъ Свищевъ и Търново. Страница

чиваха и турците. После това, даде ся заповѣдъ да са погребатъ умрѣлите ни братия, а съ ранените да постъпимъ споредъ обстоятелствата. Двамата отъ тие послѣдните можаха да слѣдватъ подиръ четата, а останалитѣ трѣбаше да ги носимъ на гърбовете си нарѣдъ. Братия и другари, съ които прѣди два дена са цалувахме, какъ можаше да ги оставимъ на горчивата имъ сѣдба, когато на заранята още щѣха да опитатъ острилото на башибозушкия ятаганъ и зехиратъ на черкеската кама? Като свършихме сичко, приготвихме са пакъ за джлагъ походъ. Сѣки може да си въобрази, като какво бѣше нашето сѣстояние, слѣдъ двѣ кървави битки, гладни и жедни, непочивали и незаспивали още отъ Ромъния! А свършави ли са до тука нашето тегло? Близко ли бѣше спасителната точка — балкантъ? Колко потери още идеха да заградятъ нашиятъ исходенъ пѣтъ? — Сичко това, като го прекараше само човѣкъ прѣзъ умтъ си, можеше да предкаже свободно нашата трагическа участь.

Чакахме да са стѣжни добрѣ, и по начинъ хайдушки, трѣгнахме да излѣзимъ отъ дѣдо Ивановата курия, или по-добрѣ, потѣглихме да избѣгаме. Колкото голѣми и да бѣха опасностите, съ които бѣше

битка са захвана, която трая отъ сутрѣнъта до вечерята; тѣхреде юнашки са браниха тука Хаджи Димитровци и много турски и черкезки майки раслакаха. Тука убиха единъ бинбашия отъ Русчукъ (тоя бинбашия бѣше на 300 крачки тѣстояние далечъ отъ курията върху една могила, отъ гдѣто правеше команда. Единъ отъ юнаците, като го поздрави съ единъ куршумъ, прониза го презъ гърдите и тамъ си умрѣ) . . .“

„Послѣ това, читашката злоба неможа да остане наситена, продължава бачо Киро, съ свойственната нему наивность. Тие исѣкаха дѣдовата Иванова курия изъ джното, да я негладятъ напредя си и да не би втори пѣтъ да са искриятъ въ нея други омразни хѣшове.

схпрежено това наше отетжпване, ние трѣбаше да стиснемъ очи предъ тѣхъ, защото ако останахме въ курията и на другиятъ день, то нашата сждба бѣше рѣшена вече съ очевидни слѣдствия. Като знаехме, че най-голѣмите сили на неприятельтъ сж натрупани отъ къмъ страната на балкантътъ, както въ пхрвата битка, така и тука, вжрнахме са пакъ на назадъ къмъ Дунавтътъ, а послѣ са отправихме къмъ опредѣлената си посока. Сичко бѣ тихо; повече отъ благополучно може да са каже, стана нашето избѣгване презъ линията на потерята. Само одного отъ дружината, на име Петръ, братъ на Саввата, постигна злощастие, основано на простиятъ случай. Той са вжрна въ позициите да си дуре чантата, която истжрвалъ при погрѣбението на умрѣлите, а на вржцание побжркалъ пжтътъ и са изгубилъ отъ насъ *).

Спокойно преминахме долината, безъ да ни сжглѣда нѣкой и безъ да ни осѣти стражата, която навѣрно бѣше поставена вече отъ страна на нападателите. Влѣзохме въ една нива, която на скоро бѣше пожената и отъ която снопите не бѣха още дигнати. Ненадѣйно отъ единъ ближенъ кржстчець пламна една пушка, куршумтъ на която премина прѣзъ моята дреха. Другарѣтъ ми Петръ Вжлчевъ, който си джржеше пушката на тетикъ, гржмна срѣщо огжньтъ и ние сжгледахме, когато претжкрули на земята калнакътъ на единъ черкезинъ. По сѣка вѣроятность, тоя черкезинъ е билъ поставенъ за стража. Мѣстностьта, прѣзъ която пжтувахме са сжстоеше

---

*) Петръ можалъ да достигне благопжлучно до гарновските лоза, гдѣто и мислялъ да са скрие; но стражливите му родители, кажи го отъ глупость, кажи го отъ робско настроение, предали го на турците. Това самъ братъ му ми е исповѣдалъ.

отъ равно поле, нивя и ливади. Мѣсечината огрѣ и околността до толкова свободно са виждаше, щото изгубена игла можаше да са намѣри. Подирѣ единъ часъ пътувание, авангардиата са спрѣ и извѣсти на войводите, че на напрѣдъ, кжмъ кждѣто пътувахме, слушало са нѣкакъвъ си шумъ, като подъ земята. Х. Димитаръ излѣзи нѣколко крачки напрѣдъ и лѣгна на земята по очите си. Мнозина, които не знаяха значението на тая негова хитрость, захванаха да са питатъ: „Да не му е станало нѣщо злѣ, та лѣгна?“ А той искаше съ това, т. е. чрезъ турението ухото си на земята, да са увѣри въ дѣйствителността на шумътъ. Когато са завърна при насъ, обади ни, че наистина са слушало нѣкакъвъ си шумъ, за който той увѣряваше, че билъ конски.

За наше щастие, тамъ на около имаше дрѣбна горица, или по-добрѣ трънакъ, заобиколенъ на около отъ ниви. Тукъ въ тоя трънакъ, войводите дадоха заповѣдъ да налѣгаме, дордѣто са разбиреше същността на шумътъ, като ни казаха въ същото време да стоиме бодри. Мѣсецътъ, като да съчувствувахе на святостъта на нашето дѣло, закри са въ това време задъ единъ сиво-тъменъ облакъ, който ни спомогна въ това поне, че пушките ни, които бѣха насочени измѣжду тръните, неможеха да лжцатъ, слѣдователно, недостъпни бѣха за неприятелското око. Единъ четвъртъ отъ часътъ не са измениа, отъ какъ ние попълзахме въ трънакътъ, когато съглѣдахме че измѣжду нивята са зачерня нѣщо, което са приближаваше постъпенно, и шумътъ, който отъ преди бѣше достъпенъ само за ухото на Хаджията, ставаше по-чувствителенъ отъ минута на минута.

— Видѣте ли? Увѣрихте ли са? Каза той и диханието му са усили.

Право, като на свѣщъ, кжмъ нашето бѣдно

свѣрталище — трънакътъ идеше непознатото още множество, за което нѣмаше никакво сѣмнение, че е войска, конница. Ние турихме пръсти на пушките и чакахме съ нетѣрпение заповѣдта на войводите. Нецѣшъ ли, че догдѣто ние са приготвявахме да гхрмиме, конницата са спрѣ въ близната нива, токо до нашата пусия и почнаха да си говорятъ нѣщо на низкъ гласъ. Ние помислихме, че тие сж ни видѣли и за това са спрѣха да са сжвѣтватъ нѣщо по мѣжду си по кой начинъ да нападнатъ, но колко бѣхме зачудени, когато видѣхме, че конницата бутна на назадъ отъ гдѣто бѣше дошла, и отиде да са не види презъ нивята. По всека вѣроятность, тие неможаха да ни сжглѣдатъ; но нѣмаше така сжщо и никакво сѣмнение, че насъ бѣха излѣзли да тхрсатъ.

Азъ неможа да опредѣля сега точно и вѣрно въ коя именно мѣстность са намираше тоя трънакъ и по край кои села пхтувахме дордѣто сжмни. Зная само, че тукъ на близо сж селата: Павликени (гдѣто стана втората битка), Михалце, Горни-Турчета и пр.*) Слѣдъ заминуванието на непознатата войска, ние пакъ са отправихме да пхтуваме съ посока къмъ Стара-Планина. Мѣсецътъ, който въ това време бѣше са показаль отново, огрѣ величественните вѣрхове

---

*) Бачо Киро говори слѣдующето за това ношно пхтувание на нашите юнаци, слѣдъ втората битка:

« . . . Вечерята юнашката дружина потѣгли отъ тамъ (отъ курията на дѣда Ивана) къмъ западъ. На кядѣ сж ходили, на коя страна сж са губили горките, не са знае. На сутринята са намѣри единъ отъ тѣхъ умрѣлъ въ Неданските гори; а другъ единъ тѣжко раневъ, останаль въ Павликянските ливади, намѣриха го турците и тамъ го добиах. Главата на тоя юнакъ и костите на други още са намиратъ и до днешенъ день въ нашите гробища (въ с. Горни-Турчета)“ . . . . .

на тая послѣдната, тамъ далечъ надъ Габрово или Сивлиево и въ гърдите на дружината са почувствува оная радостъ, която ни вжодушевляваше още въ свята Ромъния.

— Не бойте са момчета! утрѣ по пладнѣ ще да бъдемъ въ Стара-Планина на Агликина-поляна *), каза Караджата, като са обрѣщаше къмъ дружината. — Тамъ азъ ще излѣкувамъ по-скоро своята рана, тамъ ще да ни посрѣщнатъ много наши патриоти отъ Сливенъ.

Ние пътувахме безъ пѣть, направо презъ поженатите ниви. Сѣки може да си вжобрази това наше пътувание, до колко бѣше мъченическо. Прирѣзаните съ сѣрпѣтъ класове ни бодяха въ краката, като шила. Послѣ полу-нощъ, излѣзахме на една гола рѣглина, гдѣто са и спрѣхме за малко време на почивка, повечето да дочакаме ранените си братия, които едвамъ ся влѣчаха подиря ни. Тукъ стана дума, да са даде на двамата отъ тѣхъ отрова, понеже са познаваше вече, че тия сж осждени да оставятъ костите си рано или късно. Хаджията обаче са вжепротиви на тая не до толкова братска и патриотическа мѣрка. Той каза, че ние сме длъжни да ги лѣкуваме, когато достигнемъ въ планината, гдѣто ще да имаме за това вжзможность. Сжжгнахме са отъ рѣглината въ едно корито и пакъ нагазихме изъ нивята. Като оставимъ на страна сичките други кучешки тѣглила, предъ едно само ние неможахме да ос-

---

*) Агликина поляна е мѣсто въ сливенскиятъ балванъ, мѣжду Твждица и Демир-капия. Преди да трѣгне четата отъ Ромъния, това мѣсто е било опредѣлено за срѣща на други юнаци, както изъ Ромъния, така и изъ България. Така сжщо е имало условия, че който и да са изгуби отъ четата, къмъ Агликина поляна трѣба да вжрви.—Тя е била опредѣленъ пунктъ за събирание.

танемъ горди побѣдители и революционери въ пжлна смисълъ на тая дума. Азъ говоря за убийственната жажда, на която бѣхме жертва отъ нѣколко дена на насамъ.

— Боже мой, да бѣда живъ да тура двѣ капки водица въ устата си, на тогава да умра! говореха мнозина.

А бѣдниятъ Караджа, който отъ сички други трѣбаше да бѣде най-много жеденъ, по причина на раните си, нищо неговореше.

— Още малко, още малко, братия, и ние ще да стигнемъ до студените бистри извори, говореше той.

Караджата не бѣше свършилъ още своята насърчителна рѣчь, когато ние чухме напредя си да крещать жаби.

— Вода! вода! извика дружината и полѣтя къмъ това мѣсто, като забрави, и дисциплина и команда.

Отъ произведениятъ шумъ жабите млъкнаха, но и ние видѣхме вече тѣхното жилище. Що да видѣшигъ? — На пусто бѣше нашата радост. Намѣсто вжображаеми балкански рѣки, малки потоци, или буйни чешми, ние присѣдствувахме при една вонеща локва, въ която селените си бѣха капали презъ деньтъ биволите и свинете. Кой обрѣщаше внимание на подобни дрѣбни работи. Цѣлата дружина напада по земята, отъ четерьте краища на ловката и меризливата вода ся разигра отъ тѣгление, като че да бѣше станало вхтрѣ морска буре. Понеже нѣмаше за сичките мѣсто, то мнозина са блѣскаха и натискаха кой да си доближи по-напредъ устните до мхтната локва. Послѣ нѣколко минути нещастната тая локва представляваше опустошително зрѣлище. Въ нея бѣ останало вода, само на срѣдата, а останалата часть прѣсхна! Сиромашките жаби подскачаха на долу на горѣ по черната тина и боязливо

подаваха своите главички на наванъ. Лошо състояние на тая вода несъмнено да се почувстватъ, защото испихлимъ нѣмъ долината, нѣколко души имаша наха, стана нѣмъ лошо на стомаха.

По-нататкъ, и ето напредъ ни единъ изреша пътъ, работякъ на споро, който приличаше да е носсе. Водачътъ ни каза, че той, нѣтъ, че да ни заведе при сивлевската рѣка (Росица?). Въ началото си ударихме върху двама мезеджани, които оръжи на мѣсячината и по гладнината съ своите черни биволи. Дордето ние са доближили до тяхъ, тие знаха прахътъ прѣзъ нивата, като оставиха и биволи, и дръвки и сяко щото нивата. Ние мезеджаните ги узнаеме да ли турци бѣха тие или българите, но сѣка вѣроятностъ са били наши сиромаси братя, защото турчинътъ нивой пътъ гѣма да се види остана да оре пощю време. Тие сиромаски, талии ни били сѣднали да ѣдатъ хлѣбъ, който били закупили върху една абица. За наше щастие, както до-на страна намѣрихме единъ басиъ съ вода, горѣла и студена. Караджата видя, че не стана областниши, та за това застана отъ рано при едната, и е бекельтъ и наредъ почва да дава вода. Кою напредъ? Съ него, най-много нѣмъ нивата думи да изкаха да се напиатъ. Ако единъ диване да ние го около десетина ралѣ до чаваса, като че ще да зоватъ птици, и му чекана гласише. Нашите войводи бѣха до тогьова благородни, ниво не са изключиха отъ положението си да яснигтъ водата, но такаха да пиятъ другите, а ние останаха най-послѣ.

Още единъ часъ патувахме, и даде господъ да замѣримъ единъ изворъ, отъ който са напихше съ вода и си починахме. Послѣ полованъ часъ, зората са пукна на истокъ, и войводите дадоха заповѣдъ да побързае, защото околността непредставляваше ни-

телство ни спаси и тоя път. Нѣколко души отъ момчетата, бѣха излѣзли малко на напръдъ и заложени задъ единъ плетъ отъ самъ, гдѣто турците никакъ неподозряваха че има хора, отвориха огънь на тие послѣдните изненадѣйно.

— Бѣгайте, че лагъмъ приготвили комитите! Ще ни хврълятъ въ небеса, извикаха тие и са впуснаха да бѣгатъ на назадъ.

Въ това нападение, отъ турците са хвана и единъ циганинъ. Момчето, което го удари, увѣряваше, че познало лично хванатиятъ, който имъ калайдисвалъ тенджерите. Довечерята потерята са опита още нѣколко пъти, да ни нападне, но сѣ бѣше отблжсквана. Единъ отъ тѣхъ, който са виждаше работата, че бѣше помакъ, защото много често говореше блгарски, непреставаше да вика къмъ Хаджията, да са предадемъ. Най-послѣ, можахме да го докараме наредъ, и два куршума го свалиха на земята. Убитиятъ още предъ пладнѣ русчукски бимбашия, цѣль день, чякъ до вечерята си остана на мѣстото. Това бѣше хитрость отъ страна на турците, защото тие искаха да ни измаматъ да отидемъ да му вземаме труптъ, и въ това време да ни нападнатъ. Послѣ премина една талига на бжрзо, която го натовари и го отнесе къмъ лагертъ имъ. Въ послѣдното това нападение, падна убитъ братъ ми Петръ Обретеневъ. Куршумтъ го удари въ гърдите, и той умря на мѣстото си, безъ да каже дума. Нѣкои отъ момчетата, искаха да ма отведатъ на страна, да го неглѣдамъ какъ са млади да умира, но азъ имъ казахъ, че не е нужно и спокойно затворихъ очите на единоутробниятъ си братъ.

ността на сиренето, които овчарите щѣха да намѣратъ, слѣдъ нашето заминувание. Подиръ насъ бѣше дошелъ и Димитръ Мънзовъ, единъ отъ най-ранените; той са тхрти на земята предъ кошарата и каза: „Охъ, братия! Оставете ма тукъ да загина! Не сжмъ въ сжстояние отъ тукъ до тамъ да са помрждна“. А ние нѣмахме заповѣдъ да оставаме никого, та за това не дадохме на клѣтвиятъ Мънзовъ да остане при овчарските кошари. Когато са вхрнахме при дружината, тя преминаваше вече рѣката, кой сабутъ а кой съ царвулите, кому както скимни. На другиятъ брѣгъ на рѣката имаше така сжщо овчарски кошари. На тие кошари рѣшиха войводите да оставатъ Д. Мънзова. Самъ Хаджиятъ го хвана за ржката и го заведе при овчарьтъ, който не бѣше сполучилъ да избѣга.

— Той е бжлгаринъ, христианинъ, твой братъ, тржгналъ да са бие съ турците за ваше добро, каза Хаджията на овчарьтъ, като му сочеше полуубитиятъ Мънзова. — За това прибири го, храни го, глѣдай го, за което и богъ ще да та награди!

Послѣ това, войводата даде на овчарьтъ половинъ лира за трудьтъ. Той са обѣщаваше, отъ страхъ може би, че сичко ще да испжлни; но щомъ сме заминали, и горкиятъ Мънзовъ билъ предаденъ на потерята, която го сжсѣкла на мѣстото му. Когато Хаджията правеше условие съ овчарьтъ, ето че напредя ни са показаха трима души турци вжоржжени, както са слѣдва; тие са показаха предъ четата невадѣйно, защото мѣстото бѣше завой. Десятина момчета отидоха да ги заградатъ, които и успѣха. Понататъкъ, още седемъ души други турци са показаха, така сжщо вжоржжени. И тѣхъ сполучихме да заградиме. Тие са предадоха по миренъ начинъ, безъ ни най-малко сжпротивление. Самъ Караджата, който

не може да търпи много, отиди да ги разгледа що са за хора. Тие навѣрно бѣха отъ потерята, но скриха предъ насъ истината; казаха, че излѣзли да си търсатъ воловите. Караджата имъ прегледа пушките, които бѣха пълни, а послѣ имъ ги даде, като имъ поръча, че ако зематъ участие въ потерята, ще бждатъ исклани, като пилета.

— Валлаха, билляха, нѣма да бждемъ, говоряха тие, кротки и смирени, като агнета.

На много момчета не стана добре, гдѣто отпуснахме тие наши лични неприятели, но що да са чини, когато войводите искаха да изпълнятъ своите обязанности.

Забравихъ да кажа, че отъ послѣдната кошара, ние зехме нѣколко агнета и единъ овчаръ, който ги караше. Заедно съ него, ние минахме покрай една воденица и влѣзахме въ една гора, тамъ на близо до рѣката. Бѣше са сжмнало вече. Тугъ въ тая горица ние мислехме да починемъ най-послѣ отъ дългите трудове и да заколимъ агнетата, дордѣто е още рано, догдѣто не ни е още подушила потерята. Споредъ думите на овчаринтъ, тая горица са казвала Бѣла Черкова.

ТРЕТЯ БИТКА.

Глава V.

Овчарът съ агнетата. — Прогонването на потерята. — Второ наричане на Стефанъ Караджа. — Съсблъзнето на двете момчета. — Молбата на чаушигътъ. — Числото на дружината 68 души. — Отстъпление.

I.

И така, ние са бѣхме расположили вече въ гората. Овчарътъ бѣше заклалъ агнетата и започваше да ги дире; огнѣнъ са приготвяваше на друга една страна за прѣсните кебапи, едни отъ момчетата бѣха са разшетали да биратъ дърва, други почиваха, трети са облизваха, че ще по-хапнатъ най-послѣ, съ една рѣчь, синца тържествувахме и са веселехме. Въ това време именно, ето че пристига стражата, която ни извѣсти, че отъ къмъ гѣстата гора (Бѣла Черкова) са задало турска потеря. Ние рипнахме на крака и съ пѣрви поглѣдъ можахме да сглѣдаме червените фесове и чалмите, които престопаха къмъ нашата горичка. Вижда са работата, че тая потеря ни е чякала въ голѣмата гора Бѣла Черкова, *) гдѣто е мисляла, че навѣрно ще да са

---

*) Въ записката на бачо Кира не са спомянава такава гора . . . . «Като зеа сиренито, говори той, дружината потегли изъ пѣтеката нагорѣ, изъ която излѣзе и Тотю войвода на 1867 г. и излѣзаха отгорѣ на Каменската равнина. Тукъ направиха мало почивка, и като високо мѣсто, можах да видатъ съ телескопъ приближаванieto на турската ордия. Тогава тие побързаха да си намѣрятъ позиция и тръгнаха за Дръчовските гори, гдѣто си избраха мѣсто за отбрана въ Дългий долъ, а послѣ два часа са премѣстиха въ една малка курия (може би тая курия да е Бѣла Черкова). Тукъ насколо имаше поженати ниви, отъ които юнаците привлякоа снопите и си направиха митеризи (третя битка) . . .»

спреме. Тие вкрвяха хайдушки, като са слагаха задъ шумките. Хаджи Димитръ извади револвертът си и го испразни на срѣща имъ; а тие скочиха на крака и тхртиха да бѣгатъ къмъ голѣмата гора, отъ гдѣто бѣха дошли.

Развали са пакъ нашето минутно спокойствие; Караджата каза на уплашениятъ овчаръ да си пребира ягнетата и да вкрви по-скоро при овцете си, защото неговата миссия са свършва вече. Бѣдниятъ овчаръ, той забрави, и ягнета, и абата си и отиди та са невидя презъ гѣсталакътъ. Войводите истеглиха саблите, раздѣлиха момчетата на двѣ отдѣления, едното поведе Хаджията, а другото — Караджата, и тръгнахме направо къмъ мѣстото (голѣмата гора), гдѣто са криеше потерята. Щомъ тая послѣдната видя нашите нападателни движения, почна да отстъпа още отдалечъ. Ние престъпвахме полечка и слѣдвахме да гжрмиме съ тактика. Въ мѣстността мѣжду дрѣбната гора и Бѣла-Черкова, искарахме изъ гѣсталакътъ до десятина души заптии, които предвождаха потерята. Тие стиснаха своите царски шишенета презъ половината и хукнаха да бѣгатъ напредъ ни, безъ да са обжрнатъ даже да ни видятъ. По тоя начинъ, въ расстояние на половинъ часъ, ние сполучихме да изгонимъ турската потеря, безъ никакви жертви и спокойно завзехме тѣхните позиции, което ни бѣше и цѣльта.

Казахъ, че тоя день бѣше вторникъ, четвъртивтъ, послѣ нашето минуване отъ Ромжния. Деньтъ бѣ обикновенъ, както вжобще бива презъ мѣсець Юлий. Слжницето печеше, хладенъ вѣтрець подухваше отъ врѣме на врѣме, който люлѣеше листата на джрвенцата и сушеше потѣта отъ нашите изгорѣли чела. Дружината представливаше не млади и весели момци, казвито бѣхме прѣди два дена, но полуубити

скелети, почернѣли и изгорѣли, да ги духнишгъ ще паднатъ. Каквото и да говоряха войводите за насърчение, каквото и да обещаваха, азъ вѣрвамъ, че по мѣжду ни трима души неможаха да са намѣрятъ, които да мислятъ противното, т. е., че ще да остане нѣкой живъ отъ цѣлата чета. Девизата ни : „да умремъ за Бжлгария“, са оправдаване вече напълно.

Слжницето бѣлѣжаше обѣдъ, когато ние изгонихме потерята и завзехме нейните позиции. Азъ казвамъ, изгонихме, но не окончателно. Това бѣше само едно подплашване отъ наша страна. Онова, което щѣше да стане, което имаше да патиме въ тая гора, отъ тукъ нататъкъ са очакваше да дойде. Не много на далечъ отъ нашето свърталище са слушаха отчаяни гласове, команди, а малко по-нататъкъ — войскарски тръби. Кжрвавата битка ставаше неизбежна. Войводите са оттеглиха на страна и дълго врѣме говоряха по мѣжду си нѣщо тайно и важно. После това, тие са вжрнаха при насъ и ни раздѣлиха изново на двѣ отдѣления. Азъ останахъ подъ командата на Караджата, който щѣше да джржи лѣвото крило. Въ тая трета битка дружината са распорѣди така, щото образова едно колело, въ видъ на полу-кржгъ. Освѣнъ дебѣлите храсти, които щѣха да ни служатъ за отбрана, нѣкои отъ момчетата привлѣкоха и снопите отъ ближната нива, съ които направиха табии. Нашите дѣйствиа не останаха чужди на неприятельтъ; той имаше възможность да чуе и види сичко. Ако неприятельтъ са приготвяваше въ тая трета битка да ни нанесе послѣдно поражение, то нашата чета сжвѣмъ не отговаряше на тие негови прѣсени сили. Най-главното е, че нашите финици започнаха да са преполовяватъ, едната часть на които бѣ изжрмина, а другата изгубена. Човѣкъ

СТАРА-ПЛАНИНА.

Глава VII.

Първият върхъ. — Село Дебелъ-Дѣлъ. — Чарковите за гавани. — Овчарските колиби. — Шипченският върхъ Св. Никола. — Раздѣленіе на четата.

I.

Подиръ пладнѣ, нашата канара бѣше честита да са удостои съ високи гости. Изъ пѣтьтъ минаха нѣколко турци, съ хранени атове, съ чадж и и съ азизия фесове на главата, което показваше, че тие небѣха долни хора. Мнозина имаше мѣжду тѣхъ и съ сирмене ментани; а подиръ имъ вжрвяха множество ясакчи и тѣлохранители. Ние подслушахме тѣхниятъ разговоръ, който азъ ще да предамъ на читателите, до колкото съмъ можаль да запомня.

— Ще да ги изловимъ единъ по единъ, като еребици, кога и да е, говореше единъ отъ тѣхъ. — Само трудъ задавать на правителството.

— До като са тука тие бѣлгаре, мухата ги е страхъ да настѣпять, пое другъ думата. — Но щомъ преминать въ Влашко, цѣли московци ставать, като да имъ наливать въ жилите кръвь.

— Моля ви ефендимъ, недѣйте забравя, че тие чапкѣни са изгонени отъ насъ самите, каза трети, който по думите си са познаваше, че е бѣлгаринъ, отъ конашките копои.

— Ей такива бѣлгари би трѣбвало да са исколятъ най-напредъ, па тогава турците, каза Хаджията, слѣдъ заминуванието на проходящите гости.

Момчета, родомъ, изъ Търново, обадиха, че съ тие турци пѣтуваль заедно и прочутиятъ по своето богатство, ятакъ на разбойниците, Хаджи Дервишъ.

ните команданти, съ голи сабли въ ржката, почнаха командата. Ако башибозуците гърмѣха презъ купъ за грошъ, то това сжщото не може да са каже и за редовната войска. Тя са подраздѣли на нѣколко колони и почна нападанието си. Солдатските куршуми зашпцяха много по-силно и тжнките вѣйки на корията захванаха да падатъ на земята.

По два-три пжти изгжрмяха солдатите съ пушките си и престанаха вече. Тие натжкнаха на своите царски пишанета лжскавите байонети и са втурнаха да ни нападнатъ съ престжпъ. Ние ги отблжскахме споредъ силите си. Въ едно отъ тие нападения, което стана по икендия, двѣ отъ нашите момчета, които Караджата бѣше поставилъ въ единъ хрусталакъ, неможаха да отстжпятъ. Тукъ тие бидоха загашчени отъ солдатите, които ги насѣкоха на парчета. Тая сцена силно покжрти Караджата. Видѣхъ го съ очите си, когато той са хвжрли върху нападающите солдати, съ сабля въ ржката, разсѣче на одного отъ тѣхъ рамото и отжрва нѣколко парчета мѣсо отъ ржцѣте имъ, принадлежжаци на нашите разсѣчени жертви. Но тая джржостна постжпка не му излѣзи така евтина; той са вжрна съ една прѣсна рана въ лѣвиятъ кракъ, произ-

---

той. — „Паша ефендимъ, отговори нашиятъ чорбаджия Или Сейковски. — „Тие сж обржжени хора; какъ ние можемъ да излѣзимъ на срѣща имъ съ голи ржцѣ.“ — „Азъ разбирамъ, че и вие сте тѣхни ортаци, каза пашата; но хайде бикалжмъ! До като са не обѣсжтъ нѣколко души отъ васъ, нѣни бжде“ . . . Слѣдъ половинъ часъ дойде извѣстие, че жжшювете слѣзли на позиция. Тогава са вдигнаха сичките турци, заедно съ пашата, искараха кола, потеря и пр. и стигааха по пладиъ на мѣстото за битка. Боятъ са захвана и трая чякъ до вечерята. Тжкмо 4000 души турци бѣха са стекли тука; но бжлгарските юнаци са бранеха мжжки“ . . .

ведена отъ куршумъ. — „На мѣсо момчета! удрайте!“ викаше той и си подрусваше кракътъ, като да искаше съ това да отмахне раната. Послѣ това той лѣгна по очите си на земята и почна изново да гърми.

Подиръ нараняванието на Караджата, единъ воененъ чаушинъ, заедно съ 15—20 души солдати, сполучи да влѣзи въ позицията ни, слѣдъ като са сжсѣкоха вече помѣнатите двѣ момчета. Караджата сполучи да имъ загради пхтътъ съ нѣколко души отъ юнаците, и сѣчътъ са почна. До единъ тие бѣха изсѣчени, а чаушинътъ падна живъ въ рѣцѣте ни. Уплашениятъ чаушинъ са молеше да го оставимъ живъ, като си подаваше часовникътъ и кесията, въ която имаше десятинна алталжка. Неговата молба обаче не са взе въ внимание, по уважителни причини, и той биде сжсѣченъ на мѣстото си. Битката слѣдва неприкѣснато чакъ до засѣданне на слхнцето. Ние са държахме още, но бѣхме поражени вече. Само предъ очите ни са тжркаляха 6—7 души умрѣли и десятинна ранени. Тие са кѣсаха отъ болѣсти и отъ жажда; но никой ги непоглѣждаше. Въ тая третя битка са наранихъ и азъ съ куршумъ, въ рамото. Часътъ на 12 по турски, боятъ престана, пушките млжкнаха и н отъ двѣте страни. Кой гдѣто си бѣше на позиция, тамъ си и остана, уморенъ и капналь за минутна почивка. Половина часъ не са измина, и войводите дадоха заповѣдъ да са приготвиме за пхтъ, слѣдъ като преглѣдахме убитите и ранените.

Хаджията преброи момчетата, и що да видишь! Отъ 124 души, едвамъ 68 бѣхме останали! Другите избити, ранени, изгубени тукъ-тамъ изъ гората, останали по кошарите и пр. Това отчая окончателно момчетата, но нѣмаше вече що да са прави, зрѣнието бѣше хвхрлено. Както въ пхрвите двѣ битки,

която удрѣше, като селско клѣпало. Войводата не бѣше далъ още заповѣдь, когато десятинна души отъ дружината наскачаха и са затекоха къмъ онова мѣсто, отъ гдѣто идеше гласътъ на хлопчедата.

— Внимавайте! каза войводата, и самъ полѣтя да отиде подиръ момчетата.

Виждаше са работата, че той високо цѣнеше гласътъ на тая хлопчеца. Подиръ десятинна минути, пратенниците доведаха при войводата едно младо момче бѣлгарче, около на 20 годишна възраст. То трепереше въ ржцѣте имъ, като есенень листь, още повече, че двама отъ нашите го държаха за поедната ржка, да не би да стане невидимо изъ гжестата шума; а въ такъвъ случай, или той трѣбаше да опита куршумите на нашите пишенета, или пакъ ние трѣбаше да бѣгаме презъ деветъ гори въ десята.

— Небой са добрий бѣлгарски сине! азъ схмъ Хаджи Димитръ, бѣлгарски войвода, а тѣхна милость сж мои другари, каза Хаджията. — Ние сме минали за ваше добро.

Послѣ това, той му спусна въ ржката двѣ б. меджедии да ги даде на баща си и да го помоли, да ни донесе: хлѣбъ, тютюнъ, вино и пр. Бѣдното овчарче сега бѣше свободно вече. То прие парите и почна разговоръ съ войводата, схвсѣмъ по нашенски.

— Вие ли убихте оня день въ Кална-Кория, нашиятъ ага? питаше то. — Много проклетъ човѣкъ бѣше той.

Слѣдъ като показахме на младото овчарче едно високо дърво, гдѣто трѣбваше да ни тжреятъ, когато дойдатъ съ баща си, ние са оттеглихме въ една схвершено прохладна долина. Тукъ ранените имаха възможность втори пѣть да си преглѣдатъ раните. Много отъ тѣхъ бѣха отекли и очервивали; но тукъ, благодарение на хладниятъ вѣтрець и на бал-

тя свиреше *). Въ сѣки случай, ние бързахме да отстъпиме. Къмъ Стара Планина не поглѣждахме вече, защото са бѣхме наситили на нейните сини върхове, т. е., като я глѣдахме отъ два деня и двѣ нощи, ужъ че е на близо, а въ сжщность това бѣше една измама — не ни оставаше никаква надѣжда. Караджата, колкото и да са силиахе да не остава на назадъ, захвана да са чувствува отслабналъ вече. Не бѣ малка работа: три рани зѣха по неговото тѣло, отъ три мѣста течехи черно кръви! Въ пжтьтъ си достигнахме до една втора рѣчичка, която бѣ за насъ земни рай. Тукъ надъ нейните бистри струи, ние си измихме изгорѣлите лица и пийнахме по-малко водица, около по една ока на човѣка.

---

*) „Като са свърши третата битка, войската са отѣгли вечерта да пошува въ Вишовъ-градъ, говори бачо Киро, а потерята, турци и черкези, останаха да пазятъ въ гората да не би да избѣгатъ хжшове. Тие послѣдните, кждѣ сж ходили презъ нощта гдѣ сж са скитали, не е извѣстно. На сутренята осжмнаха почти на сжщото мѣсто, половинъ часъ по-надалечъ, мѣжду селата Плужна и Вишовъ-Градъ, на мѣстото називаемо Кара-Кжзжнъ Кйопрюсю (на черната мома мостьтъ), гдѣто ги намѣриха турците, и битката са почна изново . . .“

Споредъ други источники обаче, четвъртата битка станала на мѣстото Банлж-Дере. Да ли това е сѣ едно и сжщо мѣсто, азъ незная. Впрочемъ, разликата и противорѣчието е твждѣ малко.

ЧЕТВЪРТА БИТКА.

Глава VI.

Дълбокият сѣмъ на дружината. — Коноите на потерята. — Подлостта на Мадра. — Раздѣленіе на четата. — Хвацаніето на Караджата — Чиковиците отъ Търново. — Покаяніа на пашата да се предаде Х. Димитръ. — Отдѣленіето на българската потеря. — Сяждбата на писаряръ. — Избѣгване отъ позицията. — Голите канари.

I.

Както другитѣ ноци, така и сега, ние пхтувахме дордѣто са сѣмни. Мѣстото, презъ което вхрвахме бѣше доволно гористо, та за това хранехме надѣжда, че днесъ поне, не ще можатъ да ни наитратъ потерите. Едно, че са сѣмна, а отъ друга страна, че бѣхме отпаднали сѣвршенно, спрѣхме са срѣдъ гората, като поставихме на около стража. Напусто обаче иммахме ние слабостта да си вжобразимъ само, че не ще бждемъ сжгледани и тоя пхтъ. Турците не сиѣха; нашите тридневни битки бѣха вече дѣло свжршенно и на сѣкиму извѣстни. Сѣко чалманосно сжщество знаеше нашата цѣль и дѣлото, за което бѣхме минали. По тая причина, колкото способни турци имаше въ окржките: Търновски, Сивлиевски, Свищовски и Русчукски, бѣха са опжчли срѣщо насъ.

Отъ друга страна, ние бѣхме вече почти полубити. Достаточнo бѣше да на заградятъ 50—60 души потеря, да ни подържатъ още единъ день гладни, и ние отъ само себе си, безъ битка, трѣбаше да преклонимъ глава. Не е малка работа: тоя день срѣда, бѣше четвѣртиятъ, отъ както ние са сражавехме, гладни и жедни. Слжцето са подаваше вече на истокъ, когато дружината попада по зелената росна трѣвица, безъ да станатъ по мѣжлу ни нѣ-

какви съвѣщания и пр. Сѣки заспа сжнѣ дълбокѣ на мѣстото си, изъ мѣжду гѣстата шума.

Като какъвъ е билъ тоя сжнѣ, послѣ петодневни мжки, вѣрвамъ, че сѣки е въ сжстояние да си вж-образи. Ние не спѣхме, както далъ Господь, но са бѣхме принесли сжвершено, като умрѣли. Поставени-те стражари, които така сжщо бѣха хора, като насъ, намѣсто да бджтъ, да стоятъ прави, облѣгнате на пушките и да са ослушватъ на около, безъ да му мислятъ много на дълго, и тие послѣдвали нашиятъ примѣръ, т. е., тржинали са на земята и захрѣтали сладко-сладко. Единъ часъ или повече време, послѣ това, чуваме, че кучета и копои лаятъ на оболо изъ гората, но никой са не сжбужда, струва ни са че лаятъ става подъ земята. Трѣба да ви кажа, че въ това четвърто нападение, потерята бѣше тржгнала да ни тжрси съ копои, като зайци. Разбира са, че послѣ копоите вжрвѣла потерята; тие лаели толкова по-грозно и по-отчаяно, колкото са приближавали до насъ, но никой не дига глава, дордето най послѣ довтасва и самата потеря. Най-напрѣдъ тие нападнали на Христа. Той скочилъ на крака и отведнажъ изжр-мява вжрху единъ черкезинъ, когото свалилъ на мѣсто-то му; а останалите му четирма другари са разбѣгали.

И отъ пушката на Христа, никой неможа да са разбуди отъ дружината, освѣнъ ония, които биле около му. Той вика: „Ставайте! Нападните сме!“ Но никой не дига глава. Тогава Христо тржгналъ изъ гората, и блжска съ држжката на пушката си, гдѣ кого види и завжрни. Въ това време, пука пушка изъ гората и куршумьтъ ѣ удари въ челото едно отъ нашите момчета, което са подигна да стане. То падна на мѣстото си и кръвьта бликна да тече изъ устата му, носьтъ му и ушите му. Лицето, което го ударе бѣше турски солдатинъ.

Въ кжсо време всичката дружина са намѣри на кракъ, събрана на едно мѣсто. Слжницето бѣше подскочило вече на нѣколко копрали и силно печеше. Двѣте ржтлини, мѣжду които са намирахме ние, бѣха завзети отъ потерята, така щото ние оставахме мѣжду два огня. Сѣки разбра, че днешното ни положение е едно отъ най-опасните. Въ малко време, синца щѣхме да бждемъ избити на мѣстата си. Заради това, намѣсто да държимъ отбранително положение на мѣстото си, рѣшихме да нападнѣме ние по-напрѣдъ на потерата, която да изгонимъ поне отъ едната ржтлини. За тая цѣль малката ни четица са раздѣли на три отдѣления, на лѣво, на дѣсно крило и на срѣда. Това послѣдното отдѣление остана да командова самъ Хаджията. Командата на лѣвото крило са даде на Мавра, родомъ отъ Казанлжкъ, който потѣгли кжмъ ржтлината, да заобиколи изозадъ. Подиръ него потѣгли Караджата, съ другото крило и битката са почна. Потерата са командуваше отъ единъ воененъ бинбашия. Вжрвимъ ние съ Караджата на напрѣдъ, като мислехме, че Мавро е отворилъ вече огнь отъ другата страна; но Мавро постжнилъ твжрдѣ подло въ тоя случай. Той избѣгалъ заедно съ своята дружина, която са сжстоеше повечето отъ претенциозни сливнелии, а ние останахме изложени на опустошителниятъ огнь!

Момчетата отъ нашето отдѣление са нахвжрлиха на чело съ Караджата мѣжду редовете на турските солдати, и боятъ са почна гжрди срѣщо гжрди Псувни „динъ,“ „иманъ,“ „кяфиръ!“ „кучета,“ „поганци!“ заглушиха вжздухътъ. Бинбашията, който командуваше не далечъ надна отъ конътъ си, сваленъ отъ куршумътъ на брата ми Петра. Въ това време войската ни нагжна много отчаянно, кой съ щикове, кой съ пушки. Караджата, който вжрвеше

напредъ и сѣчеше на право и на лѣво, остана заобиколенъ по мѣжду имъ. Най-голѣмата сила биде устрѣмена на него, защото по дрѣхите му, турците можеха да го познаятъ, че той ни е главатаръ. И туриха върху му ржка неприятелите! Той викаше: „на мѣсо! на мѣсо! удрайте! но сичко на пусто. Едно, че ние неможахме да му помогнеме вече, а друго, че той бѣше нараненъ, като рашето! . .

Дордето не бѣха го хванали още турскиятъ чаушинъ даде команда да престанатъ да гърмятъ и да го хванатъ живъ. Около десетина души манафи заградиха нашиятъ войвода, когото грабнаха като орли, кой за ржка, кой за крака, кой на кждѣто свари и го отнесаха въ своятъ лагеръ. Ние испразнихме по единъ пакъ своите пушки върху солдатите, които го носяха; но тие малко внимание обрнаха на това. Слушахме ние до едно мѣсто гласътъ на своятъ любимъ войвода, който псуваше сичко що е турско и насърчаваше насъ.

— Държете се братия! Смъртъ на кучетата! . .
На мѣсо! отмъщение!

Завлѣкоха го на далечъ, въ една близна долина и ние ся простихме веднажъ за винаги съ него. Момчетата останаха като гърмнати послѣ тая загуба за сичката чета. Самъ Хаджията са прослзли, въ качеството си на войвода и скърбна въздишка са истръгна изъ неговите юнашки гърди. Това са случи на 9-й Юлий, въ срѣда послѣ пладнѣ. Азъ повтарямъ да кажа, че главната причина, да са хвани Караджата, бѣ помѣнатииятъ Мавро.*)

---

*) Това лице, Мавро, е познато отъ по-стари времена за човѣкъ съ сжмнителна честностъ. Той е участникъ въ убийството на оня прочутъ юнакъ Теню Люцкановъ, за когото П. Хитовъ говори въ своите записки. Това подло убийство бѣше извѣстно на Х. Димитра, но той пакъ склони да земе Мавра въ своята чета.

да заплаче, а ти ми говоришъ за алжнъ-веринъ,
казваше единъ отъ непознатите. — Кой та пита,
колко пари ти струва гаванката?

— Мжчни гечинмеци настанаха, отговори дру-
гарътъ на изривиятъ.

— Стойте! извика нашата стража.

Въдните рай замржзнаха на мѣстата си. Тие
бѣха трима души, отъ габровските колиби, бѣха хо-
дили на чарковите си, а сега си отиваха за Габро-
во, което са намирало отъ насъ на 2¹/₂ часа расто-
яние. За Шипка водяла тая сжщата пхтека изъ коя-
то идеха тие.

— Върнете са изъ нашите дири, и като слѣ-
зите въ дълбокиятъ долъ при чарковите, ще пое-
лите по насрѣщниятъ връхъ, казаха тие. Тоя връхъ
е най-високиятъ отъ тждѣвашните планини.

Послѣ тие необходими за насъ разяснения, ние
отпуснахме тримата пхтници, които имъ са поръча
строга, никому да не говорятъ, за станалата срѣща.
Ние послушахме тѣхните сжвѣти и тржгнахме по
стълките имъ, които си личаха по мократа земя.
Страшна бѣше урвата, която ни предстоеше да пре-
пхтуваме. Тя бѣше стржмна и права, като камна,
гдето са е рѣкло; паданията и ставанията по глад-
ката балканска трѣва и по буквата шума, нѣмаха
ни брой, ни четъ. Посоката на нашето пхтувание
бѣше такава, щото ние помислихме, че отиваме въ
дннъ-земи. Отъ четеръте страни стхрчаха високи
планински върхове, а ние са намирахме посрѣдъ
тѣхъ. Въ самото джно на долината са намѣрихме
предъ една проста колибка, направена надъ една
рѣчица, съ проста механическа нарѣдба, да шере и
длбае захлуци. Жива душа не са виждаше на
около, нищо са нечуваше, освѣнъ шумтението на
рѣчицата. Като не са боекме тука на това мѣсто

отъ никаква потеря, извика единъ отъ дружината по българеки, дано да дойде нѣкой отъ работниците, за които мислехме че сж са скрили нѣидѣ на около. Лицето, което извика бѣше едно, а три-четири гласа са чува отъ единъ пжть изъ пустото усомъ, така щото неможаше да са разбере, ни кой вика, и кой са обажда. Странни страхотни!

III.

Казахъ, че мѣстото бѣше безопасно, пушта пустиа, немислимо бѣше да дойде тука никаква потеря, макаръ и да бѣше съставена тя и отъ дяволи, та за това, рѣшихме да си по-починемъ, да почукаме малко, дано са подаде нѣкой човѣкъ. На нѣмаше и що да чинимъ, незнаяхме на коя страна именно да хваниме. Слѣдъ като поставихме нуждниятъ караулъ, распржснахме са отъ двѣте страни на рѣкчката, кой да са мие, кой да лови раки и пр. Два часа не чакахме на това мѣсто, когато стражката хвана единъ бѣлгаринъ, колибаръ, който идеше отдолу по течението на рѣката. Самъ Коджа Ибрахимъ отиде при тоя послѣдниятъ да го распита за едно за друго, което намъ бѣ нужно. Непознатиятъ бѣ отъ близни нѣкои си колиби, на които той каза и названието, но за сега схмъ го забравилъ. Расправи ни той, че сичките овчари, работници, говедари и други горски сжитители, преди два деня биле приели заповѣдъ отъ правителството, да оставатъ Балканътъ, заедно съ стадата си и да отидатъ сѣки въ своето село или градъ.

— А защо е направило вашето правителство това? попитаха нѣкои изъ мѣжду дружината, при сичко, че сѣки са сѣщаше гдѣ бие брадвата на правителството.

Незная, отъ срамъ или отъ страхъ, но калпак-ните отстъпиха отъ бойното поле къмъ гжсталакътъ, безъ да гръмнатъ ни единъ пхтъ върху ни.

Тая четвърта битка бѣше най-тържественната за насъ, при сичко че изгубихме Караджата. Тукъ имаха възможность мнозина високи лица да видатъ, какъ са бие петстотинъ годишниятъ робъ. Тие високопоставени лица бѣха : пашата търновски, заедно съ сичките граждански чиновници отъ градътъ, азите, българи и турци отъ мезлишатъ; каймакминътъ отъ Сивлиево, така сжщо придруженъ отъ своите подчинени чиновници и Алай бей отъ Русчукъ. Тие стояха на една висока могила, отъ гдѣто ставаше командата, сичките вжсѣднали на коние. При сѣко нападение отъ страна на войската, тие викаха на високо : „Хаджи Димитре ! предай са, предай-й-й ! . . . Царътъ нѣма да ти направи нищо. Небой са ! тукъ е и пашата.*)

— Ахъ, защо не си по-наблизо, да ти залепя една шикалка въ челото, говореше байрактарътъ ни Коджа Ибрахимъ, куршумътъ на когото нападаше никога на сухо.

Надвечеръ турците нападаха за послѣденъ пхтъ съ сичките си сили; но едно просто обстоя-

---

*) Това обстоятелство, че и пашата търновски присѣствувалъ на IV битка, са потвърждава и отъ бачо Киро . . . „Търновскиятъ паша, говори той, обричаше по три жълтици бакшишъ за сѣка ххшовска глава; по тая причина, черкезите и абазите много са истрепаха въ тоя день, защото са впущаха като кучета да нападатъ. Отъ турската войска паднаха убити 93 души, а колко турци и черкези не са знае. За голѣма жалость, тукъ падна раненъ и прочутиятъ български юнакъ Стефанъ Караджа, когото закарала въ Търново, а отъ тамъ въ Русчукъ (Богъ да та прости и упокои българский юнаке и поборниче!“ възклицава бачо Киро).

телство ни спаси и тоя пътъ. Нѣколко души от момчетата, бѣха избѣзли малко на напръдъ и заложени задъ единъ плетъ отъ самъ, гдѣто турците никакъ неподозряваха че има хора, отвориха огън на тие послѣдните изненадѣйно.

— Бѣгайте, че лагъмъ приготвили комитите. Ще ни хвѣрлятъ въ небеса, извикаха тие и е впуснаха да бѣгатъ на назадъ.

Въ това нападение, отъ турците са хвана единъ циганинъ. Момчето, което го удари, увѣряваше, че познало лично хванатиятъ, който имъ казалъ да идатъ на тѣхъ, че бѣше помакъ, защото много често говореше бжлгарски, непреставаше да вика къмъ Хаджията, да са предадемъ. Най-послѣ, можахм да го докараме наредъ, и два куршума го свалиха на земята. Убитиятъ още предъ пладнѣ рускиски бимбашия, цѣль денъ, чякъ до вечерята с остана на мѣстото. Това бѣше хитрость отъ страна на турците, защото тие искаха да ни измамятъ да отидемъ да му земаме трупътъ, и въ това време да ни нападнатъ. Послѣ премина една талига и бжрзо, която го натовари и го отнесе къмъ лагерътъ имъ. Въ послѣдното това нападение, падна убитъ братъ ми Петръ Обретенъ. Куршумътъ го ударъ въ гърдите, и той умря на мѣстото си, безъ да каже дума. Нѣкои отъ момчетата, искаха да ма отведатъ на страна, да го неглѣдамъ какъ са мжк да умира, но азъ имъ казахъ, че не е нужно спокойно затворихъ очите на единоутробниятъ с братъ.

II.

Мржкна са и тоя день. Намъ не ни бѣше останало време да си преглѣдаме числото, колко души има убити, колко ранени и колко оставатъ живи. Когато неприятелите започнаха да дирятъ изъ гората своите убити, тогава са сѣтихме и ние за нашите, защото гжрмежътъ и нападенията бѣха престанали вече. Но твърде на малцина можахме ние да намѣримъ трупове*). Най-много паднаха отъ дружината, когато хванаха Караджата, т. е. вѣнъ отъ позицията ни, та за това, ние неможахме да са приближиме до това мѣсто. Освѣнъ това, тие бѣха обезглавени и обезобразени още презъ деньтъ. Съ очите си глѣдахме, когато имъ рѣжаха главите и ги носеха на пашата за бакшишъ. Колкото умрѣли намѣрихме, закопахме ги въ пригответиятъ за ранените трапъ. Тие бѣха на число около 10—12 души; а ранените надминуваха числото 20. Хаджията преглѣда сичките, кой е способенъ да вхрви и кой не. Двама души имаше, които неможеха да са мржднатъ отъ мѣстото си. Предложихме имъ да ги заколимъ или отровимъ, но тие отблъснаха, и едното и другото. Когато потѣглихме да вхрвимъ единъ отъ тѣхъ, който са наричаше Попазоглу, родомъ отъ Копривщица, започна да иска пушка, за да убие Хаджията.

— Той ми изгори душицата, той ма излгга да мина, викаше горкиятъ Попазоолу.

Другиятъ му раненъ другаръ, Божилъ, мѣсто-рождението на когото незная, слѣдваше да са смѣе

---

*) Костите на падналите въ четвъртата битка мъченици сж прибрани отъ свещеникъ Балчо, изъ с. Вишовградъ, който ги упѣлъ, споредъ християнскій обичай и ги погрѣбвалъ въ единъ гробъ, задъ олтартъ на Черковицата.

нувахме по край една урва, права като единъ отъ най-добрите юнаци въ четата, Али Чаушъ, подхлъзна са съ единия си отиде та са невидя изъ стръмнината на достана съ него, да ли той остава живъ, да стане, азъ незная нищо положително. Но, когато нещастниятъ гърмеше и са търбухвата на долу, като нѣкой кютюкъ.

Кждѣ голѣмъ обѣдъ, ние достигнахме рите, за гдѣто бѣхме и тръгнали. Понемъ благоразумно отъ наша страна да са явладнѣ предъ непознати хора, скрихме са нията тамъ гора, поставихме сжглѣдатели и проводихме водачтъ си овчаръ, да доведе нѣкого отъ кошарата. Отъ овчарите на тие съ които така сжщо можахме да са сблизително интересни нѣща са научихме. Тие ние миналата вечеръ спали при тѣхъ, около 9 турски солдати и заптии, всичките дошли ново, по нашите дири.

— Рано тая заранъ, тие са дигнаха ха за кошарите на тоя братъ, каза овчарьтъ чеше на нашиятъ водачъ. — Много ги е вавасъ, прибави овчарьтъ, когато ни бѣше че, кои сме.

Мѣжду насъ стана дума, да са заведемъ нѣкое добро мѣсто и да избиемъ тая жедня която не ни остава на мира и въ неприниятъ Балканъ, достойние и прибѣжище са зависимите хора. И самъ войводата склонилъ планъ, и овчарите са сжгласиха, че ще могатъ, като подмамятъ потерята да я въ пусията ни; но относлѣ, като обеждатъ просьтъ по-здраво, като си научихме и за рибратия, на които положението при една н

терята са показа напредя ни, въ редовете на която са виждаха сжщите солдати, съ червените гащи. Безъ да имъ гръмнемъ пушка, ние възвихме къмъ друга страна, нагазихме въ една гора, гдѣто имаше дебѣли дървета, задъ които зехме отбранително положение, въ случай, че ни нападне потерята. Около единъ часъ чакахме на това мѣсто, въ разстояние на което време, никой не са яви. Виждаше са работата, че и потерята знаеше колко е сжжтъ и милъ животътъ. Въ това сжщото време, завала силенъ дждъ, които са продължи чакъ до вечерята. Потерята не са видя никаква вече.

Послѣ малко, тжмната нощъ настана вече. Тя бѣше до толкова тжмна, щото нашето по-нататжшно ижтвувание, рѣшително ставаше невжзможно. Водачътъ ни овчаръ обаче, не ни остави на спокойствие. Той каза, че непременно, трѣбвало да са чистиме отъ това мѣсто, ако неискаме да имаме на другиятъ день работа, съ по-голтма потеря. Споредъ неговите думи, главното джеде (пжтьтъ), мѣжду Габрово и Шишка, било твжрде на близо, а отъ това, опасността са увеличаваше още повече. Тржгнахме. На сѣки дваесе крачки трѣбаше да са спираме, за да чакаме ранените, които още по-силно охкаха и пжшкаха, по причина на дждътъ. По срѣднощъ време, излѣзахме на главниятъ пжть, около върхътъ на Св. Никола, гдѣто сж на близо и беклемите (караулиците). Кржтосахме презъ пжтьтъ и минахме на срѣща, като хванахме пакъ по бюлото. Тужъ, двама отъ ранените ни другари, Стефанъ Орѣшковъ и Христо Патревъ, които бѣха родомъ отъ Шишка и които едвамъ можаха да са влѣкатъ, поискаха позволение отъ войводата да си отидатъ въ селото, като казаха, че мѣстността имъ е извѣтна, ще можатъ да сполучатъ пжтьтъ. Разбира са по само се-

наха пхтътъ кжмъ канарата на около, който води за върхътъ. Ние са приготвихме вече за пета битка, сражението бѣше неминуемо. Утѣшително бѣше това, че ако ни са свършеха фишеците, камаците бѣха въ изобилне, съ които можехме да поддржимъ нѣколко часа отбраната си. Стражата, която бѣхме поставили на пхтеката, бѣше готова вече да изгърми, когато тръбата на войската исвири да слѣдватъ пхтътъ си; а на банибозуците казаха да са върнатъ, защото комитите не биле луди да са спржтъ върху тая канара. Ние вжаджхнахме свободно и са прекржстихме отъ това благоприятно обстоятелство.

Прѣзъ цѣлиятъ день тая потеря прѣчи на около изъ гората, на която ние глѣдахме сичките движения отъ нашето високо приобѣжище. Колкото нетжрпима бѣше жегата на лѣтното слжнце, десять пжти повече са увеличаваше тя отъ голите камаци, мѣжду които бѣхме са наврѣли, като гущери. Лошовото бѣше още и това, че ние не можехме да са мрждниме отъ мѣстото си, защото цѣха да ни видятъ. Както бѣхме са сложили отъ сутренъта, така си и останахме до вечеръта. По само себѣ си са разбира, че устата ни са бѣха запалили за капка водица.

Около половинъ часъ са въртехме, като замаяни, кой пъкъ да хванемъ и вжобце какво да правиме; най-послѣ, сѣднахме на едно мѣсто да отпочинемъ, върху самата пѣтека, като са ласкаехме отъ надѣжда, че ще да са върне нѣкой да ни потърси отъ страна на другарите ни. Никой нѣма да са яви. Па кой ли би рисковалъ, въ тая мрачна нощъ, да дойде да ни търси? Време ли бѣше да са искаватъ въ подобни критически минути братски и другарски страдания? — Сѣки глѣдаше за себѣ си. Най-послѣ ние са отѣглихме въ едно гѣсто крайце и рѣшихме да чакаме появляването на слънцето, дано подъ неговите животворящи лучи, ни са удаде, да са събиреме съ своите другари. Въ това време, дждьтъ накъ почна да вали, и това е било главната причина, за гдѣто здравите ни другари не са погрижиха за нашето потърсване. Когато са сѣмна, ние видѣхме, че сме твърде на близо до върхътъ Св. Никола. Селото Шипка, свободно са виждаше отъ това мѣсто, не самото село обаче, но димътъ на комините, който бѣше образувалъ тъмно-синъ облакъ въ подножието на планината. Долината на хубава Тунджа са виждаше като тава, а самата Тунджа, блестяше като оглѣдало въ своето криво лѣгло. Отъ тукъ ние видѣхме за пръвъ пѣтъ Срѣдна-гора на която върховете са синѣеха. Вижда са Шипка, вижда са Тунджа и коритото ѝ, но нѣма дружината, нѣма Хаджи Димитра, въ лицето на когото ние виждахме своятъ спасителъ и избавителъ.

Ние, изгубените, бѣхме на брой 14 души, отъ които само трима имаше цѣлокупно здрави, а останалите, ранени, омерисани, полуубити, негодни за никаква работа. Дълго време, ние са глѣдахме единъ другъ безъ да се рѣшимъ на какво-годѣ дѣйствиe. Да търсимъ войводата, бѣ немислимо; да тръгнемъ

Съ залязването на слънцето, ние са помръднахме от нашето спасително свърталище — голата канара, понеже от високо можахме да видимъ, че околността ѝ е чиста от потери. До половинъ часъ мѣсто повървахме изъ пѣтьтъ, който минаваше по край канарата ни, а послѣ шавнахме на лѣва страна въ гѣсталакътъ и подехме балканската урва. Прѣвъ десятинна крачки изъ гората, врѣхлѣтехме на едно кладенче бистра като сѣлза водица, постелката която бѣха букови листа.

— Тукъ можете да почивате, каза войводата и ѣдна на зелената морава край кладенчето, надъ което висяха клонисти дървенца. А малко по-настрани са зачу гласѣтъ на хайдушката птица — коерѣтъ, която надуваше своето остроклонесто калаче.

— Ехъ Балканъ, Балканъ, старо свърталище! Аза коджа Ибрахимъ Захаралията, като исправяше родупченото и сѣксаното наше знаме, върху едно лѣбново дървенце.

— Защо не бѣше близо, ако не до Дунавѣтъ, а поне до караесенските лозя? вѣзрази полуубияниятъ войвода, на когото намръщеното чело, захватало малко по малко да свѣтва. — Ако ние бѣхме са докопали до тие мѣста още на вториятъ день, азъ ми са кѣлня, че сичките ни паднали братия, щѣта да бждатъ сега наоколо ни, здрави и читави. Гукъ щѣше да бжде и храбриятъ ни другаръ Кааджата, който бѣше дѣсната ми рѣка! . . .

При тие горчиви възпоминания, азъ видѣхъ, когато на Хаджията са задржестиха очите отъ сѣлзи. Той са обхрна на страна, да не сѣглѣдатъ тая му душевна слабостъ другите момчета. Така или инакъ, то дружината са радваше отъ видѣтъ на горделивиятъ балканъ, който стѣрчеше напредъ ни като

облаци. Радвахме са ние още и по тая проста причина, че отъ петъ деня насамъ, откакъ минахме Дунавътъ, сѣ презъ огнь и желѣзо пътувахме. Тукъ сега ни се представяше случай за пръвъ пътъ да си поотпочинемъ. Тукъ при това кладенче занушихме ние за пръвъ пътъ цигари, свѣтлината на които павяхме съ калпаците си. Искамъ да кажа, че въ разстояние на петъ деня, намъ не оставаше време и да са почешемъ даже, гдѣто са е рѣкло. Следъ като са напихме и поосмихме отъ студеното кладенче, даде са вече свобода и на ранените да омиятъ своите загорѣли рани, които обвжрвахъ съ нѣкаква си трѣва, нарѣчена жилавица.

Ободрени по тоя начинъ и по-сжживѣни до известна стжненъ, ние са дигнахме часътъ на два по турски право кмъ върховете на Балканътъ. Случайно са попаднахме на единъ пътъ, посланъ съ камъни, отъ старо време както са виждаше, който ни доведе до непознато село, вжтрѣ въ гората. Разбира са, че ние нѣмахме вече она куражъ да преминуваме презъ села, та затова избиколихме го полегичка презъ дозята и пакъ потжнахме въ гората.

На заранѣта осжмнахме въ една мѣстность, деситъ пъти по-прекрасна отколкото кладенчето. Дордето въ полето неможахме да тжрпимъ сухата жегъ, тукъ напротивъ трѣбваше да треперимъ отъ студъ. А каква пакъ сѣнка имаше? Боже мой, това бѣ тагъкъ хжжлъ отъ раятъ, щото ние за минута поне трѣбваше да бждемъ очаровани. Наистина, че страхъ отъ потери нѣмаше тука, но друга по-голѣма опасность са явяваше, която въ сѣко отношение можаше да спори съ най-страшните потери. Азъ говоря за хлѣбътъ, който липсваше въ насъ. Слжнце не бѣше ни огрѣло още, когато зачухме тамъ близо изъ гората една стжнена хлопчеца (звжнецъ),

И така поклонъ на твоето землище! До 1878 г., съ тебе са мъчеха да конкуриратъ долината Оборище и гората Еледжикъ въ Сръдня-гора, но тѣхната слава едва ли можеше да хвърли какво-годѣ сѣна на пкрвенство на твоето минало. Едно само святелище, на което ти са здрависвашъ съ върховете, твърдѣ отъ близо, трѣбва да та превъхощува въ сѣко отношение. Азъ говоря за сжсѣдката ти Шишка, която ти познавашъ отъ близо и на която присхтствува отдалечъ, на 11-й Августъ 1878 г. Каквото и да кажешъ, но тая твой сестра, макаръ и по-късно, честита бѣ да пожени палмата на пкрвенството. Слѣдователно, ти си длжна да преклонишъ гордо чело предъ тая твой всемогуща сжсѣдка. Вѣрвай, че твоята слава и минало, ни най-малко нѣма да пострадать! . . . .

Рано сутринята, въ четвъртакъ на 18-й Юлий, нашите борци за свободата, на чело съ своятъ войвода, водени отъ овчарьтъ Теню Трифоновъ, осмнали при голите върхове на Бузлуджа. Още презъ нощта, дружината видѣла, че ранените имъ другари сж изгубени, но нѣмало лѣснина да са вкрнатъ за да ги тжрсятъ или пакъ да ги чякатъ. Чякъ на сутринята, когато са схмнало, тие вкрнали водачьтъ си Теня Трифоновъ, комуто и поржчали да намѣри изгубените и да имъ обаде на коя страна да тжрсятъ войводата. Но на врщани, той послѣдниятъ ударилъ презъ мѣстото, називаемо Люлеката, а болните са биле кривнали къмъ Тжманьтъ (сѣверната страна), така щото тие неможали да видятъ единъ другиго.

Мѣстността Бузлуджа, както казахъ, е връхъ отъ Стара-Планина, отъ къмъ южната страна на балканскиятъ хребетъ. Върхьтъ е голъ, безъ никакви джрвета; само по полите му има хрсталаци,

канскиятъ климатъ, нѣмаше толкова мухи. До късно вечерята, ние са помайвахме около опрѣдѣленото мѣсто, да чакаме да дойде овчарчето. Часътъ наближи единъ по турски, но ни овчарче има, ни баща му. Напрасно подсвирвахме и са кашлахме: жива душа нѣма. Нарѣдени единъ по единъ изъ една тѣсна пжтека, ние хванахме нагорѣ къмъ балкантъ. Въ пжтътъ си ударихме върху една колиба, отъ която най-напрѣдъ ни зала едно малко кученце. И отъ тука овчарътъ бѣше избѣгалъ, вѣроятно като ни е видѣлъ отъ по-напрѣдъ още отъ далечъ. Цѣлата нощ пжтувахме, безъ да са спрѣме за дълго време. На утринята, слънцето ни изгря върху единъ отъ балканските върхове. Той бѣше величественъ, много повече отколкото може да си въобрази човѣкъ. Дълго време ние глѣдахме на околниятъ балкански рай, безъ да са наситимъ. Мнозина отъ момчетата, които само отъ думи го знаяха, радваха са като дѣца на неговиятъ видъ.

Подъ върхътъ отдолу, въ една долина са виждаха покривите на едно село, което много приличаше на българско. Послѣ узнахме че името на това село е Дебѣлъ-Дѣлъ. Понеже нашето по-нататашно съществуване бѣ немислимо безъ храна, още повече, че напредъ ни стоеше неизвѣстна планина, рѣшихме по мѣжду си, да нападнемъ селото и насилственно да вземемъ храна. Разбира са, че това наше рѣшение несрѣщна никакво противорѣчие отъ страна на момчетата; самъ войводата исказа най-напрѣдъ желание за това. Отъ върхътъ на планината това село ни са виждаше твърде на близо, та за това ние така лѣсно са рѣшихме да отидемъ скупомъ тамъ, заедно съ ранените. Отъ послѣ обаче, ние са каяхме жестоко, защото като тръгнахме заранята, едвамъ подиръ пладнѣ, можяхме да стигне-

ме. Пятътъ бѣ ужасна урва, която сжсипа окончателно и така отпадналите отъ сила момчета. Най-много си попатиха ранените ни братия.

Когато приближихме до селото, раздѣлихме са на двѣ части. По-малката частъ влѣзи въ селото и придружена отъ селскиятъ кехая и чорбаджията, отиде по къщата да извѣсти, да изнесатъ едно друго за ѣдени; а войводата съ повечето момчета премина презъ селото и са спря на краятъ подъ сѣнлата на 5—6 кичести джба, близо при които имаше и единъ студенъ изворъ. Слѣдъ малко, ето че са зададоха изъ селото: жени, баби, дѣца и пр., които идяха право при насъ. Сѣки отъ тѣхъ носеше, каквото сварилъ да земе, като сливи, ракийца и пр., които туряха на наше расположение. Тукъ нше чухме втори пътъ ония сжчувствени и благи думи, съ които бѣхме посрѣшнате въ с. Сарж-яръ. Бабичките благославяха и са крѣстяха, а младите и дѣчюрлигата ни изглѣждаха съ любопитство.

— Боже, божечко! Да имъ са ненаглѣдашъ на младиците! какъ си прижеляха душите? Горките имъ майки! говоряха милозливите жени.

Тие нѣколко горѣщи ахания и охания бѣха единственната наша награда, отъ страна на народътъ, за който бѣхме станали да се биеме. Послѣ малко, ето че дойдоха селските пжрвенци, попове и чорбаджии, които се спрѣха подъ сѣнчестите джбове гдѣто стоеше войводата. Подиръ тѣхъ вжрвеха множество мъжие и жени, които носѣха на ржцѣте си различни ѣстиета: хлѣбъ, мѣсо, млѣко и 5—6 бѣли калайдисани котли, пжлни съ прозрачно червено вино, което имаше краската на заешка кръвъ. Слѣдъ братските поздравления, мѣжду насъ и селските хора, послаха съ черги вжрху зелената морава на които се наслагаха сжблазнителните ѣстиета. Отдав-

на време момчетата не бѣха виждали подобно гостиваніе, отдавна приятната меризма на топлие шти, небѣше посѣтивала нашето изострено обоняніе. Слица насѣдахме нарѣдъ около богатата трапеца, като че щѣхме да заговѣваме, или като че присѣствувахме на нѣкоя селска свадба. Страшно сраженіе са очакваше отъ страна на изгладнялата дружина. Азъ никога нѣма да забравя тая християнска софра и гостолюбіето на нейните балкански жители. Молбите и благословіи отъ страна на дружината, които са искааха въ благодарностъ на жителите, вѣрвахъ да сѣ биле чути и видѣни отъ надгъзнатото хѣсто. Дордето лаваше полуубитата дружина, селското население висеше надъ главите ни и сѣки го считаше за гордостъ, ако са удостоеше да поиде нѣкому нѣщо. Войводата и други нѣкои по разнитѣ момчета, говориха на дѣлото и широко съ оскъните старци за горчивите сѣдбини на българския народъ. Сички присѣкстествуващи слушаха съ напрежнато вниманіе, ни възраженіе, ни противорѣчие съществуваха. Следъ два часа почивка, даде са заветѣ да се стигаме за пакъ. Отъ страна на цѣлѣта дружина, войводата понесе да плати за направените равности за ѣденіе, но селените неприеха пари.

— Купете съ тие пари едно кандило на черковата си, или запалете по една свѣщъ за укрѣпѣніе на братия, каза той, но селените, пакъ са отказали.

— Насъ ни е грѣхъ да получиваме пари, нѣтъ отъ насъ зора, говориха свещеникътъ и други старци.

Тукъ ние оставихме братѣтъ на Хаджията, Тодора, който бѣше до голмова урванъ, щито неможе да се върне отъ хѣстото си. Свещеникътъ и чербаджияте се общаха пакъ, че ще го свържатъ и ще да са испудатъ да го извѣдуватъ. Простаме

ка, нещеше да бжде удовлетворително — отказахме са отъ пжрвото си намѣрение.

— Време ли е да правимъ битка съ редовна войска и съ заптии! каза Димитръ Коджа Ибрахимовъ, гласътъ на когото за винаги имаше рѣшающе влияние.

Хаджи Димитръ спусна на овчарътъ въ ржката двѣ австрийски жълтици, да ни пригрови едно друго за ѣдени и вжбоще да са потруди за нашето положение. Тукъ ние вечеряхме и останахме даже да نوشуваме, съ цѣль да си по-починемъ малко, а на другиятъ день мислехме да земемъ по-джлагъ пжть. Презъ цѣлата нощъ ранените слѣдваха да охкатъ, а раните имъ испущаха на чистиятъ балкански вжздухъ, неприятна меризма.

— Знаете ли, че тая меризма може да ни докара нѣкоя бела? говореше бай Димитръ на войводата.

Той искаше да каже, че потерата може да ни намѣри по меризмата, което не бѣше нѣщо невжзможно. Като са схмна, ние изново потѣглихме на пжтьтъ си, съ новъ водачъ, овчарътъ отъ вторите кошари. Пжрвиятъ вжрнахме да си отиде, слѣдъ като му заплачихме трудътъ. Ние вжрвехме по бюлото*) на балканътъ къмъ источната страна. На едно мѣсто, овчарътъ са спря и обяви на дружината да бжде предпазлива, защото тукъ на близо не е край да нѣмало потеря. По негово настоявание, ние трѣбаше да оставимъ равнината и да са отбиемъ въ едно стржмно краище. Ние отговорихме на нашиятъ добръ овчаръ да си слѣдва пжтьтъ и да са небои за нашата участь, но дордето издумаме, ето че по-

---

*) Бюло са нарича, сѣка продълговата вжршина на Балканътъ, която не е покрита съ гора.

терята са показа напредя ни, въ редовете на която са виждаха сжщите солдати, съ червените гащи. Безъ да имъ гръмнемъ пушка, ние възвихме къмъ друга страна, нагазихме въ една гора, гдѣто имаше дебѣли дървета, задъ които зехме отбранително положение, въ случай, че ни нападне потерята. Около единъ часъ чакахме на това мѣсто, въ разстояние на което време, никой не са яви. Виждаше са работата, че и потерята знаеше колко е скъпъ и миль животътъ. Въ това сжщото време, завали силенъ дждъ, които са продължи чакъ до вечерята. Потерята не са видя никаква вече.

Послѣ малко, тжмната нощъ настана вече. Ти бѣше до толкова тжмна, щото нашето по-нататкшно пътувание, рѣшително ставаше невжзможно. Водачътъ ни овчаръ обаче, не ни остави на спокойствие. Той каза, че непременно, трѣбвало да са чистиме отъ това мѣсто, ако неискаме да имаме на другиятъ день работа, съ по-голѣма потеря. Споредъ неговите думи, главното джеде (пжтьтъ), мѣжду Габрово и Шишка, било твжрде на близо, а отъ това, опасността са увеличаваше още повече. Тржгнахме. На сѣки двайсе крачки трѣбаше да са спираме, за да чакаме ранените, които още по-силно охкаха и пжшкаха, по причина на дждътъ. По срѣднощъ време, излѣзахме на главниятъ пжть, около вжрхътъ на Св. Никола, гдѣто сж на близо и беклемите (караулниците). Кржтосахме презъ пжтьтъ и минахме на срѣща, като хванахме пакъ по бюлото. Тукъ, двама отъ ранените ни другари, Стефанъ Орѣшковъ и Христо Патревъ, които бѣха родомъ отъ Шишка и които едвамъ можаха да са влѣкатъ, поискаха позволение отъ войводата да си отидатъ въ селото, като казаха, че мѣстността имъ е извѣстна, ще можатъ да сполучатъ пжтьтъ. Разбира са по само се-

бѣ си, че войводата, който бѣше са отказалъ вече отъ сѣкакви по-нататашни планове, освободи ги. За участъта на тие наши двама братия, въ Шипка, азъ си задържамъ правото да разкажа по-нататкъ, а сега ще продължа разказътъ си. Неумолимъ човѣкъ бѣше нашиятъ водачъ. Колко молби, колко убѣждавания, да не бърза до толкова и да почака да си починаемъ, за което го моляха най-много ранените, той неискаше и да чуе.

— Ако вие сте тръгнали да мрѣте, то азъ нѣмамъ още това време, говореше той.

Той имаше право, та за това именно, войводата не му направи никакви бѣлѣжки, а и той самъ слѣдваше да пада и става. Казахъ, че нощта бѣше тъмна като рогъ, а пжтеката тѣсна, колкото широчината на една джка, така щото, и тука пжтувахме единъ по единъ. Най-отзадъ, вхрвѣхме ние ранените, на брой 16 души, синца паднали и окапали отъ уморяване, пжилехме изъ пжтеката, като са подпиряхме съ пушките си и са пазяхме, да не ни послѣдва участъта на нещастниятъ ни другаръ, Али Чаушъ. Мѣжду насъ ранените и здравите, вхрвеше едно лице, което насъ подканяше да по-бърваме, а на здравите ни другари викаше да почакать. По погрѣшката на това същото лице, ние са видѣхме на едно мѣсто, когато са смжчихме отъ бюлото, отцѣпени отъ войводата, или по-добре отъ дружината! Повикнахме на низкъ гласъ, по-тичахме на долу на горѣ — нищо са не чува, никой са необажда. Стана дума мѣжду другарите, да гржнемъ съ пушка, но отъ друга страна, като помислихме, че съ едно изгърмявание, може да повикаме потерята, не направихме това. Най-главната причина да са изгубимъ бѣ тая, че напредя ни са представиха три пжтеки, отъ които незнаехме коя да хваниме.

отъ никаква потеря, извика единъ отъ дружина по български, дано да дойде нѣкой отъ работниците, за които мислехме че сж са скрили нѣйдѣ около. Лицето, което извика бѣше едно, а три-четри гласа са чуха отъ единъ пѣть изъ пустото усъ така щото неможаше да са разбере, ни кой вика, кой са обажда. Странни страхотии!

III.

Казахъ, че мѣстото бѣше безопасно, пуста и стия, немислимо бѣше да дойде тука никаква погря, макаръ и да бѣше съставена тя и отъ дяволта за това, рѣшихме да си по-починемъ, да почуваме малко, дано са подаде нѣкой човѣкъ. Па нѣмаше и що да чинимъ, незнаяхме на коя страна менно да хваниме. Слѣдъ като поставихме нуждни карауль, распръснахме са отъ двѣте страни на рѣчквата, кой да са мие, кой да лови раки и т. д. Два часа не чакахме на това мѣсто, когато стѣжката хвана единъ българинъ, колибаръ, който идѣше отдолу по течението на рѣката. Самъ Код Ибрахимъ отиде при тоя послѣдниятъ да го распита за едно за друго, което намъ бѣ нужно. Непознатиятъ бѣ отъ близки нѣкои си колиби, на които той каза и названието, но за сега сжмъ го забравиль. Расправи ни той, че сичките овчари, работници, говедари и други горски сжжителни, презъ два дѣня биле приели заповѣдь отъ правителството да оставатъ Балканътъ, заедно съ стадата си и отидатъ сѣки въ своето село или градъ.

— А защо е направило вашето правителство това? попитаха нѣкои изъ мѣжду дружината, и сичко, че сѣки са сѣщаше гдѣ бие бравдвата правителството.

— За туй, защото са появили по Балканатъ московци, а като пъма овчари и говедари изъ гората, то тие ще измржтъ отъ гладъ и ще бжджтъ принудени да станатъ теслимъ, отговори непознатиятъ пѣтникъ.

Отъ думите на тоя послѣдниятъ, разбрахме още, че въ неговата колиба, която са намираше не далечъ отъ рѣчичката, имало приготвенно едно друго хлѣбъ, печено яре, ракийка и пр. за потерята и тѣрновските заптиета които щѣли да дойдатъ послѣ малко. Въсползувани отъ простиятъ случай, ние рѣшихме да туримъ рѣка на богатата гозба, приготвена за стомахтъ на нашите неприятели.

— Азъ ма е страхъ, байновци! какво ще да кажатъ заптиите, които сж до толкова наежени, щото напредя имъ неможе да са излѣзе; смазватъ ма отъ бой, каза съ умоляющи гласъ горкиятъ бжлгаринъ.

— Кажи имъ, че сме та нападнали, отговори Коджа Ибрахимъ.

Десятина души момчета отидоха да придружатъ уплашениятъ колибаринъ до колибата му, за да донесатъ приготвената гозба. Ярето не бѣше още опечено, което ние натжкнахме на шинъ и го завъртехме на огнътъ по хайдушки. За здравнето на заптиите, ние хапнахме богато край студената бистра рѣчица, въ която са испудяваше плоскаты бакелъ, напжлненъ съ червенъ петка; а послѣ фдени, войводата заплати богато на колибаринътъ отъ алтжлжците, които бѣхми зели отъ избитите солдати въ третата битка, понеже нѣмахме други дребни пари.

Братски са опростихме съ овчарьтъ и тржгнахме кжмъ тая посока, която той ни показа и кжмъ която имало мандри, принадлежжаци на шинченски овчари. Вжрхьтъ, по който поехме бѣше така сжцо стржмень, както и пжрвиятъ, презъ който са бѣхме

смъкнали. Пхтеката бѣше тѣсна, та за това бѣхме са нарѣдили единъ по единъ, като жерави, ранените на напредъ, а здравите подиръ. Слжичовите лучи са виждаха тукъ-тамъ, само по високите върхове на планината, когато ние са исправихме предъ една мандра, въ която сварихме четирма души овчари, черномустакати шинченци, съ пескюллини улии съ писани кавали. Тие не бѣха отъ схвѣтъмъ простите овчари, защото щомъ ни видѣха, скочиха нѣ крака и ни поздравиха по бжлгарски. Виждаше се работата, че нашата слава и дѣйствиата ни, бѣхъ имъ извѣстни и понятни. За да имъ са продадемъ по-скжпо, не отъ точка зрѣние на пуста фантазия но отъ практически съображения, ние не имъ са показавме за страждающи, за гонени, за разбити преслѣдвани.

— Обадете ни, на коя страна са намира тукъ турската потеря, защото нея сме тржгнали да преслѣдваме? каза Хаджи Димитръ, съ достоинство си на войвода.

— Днесъ не еж дохождали, но вчера са вж тяха цѣль день около тоя върхъ, отговориха еди гласно четирмата овчари. — Строго ни заповѣдах да сме смъкняли овците по край село, защото Бакантъ биль пхленъ съ московци, прибавиха ти

Още нѣколко вжпроси и отговори, мѣжду нас и овчарите можа да са дойде до взаимно брате споразуменне и горѣщо съчувствие. Сега тие можа вече да ни разбиратъ на пхлно, че ние не са ни московци, ни хайдутти, но бжлгари, тржгна по гората за мила бациния и свята свобода. Ранните и по-голѣмата часть отъ дружината навлѣза въ ближниятъ тамъ гжеталакъ, а самъ Хаджията, още нѣколко момчета остана въ колибата да са раговарятъ съ овчарите. Червената кръвь на четирѣ

яловици шибаше вече по зелената морава, а единъ отъ овчарите, съ подиретните скути, вардаляше изъ една околчеста копана суровото тесто. Сичко това са приготвяваше за насъ. Дордето стане готово ъстнето, другите трима овчари ни разказаха нѣщо за минали времена, изъ животътъ на стари славни войводи, които никога нелипеували отъ високите шишченски върхове.

Тие овчарски кошари бѣха наблизно до най-високиятъ шишченски върхъ, който са именува Чифутъ. Споредъ думите на овчерите, Шишка била далечъ отъ това мѣсто около два часа. Презъ ноцъта, ние останахме да спиме около тая кошара. За сичките разноски, така сжщо платихме на овчерите, пакъ отъ солдатските алталжци. Рано на другиятъ день (14 Юлий), щомъ са понука зората, войводата са сжбудя и даде заповѣдъ да вжрвиме. Помолихме одного отъ овчарите да дойде да ни покаже пѣтътъ до извѣстно мѣсто, който са и сжгласи. Двама души отъ другарите ни, ранени, които отъ минута на минута ставаха по-злѣ, оставихме ги подъ покровителството на овчарите, съ прѣпорѣка да са погрижатъ за тѣхъ, ако това имъ е възможно разбира са. Прѣди да потѣглимъ, дружината забѣлѣжи, че единъ отъ другарите ни, Кржстю Минковъ изъ Казанлъкъ, избѣгна отъ четата, неизвѣстно за кждѣ. Нека читателите забѣлѣжатъ това име, за което ще да поговоримъ по-нататкъ.

Повиканиятъ да ни води овчаръ, вирна своята рѣга на рамото си, и отиде та са невидя изъ гжета-талакътъ. Той ни преведе презъ такива криви и стржмни пѣтеки, щото мнозина бѣха принудени да са тжтратъ по колѣната си въ време на пжтувание-то. Колкото и да са пазехме обаче, неможахме да са отжрвемъ така евтено безъ жертва. Когато преми

нувахме по край една урва, права като минаре, единъ отъ най-добрите юнаци въ четата, именуемъ Али Чаушъ, подхлъзна са съ единия си кракъ и отиде та са невидя изъ стръмнината на долу. Какво стана съ него, да ли той остана живъ, или можа да стане, азъ незная нищо положително. Чухме само, когато нещастниятъ гърмеше и са тхркаляше изъ урвата на долу, като нѣкой кютюкъ.

Кждѣ голѣмъ обѣдъ, ние достигнахме до кошарите, за гдѣто бѣхме и тръгнали. Понеже не бѣше благоразумно отъ наша страна да са явяваме по пладнѣ предъ непознати хора, скрихме са въ близката тамъ гора, поставихме сжглѣдатели на около и проводихме водачтъ си овчаръ, да доведе при насъ нѣкого отъ кошарата. Отъ овчарите на тие кошарите съ които така сжщо можахме да са обликиме, много интересни нѣща са научихме. Тие ни казаха, чминалата вечерь спали при тѣхъ, около 200 души турски солдати и заптии, всичките дошли отъ Тхрново, по нашите дири.

— Рано тая заранъ, тие са дигнаха и заминаха за кошарите на тоя братъ, каза овчарьтъ, като счеше на нашиятъ водачъ. — Много ги е страхъ отъ васъ, прибави овчарьтъ, когато ни бѣше узналъ въ че, кои сме.

Мѣжду насъ стана дума, да са заложиме нѣкое добро мѣсто и да избиемъ тая жедна потеря която не ни остава на мира и въ неприкосновение Балканъ, достояние и прибѣжище само на независимите хора. И самъ войводата склони на тия планъ, и овчарите са сжгласиха, че ще да ни помогнатъ, като подмамятъ потерята да я вкара въ пусията ни; но отпослѣ, като обсждихме и просьтъ по-здраво, като си научихме и за ранените братия, на които положението при една втора бѣ

ка, нещеше да бжде удовлетворително — отказахме са отъ пжрвото си намѣрение.

— Време ли е да правимъ битка съ редовна войска и съ заптии! каза Димитръ Коджа Ибрахимовъ, гласътъ на когото за винаги имаше рѣшающе влияние.

Хаджи Димитръ спусна на овчарътъ въ ржката двѣ австрийски жжлтици, да ни приготви едно друго за ѣдени и вжобще да са потруди за нашето положение. Тукъ ние вечеряхме и останахме даже да пощуваме, съ цѣль да си по-починемъ малко, а на другиятъ день мислехме да земемъ по-джлагъ пжтъ. Презъ цѣлата нощъ ранените слѣдваха да охкатъ, а раните имъ испуцаха на чистиятъ балкански вжздухъ, неприятна меризма.

— Знаете ли, че тая меризма може да ни догара нѣкоя бела? говореше бай Димитръ на войводата.

Той искаше да каже, че потерята може да ни намѣри по меризмата, което не бѣше нѣщо невжможно. Като са схмна, ние изново потѣглихме на пжтътъ си, съ новъ водачъ, овчарътъ отъ вторите кошари. Пжрвиятъ вжрнахме да си отиде, слѣдъ като му заплатихме трудътъ. Ние вжрвехме по бюлото*) на балканътъ къмъ источната страна. На едно мѣсто, овчарътъ са спря и обяви на дружината да бжде предназналива, защото тукъ на близо не е край да нѣмало потеря. По негово настоявание, ние трѣбаше да оставимъ равнината и да са отбнемъ въ едно стржмно краище. Ние отговорихме на нашиятъ добръ овчаръ да си слѣдва пжтътъ и да са небои за нашата участь, но дордето издумаме, ето че по-

---

*) Бюло са нарича, сѣка продълговата вжршина на Балканътъ, която не е покрита съ гора.

терята са показа напредя ни, въ редовете на която са виждаха скъците солдати, съ червените гащи. Безъ да имъ гръмнемъ пушка, ние възвихме къмъ друга страна, нагазихме въ една гора, гдѣто имаше дебѣли дървета, задъ които зехме отбранително положение, въ случай, че ни нападне потерята. Около единъ часъ чакахме на това мѣсто, въ разстояние на което време, никой не са яви. Виждаше са работата, че и потерята знаеше колко е скъпи и милъ животътъ. Въ това скъцото време, завала силенъ дждъ, които са продължи чакъ до вечерята. Потерята не са видя никаква вече.

Послѣ малко, тѣмната нощъ настана вече. Тя бѣше до толкова тѣмна, щото нашето по-нататѣшно пътувание, рѣшително ставаше невъзможно. Водачътъ ни овчаръ обаче, не ни остави на спокойствие. Той каза, че непременно, трѣбвало да са чистиме отъ това мѣсто, ако неискаме да имаме на другиятъ день работа, съ по-голъма потеря. Споредъ неговите думи, главното джеде (пѣтьтъ), мѣжду Габрово и Шипка, било твѣрде на близо, а отъ това, опасността са увеличаваше още повече. Трѣгнахме. На сѣки дваесе крачки трѣбаше да са спираме, за да чакаме ранените, които още по-силно охкаха и пшкаха, по причина на дждѣтъ. По срѣднощъ време, излѣзахме на главниятъ пѣтъ, около върхътъ на Св. Никола, гдѣто сж на близо и беклемите (караулиците). Кръстосахме презъ пѣтьтъ и минахме на срѣща, като хванахме пакъ по бюлото. Тукъ, двама отъ ранените ни другари, Стефанъ Орѣшко и Христо Патревъ, които бѣха родомъ отъ Шипка и които едвамъ можаха да са влѣватъ, поискаха позволение отъ войводата да си отидатъ въ селото като казаха, че мѣстността имъ е извѣстна, ще могатъ да сполучатъ пѣтьтъ. Разбира са по само се

За скоро време, казанлъшките улици отваряли пкът на 500—600 души башибозуци, отъ градътъ и селата, които са расхождали по махалите и улците да показватъ зѣби на бѣлгарите и да си купуватъ едно друго на вересия, нѣщо, което тие немозали да сполучатъ въ мирно време. Тѣхниятъ червенъ байрякъ са развявалъ на единъ отъ градските мегдани. На 16 или 17 Юлий, тая потеря оставила градътъ и пошляла по Балканътъ, къмъ Бузлуджа. За предводител билъ избранъ, извѣстниятъ Куртчу Османъ, кжръ-агасж въ казанлъшката околия, човѣкъ свѣрепъ и строгъ, но и дѣтеленъ чиновникъ въ сѣщото време. Неговото име гърмеше не само по казанлъшкото корито, но и по околните градове. Разбира са по само себѣ си, че тая потеря, не отведнаждъ е можала да стѣпи въ дирите на нашите момчета; дълго време са е скитала тя по урви и долини, дордето най-послѣ увѣнчала съ успѣхъ своята цѣль, както ще да са види отъ по-нататѣшните ми разкази. Тукъ сжмъ длженъ да ви напомня, че противъ Хаджията не бѣше излѣзалъ само Куртчу Османъ. Редовната войска, която бѣше са впуснала подиръ четата още отъ тжрновско, слѣдъ четвъртата битка и която са вѣставаше тукъ тамъ изъ планината, ту при село Дебѣлъ Дѣлъ, ту при шипченските овчари и при бюлото, нарѣчено Узантъ, сѣ слѣдваше да гони четата, макаръ и само наблюдателно. Споредъ увѣрението на находящите са по онава време овчари около Бузлуджа, числото на тая войска е възлизало на 150—200 души. Да ли потерата на Куртчу Османа е имала предварително сжглашение и взаимно дѣйствие съ царската войска, азъ незная; но като сж земе предъ видъ, че двѣте неприятелски отдѣления сж нападнали, почти едновременно (два часа расстояние) на четата, то излиза,

че е съществувалъ какъвъ-годѣ планъ по мѣжду имъ. Освѣнъ Куртчу Османа, отъ Казанлъкъ е излѣзаль и Сюлюманаа, началникъ на заштиите.

III.

Часътъ на 12 (по пладнѣ), Куртчу Османъ сполучилъ да пристигне на бузлудженските върхове, заедно съ своите 500 души башибозуци. Макаръ той и да видѣлъ вече гдѣ сж са биле спрѣли нашите юнаци, но не ги нападналъ отъ единъ пжтъ — чакаль е вижда са работата прстиганието на войската. По тая причина, четата не е зела никакви мѣрки, ни за отстъпване въ по-добра позиция, ни какъ за съвършено избѣгване изъ планината. По сѣка вѣроятность, тие сж предполагали, както и други пжтъ, че ако и да ги нападне потерата, ще можатъ да я отблъснатъ, а вечерята, ще потеглатъ за голѣмиятъ балканъ и ще избѣгнатъ сѣка по-нататашна опасность. Тие не сж мислили, че тоя день ще има такова главно нападение отъ страна на неприятельтъ. Само едно условие е благоприятствувало на Курчията да намѣри гнѣздото на четата; това условие е било росата, отъ нощниятъ дждъ, по която дирите на четата са познавали твждѣ ясно. А редовната войска е прибѣгнала до други срѣдства въ издирванието на четата. Тя хванала сжщите ония овчари, при които бѣха по-пжрвиятъ день момчетата и съ насилне и разни заплашвания, принудила ги да обадятъ на коя страна сж са скрили комитите. Предвождана отъ тие овчари, войската прстигнала на Бузлуджа послѣ пладнѣ и завзела противоположната страна срѣщо потерата на Курчията, така щото момчетата останали мѣжду два огня. Както потерата на тоя послѣдниятъ, така и

редовната войска, съ първо престигане, завзели най-добрите позиции, когато нашите останали на твърде лошото мѣсто, изложени сръщо огнѣтъ и на трите нападателни отдѣления. Тие послѣдните били разположени така : На „Хашката поляна„ са били разположилъ Кхрсендарина съ своите башибозуци; отъ западната рѣглина сж насгнали заптите начело съ Сюлейманаа; а отъ сѣверниятъ върхъ Буздуджа е пазяла редовната войска *).

Присѣтствующите на буздуджанската битка, увѣриватъ, че преди да дойде още редовната войска, четата направила опитъ да отстъпи на по-сгодно мѣсто. Тя тргнала, именно по това направление, отъ кждѣто идяла вече войската, построена съ сичките свои военни тѣности. Исвирванието на военната трѣба и грубиятъ гласъ на военниятъ командантинъ, отведнажъ произвели своето неблагоприятно дѣйствиe намѣжду четата. Чакъ сега тие видѣли, че пактътъ имъ е отсѣченъ и че друго нищо не имъ остава, освѣнъ да сложатъ позорно оружие или да изиркѣтъ до единъ. Тие предпочели послѣдното и са захванали за оружие, което дало на турците поводъ да почнатъ вече. Тогава са захваща ожесточенъ убийственъ огнѣ мѣжду потерата и башибозуците отъ една страна и малката четица на Хаджията.

---

*) Това обстоятелство, че позицията на нашите е била незгодна са подтвърдява и отъ полуофициални источники. „Levant Herald“, отъ 2-й Августъ, пише : Четата са брѣпеше отчаяно; но нападателите бѣха многобройни, и имаха най-добрите позиции, та за това, сжвършено разбиха Х. Димитровата чета . . . „Courrier d' Orient“ отъ 8-й Августъ, пише : „Ижтници, които престигатъ увѣрдяватъ, че битката е била твърдѣ жива и отчаяна. Одриский вали замина за къмъ Казанлъкъ придруженъ отъ нѣколко казаци“.

Напрасно нашите борци са мъчели да удържатъ редъ, на пусто тие правили строга икономия въ гърмениято, като хвърлили само тогава, когато биле увѣрени, че куршумътъ имъ нѣма да падне на сухо*). Никакви мърки и бунтовнически предпазливости, не биле въ състояние да поколибаятъ настѣпающата са вече трагическа минута, да възвхрнатъ горчивата участь. Освѣнъ, че низката имъ позиция — долината и сипеятъ, която ги излагала, като стѣна на неприятелските куршуми, на нашите полуубити борци, съ измокрените и раждясалите пушки, са падало по 14—15 души противници, вжоржжени съ белгийски шишенета, съ прѣсни сили и гладни за бой. Цѣли три часа са е продължавала ожесточената битка. Отъ минута на минута, гласовете: „напредъ братия“, „удряйте“, „дръжте са“ и пр., не са чували повече, когато въ неприятелските отдѣления царували радостни викове, смѣсени съ задоволствие и извѣстна гордостъ. По сипеятъ на долината са търкаляли вече вѣрните синове на България, сжшперяни съ множества куршуми; тѣхната алена кръвъ, образвала вече вадички по земната повърхность и внасяла сѣмена за бжджцето величие на България, предъ очите на тиранската сила, която имала злочестината да си вжобразява — нѣщо своеотвенно на слчки заблудени тираны — че заедно съ труштътъ на Хаджи Димитръ е убита и святата идея! . . . А тя

---

*) На 18-й Юлий, щомъ загърмяха пушките, послѣ пладнѣ, малко по-на-страна отъ насъ, ние можахме да разберемъ отведнаждъ каква е работата, защото по бавното гърмение на пушките, познахме, че нашите другари са биятъ, и говоратъ ранените другари на Хаджията, които са изгубили на 17-й. Тие са намирали на половинъ часъ разстояние отъ Бузлуджа, но чакъ тогава узвали гдѣ са намира войводата имъ, когато запукали пушките.

хвръчала вече надъ бузлуджанските върхове, като крилатъ корабъ, и тръбела на четеръте страни по вселенната, гдѣто сществуващо поробено и угнѣтно, че и непознатата вече Бузлуджа, приема обрътъ на страшно чудовище, което ще плаши и безпокои сѣки малодушенъ тиранинъ, сѣки крвопиецъ и изѣдникъ на божественното народно право . . .

Гърчели са юнаците около групъта на своятъ войвода, полуотваряли тие безсжзвателно истиналите вече ктѣпачи на своите измжчени очи, да поздравятъ за послѣденъ пжтъ поробеното свое отечество, забивали трѣперящи ржце въ земята отъ люти болѣсти, скубали китки трѣва и буренъ, които пакъ испущали, пжшкали и охкали нѣкои, други хъркали неподвижно, трети си кжсали дрѣвхите — а неприятелските пушки пукатъ ли пукатъ!

Ни най-малко не е било въ интересъта на турците да добиятъ до кракъ юнаците, да са покажатъ въ Търново и Казанлъкъ само съ окжравени глави, загубили сѣка чърта на султански душмани и врагове на ислямъта. Който познава малко-много турците, той ще да са сжгласи съ насъ, че въ подобни случаи именно страда най-много бабаитското самолюбие и пехливанската слава. Гдѣ е да се покажатъ чалмоносните побѣдители въ нѣкой градъ, съ 4—5 отсѣчени глави и съ толкова още живи комити, опитлани съ вжжета и синджири, и вжоржжени, както сж си биле, а гдѣ е да носятъ само озжбени глави, неизвѣстно отъ кого зети и по какъвъ начинъ*)? Въ пжрвиятъ случай, сѣки чистоплжтенъ мусулма-

---

*) Въ 1876 година, когато башибозуците нападаха на Т. Баблешкова, на Найдень П. Стоянова и на двамата имъ още другари, въ околността на Троянъ, двамината отъ тѣхъ убиха. За останалите двама, станжло вжпросъ, какъво да ги

гъста шума и тукъ-тамъ високи дървета. По-на долу, въ подножието му, са намиратъ селата : Енина, Хасътъ и Шипка. А на самиятъ върхъ, той граничи съ слѣдующите по-забѣлжителни мѣстности: На истокъ — проходътъ Бедекъ ; на западъ — Предѣлтъ; на югъ и юго-западъ — Люлеката, стрямната поляна и пр. Бузлуджа е прочута още по своите варовите и мряморни камаци. Името Бузлуджа (леденица), може да произхожда отъ находящата са на върхътъ дупка, отъ която вадятъ ледъ по срѣдъ лѣто. Тя са нарича още и Пропасть, отъ Габровци. Сжществува предание, че като са спуснало плѣва въ тая дупка, излѣзвала на Кайнарджа, подъ Казанлжкъ.

Щомъ дружината останала сама, завзела урвите подъ върхътъ отдолу, като поставила въ сжщото време и нуждните караули. Единственната нейна цѣль е била, като са спрела на това мѣсто, не да чака неприятельтъ и да напада нѣкому; но да прекара деньтъ и да са събере съ изгубените си 14 души другари, па заедно да вжрви кжмъ сливненската планина.

Деньтъ билъ отъ обикновениите, небото ясно, слжнцето грѣло, пиленцата подскачали отъ клонче на клонче, послѣ нощниятъ джждъ, пѣли весело и слѣдвали да откриватъ своята мегка перушинка отъ падналата роса. Околните поляни блѣстели отъ тая сжщата роса, сива мъглица са подемала отъ дълбоките долини и хвжрчала легко-легко кжмъ високите шипченски вжрхове, като носяла съ себѣ си и часть отъ пушакътъ на шипченските кумини. Райската Казанлжшка долина, посрѣдъ която лакатуши Тунджа, уморявала окоото на зрительтъ съ своето единообразие, заключено мѣжду двѣ планини — Балканътъ и Срѣдната гора. Крѣпостите на Казанлжкъ, сжстоящи отъ коло-

дни оръхови и кестенови дървета, пропускали апачески презъ своите гъсти листи поддържающиятъ са мѣ. На свѣкде царувала мъртва тишина, която са рушавала бегасъ-тогасъ отъ лаянието на нѣкое чарско куче; гласътъ на което дохождалъ едновременно до ушите и на двѣте дружини — изгубената и тая на войводата. Разбира са, че при подобна балнска тишина на нашите борци не е оставало дружищо, освѣнъ да почиватъ и да броятъ длжгите сове на божиятъ день. Отъ време на време, тие дигали глави, и поглѣждали къмъ сѣверъ, нѣма ли са подадатъ тѣхните мили другари.

Въ това именно време, когато царувала непревна апатия въ бузлудженската мѣстность, центрътъ розовата долина, Казанлъкъ, правялъ изключе-е. Освѣнъ телеграфическите извѣстия, че въ Тървско е станало на кракъ сичко правовѣрно и му-манско, казанлъшкиятъ каймакамлъкъ билъ извѣнъ отъ стотина други источники, че Кючюкъ ефанъ е хванатъ, а Хаджи Димитръ са намиралъ планината, заедно съ останалата си дружина, че отива за Сливенъ по върхътъ на казанлъшката анина. По тая причина, градътъ Казанлъкъ и о-пността му, която са слави съ жестокостта на рето турско население и ненавистьта си къмъ бжл-рцината, са намиралъ вече въ движение отъ два-и деня. Всѣки здравъ и читавъ мусулманинъ, кой-билъ въ сжстояние да разбира що годѣ цѣлътъ Хаджията, усърдно са занимавалъ съ чистението своето шишене и на тѣпанджите си. Конактъ, едно съ сичките свои кетиби, ефендета, чауши, он-ния и заптии, съ ястжидии мустаци, ржководялъ джщето настѣпление къмъ бузлудженските върхове. ари мусулмани, съ бѣли чалми на главата, върху и то двама души скамбилджи свободно можали да

главорѣзъ, която зели, заедно съ дрѣхите му и оржието. Около 20—26 окървавени глави стърчели вече изъ мѣжду редовете въ неприятелскиятъ станъ, забити на ножове и на коли. При сичко, че тѣхните притежатели били избити вече, тѣлата имъ опозорени и осквернени, оставени въ долината на хищните звѣрове, но фанатическата османска срѣда, още не преставала да са жъби и да исипва купъ хули върху безжизненните черепи.

— Глѣдай, глѣдай аратликъ, какъ си е прехапала язикътъ тая комита, като че да е свина, говорели тие единъ другиму и забивали върховете на ножовете си по студените черепи.

Двѣте нападателни отдѣления, башибозуците и редовната войска, слѣдъ побѣдата, трѣбвало пакъ да са раздѣлатъ, пхрвите да са върнатъ въ Казанлъкъ, а вторите да си вървятъ за Търново. Сичко това лѣсно, но кой отдѣлъ именно трѣбалъ да носи отсѣчените хъшовски глави, които сѣки желаятъ да има, защото тие били най-важните, както спомѣнахъ погорѣ. Послѣ нѣколко претенции, исказани и отъ двѣте страни, предводителите са скарали по мѣжду си и не закхснели да си кажатъ нѣкои неприятни думи. По-старите и по-благоразумните отъ тѣхъ рѣшили върхосътъ така: 17 глави да са дадатъ на редовната войска, а 8 на башибозуците; по тоя начинъ и братско сжгласие, и двѣте страни останали благодарни. И така, 8 глави отъ бузлуджанските юнаци, били занесени чрѣвъ Шипка въ Казанлъкъ, а 17 въ Търново. Въ числото на тие послѣдните са намирала и главата на Хаджията заедно съ дрѣхите му и оржието му. По сжщиятъ начинъ било раздѣлено и оржието на борците.

За скоро време, казанлъшките улици отворяли пхть на 500—600 души башибозуци, отъ градътъ и селата, които са расхождали по махалите и улиците да показватъ зѣби на бѣлгарите и да си купуватъ едно друго на вересия, нѣщо, което тие немозали да сполучатъ въ мирно време. Тѣхниятъ червенъ байрякъ са развявалъ на единъ отъ градските мегдани. На 16 или 17 Юлий, тая потера оставила градътъ и похипяла по Балканътъ, къмъ Бузлуджа. За предводителъ билъ избранъ, извѣстниятъ Куртчу Османъ, къръ-агасж въ казанлъшката околия, човѣкъ свѣрепъ и строгъ, но и дѣятеленъ чиновникъ въ сѣщото време. Неговото име гжрмеше не само по казанлъшкото корито, но и по околните градове. Разбира са по само себѣ си, че тая потера, не отведнаждъ е можала да стѣпи въ дирите на нашите момчета; джлго време са е скитала тя по урви и долини, дордето най-послѣ увѣнчала съ успѣхъ своята цѣль, както ще да са види отъ по-нататѣшните ми разкази. Тукъ сжмъ длженъ да ви напомня, че противъ Хаджията не бѣше излѣзалъ само Куртчу Османъ. Редовната войска, която бѣше са впуснала подиръ четата още отъ тжрновско, слѣдъ четвъртата битка и която са вѣставаше тукъ тамъ изъ планината, ту при село Дебѣлъ Дѣлъ, ту при шипченските овчари и при бюлото, нарѣчено Узантъ, сѣ слѣдваше да гони четата, макаръ и само наблюдателно. Споредъ увѣрението на находящите са по онава време овчари около Бузлуджа, числото на тая войска е възлизало на 150—200 души. Да ли потерата на Куртчу Османа е имала предварително сжглашение и взаимно дѣйствиe съ царската войска, азъ незная; но като сж земе предъ видъ, че двѣте неприятелски отдѣления сж нападнали, почти едновременно (два часа расстояние) на четата, то излиза,

че е съществувал какъвъ-годѣ планъ по мѣжду имъ. Освѣнъ Куртчу Османа, отъ Казанлъкъ е избѣзвалъ и Сюломанаа, началникъ на заштияте.

III.

Часътъ на 12 (по пладнѣ), Куртчу Османъ сполучилъ да пристигне на бузлудженските върхове, заедно съ своите 500 души башибозуци. Макаръ той и да видѣлъ вече гдѣ сж са биле спрѣли нашите юнаци, но не ги нападналъ отъ единъ пкътъ — чакалъ е вижда са работата престиганието на войската. По тая причина, четата не е зела никакви мѣрки, ни за отстъпване въ по-добра позиция, ни пакъ за съвършено избѣгване изъ планината. По сѣка вѣроятность, тие сж предполагали, както и други пкътъ, че ако и да ги нападне потерата, ще можатъ да я отблъснатъ, а вечерята, ще потеглятъ за голѣмиятъ балканъ и ще избѣгнатъ сѣка по-нататашна опасность. Тие не сж мислили, че тоя день ще има такова главно нападение отъ страна на неприятельтъ. Само едно условие е благоприятствувало на Куртчиата да намѣри гнѣздото на четата; това условие е било росата, отъ ноциниятъ дждъ, по която дирите на четата са познавали твжрдѣ ясно. А редовната войска е прибѣгнала до други сръдства въ издирванието на четата. Тя хванала сжщите ония овчари, при които бѣха по-пхрвиятъ день момчетата и съ насилне и разни заплашвания, принудила ги да обадятъ на коя страна сж са скрили комитите. Предвождана отъ тие овчари, войската престигнала на Бузлуджа послѣ пладнѣ и завзела противоположната страна сръщо потерата на Куртчиата, така щото момчетата останали мѣжду два огня. Както потерата на тоя послѣдниятъ, така и

редовната войска, съ първо претегане, завзели най-добрите позиции, когато нашите останали на твърде лошото място, изложени сръщо огънятъ и на трите нападателни отдѣления. Тие послѣдните биле разположени така : На "Хашката поляна," са билъ разположилъ Кърсердарина съ своите башибозуци; отъ западната рѣтина сж насгнали заптите начело съ Сюлейманаа; а отъ сѣверниятъ върхъ Бузлуджа е назяла редовната войска *).

Присъствуващите на бузлуджанската битка, увѣряватъ, че преди да дойде още редовната войска, четата направила опитъ да отстъпи на по-сгодно място. Тя тръгнала, именно по това направление, отъ къдѣто идяла вече войската, построена съ сичките свои военни тжкости. Исвирванието на военната трѣба и грубиятъ гласъ на военниятъ командантинъ, отведнажъ произвели своето неблагоприятно дѣйствиe памѣжду четата. Чакъ сега тие видѣли, че пактътъ имъ е отсѣченъ и че друго нищо не имъ остава, освѣнъ да сложатъ позорно оружие или да измрътатъ до единъ. Тие предпочели послѣдното и са захванали за оружие, което дало на турците поводъ да почнатъ вече. Тогава са захваща ожесточенъ убийственъ огънь мѣжду потерата и башибозуците отъ една страна и малката четица на Хаджията.

---

*) Това обстоятелство, че позицията на нашите е била незгодна са потвърждава и отъ полуофициални источники. „Levant Herald“, отъ 2-й Августъ, пише : Четата са бранеше отчаянно; но нападателите бѣха многобройни, и имаха най-добрите позиции, та за това, съвжршено разбиха Х. Дмитровата чета . . . „Comptier d' Orient“ отъ 8-й Августъ, пише : „Плѣтници, които претегатъ увѣряватъ, че битката е била твърдѣ жива и отчаяна. Одринскій валия замина за къмъ Казанлъкъ придруженъ отъ нѣколко казаци“.

Напрасно нашите борци са мъчели да удържатъ редъ, на пусто тие правили строга икономия въ гжрменнето, като хвърлили само тогава, когато биле увѣрени, че куршумътъ имъ нѣма да падне на сухо*). Никакви мърки и бунтовнически предпазливости, не биле въ сжстояние да поколибаятъ настѣпающата са вече трагическа минута, да вжвжрнатъ горчивата участь. Освѣнъ, че низката имъ позиция — долината и сипеятъ, която ги излагала, като стѣна на неприятелските куршуми, на нашите полуубити борци, съ измокрените и раждясалите пушки, са падало по 14—15 души противници, вжоржжени съ белгийска шиненета, съ прѣсни сили и гладни за бой. Цѣли три часа са е продължавала ожесточената битка. Отъ минута на минута, гласовете: „напредъ братия“, „удряйте“, „држжте са“ и пр., не са чували повече, когато въ неприятелските отдѣления царували радостни викове, смѣсени съ задоволствие и извѣстна гордостъ. По сипеятъ на долината са тжрекаляли вече вѣрните синове на България, сжшеряни съ множества куршуми; тѣхната алена кръвъ, образувала вече вадички по земната повжрхность и внасяла сѣмена за бжджщето величие на България, предъ очите на тиранската сила, която имала злочестината да си вжобразява — нѣщо своеотвенно на сички заблудени тирани — че заедно съ групътъ на Хаджи Димитръ е убита и святата идея! . . . А тя

---

*) На 18-й Юлий, щомъ загжрнях пушките, послѣ пладнѣ, малко по-на-страна отъ насъ, ние можахме да разберемъ отведнаждъ каква е работата, защото по бавното гжрменне на пушките, познахме, че нашите другари са бити, говоратъ ранените другари на Хаджията, които са изгубили на 17-й. Тие са намирили на половинъ часъ растоиние отъ Бузлуджа, но чакъ тогава узнали гдѣ са намира войводата имъ, когато запунали пушките.

хвърчела вече надъ бузлуджанските върхове, като крилатъ корабъ, и тръбела на четеръте страни по вселенната, гдѣто сжществувало поробено и угнѣтено, че и непознатата вече Бузлуджа, приема образътъ на страшно чудовище, което ще плаши и безпокои сѣки малодушенъ тиранинъ, сѣки кръвопиецъ и изѣдникъ на божественното народно право . . .

Гърчели са юнаците около трупътъ на своятъ войвода, полуотваряли тие безсжзнателно истиналите вече клѣпачи на своите измжчени очи, да поздравятъ за послѣденъ пжтъ поробеното свое отечество, забивали трѣперящи ржце въ земята отъ люти болѣсти, скубали китки трѣва и буренъ, които пакъ испуцвали, пжшкали и охкали нѣкои, други хъркали неподвижно, трети си кжсали дрѣхите — а неприятелските пушки пукатъ ли пукатъ!

Ни най-малко не е било въ интересъ на турците да добиятъ до кракъ юнаците, да са покажатъ въ Търново и Казанлъкъ само съ окървавени глави, изгубили сѣка чърта на султански душмани и врагове на ислямътъ. Който познава малко-много турците, той ще да са сжгласи съ насъ, че въ подобни случаи именно страда най-много бабаитското самолюбие и пехливанската слава. Гдѣ е да се покажатъ чалмосните побѣдители въ нѣкой градъ, съ 4—5 отсѣчени глави и съ толкова още живи комити, опитлачи съ вжжета и синджири, и вжоржжени, както сж си биле, а гдѣ е да носятъ само озжбени глави, неизвѣстно отъ кого зети и по какъвъ начинъ *)? Въ първиятъ случай, сѣки чистоплжтенъ мусулма-

---

*) Въ 1876 година, когато башибозуците нападнаха на С. Баблешкова, на Найдень П. Стоянова и на двамата имъ още другари, въ околността на Троянъ, двамината отъ тѣхъ рѣбиха. За останалите двама, станжло въпросъ, какво да ги

нинъ, слѣдъ като поздравилъ бабаитите и ги потушка по гърбътъ, ще да стисни юмруците си и ще да излѣе ядътъ си върху нещастникътъ, като разясни още на находящите са наоколо, че битката е била отчаяна, голѣмъ бабаитликъ е трѣбвало да са нанесе побѣда на душманите. А въ вториятъ случай, сѣки ще поглѣдни сжмнително на побѣдата, мнозина ще да помислятъ, че комитите сж спали, когато ги нападнали и пр. и пр.

Отъ сичко това са ясно разбира, че преди да нападнатъ турците на Хаджията, па и послѣ, предложили сж нѣколко пжти на юнаците да сложатъ оржжие и да са предадатъ живи на царската войска, която милость е била отхвърлена отъ тѣхъ. Инакъ, ние неможемъ да си вжобразимъ сжвршенното уничтожаване на цѣлата чета, заедно съ войводата. Послѣ икендия, пушките престанали вече окончателно по сичката линия на неприятелските позиции. Слѣдъ дълги испитвания и наблюдения, когато вече са увѣрили наздраво тие послѣдните, че ни единъ живъ хжшъ не е останалъ (турците са бояли, да не би нѣкой отъ юнаците да са преструва на боленъ изъ мѣжду умрѣлите, съ цѣль да гжрми, когато са доближатъ тие да ги обиратъ), намѣтали пушките на рамената си и само съ голи ножове въ ржка, влѣзли въ позицията на юнаците, които отдавна спѣли сладакъ дълговѣченъ сжнь. Сѣки трупъ билъ заобиколенъ отъ по десятина души башибозуци, които са надпреваряли, кой по-напредъ да са залови до останалите безъ притежатели вѣщи. Най-напредъ тие имѣ

правятъ, т. е. да заколятъ ли и тѣхъ, или живи да ги оставятъ. Рѣшили и заключили, че двѣ глави като иматъ вече повече не е нужно; а двамата живи комити, ще предадатъ по-голѣма слава на тѣхниятъ бабаитликъ.

обрали оржията, сжблѣкли ги голи, съ грабителска цѣль, скачели по главите имъ, ритали ги, гдѣ завърнать, кжлцали ги съ ножовете си, взирали са въ безчувственните имъ лица, да ли нѣма да познаятъ нѣкого и най послѣ са скарвали по мѣжду си въ распредѣлението на плячката.

Въ това време балканските върхове са покрили съ мрачни облаци, които скоро зеле въ плѣнъ и слжницето, загхряло и затрецяло въ поднебесните сводове и силенъ дждъ рукналъ да вали. Това промѣнение на времето ускорило планътъ на турците и освободило смъртните останки на падналите, отъ по-нататашните изтезания. Военната тржба за-свирила за тржгвание, а башибозушките предводители давали команда съ гласъ, за сжщата цѣль. Още едно бабайтско дѣло оставало несвжршено, за което самъ военниятъ командантинъ заедно съ башибозушкитъ, дали своето сжгласие. Това дѣло било отсѣчението главите на избитите момчета, които щѣли да служатъ като вѣщественно доказателство, отъ една страна, а отъ друга, ще послужатъ за украшение на побѣдоносната потеря. Около 60—70 души жедни за кръвъ башибозуци, съ гордостъ истеглили своите ятагани, подпретнали си широките ржжави, поилюли на грубите си длжни, съ едната си ржка хващали космите на жертвите, които увивали мѣжду пржстите си, а съ другата почнали да сѣсать вдхрвените вече вратове. Трясъкъ и плюсъкъ, като кога разсѣчатъ касаните презъ половина овциятъ гржбнакъ, са слушало изъ бузлуджанските долини; а седемьстотинъ зрители са радвали и жржествували, като че напредя имъ са сѣчело ели. Главата на Хаджията, който билъ познатъ вече на нападателите по своята скжпа униформа и оажие, била отсѣчена хирургически, отъ най-вѣщиятъ

но, както отъ страната на турци така и отъ наша страна. Представете си втори път, че когато войската заобиколи Тотя при гората Пустия, а Хаджията въ Караесенските лозя, много любопитни отъ околните градове: Тжрново, Свищовъ и Русчукъ, присъствуваха на тие битки, описаха ги въ вѣстниците, едни за, други противъ, сѣки си каза мнѣнието, разгледаха тѣхната зла и добра страна и пр. Въ такъвъ случай, азъ държи парола, че ни Филипъ Тотю щѣше да стане хвърковать ни Хаджията и Караджата прочути. Тие щѣха да умрѣтъ още тогава, заедно съ сичките баснословни предания, за тѣхното херойство. Тѣхното величие са дължи именно на тайнствеността и на строгостта, които поддържаше и създаваше само турското правителство.

Въ демократическите държави, тамъ гдѣто всемогущиятъ великанъ, свободното слово, не е затиснато подъ царскиятъ престолъ, нѣма херои, не съществува въ отдѣлни гиганти. Свободата на печатътъ, гоятъ блъска на дѣво и на дѣсно, рѣжи крилата на знатните и голѣмите хора. Достатчно е една избирателна борба да омаскари сѣкиго, колкото той и да е прочутъ, т. е. азъ искамъ да кажа че въ време на избори, когато схвѣстите са продаватъ съ трампа, и господъ да бждень, пакъ нѣма да та позиятъ. Доволно е да противорѣчеш на нѣкой пиянъ агитаторъ, комуто е обѣщана служба отъ неговиятъ кандидатъ, или на селскиятъ кметъ, който е получилъ нѣкоя пара и друга, за да вика „урра“ и да „живѣй.“ Не говоря за противните вѣстници. На вториятъ още день, тие сж готови да ви прекачатъ на вратътъ сиренень мехъ. Но да не помислите, че въ такъвъ случай, ние сме противъ избирателните борби и неприятели на свободното печатно слово? — Пази боже! И ножове да звя-

Предъ захожданието на слънцето, войската и башибозуците оставили Бузлуджа. Урвата, въ която биле нашите възстанници, представлявала човѣшка касапница. 26 обезглавени трупове, разсѣчени тукъ-тамъ и полуголи, лѣжели на бузлуджанската урва. Никакъвъ караулъ не билъ поставенъ отъ страна на турците. Макаръ и да не са е изминало още много време отъ тоя день, 18-й Юлий 1868 г., но като не е смѣлъ по онова време, ни единъ малкомного развитичекъ българинъ, да распита и са научи на по-подробно и пространно за участъта на Хаджи Димитровата чета, множество факти и събития, или сж искривени вече, или пакъ сж покрити съ мракътъ на неизвѣстността. Нѣкои отъ шипченските овчари, които сж биле единственните свидѣтели на бузлуджанското сражение, увѣряватъ, че 10 души отъ момчетата, сполучили да са пропхнатъ изъ мѣжду потерите и избѣгали изъ гората. До еждѣ тие послѣдните сж стигнали, гдѣ сж биле избити или хванати, да ли не са е освободилъ нѣкой отъ тѣхъ азъ незная нищо положително, при сичките ми старания, да науча нѣщо. Останалите живи другари на Хаджията, увѣряватъ, че освѣнъ тѣхъ, т. е., ранените които са изгубиха на 17-й, никое друго лице не е останало живо. Отъ друга страна, тие казватъ, че съ Хаджията заминали за Бузлуджа 36 души момчета, които биле избити на 18-й до праекъ, така щото като са земе предъ видъ числото на труповете и главите, които излизатъ 26, десять души изъ помѣжду четата са губятъ. Азъ предполагамъ, че тие десять души сж са изгубили или понапредъ, дордето четата не е била достигнала до Бузлуджа, или пакъ дѣйствително сж сполучили да избѣгатъ въ време на битката, нѣщо не

послѣ измрѣли тукъ тамъ по Балканатъ, кой раненъ, кой убитъ и пр. *).

Знае са за положително само това обстоятелство, че единъ отъ борците, Христо Македончето, който билъ лѣгналъ нарочно мѣжду убитите, щомъ битката престанала и турците са впуснали да рѣжатъ глави, той скочилъ на крака, и съ оржие въ ржката, сподучилъ да избѣга къмъ западъ, само раненъ. Той слѣзаль въ тунджанската долина, прегазилъ ржката и умрѣлъ отъ раната си около Аджаръ, въ мѣстността називаема Кадрафилъ, гдѣто билъ погрѣбенъ отъ мѣстните овчари. Родителите и нѣкои сливенски граждани, неговите кости именно раскопаха, послѣ десетъ години, и ги отнесаха въ Сливенъ, на мѣсто Хаджи Димитровите. Тие сж погрѣбени въ тамошната черкова Св. Никола, надъ които са издига скромна постройка, въ форма на паметникъ. Друго едно момче, което така сжщо било лѣгнало изъ мѣжду убитите си другари, скочило на крака, като видѣло, че и неговата глава ще отрѣжатъ. Бинбашията на редовната войска, давъ заповѣдъ да не гърмятъ вжрху му, но да го хванатъ

---

*) Г. Душановъ разказва напримѣръ, че послѣ бузуджанската битка, ненадѣйно са явава въ училището непознато лице, облѣчено съ селски дрѣхи. Това лице било нѣкой си Ачо Пиперковъ, изъ Сопотъ, сжчастникъ въ четата, но можаль да избѣга отъ Бузлуджа. Ачо Пиперковъ можаль да избѣгни заитийската касатура и да премини въ Влашко благополучно. Доживѣлъ той да види Русско-Турската война, миналъ въ Свищовъ презъ 1877 год. и потѣглилъ за своето мѣсто Сопотъ. Но като не билъ човѣкъ съ празни рѣчи, то сѣки бжрзаль да му спомогни, да са тури на негово расположение. . . . Мнозина увѣряватъ, че той е станаль подла жертва на единъ свой сжотечественникъ А . . . . , който са костналъ до неговите страдалчески кости, съ единственна цѣль, да му пресвои парите! . . . .

ватъ отъ туреките и арменските окончания. Трѣба да ви напомня и това, че изъ мѣжду българите до преди петдесѣтъ години несществувахе още окончанieto о въ, съ твърде микроскопически исклучения. Въ общо употрѣбение бѣше турското оолу. Но преди да са замѣсти оолу съ о въ, введено е било сѣрбското ичъ, което са е продължавало твърде кхсо време. Името Асѣиъ, си усвоилъ Хаджи Димитръ отъ наименованието на махалата, въ която са живѣли родителите му и която са е наричала: Асѣиовски боазъ.

Бащата на Хаджи Димитръ са е занимавалъ съ правение на кебята и е билъ човѣкъ съ сжстоание. Той е ималъ още четирма сина: Хаджи Христо, Хаджи Петръ, Георги и Тодоръ. Първите двама биле въ Гърция на военна служба. Но фамилията на нашияъ херой е била извѣстна въ други отношения. Неговите стрѣки, братия на баща му, Стояиъ и Добри Кржстови, сж биле хайдунки войводи по Стара-Планина и Тундженското корито. Тѣхните мечкарски шипинета сж ставали предмѣтъ на разговоръ и въ селомлжкѣтъ на ямболскиятъ аениъ, и въ сараите на еситлийските и черкизиллийските султани, властѣта и логуществото на които е зависело, не отъ Босфорътъ, а отъ тѣхъ самите. Се по това време, са е славилъ още въ околността на Сливенъ и Желѣско Палабуокътъ, вуйка на нашияъ Хаджия. Миналото на тие стари войводи са губи въ мракътъ на неизвѣстността, заедно съ сички ония сжбития отъ тая епоха. Отъ нѣкои стари ивѣни, дошли до насъ въ твърде огризена форма, са вижда, че тие сж имали най-много земани-давани съ Султаните—Деребеювци.

За да роди Сливенъ и неговата околностъ толкова войводи, стари и млади, съ които ни единъ радъ изъ трите части на отечеството ни не са гор-

да са узнае, защото сѣко правителство, което желае да блѣщи въ очите на своите поданници съ не-сжкрушимо могущество, крие числото на своите жертви. Това сжщото правеше и турското правителство, въ много по-голямъ размѣръ. По онова време, въ Дунавската област са издаваше политически вѣстникъ *Дунавъ*. Той пишеше, че *разбойниците*, т. е. бунтовниците, щомъ чули гласътъ на военната трѣба и видѣли червените гащи на царската войска, разбѣгали са като еребици, безъ да грѣмнатъ по единъ пѣтъ даже. Отъ друга страна и устните свѣдения на шипченци и прочие, нѣматъ строго правдоподобие. Тие увѣрятъ, не безъ патриотически тенденции, че тѣй като въ Шипка биле докарани около 300 пушки, то и толкова души турци има убити. Вѣрното е това, че въ бузлуджанската битка е падналъ раненъ единъ юзбашия, който умрѣлъ въ Габрово и още нѣколко души солдати и башибозуци, числото на които не е по-горѣ отъ 10—15.

Днесъ Бузлуджа не е вече оная Бузлуджа, каквато е била по онова време, преди 16 години. Никакви слѣди не сж останали тамъ, които да свидѣлствуватъ за 18-й Юлий, които да увѣрятъ любопитниятъ, че тукъ е имало борба за животъ или смъртъ, че тукъ е подписано пжрвъ пѣтъ паданието на османското величие. Ни дебѣли букове джнери, съ нашарена кура отъ куршуме, ни нѣкакви си окръпления, нито пакъ богати паметници, въздигнате

избѣгаха. Сжщиятъ Х. Д. тѣжко раненъ, малко остана да падне въ рѣцѣте на турските солдати; но вжорженъ съ револверътъ си, той са бори до послѣдната минута съ една энергия достойна за друго по-добро време (да не бжде за казашкиятъ полкъ на Саджкъ паша?). Най-послѣ той падна. Саблята му, револверътъ, единъ телескопъ и много писма, са проводиха на Метхатъ паша въ Русчукъ . . .⁴

отъ потомството върху костите на неговите мъченици. Нищо! На една малка полянка, въ южната урва на Бузлуджа сж погрѣбени падналите борци; прости дървени кржстовце, поставени отъ околните жители, повечето отъ религиозна точка зрѣние, сж единствените знакове, по които може да са познае, че въ тая малка полянка сж прибрани останките на славниятъ бжлгарски войвода и на неговите другари. До 1883 год., Бузлуджа и нейната южна полянка е била посѣщавана само отъ родолюбивиятъ священникъ Иванъ, отъ с. Хасътъ, който е преливалъ отъ година на година священното мѣсто и е служилъ парастасъ надъ падналите. Благодарение обаче на казанлъжкото кметство и на други нѣкои чувствителни лица, двѣ години става, какъ на Бузлуджа са стичатъ сичките околни села и градове, на 18 Юлий, да празнуватъ достопамятниятъ тоя день за цѣль бжлгарски народъ. Въ 1884 г. Бузлуджа бѣ посѣтена за пхрвъ пхтъ и отъ старата майка на хероятъ, която нарочно бѣ дошла, заедно съ сливенската депутация.

Ако малката четица на пустискиятъ херой Филищъ Тотю, тури въ устата на турците думата кошита, ако тоя войвода ставаше предмѣтъ на разговоръ въ сѣка заптийска и бабаитска одая, ако най-послѣ, въ неговите змейски крила вѣрваха и турци и бжлгари, разбира са само по себѣ си, че и хероите отъ Караесенъ, отъ дѣдовата Иванова кория и отъ Бузлуджа внесаха своито нравствено и политическо влияние мѣжду своите скотечественници. Хаджи Димитръ и Стефанъ Караджа, станаха пхтеводителна звѣзда за сичко младо, честно и неокалено, което пхплеше по балканскиятъ полуостровъ, което

III.

. . . „Трифоне, старъ войводо!
Султанъ е събралъ потеря
Сега щатъ да не престигнатъ.“
Зора са забъляваше,
И ясно слънце изгрѣя, —
Силна потеря довтаса;
Султанътъ вжрви най напредъ,
Алена коня яхаше
И на потеря думаше:
„Да ми хваните Трифона.“
Трифонъ дружина думаше:
„Дружина върна зговорна!
Ние нѣмаме лусия,
Ала ще бждемъ юнаци
Юнашки ще са бориме.“
Трифонъ си шишине посоче,
Султанътъ отъ конь събори,
Султанатъ аслангеритски
Па на турците думаше:
„Елате да ма хванете!“

Който иска да са увѣри, че Сливенъ е давалъ въ различни времена подобни войводи, душмани на султаните и че въобщо неговите жители не си глѣдатъ работата съ миролюбиво око, то нека заповѣда на едно отъ котленските кафенета, нека са услуха що говорятъ старите хаджии, и той ще да са увѣри въ казаното отъ насъ. Неблагодѣлността на сливешци въ политическо и нравствено отношение, бѣше станала пословична мѣжду сѣки котленски жителъ въ турско време, който желаше да вжрти къща и да си ние кафето заранъ, подиръ черкова, нарѣдъ съ нѣкой отъ прочутите хаджии. Благоразумната майка, която е ходила по три пкти за джрва на Коминчето, когато са завжрни вечерь сжрдита, не нарича дѣцата си друго-ляче, освѣтъ „Сливенски цапаци“ и

Друго нѣщо е християнско правителство, което са ръководи отъ евангелието и кодиксътъ на прогресса. Въ една християнска държава, гдѣто пресждата на нѣкой Стефановъ събратъ възстаналъ така също за право и свобода, са е подписало на массата, върху която стои и христовото распятие, просвѣтените умове съ измислили нѣщо по-человѣколюбиво, по-отжичено, така да ся каже. Щомъ осждената жертва, облѣчена и окарекатурена съ особенни дрѣхци, са покаже мѣжду народътъ, мелодичниятъ гласъ на десетина нарочно приготвени барабанчета, писва и отъ двѣте страни на улиците, така щото и топове да гърматъ, пакъ нѣма имъ са чуе гласътъ. Но възможно ли е сравнение мѣжду Европа просвѣтена и варварска Турция? Въ столицата на Републиканска Франция напримѣръ (1884 г.), депутатите си блжекаха главите цѣли седмици, да размишляватъ, по какъвъ хуманенъ начинъ да става умъртвяванието на осждените на смъртъ. Радикалните депутати поддържаха, съ гордостъ на челото, че на осждените трѣба да са прѣтисватъ вратовете чрезъ една машина, нарѣчена гиолетина, която прилича на нашите тютюнджийски хавани; а лѣвата страна — републиканците, възражавали, че вътрѣ, въ зданието на затворътъ, трѣба да са прибѣсватъ тие, надве-натри. Е, кажете сега, може ли да са сравни Турция съ Франция?

Но азъ са увлѣкахъ отъ демократизмътъ на френската камара и отъ християнската цивилизация, а главниятъ си предмѣтъ оставихъ. Когато покачили Ст. Орѣшкова на бачовката, той си турилъ самъ вжжето на вратътъ, а бачовката така силно ритналъ съ кракътъ си, щото тя отхвъркнала на нѣколко крачки разстояние. Изминало са нѣколко мѣсеца отъ тоя пжрвъ тжржественъ актъ — даванието жертва за

българската свобода, а казанлъшките по-будни младежи, най-много учениците, бджъци херои при шинченският проходъ, не забравятъ дѣйствиата и словата, казани и павършени отъ Ст. Орѣшкова. При сичко, че на тие послѣдните, на учениците, въ нѣкои строго-морални държави имъ са забранява да мислятъ и разсуждаватъ по полицейскиятъ правилникъ на педагогътъ ректоръ, то въ демократическа Турция, гдѣто новите идеи не са глѣдате като мечки стржвници, учениците сж свободни граждани. Тие са събрали по улиците, по нѣколко на едно мѣсто и почвали пропагандата, на она страшенъ великанъ който са нарича идея и предъ който падатъ на поклонение и тонове, и пушки. Избирали одного изъ по мѣжду си, когото наричали Стефанъ Шинченчето, закачили на гърдите му бѣла книга, взрзвали му ръцѣте оижкъ, турели го на празно бачовче и го приготвявали за бѣсилницата. Избраникътъ отъ своя страна са обржцали къмъ другарите си, като къмъ народътъ, говорялъ рѣчь патриотическа, прикзвалъ имъ, че умира за вѣра, прощавалъ са, жувалъ турците и ир. А найновиятъ зантис, съ кръстосани отзадъ рами и съ цигара въ устата, глѣдалъ преслокойно, кзисал шайтанъ конилеръ (дивалски кончето), и си заминавалъ къмъ кафенето. Бѣдно зантис! Бѣдна Турция!

Разбира са, че сгъде това са е вострало и сѣкхдѣ, гдѣто сж бѣсили Хадемъ Дмитровъ другар, но азъ спомѣнахъ само за Казанлъкъ, за да подкрѣпя своите сжждения. А какъ фантастически са вострала и таласома дѣйствиата на нините борда, въ земата на народното читалище, въ училищата и въ народните кафенета, въ клоната и въ сѣва мѣдкка сѣва, сабрала ти какъто и да е! За сичко това може да си заабрани само или садренитъ,

който е джмѣтъ за свобода и свято отмъщение. Истѣни са нѣкоя распалена глава и говори убѣдително, че Хаджията е съборилъ 5000 души мрже-ници, заедно съ дружината си, той самъ убилъ единъ паша, Караджата отсѣкалъ главите на петъ души черкези, съ едно замахвание, байряктартъ го-нилъ 50 души башибозуци на половинъ часъ расто-яние; Тотю войвода убилъ два коня съ юрукътъ си и пр. и пр.

— А гдѣ потъгнаха лешовите на толкова ку-чета? пита нѣкоя си Тома, който макаръ и да вѣрва въ християнското могущество, но сѣ терсине му са вижда, че стотина души сж можали да затриятъ 5000 души.

— Куча вѣра е хитра, отговаря втори.

— Нощно вѣме ископали единъ голъвъ трапъ и тамъ ги наръгали съ пушките имъ заедно.

Отъ подобни разговори, които ставаха въ сѣки градъ и село послѣ 1867—68 год., патриотическото заключение биваше таково: на петдесѣтъ хиляди души турска войска, три хиляди души наши братия сж довольно да ги распръснатъ. Забѣлжително е и това че колкото по-отдалечена биваше мѣстността отъ оная точка, въ която вжрлува Тотю и Хаджията, толкова повече увеличаваха и обожаваха тѣхните дѣла, толкова повече растеше славата имъ, а заедно съ това зрѣеше и идеята, за която тие погинаха. Разбира са, че причините на всичко това сж много, но азъ ще поговоря само за една, най-важната и сжщественната, която живѣе и до днесъ и слѣдва да са неразбира още отъ мнозина. Азъ говора за гласността на живота и печатното слово. Предста-вете си напримѣръ, че въ епохата на Тотю и на Хаджията, въ България имаше свободно слово, за сѣко сжбитие и лице, можаше да са говори безнаказан-

но, както отъ страната на турци така и отъ друга страна. Представете си втори път, че когато в Пустията заобиколи Тотя при гората Пустия, а когато в Караесенските лозя, много любопитни колните градове: Търново, Свищовъ и Русе присъствуваха на тие битки, описаха ги въ всичките, едни за, други противъ, сѣки си казаха своето, разгледаха тѣхната зла и добра страна. Въ такъвъ случай, азъ държя парола, че нищо не може да стане хвърковатъ ни Хаджи Караджата прочути. Тие щѣха да умрѣтъ още живи, заедно съ сичките баснословни предания, заедно съ херойството. Тѣхното величие са дължи не само на тайственността и на строгостта, които полагаше и създаваше само турското правителство.

Въ демократическите държави, тамъ гдѣто владее гласътъ великанъ, свободното слово, не е затиснато подъ царскитъ престолъ, нѣма херои, не сѣмее да се глуми отъ отдѣлни гиганти. Свободата на печатътъ, то блъска на лѣво и на дѣсно, рѣжи крилата на знатните и голѣмите хора. Достатъчно е една избирателна борба да омаскари сѣкиго, колкото то да е прочуто, т. е. азъ искамъ да кажа че въ време на избори, когато схвѣстите са продаватъ своята трампа, и господъ да бѣдешъ, пакъ нѣма да тага да се желятъ. Доволно е да противорѣчешъ на нѣкоя пиянъ агитаторъ, комуто е обѣщана служба отъ нѣкого говиятъ кандидатъ, или на селскитъ кметъ, който е получилъ нѣкоя пара и друга, за да вика „урра“ и да „живѣй.“ Не говоря за противните вѣстници. На вторитъ още день, тие сѣ готови да ви прокачатъ на вратътъ спрененъ мехъ. Но да не помислите, че въ такъвъ случай, ние сме противъ избирателните борби и неприятели на свободното печатно слово? — Пази боже! И ножове да звяжатъ!

— Отъ какъ си родомъ? извика тескереджията и направи поза, като че ще замахне да удари.

— Отъ . . . отъ Коприщица, ефендимъ, проговори българина, но съ половинъ уста, понеже знаеше славата на своето беклегчийско село.

— Бре ханхъръ! Вие ли заклахте мюдюртъ, а дѣцата му опекохте въ пещта? А? — Мустаиъ таушъ, затворете и тоя башъ комита, извика още по-жестоко тескереджията. — И ти неговъ ли си другаръ бе кара глуръ, попита той друго едно същество, което стоеше малко по-настрана съ такава робска поза, щото цѣлото му тѣло представляваше емена.

— Не го струвамъ бабуль ефендимъ, възрази съществото. — Моето отечество е Котелъ, а господарьтъ ми е Хаджи Петръ Хаджи Матеевъ, който е провождалъ четири пикти да му карамъ овци въ Цариградъ, за царскиятъ аскеръ.

— Да живѣешъ чоджумъ! отговори тескереджиятъ съ отеческа усмивка. — Преданността на твоите отечественици къмъ отоманското величие е по-голяма намъ. Земя си тескерето и си върви съ сбогомъ.

Но да продължимъ своятъ разказъ. И по тѣло, по сложение, и по характеръ и по чкртите на лице, Хаджията е билъ второ издание на вуйка си Мустаиъ, но тая причина, майка му не го е наричала въ дѣтинство, освѣнъ втори Желъзко. Въ своята дѣтска възраст, той е билъ образецъ отъ оманска опортитост, която е възможна само въжеду оманските свободни дѣтца, пораснали подъ чистиятъ въздухъ, като горски пилета, безъ да има въ възбудително-правственната дисциплина на телеската опека, ни на други частни възпитателски дойки, гувернанки и пр. Той обхождалъ се по улиците, по бѣлогъсчанския р. Коприщица

разбойнически мърки да са измислятъ, които да задушатъ по-чувствително това свободно слово, най-силното оръдие на сѣки единъ народъ. Помнете, че тамъ, гдѣто това слово е въ орловете нокте на монархътъ, кралътъ или князътъ, тамъ нѣма свобода, нѣма народъ, тамъ са чува гласътъ на войска и на жандарми. Азъ говоряхъ, че по епохата на Хаджи Димитра и на Тотя, ако имаше свободно слово, то тѣхните подвиги щѣха да са забравятъ още тогава: но това е противорѣчие. Ако имаше свободно слово, то Хаджи Димитръ и Тотю, заедно съ сичките свои другари, не щѣха да минуватъ дунавътъ нощно време, а щѣха да си живѣятъ на бащините си огнища, мирни и спокойни граждани. И така да живѣе свободата на печатътъ и на живото слово; но нека и народите сѣ готови на сѣки часъ да възстанатъ, като единъ човѣкъ, щомъ са появи нѣкой вѣщноносникъ и понека да убие това народно право! . . .

III.

Хаджи Димитръ. — Той са е родилъ въ Сливенъ, градъ въ Тракия, при южните поли на Стара-Планина, отъ родители чисто българи. Неговиятъ баща са е казвалъ Хаджи Никола Кржневъ, а майка му — Маря Пенкова. Първъ пѣтъ е видѣлъ той божи свѣтъ въ 1837 г., неизвестно кой мѣсець и кой день, така като, по онова време никакви книги не сѣ са държали отъ страна на халаленскиятъ свещеникъ. Името Асѣвъ, той не е наслѣдилъ отъ своите родители, а отъ послѣ си го е турилъ, както направилъ и Левски. Но това е било много по-късно, около 1860—66 година, когато имената и фамилиите започнаха и мѣжду нашатъ пладезъ да играятъ каква-годѣ роля, да са отлича-

терическите думи на чорбаджийското свѣтило. Той билъ до каченъ, и коммерчески и вѣрноподданически, та за това, щомъ са завърналъ у тѣхъ си, накара въ петъ годишниятъ Димитра да му са зачервятъ малките странички, като му обадилъ въ сщщото време и мнѣнието на чорбаджията. Рано единъ день, послѣ това происшествие, слѣдъ черковенъ отпущкъ, когато общинарите-чорбаджии, не биле опжнали по веднажъ отъ длгите си чибуци, малка главичка на петъ годишно дѣте са показала отъ вратата на стаята, въ която било събранието.

— Вие ма ковладите на баща ми, че сжмъ щѣлъ да стана разбойникъ; но отъ тукъ на татъкъ да знаете, че до единъ ще да ви исколи, казала главичката и станала невидима изъ портите на дворътъ.

Тая главичка билъ Х. Димитръ. Разбира са, че тая джрска постъпка на едно 5—6 годишно дѣте, не произвела изъ мѣжду събравшите са освѣнъ смѣхъ. Отъ друга страна обаче, тие останали зачудени не малко, какъ е можала да са събере думата: „ще да ви исколя“, въ такива крѣхки уста, които миришели още на млѣко? Въ 1845 година, Хаджи Димитръ билъ испратенъ въ училището. Понече по онова време, когато нашите бащи изъ градовете, не приемаха да са кажатъ бжлгари, но благочестиви християни, въ Сливенъ не съществувало редовно бжлгарско училище, но само еллинска школа, то нашиятъ херой билъ принуденъ, намѣсто да изговаря няма и новоселското аре, да си чупе язикътъ съ благозвучната гржцка Θ. Учителътъ, който трѣбало да запознае сливенските абаджийски и ебеджийски синове съ логиката на Арестотеля и съ раснорѣчието на Демостена, билъ нѣкой си Димитръ ашинтъ. Въ това време именно, неизвѣстно подъ какво влияние и по какви причини, Хаджи Димитръ

станалъ по-мирень и по-послушень. Въроятно е, че гръцката Филада и Октонхътъ сж подѣйствували на неговата буйна натура, отвлѣкли сж го минутно отъ училищните занимания. Още повече. Въ малко време, той успѣлъ да стане единъ отъ ихрвите ученици по прилежание и занятие, и добилъ ихрвенство надъ своите другари, така щото често билъ опредѣляванъ да имъ бжде надзиратель, която служба, той много обичалъ.

Послѣ двѣ години обаче, Хаджи Дмитръ изново захваналъ да истива кжмъ еллинската мждрость, която нѣмала нищо общо съ неговата горска натура. Освѣнъ това, и отъ обща точка на зрѣние, въ тогавашните училища, ако можемъ да ги нарѣчемъ така, и скромни овчици да бѣха затворили, пакъ щѣха да подигнатъ единъ день революция противъ своите вжспитатели и наставници. Фалагата, тая емблема, която са е ползувала джлго време мѣжду насъ съ право на гражданство, благодарение на фенерската цивилизация, чернението съ мастило непокорниятъ ученикъ, позорното расхождане изъ градътъ на магаре, джржението на колени и пр. и пр., мѣрки които сж са считали по онова време за необходими въ всѣко училище — не сж биле отъ естество да превликатъ младата душа. Родителските думи: „ще та заведемъ на даскалътъ, ако не слушашъ“, сж биле равносили съ думите: „ще кажемъ на агата, да та запрѣ при магаретата“. Ако Хаджията бѣше човѣкъ образованъ, ако не учей, или съ извѣстна доза знания, то на неговиятъ биографъ предстоеше да рѣшава трудни задачи съ схоластически предположения разбира са: коя наука, или кой списатель, кое учебно завѣденне, или учитель сж подѣйствували на неговиятъ характеръ, да стане той войвода на една шепа отчаяни хора, да пролѣе кръвьта си за свободата на човѣшко пра-

Ето ви нѣколко примѣра отъ помѣнатите пѣсни,
които потвърждаватъ до нѣкъдѣ, казаното отъ насъ :

I.

Сланицето трѣпти захожда, —
Танасъ войвода излѣзва
Изъ копоклийска кория; —
Право сосъ очи сочеше
Кѣмъ Султанските шилета
И на Димитра думаше :
„Димитре царски овчарю!
Нѣщо щѣ да та попитамъ
Правичко да ми обадишъ
Че ти главата отсичамъ :
Ходи ли скоро въ селото,
Вовъ село Мусо-Кошалж, —
Да ли е въ село Султана,
Султана твой господаръ
Да ида да го улова ?“ . . .

II.

. . . „Горо ле, горо зелена!
Я развий листе широко,
Искарай клоне високо,
Направи сѣнка дебѣла,
Че имамъ братецъ хайдутинъ, —
Подъ твойта сѣнка да ходи,
Отборъ юнаца да води,
Да сѣче наши душмани
И цариградски Султани.“

мико Бучукътъ, билъ са повзчилъ въ горните етажи да
свошава гвоздите отъ стѣните на осаденото вече здание.
Въ това време, долниятъ етажъ пламналъ вече, а Бучукътъ
торба гвоздѣ въ ракета, показвалъ се на единъ отъ про-
рците, като дошече. Той скочилъ на земята, но са убилъ.
Интересно е миналото на тие султани.

III.

. . . „Трифоне, старъ войвода!
Султанъ е сбралъ потеря
Сега щатъ да не престигнатъ.“
Зора са забъляваше,
И ясно слжице изгрѣя, —
Силна потеря довтаса;
Султанътъ вжрви най напредъ,
Алена коня яхаше
И на потеря думаше:
„Да ми хваните Трифона.“
Трифонъ дружина думаше:
„Дружина вѣрна зговорна!
Ние нѣмаме пусия,
Ала ще бѣдемъ юнаци
Юнашки ще са бориме.“
Трифонъ си шишине посоче,
Султанътъ отъ конь събори,
Султанатъ аслангеритски
Па на турците думаше:
„Елате да ма хванете!“

Който иска да са увѣри, че Сливенъ е давалъ въ различни времена подобни войводи, душмани на султаните и че въобщо неговите жители не си глѣдатъ работата съ миролюбиво око, то нека зановѣда на едно отъ котленските кафенета, нека са услуха що говорятъ старите хаджи, и той ще да са увѣри въ езаното отъ насъ. Неблагодѣлността на сливенци въ политическо и нравствено отношение, бѣше станала пословична мѣжду сѣби котленски жителъ въ турско време, който желеше да върти клѣца и да си шие кафето заранъ, подиръ черкова, наридъ съ илѣкой отъ прочутите хаджи. Благоразумната майка, която е ходила по три пѣти за дѣрва на Кемиячето, когато са завърна вечеръ скрдита, не наричаша дѣлата си друго-яче, освѣтъ „Сливенски цанаца“ и

олентири, които сж достойни само за хайдутѣ. Трѣб-а да ви кажа, че подъ думата ца пакъ, унижителното значение, на която е извѣстно въ сѣка кжща, котленци разбиратъ сливенци. Тя е равнoсилна по значението си съ турското чапкжнъ. А борба за дървенство мѣжду тие два града съществува отдавна. Сѣки чистокржвенъ котленецъ е готовъ да си направи ржцѣте въ форма на коченки панчи, щомъ вие си позволите да унижите Котелъ и да допуснете какво годѣ сравнение мѣжду него и Сливенъ. Не говоря за Османъ-Пазаръ и за ближията Жеравна, които сами по себе си сж нула въ тѣхните очи.

— Съ какво ще да ми похвалите вашиятъ Сливенъ? Не съ своите ли хайдутѣ-цанаѣи които плашатъ жените ни да отидатъ по-надалечъ за сухи дърва? Не сливенци ли обраха нашите хаджии и святигорци въ Джбравата*), за което Господъ ще имъ изеуши ржцѣте? А колко хаджии имате вие? Колко души сливенци си пиятъ кафето съ пашата? Гдѣ ви сж ефендитата? пита съ гордостъ на челото котленскиятъ жител и такава поза представлява като че той самъ пие кафе съ пашата.

Котленци са гордѣятъ още съ своятъ „изворъ“ въ пещерята „Нирецъ“, съ „Бжрдакева поляна“ и пр., които биле прочути чакъ до Цариградъ. Тие говорятъ още, че Султанъ Махмудъ, въ своята забикалка изъ Бжлгария, само въ Котелъ можалъ да пише кафето съ босфорско наслаждение, т. е. тѣхна милостъ искать да кажать, че послѣ „Цариградъ“, Котелъ е вториятъ подобенъ нему градъ. За да обличать тие два града, толкова прилични единъ на дру-

---

*) Гжста гора, мѣжду селата: Каябанъ, Балабанчево и Шехово.

ни аги, съ афионни мозаци, биле принудени да мислят надъ своятъ кехлибаренъ чубукъ, кой ще да бжде тоя Хаджи Димитръ, синъ на Никола кебеджияга?

Когато Хаджията ритналъ задъ гърбътъ си двадесять годинки, когато горнята му устна захванала да почернява, то и почвата на неговите занятия добила по-студена форма. Той почналъ да рита най-напрѣдъ противъ ония закорѣнели понятия, обичаи и приличия, които са считали за священни отъ обикновената тжпа отъ една страна, а отъ друга, стоели като тржнъ въ очите на по-живите и чувствителни схвременници. А това е общо историческо правило, отъ тукъ са захващали сичките почти народи, които сж са приготвявали да претиснатъ вратътъ на своите угиѣтители. Така напримѣръ, когато въ Франция захвана да са бжтка, че царската власть нѣма нищо общо съ провѣденцето, че една коронова глава пада съ сжщата тѣжастъ съ която пада и главата на простиятъ работникъ, то ние виждаме, че и безучастните жени захващатъ да са подпиратъ по улиците, съ царскиятъ скиптаръ. А могуществото на руската империя захвана да са разлага най-напрѣдъ отъ твжрде незначителни елементи. Тамъ буйните глави захванаха да носятъ дълги разчорлавени коси и скжсани обуца, подемихвали са на титлите и ордените, опжвали джубето на понѣтъ, подсвиркали му въ черкова и пр. Ако френците сж оскжрбили своятъ царъ, а русе — ситечиновите и попското расо, то причината на това било тая, че първите тѣглели отъ богопомазаната дѣсница на царьтъ, а вторите отъ царските чиновници и отъ неговите слуги — дворяни и попове. Въ Сливенъ не са чувствувало отъ близо, ни царска дѣсница ни попската черковно-полицейска проповѣдь, нито

сѣщо не благозвучни. Иорги Брашното, називаваха тие едно, човѣкъ доволно представителенъ, който нѣмаше никакво сходство съ брашно. Другито наричаха Панайотъ Кутийката и пр. Но и сливенци отъ своя страна съ подобна монета заплащатъ на своите егоистни гостоприемници. Много чернооки булчета, на които виновността на алените устнички е била недостъпна и на мухите, опитватъ кустеливиятъ юмрукъ на своятъ мустакатъ повѣлителъ, когато той са завърни отъ широка Добруджа.

— Нѣмаше ли за тебе другъ дюгень, въ цѣлата чершия, ами си отишла, да пазарувашъ при Сливенскиятъ цапакъ, очите на когото стоятъ като на трънъ? А? говори съ запѣнени уста цѣломудриятъ ступанинъ и удрѣ колкото си може.

Слѣдующиятъ фактъ, на който азъ самъ бѣхъ очевидецъ, най-добрѣ засвидѣтелствува казаното отъ менъ. Бѣше послѣ ужасната пролѣтъ 1876 година. Нѣколко сиромаси бжлгари, пжтници отъ разни градове въ Тракия, вдигаха рамени предъ Ески-Джумалийския конакъ, като че да не бѣха свободни граждани, но осждени на смъртъ престжпници, на които оставаше още нѣколко минути да живѣять; а въ сжщность, тие бѣха са схбрали да си каптатъ (подписватъ) тескеретата. Кжсото пескюлче на тескереджиятъ ефенди не са явяваше още. Нѣколко заптии само држникаха своите касатури изъ мѣжду пжтниците, на които задаваха разни вжпрѣси, съ комитаджийско сжджржание, и по тоя начинъ, още повече стѣсняваха и така измжчената рая.

— Бе пезевенклеръ! Вие не сте ли престанали още да дигате глава? Царщината на огнь гори отъ четеръте страни, а вие сте тржгнали отъ градъ на градъ да сѣете комитаджилжкъ. Засрамете са бѣ кераталаръ! Хората не сж си щили още утрен-

си останалъ безукоризненъ подданикъ. Единъ недѣлянъ день нашиятъ Хаджия, за да распише тѣги и кахѣри, излѣзалъ да са повесели отъ градътъ на вжнѣ, придруженъ отъ нѣколко свои едномисленици. Дружината избрала мѣсто за веселба, градината на прочутиятъ по онова време чорбаджи Георгаки, нофузътъ на когото са почиталъ и въ кадийската стая. Очите на дружината биле сжсрѣдоточени въ единъ прѣстенъ геведжъ, миризмата на който би сжблазилъ сѣка чрѣвоугодна душа *). По-настрана, въ една бистра вадичка, лѣжели като малки малачета нѣколко бжклици, пжлни съ черна сливенска папазка (прочуто вино). Съ една рѣчь дружината била въ таково настроение, когато човѣкъ мисли най-малко за сѣтнините на своите дѣйствия и когато робътъ си въобразява, че нищо не го дѣли отъ тиранинътъ. Въ тая именно минута, чорбаджи Георгаки преминалъ покрай веселите младежи. До като подмени, той сѣ са надувалъ като куркой, че ще му станатъ на крака хлапетата, но като видѣлъ, че тие на противъ, още по-богоо са излѣгнали напредя му, стисналъ си юмруците и отишелъ да ги пжди, съ чорбаджийско достоинство.

— Бре кучи снове! Азъ сѣдамъ колѣно до колѣно съ аенинътъ, думата ми двѣ не става, гдѣто и да отида, а вие се сѣднали да ми продавате кабадайджкъ? извикалъ Георгаки вжнѣ отъ себѣ си.

Нашиятъ Хаджия скочилъ на кракъ, похваналъ за хялбоците чорбаджи Георгакия съ своите юнанки панчи и го мѣтналъ нѣколко крачки на страна вжрху единъ тржнентъ плетъ, като халваджийска книга.

---

*) Който не е ѡль сливенски геведжъ, той не може да са произнесе справедливо за добрите качества на тоя градъ.

— Отъ кхдѣ си родомъ? извика тескереджията и направи поза, като че ще замахне да удари.

— Отъ . . . отъ Коприщица, ефендимъ, проговори българица, но съ половинъ уста, понеже знаеше славата на своето беклегчийско село.

— Бре ханзъръ! Вие ли заклахте мюдюртъ, а дѣтцата му опекохте въ пещъта? А? — Мустафъ чаушъ, затворете и тоя башъ комита, извика още пб-жестико тескереджията. — И ти неговъ ли си другаръ бе кара гяуръ, попита той друго едно същество, което стоеше малко по-настрана съ такава робска поза, щото цѣлото му тѣло представляваше темена.

— Не го струвамъ кабулъ ефендимъ, възрази съществото. — Моето отечество е Котелъ, а господартъ ми е Хаджи Петръ Хаджи Матеевъ, който ма е провождалъ четири пкти да му карамъ овци въ Цариградъ, за царскиятъ аскеръ.

— Да живѣешъ чоджумъ! отговори тескереджията съ отеческа усмивка. — Преданността на твоите съотечественици къмъ отоманското величие е позната намъ. Земи си тескерето и си върви съ сбогомъ.

Но да продължимъ своятъ разказъ. И по тѣлосложение, и по характеръ и по чкртите на лицето, Хаджията е билъ второ издание на вуйка си Желъзка, по тая причина, майка му не го е наричала, въ дѣтинство, освѣнъ втори Желъзко. Въ своята дѣтска възраст, той е билъ образецъ отъ оная дѣтинска опоритость, която е възможна само мѣжду нашите свободни дѣтца, пораснали подъ чистиятъ въздухъ, като горски пилета, безъ да имъ е побъркала въспитателно-правственната дисциплина ни на родителската опека, ни на други частни въспитатели, дойки, гувернанки и пр. Той осжмвалъ и замръжвалъ по улиците, по бѣлогъсачливата р. Куру-

ча, и по ближните лозя, съ цѣла сюрія други подобни нему дѣтца, съ които ходяли да тхрсятъ стръчи-опашки, бели змии и гущери, клади огньове, а послѣ ги прескачели, борили са, били са, опустошавали чуждите овощя, които господъ е наспорилъ около Сливенъ и пр. Много пжти, разсхрдени майки, които четели обвинителни актови по улиците, съ гласъ и съ клѣтви, спирали са предъ домътъ на Хаджи Никола Кебеджията. Тие дохождали да са оплакватъ и да тхрсятъ удовлетворение за синовете си, на които гласите биле пуквани отъ малкиятъ Димитра. Отъ малко едно докачение и противорѣчие, тоя послѣдниятъ дигаль ржка и удрѣлъ на рѣдъ сѣкиго, който му са непокорявалъ. Ни майчини сжвѣти, ни бащина дисциплина, която са сжстояла въ плѣсници по червените страни и дърпание за ухото, както е бивало по онова време, не сж можали да подѣйствуватъ на буйното момче. Той е билъ опоритъ, непослушенъ и твхрдоглавъ, въ пълна смисль на тие слова.

Твхрде на често, баща му си е оставалъ работата и е отивалъ на мѣстната бжлгарска община, повиканъ отъ чорбаджиите, да ислуша тѣхните наставления въ качеството си на обвиняемъ, за немирните постъпки на синътъ си.

— Въ очите на това дѣте са вижда живѣ хайдутинъ и кеседжия, казалъ единъ пжтъ на бащата, прочутиятъ сливенски чорбаджия Хаджи Гендо. А Хаджи Гендо не билъ токо така простъ чорбаджия, на име и на голъ коремъ. За негова милость, сливенското предание и до днешенъ день още приказва слѣдующата характерна пословица: „Въ Цариградъ царува султанътъ, а въ Сливенъ — Хаджи Гендо.

Въ качеството си на смиренъ еснафлия, Хаджи Никола Кебеджията не равнодушно изслушалъ харак-

терическите думи на чорбаджийското свѣтило. Той билъ докаченъ, и коммерчески и вѣрнопоподанически, та за това, щомъ са завърналъ у тѣхъ си, накаралъ петъ годишниятъ Димитра да му са зачервятъ малките странички, като му обадилъ въ сжщото време и мнѣнието на чорбаджията. Рано единъ день, постѣ това пропшетствие, слѣдъ черковенъ отпускъ, когато общинарите-чорбаджии, не биле опжнали по веднажъ отъ длгите си чибуци, малка главичка на петъ годишно дѣте са показала отъ вратата на стаята, въ която било събранието.

— Вие ма ковладите на баща ми, че сжмъ щѣлъ да стана разбойникъ; но отъ тукъ на татъкъ да знаете, че до единъ ще да ви исколя, казала главичката и станала невидима изъ портите на дворътъ.

Тая главичка билъ Х. Димитръ. Разбира са, че тая джрска постжнка на едно 5—6 годишно дѣте, не произвела изъ мѣжду събравшите са освѣнъ смѣхъ. Отъ друга страна обаче, тие останали зачудени не малко, какъ е можала да са събире думата: „ще да ви исколя“, въ такива крѣхки уста, които миришели още на млѣко? Въ 1845 година, Хаджи Димитръ билъ испратенъ въ училището. Понеже по онова време, когато нашите бащи изъ градовете, не приемаха да са кажятъ бжлгари, но благочестиви християни, въ Сливенъ не сжществувало редовно бжлгарско училище, но само елиненска школа, то нашиятъ херой билъ принуденъ, намѣсто да изговаря няма и новоселското аре, да си чуе язикътъ съ благозвучната грждка Θ. Учителътъ, който трѣбало да запознае сливенските абаджийски и кебеджийски синове съ логиката на Аристотеля и съ краснорѣчието на Демостена, билъ нѣкой си Димитръ Кашишътъ. Въ това време именно, неизвѣстно подъ какво влияние и по какви причини, Хаджи Димитръ

станалъ по-мирень и по-послушень. Въротно е, че грацката Филада и Октояхътъ сж подбѣйствувази на неговата буйна натура, отвлѣбли сж го минутно отъ уличните занимания. Още повече. Въ малко време, той успѣлъ да стане единъ отъ пхрвите ученици по прилежание и занятие, и добилъ пхрвенство надъ своите другари, така щото често билъ опредѣляванъ да имъ бѣде надзиратель, която служба, той много обичалъ.

Послѣ двѣ години обаче, Хаджи Димитръ изново захваналъ да истива кѣмъ еллинската мхдрость, която нѣмала нищо общо съ неговата горска натура. Освѣнъ това, и отъ обща точка на зрѣние, въ тогавашните училища, ако можемъ да ги нарѣчемъ така, и скромни овчици да бѣха затворили, пакъ щѣха да подигнатъ единъ день революция противъ своите вхспитатели и наставници. Фалагата, тая емблема, която са е ползувала дълго време мѣжду насъ съ право на гражданство, благодарѣние на фенерската цивилизация, черненieto съ мастило непокорниятъ ученикъ, позорното расхожданне изъ градътъ на магаре, държението на колени и пр. и пр., жѣрки които сж са считали по онова време за необходими въ всѣко училище — не сж биле отъ естество да превликатъ младата душа. Родителските думи: „ще та заведемъ на даскалътъ, ако не слушашъ“, сж биле равносилни съ думите: „ще кажемъ на агата, да та запрѣ при магаретата“. Ако Хаджията бѣше човѣкъ образованъ, ако не ученъ, или съ известна доза знания, то на неговиятъ биографъ предстоеше да рѣшава трудни задачи съ схоластически предположения разбира са: боя наува, или кой списатель, кое учебно завѣденне, или учитель сж подбѣйствувази на неговиятъ характеръ, да стане той войвода на една жена отчаяни хора, да пролѣе крѣвта си за свободата на човѣшко пра-

на своятъ народъ? Защо той именно е станялъ къвъ, а не онакъвъ? Защо е призрѣлъ бащиниятъ старъ занаятъ? Защо не са е впусналъ по ммерческиятъ океанъ и пр. Въ отношение обана нашиятъ херой Хаджи Димитра, азъ сжмъ ободенъ отъ сички тие идиотизми, купъ глупости бхъ да кажа, ако са впусняхъ да предполагамъ и ализирамъ миналото на хероятъ. Той са училъ при кчки учитель, билъ кебеджия, билъ туреки арганъ, билъ пждаринъ и най-послѣ хайдутинъ, а това вече бунтовникъ и войвода. Е добрѣ, какво пза отъ сичко това? Азъ можа да ви наброя до ляда души сжщества, които сж претхригѣли участва Хаджията, но ни единъ не е станалъ бунтовникъ, о не войвода. Зная мнозина други отъ сжщиятъ тихизисъ хора, които сж биле предатели, или сж пакъ потурчили и сж умрели въ най-ужасниятъ ртепъ на развратътъ. Тогава защо подобно пждо разнообразие въ характерите? Защо такава отиворѣчие въ човѣшката природа? — Дяволъ го знае: за менъ подобни въпроси сж *terra cognito*, както са виразяватъ учените глави. Ъ смѣя да си предположа само това различие, въ рактерите и настроенията на хората, че Хаджияе билъ жива впечатлителна натура, влянувала е неговата юнашка душа и отъ най-дрѣбнавите вобразия на тогавашните аги, когато другите му братия сж оставали равнодушни и безчувствителни би, и ето защо той е предпочелъ дебѣлото шиене. А тие естественни дарби споредъ частного бние на наши ничтожества, не са добиватъ, ни ъ възпитателната рутиня, ни отъ пжлната съ жжлци касса, ни отъ нѣкаква си солидна сръда, то пакъ отъ учената лекция на дипломираниятъ офессоръ. Мнозина си кривятъ устата да говорятъ,

за въ Търново за да убие търновскиятъ владика; но не успѣла. Въ 1865 г. той пакъ миналъ Дунавътъ, заедно съ Караджата, но скоро дружината се скарала по мѣжду си и прекъснала своите дѣйствиа. Сичкиятъ вѣнкашенъ изглѣдъ на Хаджията го прѣдставляваше за юнакъ и рѣшителенъ човѣкъ. Гърди широки и испъчени на напрѣдъ, физиономия прѣдставителна, очи голѣми, глава вирната на назадъ, вѣрвешъ пълно бабаитски, съ една рѣчь, *каифетлия*, както се виразяватъ турците, на които языкътъ е повече богатъ въ отношение на *сербезликътъ*. По характеръ, тѣй билъ мжстителенъ, завистливъ и горделивъ.

Стефанъ Караджа. — Той се е родилъ въ село Ичуме^{*)}, одрински валиятъ, казлагачска кааза, мѣжду 15—20 Майй 1842 година. Да, въ село Ичме е видѣлъ той пкрвъ пѣтъ божийтъ свѣтъ; но едва ли жителите на това заглъхнало селце подозрѣватъ даже, че и тѣхна милость сж дали единъ дерекъ за българската свобода. Това азъ невѣрвамъ. Баща му, дѣдо Тодоръ Димовъ, чистъ българинъ, се е занимавалъ съ земледѣлие, билъ човѣкъ отъ срѣдна рѣка. Името на майка му е било Калина Маринова. Караджата е ималъ още шестима братя: Стоянъ, Никола, Колю, Василъ, Станю и Маринъ, които сж биле по-голѣми отъ него, и три сестри: Търна, Велика (по-голѣми) и Пена, по-малка. Сичките сж родили въ село Ичуме. Когато Стефанъ билъ на четири години, родителите му, оставили село Ичуме и се преселили въ Добруджа, въ тул

---

^{*)} Или Ичме, а не отъ Хамбардий, както казва П. Хитовъ.

почвало вече генерално сражение. Биле сж въ употрѣбление още: байряци, тюлюмбеци и пр. Ако побѣдители, биле тие българи или турци, сполучвали да отцѣпять отъ неприятелскиятъ лагеръ пленници, то тие послѣдните бивали расхождани него день изъ улиците, заобиколени отъ тѣржествующите побѣдители. Разбира са, че горделивите османлии не сж са докачели, ако синовете на тѣхната покорна рая сж тѣржествували надъ тѣхните чада и унуки, въ качеството имъ на плѣнници. Въ тая мрачна епоха, и турци и българи сж спѣли джлбоко, и едните и другите сж вѣрвали въ искренността на комшулъжкѣтъ, въ побратемяванието на кръстьтъ съ полумѣсецѣтъ. А това потвѣрждава нашето мнѣние, исказано на друго мѣсто*) че предъ руските войни българи и турци сж живѣли по-човѣшки, сравнително съ новите времена и съ сждбата на другите народи по останалата часть на Европа.

Въ епохата на Хаджи Димитра обаче, тие забавителни игри почнали да мржщатъ челата на старите османлии, захванали тие послѣдните да поклащатъ злобно своите чалмоносни глави. Най-много кишнаи тѣхните трици, когато веднажъ другарите на Хаджията, ранили въ сбиванието си едно турче. Не стига тоя позоръ за османлийскиятъ свѣтъ, но рѣченото турче било развождано още по клуцѳорските улици, изложено на поругания и осмѣйване. Малко по-малко, Хаджията станалъ извѣстенъ, не като богатъ, влиятеленъ и ученъ, но като сѣперникъ въ бабаитскиятъ кодексъ, който по онова време билъ на голѣмъ почетъ. Неговото име удостоявало нощно време задушните турски кафенета, тие общественни сборища на мусулманските граждани. Много сериоз-

---

*) Глѣдай „Записки по Бълг. Възстания“, стр. 262.

но съ стоката, ако да не го биле събудили. Страстта да са бори Стефанъ, и съ турци и съ българи, не го оставила и по-сѣтне когато той билъ вече на 15—18 години момче. До като той са борялъ само съ своите сжученици, захваналъ да си мѣри силите, малко-по-малко и съ ония лица, които минавали за пехливанѣ. Извѣстно е на сѣкиго, че въ Турция, по свадбите, по голѣмите празници — байрямътъ, Великъ-день и Рождество, излѣзатъ да са борятъ публично така нарѣчените пехливанѣ. Било празникъ Въскресение, когато тие послѣдните са събрали на единъ мегданъ въ Тулча да са борятъ. Въ тѣхните редове държалъ редъ и Караджата; за пръвъ пътъ той излѣзвалъ да жене слава публично. Пехливаните биле: турци, българи и цигани. Стефанъ надвилъ на сичките. Оставало само единъ прочутъ пехливанинъ, турчинъ, на име Плясата, съ когото останали да са борятъ на другиятъ день.

А тоя Пляса билъ пехливанинъ, не на шега. Той са славялъ по сичкото добрудженско кюше, съ своите широки гърди и съ дебѣлите си баджеци. Стефанъ го спусналъ на земята, съ пхрво хващанне. Въ гърдите на присѣтствующата турска публика закипѣло ядъ, а българите са радвали скрито отъ тая побѣда. Крилете на Плясата паднали; той билъ, ни на небето, ни на земята. Позната му била пословицата: „по-добре да та ритни турчинъ съ здравъ царвулъ, неже ли циганинъ — съ сѣхсанъ“. Турско, бабаитско и пехливанско отмѣщение закипѣло въ неговите жили; той са заклѣлъ, че ще да омие пятното, нанесено нему отъ единъ позоренъ рай. Отъ това заканване, па и вслѣдствие на други нѣкои грѣхове, които биле отбѣлежени въ турската бабаитска хроника съ черни краски, Караджата трѣбало да напусни мусулманската территория, нѣщо

ни аги, съ афионни мозаци, биле принудени да мислят надъ своятъ кехлибаренъ чубукъ, кой ще да бѣде тоя Хаджи Димитръ, синъ на Никола кебеджияга?

Когато Хаджията ритналъ задъ гърбътъ си двадесетъ годинки, когато горнята му устна захванала да почернява, то и почвата на неговите занятия добила по-студена форма. Той почналъ да ританай-напрѣдъ противъ ония закорѣнели понятия, обичаи и приличия, които са считали за священи отъ обикновената тѣлна отъ една страна, а отъ друга, стоели като трънъ въ очите на по-живите и чувствителни схвременноци. А това е общо историческо правило, отъ тукъ са захващали сичките почти народи които сж са приготвявали да претиснатъ вратѣта на своите угнѣтители. Така напримѣръ, когато въ Франция захвана да са бѣтка, че царската властъ нѣма нищо общо съ провѣдението, че една коронована глава пада съ сѣщата тѣжасть съ която пада и главата на простиятъ работникъ, то ние виждаме, че и безучастните жени захващатъ да са подиграватъ по улиците, съ царскиятъ скиптаръ. А могуществото на руската империя захвана да са разлага най-напрѣдъ отъ твѣрде незначителни елементи. Тамъ буйните глави захванаха да носятъ дълги разчорлавени коси и скъсани обуца, подсмиввали са на титлите и ордените, опѣхвали джубето на попѣтъ, подевиркали му въ черкова и пр. Ако френците сж оскѣрбили своятъ царъ, а русо-ситечиновите и попското расо, то причината на това било тая, че пѣрвите тѣглели отъ богопомазаната дѣсница на царѣтъ, а вторите отъ царските чиновници и отъ неговите слуги — дворяни и попове. Въ Сливенъ не са чувствувало отъ близо, ни царска дѣсница ни попската черковно-полицейска проповѣдь, нито

къ некакъвъ си дворянски гнетъ. Тамъ имало заплата касатура, чорбаджийско благоприличие и бабаска конкуренция, която унижавала човѣческото стоинство, сжгласно съ мѣстните условия и обичаи.

Противъ тие именно злини са оижчили Х. смитръ, не съ перо и съ горѣщо слово, но съ грута дѣйствителность. Най-напрѣдъ той си ушилъ пчаклии потури, оставилъ на баджаците (крачулите) ѣ-три копчета незакончени, което право принадлежало само на турците, запасалъ си на кръжеть голѣмъ рвенъ поясъ, съ пискюли, на краята и преминалъ край турските кафенета. Нѣма нужда да ви раззвамъ, като какво впечатление е произвелъ Хаджията на силните на деньгъ. Тие послѣдните побѣднали на него съ такова око, съ каквото би побѣднали френските аристократи на почернелия ботникъ, ако той са подадеше въ тѣхните свѣтлони съ своята окжсана дрѣха. А раскопчените рачули, намѣтнатата аба, кривнатъ калпакъ и аба, отворени ржкави, подигаха и въ друго отношение разгътъ на турците. Тие тжжковаха, макаръ и въ менъ смисль, че раскопчените крачули означаватъ човѣкъ охолень, и *сербезъ*, т. е. свободень, што не припознава никакви стѣснения.

— Ама чорбаджиларъ, вскътъ допря вече докала, говоряли агите.

Другъ единъ пжтъ, когато Хаджията стоялъ на щиниятъ си ханъ, едно кабадани заятие влѣзло на него, което го докачяло съ душ. Хаджията, безъ му мисли много, много, отреналъ рѣченото заятие, което имало злочестината да не рѣзбира, че и изжду робовете излизатъ по нѣкога хора, които знакъ да цѣнятъ своето човѣшко дотоинство. Дълго време това заятие са тжрсяло отъ мастьта, но нищо положително неможало да са узнае, на и Хаджията

си останалъ безукоризненъ подданникъ. Единъ недѣ-
лянь день нашиятъ Хаджия, за да распилѣе тати и
сахари, излѣзаль да са повесели отъ градътъ и
вжнѣ, придруженъ отъ нѣколко свои едномисленици.
Дружината избрала мѣсто за веселба, градината и
прочутиятъ по онова време чорбаджи Георгаки, не
фузътъ на когото са почиталь и въ гадийскан
стая. Очите на дружината биле схсрѣдоточени въ
единъ прѣстенъ геведжъ, миризмата на който би са
благнилъ сѣка чрѣвоугодна душа *). Пѣ-настрана, въ
една бистра вадичка, лѣжели като малки малачен
нѣколко бжклици, пжлни съ черна сливенска паназа
(прочуто вино). Съ една рѣчь дружината била въ
таково настроение, когато човѣкъ мисли най-малко
за сѣтнините на своите дѣйствиа и когато робити
си въобразява, че нищо не го дѣли отъ тираниннѣтъ.
Въ тая именно минута, чорбаджи Георгаки преи-
наль покрай веселите младежи. До като подмина
той се са надуваль като куркой, че ще му станатъ
на крака хлапетата но като видѣль, че тие не
противъ, още по-богато са палѣгнали напредъ му,
стисналь си юмруците и отишель да ги пхда, съ
чорбаджииското достоинство.

— Бре кучи синове! Азъ сѣдахъ колѣно и
колѣно съ аенинѣтъ, думата ми дѣлъ не стала, гдѣ
и да отида, а вие се сѣднали да ми продавате въ
бадайлакъ? извикаль Георгаки вжнѣ отъ себѣ си.

Нашиятъ Хаджия скочилъ на кракъ, похваналъ
за халбоците чорбаджи Георгаки съ своите юнашки
панчи и го мѣналь нѣколко крачки на страна вър-
ху единъ тряментъ плетъ, като халваджиисканъ гени-

*) Който не е бѣль сливенсканъ геведжъ, той не
да са произнесе справедливо за добрите качества на тия
градъ.

Послѣ това, той пакъ са завърналъ на мѣстото си
между дружината и почналъ да са весели по-сър-
чно. Георгаки изохкалъ, като закланъ, грабналъ
пибурата въ ржка и са затекалъ изъ улищата
даво камъ конакътъ, да тхрси покровителство. Кой
къ сръщналъ хвърлениятъ въ тржните чорбаджия,
сехавалъ си языкътъ и казвалъ: „до какви годи-
сти достигнахме!“ Трѣба да ви кажа, че това сед-
мъ чудо, да са бие единъ пхрвенець, не съществу-
вало въ хрониката на г. Сливенъ. Скоро буйната
дружина била заобиколена отъ множество заптии, ис-
пратени да доведатъ Хаджията и неговите другари.
Той като голѣмецътъ на заптиите си отвори устата да
собща конашката заповѣдь, Хаджията подигналъ
една бжклица и го блжсналъ по главата. Друго ед-
но заптие држпнало пишовъ и изгърмяло сръщо Ха-
джията, но неможало да го сполучи. Тогава наскачва
блата дружина и напада пазителите на тишината,
които бие обезоржжени и навързани отъ вошките
на градината; а оржжието имъ предали на пхда-
нинътъ. Послѣ това, Хаджията станалъ невидимъ съ
своите другари, заптиите бие освобоодени, но като хо-
ва бабайте, имали благородството, да са неоплачатъ
никому. Независимо отъ сичко това, Хаджията билъ
спрянаъ по-сѣтне, по настояванието на чорбаджи
Георгаки. Той билъ освобооденъ обаче твхрде наско-
ро, по сждѣйствието на сливенскиятъ кадия, Али
Фенди, който билъ защитникъ на баща му, защото
правялъ скъпи кебета за харемликътъ, безплатно.

Така или иначе, но турците са замислили се-
риозно, по кой начинъ да са оттхрватъ отъ клоцу-
орскиятъ бабайтинъ, който ставалъ вече нетхршимъ
тъ день на день повече. Турчинъ неможало вече
да премини мостътъ ношно време, отъ Хаджията
неговата дружина. Бащата на тоя послѣдниятъ

трето, да нарамишъ шишането и да отидешъ да заявишъ своето съществуване на човѣкъ, отъ нѣкой гжсто крайще на шумата; четвърто, да биешъ нѣкое заптие и да му строишъ касжтурата; пето, да можешъ да отжрвешъ отъ турските пиянствуюци чанкжни тжнаните и гайдата и пр. и пр. А легални пжтица, законно потжжвание, печатно слово и др. такива, не сж съществували въ турското управление. Ако отидешъ при мемлекетъ-чорбаджията и при фенерскиятъ разбойникъ, деспотъ ефенди, то жалбата ти може да са земе що-годъ въ внимание само въ такива конкретни случаи, ако са плачеше, че сестра ти е нападната, че заптията ти е наложилъ рабските кости и пр.

А на Стефана е тѣжало за друго, той е искалъ правото на милионни братия и сестри, неговата душа са е вжлнувала отъ такива работи, които сж биле Америка, почти за сички. Той протестиралъ, той тжрсялъ право, и искалъ отмжщение, будель заспалиятъ робъ. Но срѣдствата му биле дѣтински — нищо не вреди. Той рисковалъ, той тжрсялъ балсамъ за огнени гжрди, за пламенна душа. Неговата слава или позоръ — щѣли да бжджтъ откупени не съ главите на другито, но съ собствениятъ неговъ вратъ, туренъ въ сапуненото вжже. Следователно, ние сме готови десять пжти повече да преклонимъ глава предъ подобни побѣдени натура, отколкото предъ самите побѣдители, славата на която е била основана на студениятъ разсѣдкъ. Освѣнъ това, какво ние искаме отъ човѣкъ като Караджата, който е билъ пазвантинъ? Позволете ми да загатна, че работите, съ които той са е занимавалъ предъ двайсе години, при могуществото на турците, днесъ тие същите работи вжсхищаватъ мнозина подритнатие същества, отъ времето и вѣкътъ, въ числото на

които са намиратъ не само калпаци съ червено джано, но и нѣкои вѣстникари даже, слѣпи ржководители на общественото мнѣние. Неотдавна бѣше, (1883), когато единъ бжлгарски вѣстникъ си кжсаше жжжчката да доказва, че националната ни гордостъ е докачена, защото на турците било позволено да хвжрлятъ нѣколко кйоръ фишеци на байрямътъ си! Ето тукъ е подлото и назадничевото, малодушното и калпавото. Подобни хора именно, са кланятъ съ краката на горѣ когато огрѣва слжнице-то, а хвжрлятъ съ камаци подиря му, когато засѣда. Негова милостъ, който са вжзмуцава сега отъ единъ фишекъ, по десять пжти може да си е удрѣлъ фесътъ на азизие калашъ, когато трѣбаше да са нападатъ турците.

И така Караджата е билъ човѣкъ на своето време. Турското правителство го арестувало за безчинството му. Въ ботушите му намѣрили една черкеска кама и единъ револверъ, което обстоятелство още повече увеличило вината му. Въ затворътъ, Караджата започналъ да пѣе и да са весели, като у тѣхъ си. Той поискалъ на запитиите да му донесатъ печена кокошка и вино, които останали зачудени отъ тая джрзка постжпка на единъ бжлгаринъ.

— Тоя кератня трѣба да бжде лудъ, казали тие по мѣжду си.

— Имате право, ефендимъ, отговорилъ нѣкои бжлгари, другари на Караджата, които дошли на затворските врата, да му ставатъ поржчители. — Той си нѣма нигдѣ никждѣ, така ходи да лудува по уллиците, прибавили тие.

А турците за лудъ човѣкъ, безъ разлика на вѣра и народностъ, даватъ своята душа. Колкото луди има въ единъ градъ, сичките са хранятъ и обличатъ отъ турците. Тие послѣдните вѣрватъ, че

лудите сж посредственници мѣжду грѣшното челоуѣчество и небесниятъ отецъ, та за това ги покровителствувать до толкова. За особениа милость и удоволствие го считатъ тие, ако си развѣржатъ кесията да дадатъ нѣщо на единъ лудъ човѣкъ. Нѣкои отъ тѣхъ, сжщи мусулмани, когато са случи да имъ поиска лудиятъ субектъ милость, отварятъ си кесията и я подлагатъ на предя му, самъ да си земе колкото обича. Но това бѣше тогава, когато за кокошки, за масло, за медъ и други потрѣбности, не са даваше пари, когато бжлгарите невлѣзваха съ празни рѣцѣ въ къщата на кой и да е ага.

Караджата билъ освободенъ отъ затворъ, благодарение на лудостта му. Той билъ освободенъ за да престѣпи къмъ по-важни предприятія. Въ Тулча живѣлъ нѣкой си татаринъ, човѣкъ съ жестокъ характеръ. Цѣлото бжлгарско население (спромяшкото) са плачало отъ него. — „Небойте са, азъ ще да го крѣщавамъ, па тогава, ще да са махна“, казалъ Караджата на тжжителите. Една вечеръ, когато той заминувалъ по край къщата на тоя татаринъ, намѣрилъ сгоденъ случай да са вмжкне въ дворѣтъ му. Татаринѣтъ вечерелъ въ това време; Стефанъ си извадилъ револверѣтъ и като го замѣрилъ презъ прозорецѣтъ, катурналъ го на земята. Презъ ноцѣта той билъ веселъ и доволенъ; никой не го заподозрѣлъ въ това убийство.

VI.

Бждѣщето на нашиятъ херой било вече извѣстно и опредѣлено, нѣмало никаква надѣжда, че той ще да запуши единъ день коминъ, че ще да стане „човѣкъ“ (въ алжиръ-веринчійски смисълъ), нѣщо което и той самъ знаалъ. При сичко това о-

баче, той отдѣлилъ въ душата си и едно малко кѣшеници да го посвети въ областъта на чистото и идеалното поле. Той обичалъ една своя сжеѣдка, бѣдно но скромно и хубаво момиченце, на име Василка Михалева, която така скъпо му отговаряла съ скъпите чувства. На въпросъ отъ много мѣста, защо той не са ожени по скоро, Караджата отговарялъ: „не е още време.“ Когато той запрашилъ втори пътъ за Ромъния, безъ да са обади на Василка, тая послѣдната са отчаяла и скоро са изгубила отъ Тулча. Послѣ са расчуло, че тя е станала бѣла еаджна и живѣе въ единъ отъ стамболските турски конаци.

По онова време, Караджата е билъ въ апогеята на своите младини и на своята мъжка сила. Той билъ извънредно силенъ човѣкъ, и не пропускалъ случай да покаже това на дѣло. Срѣщо Велики заговѣзни, той вжсѣдналъ на голъ конь, съ главата на долу, а краката вирнати на горѣ, и съ тая поза, заобиколилъ три пкти дворътъ на Хаджи Искря, който дворъ билъ твърдѣ голѣмъ. Цѣлата махала са била събрала да глѣда своятъ съотечественникъ. Други единъ празникъ, по срѣдъ едно голѣмо множество публика, станало въпросъ, кой може да подигне едно голѣмо желѣзо (котва). Мнозина са опитали, но никой не можалъ да го поклати отъ мѣстото му. Караджата спечелилъ палмата на пкрвенството.

Слѣдъ завръщанието си отъ Сърбия, Караджата ималъ за другари: Хаджи Спирдона, Геро, Дяко, Станчо и др., сичките отъ кундураджискиятъ еснафъ. Трѣба да ви кажа, че тоя еснафъ, въ турско време даваше най-отчаяните елименти, които не мислѣха за черни дни. Въ расстояние на 2—3 мѣсеца, Караджата извършилъ много работи. Вижда са работата,

че той е бързал да заминува, та за това е искал да отхрве българското население отъ по-първите изедници. Презъ мѣсець Мартъ, тулченскиятъ гръцки владика, тръгналъ да отива въ ближниятъ градецъ Сакча. Караджата събралъ малка дружина и отишелъ да го чака на пътьтъ, за да го убие. Негово пресвященство, който ималъ сериозни причини да дозрѣва своето стадо, отъ рано зелъ мѣрки. Когато купето му преминавало презъ страшните мѣста на пътьтъ, той са качвалъ на една проста талига и пжтувалъ инкогнито. По тая причина, куршумите на дружината съжибали празна колата и убили единъ конь. Послѣ, това, той отишелъ съ същата дружина въ с. Сомово да обире единъ богатъ молдованинъ и да го убие, по причина, че и той билъ отъ изѣдниците. Убийството не сполучило, а молдованина позналъ Караджата, когото и предалъ на правителството. Срѣдъ градътъ, заптните заобиколили да хванатъ Караджата. Той потѣглилъ камата и избѣгалъ отъ рждѣте имъ. Намѣсто него хванали невинниятъ му зеть, когото смазали отъ бой, велѣдствие на който той умрѣлъ. Не оставили на мира и сестра му, Тжрна, която дълго време влѣбли по конакътъ, за братови грѣхове.

А Караджата избѣгналъ въ околността на Тулча, на мѣстото, нарѣчено Маарите, гдѣто вадятъ камъци. Отъ тукъ той провождалъ извѣстие на правителството да оставятъ на мира сестра му, а ако тжрсятъ него, да заповѣдатъ и го хванатъ. Отъ тукъ той безпокоялъ турското правителство, което почнало да води съ него приговори, чрѣзъ различни шпиони. Веднажъ отишли въ качеството си на такива трима българи. Куманъ, Райно и Стоянъ Буюклията, проводени отъ правителството, да го хванатъ съ хитрость. Той подигналъ на срѣща имъ своята пушка и тримата ми-

ролюбиви граждани, са вхрнали. Въ това време той ходѣлъ по селата : Ени-кйюю, Чамурлий, Бабадагх и др., да събира пари за оружие, което купувалъ отъ Ромжния и го раздавалъ на достойните момчета. Двѣсте лири той зель, съ заплашване отъ чорбаджи Желѣска, изъ с. Ени-кйюю и отъ чича си Велка. Съ него заедно ходѣли още по бабадагскии балбанъ 7—8 души другари. Често той оставялъ своята дружина и слѣзвалъ по селата и въ Тулча, преоблѣченъ въ разни дрѣхы, за да са учи какво приготвява правителството.

Дордето той живѣлъ миренъ животъ, въ Тулча, името Караджа не е съществувало, не е съществувало то и въ неговиятъ родъ. Отпослѣ, когато той заминалъ окончателно за Ромжния, тогава са го нарѣкли, или той самъ са е прекржстиялъ Караджа. Турското правителство го наричаше още полуофицилно Кючюкъ Стефанъ (малкий). Отъ гдѣ произхожда това кючюкъ, азъ незная. Но по сѣка вѣроятность, отъ неговиятъ малакъ ржсть. Въ Тулча той е билъ още извѣстенъ, подъ име, Стефанъ пазванчето. Така са го наричали, защото той е помагалъ на баща си, когато тоя послѣдниятъ билъ Пазвантинъ въ Тулча. Колкото за прилагателното Караджа (скрна), съществува слѣдующиятъ анекдотъ : Въ 1865 год., когато Караджата са намиралъ въ сливенската планина (на Вратникътъ) съ други още другари, изъ ближниятъ пѣть преминало едно заптие, на конь, което пѣло пѣсенъ. Дружината испратила Караджата да снесе нишанътъ на това заптие, т. е. да го хване и да му покаже, че планината е неприкосновенна, че тя е царство само на хшювете. Караджата стигналъ заптието, което безъ да са осѣти, той са мѣтналъ на коньтъ му отзадъ и го стисналъ за ржцѣте, а послѣ го освободилъ да си отиди ; слѣдъ

си останалъ безукоризненъ подданикъ. Единъ недѣлянъ день нашиятъ Хаджия, за да распитѣ тѣги и кахъри, излѣзълъ да са повесели отъ градътъ на вжнѣ, придруженъ отъ нѣколко свои едномисленици. Дружината избрала мѣсто за веселба, градината на прочутиятъ по онова време чорбаджи Георгаки, но-фузътъ на когото са почиталъ и въ кадийската стая. Очите на дружината биле сжсрѣдоточени въ единъ прѣстенъ геведжъ, миризмата на който би сжблазилъ сѣка чрѣвоугодна душа *). Пб-настрана, въ една бистра вадичка, лѣжели като малки малачета нѣколко бжклици, пжлни съ черна сливенска папазка (прочуто вино). Съ една рѣчь дружината била въ таково настроение, когато човѣкъ мисли най-малко за сѣтнините на своите дѣйствия и когато робътъ си вжобразява, че нищо не го дѣли отъ тиранинътъ. Въ тая именно минута, чорбаджи Георгаки преминалъ покрай веселите младежи. До като подмени, той сѣ са надувалъ като куркой, че ще му станатъ на крака хлапетата, но като видѣлъ, че тие на-противъ, още по-богато са излѣгнали напредъ му, стисналъ си юмруците и отишелъ да ги пжди, съ чорбаджийско достоинство.

— Бре кучи снове! Азъ сѣдамъ колѣно до колѣно съ аенинътъ, думата ми двѣ не става, гдѣто и да отида, а вие се сѣднали да ми продавате кабадайджъ? извикалъ Георгаки вжнѣ отъ себѣ си.

Нашиятъ Хаджия скочилъ на кракъ, похваналъ за хялбоците чорбаджи Георгаки съ своите юнашки панчи и го мѣтналъ нѣколко крачки на страна върху единъ тряненъ плетъ, като халваджийска книга.

---

*) Който не е ѣлъ сливенски геведжъ, той не може да са произнесе справедливо за добрите качества на тоя градъ.

евреи, сж излѣзли на тѣрновскиятъ пѣтъ, при махалата Сарай, да посрѣщнатъ прочутиятъ бѣлгарски херой, деня по пладнѣ. — Кой ще дойде? сж са питали турците по чаршията.

— Князьтъ на Бѣлгария! отговаряли простодушните османлии и са смѣяли самонадѣянно.*)

Ако Караджата бѣше бунтовникъ въ Франция или въ Россія, ако той бѣше не турчинъ, но френецъ или русинъ, то християнското правителство щѣше да са распоряди най-напрѣдъ, да го облѣче съ просяшки дрѣхи, половината бѣли, а половината черни; щѣше да го докара въ градътъ ноцно време, никому не щеше да позволи да го види. Но варварска Турция разбира ли отъ християнскиятъ прогресъ? Справедливостъта го изисква да споменемъ, че турското правителство и неговите агенти сж са отнесли още твѣрде челоуѣколюбиво съ гордостъта на Бѣлгария. Отъ Тѣрново до Русчукъ, той биде докаранъ въ бричка, сѣдналъ колѣно до колѣно съ единъ турски юзбашия, облѣченъ съ бунтовническата си униформа. Предъ русчукскиятъ мер-

---

*) Сѣщиятъ тоя день, въ който докарали Караджата, изъ русчукските улици, тичали нѣколко телали съ запенени уста, които са истѣпали на сѣби десетина крачки, и викали, колкото имъ гласъ стига: „Днесъ ще докаратъ бѣлгарскиятъ кралъ, Кючюкъ Стефана; за това, който желае да го види, нека вѣрви на сарая, х.х-х.х!“ Азъ мисля, че тие ясни гласове на тѣржествуващите телали, сж биле десетъ нѣти по-полезни за бѣлгарите, отколкото сѣка една брошура съ революц. съдържание. Въ 1876 г., когато работата бѣше по-официална, въ Русчукъ докараха единъ топъ, взетъ отъ сѣрбите при Зайчеръ. Това добро, в. Дунавъ извѣстява, че топовете сж 10, но турците пакъ не сж доволни, и ето що направиха: Изваждатъ топътъ на улицата и го навичватъ съ цвѣти и знамена и трѣгватъ по чаршията. Най-напрѣдъ вѣрвятъ 5—6 цигани и свирятъ съ зурли, подиръ

Х. Никола, вѣколко пѣти приемалъ вече извѣстия, че въ много турски кафенета става дума, за истреблението на синѣтъ му. Най-послѣ и самъ Хаджи Димитръ са убѣдилъ, че е време да са махни отъ очите на своите съотечественици турци, за опредѣлено време, дордето го позабравятъ малко. За свое привременно мѣстожителство, той избралъ Нова-Загора, за гдѣто и заминалъ. Въ това време именно, Хаджи Димитръ е престаналъ да слуша вече бащините си сжѣсти и не искалъ да хвани никаква работа. Въ Нова-Загора, той са настанилъ да слугова на чужди врата, при нѣкого си Османъ бея, прочутъ укривателъ на разбойниците. Хаджията не са забравилъ да покаже своята признателность въ отношение на господарьтъ си. Съ помощта на още единъ свой другаръ, той убилъ двама Османъ беюви другари по разбойничеството, турци, труповеце на които завлѣкалъ въ дворьтъ на тоя послѣдниятъ, съ цѣлъ да ги намѣратъ отъ правителството. Това са обхдиало, и Османъ бей билъ испратенъ въ Одринъ, гдѣто и умрѣлъ въ тъмницата.

Послѣ тие си подвиги Хаджията изново са заварилъ въ Сливень. Но не влѣзалъ той въ ханьтъ на баца си, не приелъ да са захвани за мирна и оснафска работа, както другите хора, далечъ билъ отъ него мисльта, да стане и той човѣкъ, да глѣда кѣща и жена. Той намиралъ повече задоволетине да лѣга и осжхва съ горските пилета, да чето поощно време заѣдате, на мѣсто гвозденте на бащината си кѣща, да гами студената роса, отколкото градската калъ, заедно съ сичките свои рабски принаци. Той са уелозалъ за пѣдаръ да нази ливадите, които са махиратъ около Сливень, край р. Тунджа. Тукъ той ирескаралъ дѣъ лѣта, и ималъ за другари още двама души, подобни нему горски ш-

дета, Илия Папанчевъ и Вичо Пждартъ. Около брѣговете на бистрата Тунджа, тие образovali независима държавица, въ която сѣки докаченъ и преслѣданъ, можалъ да намѣри прибѣжище. Червените именовани и пждрите глжви, нѣмали достатъ въ тая мѣстность. По цѣлъ день пукали дебѣлите шишенета, на нишанъ и на други упражненія.

По това време именно (1859), въ Сливенъ захванало да са сформира една дружина, съ цѣль, повечето да отжщава на турските кадии и беювци, отколкото да работи за по-отвлечени нѣща. Разбира са по само себѣ си, че заедно съ тая дружина, почнало да цвѣти и шпионството, безъ което е невъможенъ никакъвъ напредъкъ. Въ градътъ живѣлъ нѣкакъвъ си гржкъ, нареченъ царски хекименъ, на име Костаки, който билъ и еллински подданикъ още. Сѣкиму е извѣстно като каква позорна роля играяха изъ България сичките почти хекими-граци и нѣкои инжинери-поляци. Тие си пнеха утреньто кафе съ мѣстниятъ паша или аенинъ, бѣха му сжвѣтници, интриганти, сподвижници въ рушвета, безчинията и беззаконията. Покойниятъ Бланка говори въ своето пътешествие по България (1841), че като посѣтилъ видинский паша, намѣрилъ въ неговите саран нѣкой си докторъ Сиберь, който билъ въ сжщото време и като харемъ кехаясь на тридесятьте пашови жени. Сливенската мѣстна хроника бѣлѣжеше вече нѣколко български бѣдни дѣвойки, цѣломъдрието на които било жертвано насилственно въ покоите на Костаки, безъ никаква отговорность отъ негова страна. Тие постѣлки на Костаки са знаели отъ сливенските юнаци. По-късно тие послѣдните научили още, че Костаки упражнява и шпионство, въ врѣда на младежите. Въ единъ прекрасенъ день, сждбата на Костаки била рѣшена подъ

едно дърво, въ лозята на Бармукъ баиръ. Въ тъмна една нощъ, Хаджията нацидилъ на своите широки плъщи ханжмска фереджа, вапцалъ си пръстите съ гевезена кхна, турилъ подъ фереджата студенията ятаганъ и демиръ-тепелията, и похлопалъ на Костякувото жилище. Когато слугата на тоя послѣдния извѣстилъ, че посѣтителката е съ бѣлъ ашмакъ на главата, сестрите на която често дохождали на нощно посѣщение, то той са обрадвалъ до уши и отворилъ вратата безъ никакво сжмнение.

Заедно съ Хаджията хлътнали още двама други негови другари, които са хвърлили на докторътъ и го сжекли на мѣстото му. Това дързостно убийство развалнувало на другиятъ день цѣлиятъ градъ. Вжлнувало са най-много правителството, тжй като жертвата не била бжлгаринъ, но гржкъ, елленски поданикъ. Повече отъ 50 души биле затворени, еѣ бжлгари, отъ тайфата на Х. Димитра. Въ тѣхното число билъ и тоя послѣдниятъ, който присѣдѣлъ въ затворътъ цѣли три мѣсеца; но най-послѣ, пакъ билъ освободенъ по ходатайството на кадията Али ефенди, който засвидѣтелствувалъ, че презъ нощта когато станало убийството, Х. Димитръ билъ на негова работа. Строгите мѣрки на правителството обаче не стрѣснали сливенските юнаци. Духътъ на времето и общото настроение ги тикало по-къмъ сериозни приключения. Послѣ убийството на Костаки, тая сжщата дружина въ която зель участие и П. Хитовъ, рѣшила да нападне домътъ на кадията Али ефенди, срѣдъ градътъ. Това нападение са извжршило вечерта на 20 Декемврий съ сичките свои свирени послѣдствия. На другиятъ день, дюгените въ сливенската чаршия не са отворили, турците биле силно вжзмутени отъ тая жестокость, малко останало да стане всеобща размирица. Около

Пѣсенъта на Стефанъ Караджа.

Отъ кѣмъ источната страна
Голѣмъ са страхъ зададе;
Изъ Сърбия млади войни
Се' юнаци се' бжлгари,
Сжгласно са сжгласили
Сърдечно са помолили:
„Боже вишний всемогущий,
Помогни ни направи ни
Що желяемъ, че страдаемъ
Да спечелимъ Бжлгария,
Да спасиме народътъ си.“
Щомъ въ балканътъ достигнаха,
На зелките страхъ дадоха, —
Распратиха стражарите,
Байрактара, бжлгарете
По високи по планини,
По широки по полѣни.
Срѣцнаха са съсъ турците
Направиха първа битка
Страшна битка въ Кара-Есенъ.
Отговаря водителя,
Байрактара малки Стефанъ
Малки Стефанъ Караджата:
„Ой ви вазя отборъ момци!
Който изъ васъ въ боятъ падне,
Нека Господъ да го прости;
Кой са изъ васъ живъ попадне
Вовъ турските остри нохте, —
Въ Тжрново ще да го водятъ
При пашата ще излезе, —
Нека каже на пашата
Какво искатъ бжлгарите“.
Щомъ Караджа туй издума,
Той ми въ боятъ раненъ падна.
Въ Тжрново го заведоха
Прѣдъ пашата отвѣдоха,
Нѣма ти страхъ малки Стефанъ!
Той доказа на пашата,
Какво искатъ бжлгарите:

за въ Търново за да убие търновският владика; но не успѣла. Въ 1865 г. той пакъ миналъ Дунавътъ, заедно съ Караджата, но скоро дружината се скарала по мѣжду си и прекъснала своите дѣйствиа. Сичкиятъ вжикашенъ изглѣдъ на Хаджията го прѣдставляваше за юнакъ и рѣшителенъ човѣкъ. Гърди широки и исижчени на напрѣдъ, физиономия прѣдставителна, очи голѣми, глава вирната на назадъ, вжрвешъ пълно бабаитски, съ една рѣчь, *каифетлия*, както са виразяватъ турците, на които языкътъ е повече богатъ въ отношение на *сербезликътъ*. По характеръ, тѣй билъ мжстителенъ, завистливъ и горделивъ.

Стефанъ Караджа. — Той са е родилъ въ село Ичуме^{*)}, одрински валиятъ, казжлагачска кааза, мѣжду 15—20 Майй 1842 година. Да, въ село Ичме е видѣлъ той пжрвъ пжтъ божийтъ свѣтъ; но едва ли жителите на това заглжхнало селце подозрѣватъ даже, че и тѣхна милость сж дали единъ дерекъ за бжлгарската свобода. Това азъ невѣрвамъ. Баща му, дѣдо Тодоръ Димовъ, чистъ бжлгаринъ, са е занимавалъ съ земледѣлие, билъ човѣкъ отъ ерѣдна ржка. Името на майка му е било Калина Маринова. Караджата е ималъ още шестима братя: Стояня, Никола, Колю, Василь, Станю и Маринъ, които сж биле по-голѣми отъ него, и три сестри. Търна, Велика (по-голѣми) и Пена, по-малка. Сичките сж родили въ село Ичуме. Когато Стефанъ билъ на четири години, родителите му, оставили село Ичуме и са преселили въ Добруджа, въ тул-

^{*)} Или Ичме, а не отъ Хамбарлий, както казва П. Хитовъ.

ченските села, неизвѣстно по какви причини. Най-напредъ семейството са спрѣло въ с. Бейдаутъ, послѣ въ с. Сарж-Юртъ, гдѣто са и поминала майката на Стефана, на 45 годишна възраст. Отъ Сарж-Юртъ, бащата на Караджата са примѣстили въ с. Потуръ, гдѣто живѣлъ цѣли петъ години. Въ това село за пжрвъ пжтъ, Стефанъ билъ заведенъ на училището; той билъ на възраст 8—9 години. Послѣ това, баща му отишелъ да живѣе въ с. Чамурлии, отъ гдѣто, подиръ 3½ години, приселили са въ Тулча. Въ с. Потуръ той са училъ при нѣкого си даскала, Иванъ Топъ Сакалията, а въ с. Чамурлии — при даскалъ Танасакя. Въ ученическиятъ си животъ, той не са отличавалъ съ нищо друго, освѣнъ съ непокорство и съ грубо повѣдение. Съ сичките свои вржстници искалъ да са бори, на които надвивалъ. Когато билъ на 4½ години, за нищо и никакво, отрузалъ на сестра си малкиятъ пржстъ, съ теслата. Баща му дѣдо Толоръ, по това време билъ поиспадналъ отъ положението си, което лѣсно са разбира по причина на неговото преселяване отъ село въ село. Лишенъ отъ майка, той останалъ на грижата на по-голѣмата си сестра Тжрна. Тя го възпитвала, на училището, като тжкала на учителите му шаякъ, бесплатно.

Въ Тулча, той така сжщо постжпилъ въ училището (1853), гдѣто билъ учитель нѣкой си даскалъ Енчо. Тукъ той са училъ, освѣнъ бжлгарски и на гржцки языкъ, който бѣше по онова време на мода, въ нашите училища. Когато станалъ на 15 години, зеть му Никола Станчевъ (мжжъ на сестра му Тжрна) го зелъ при себѣ си на бакалскиятъ дюгенъ. Една нощъ станало пожаръ въ чаршията, който сжсипалъ много дюгени. Караджата, който спялъ въ дюгенътъ, малко останало. — Чигори заед-

но съ стоката, ако да не го биле събудили. Страстѣта да са бори Стефанъ, и съ турци и съ бжлгари, не го оставила и по-сѣтне когато той билъ вече на 15—18 години момче. До като той са борялъ само съ своите сжученици, захваналъ да си мѣри силите, малко-по-малко и съ ония лица, които минавали за пехливани. Извѣстно е на сѣкиго, че въ Турция, по свадбите, по голѣмите празници — байрямътъ, Великъ-день и Рождество, излѣзатъ да са борять публично така нарѣчените пехливани. Било празникъ Вжкресение, когато тие послѣдните са сжбрали на единъ мегданъ въ Тулча да са борять. Въ тѣхните редове джржалъ редъ и Караджата; за пръвъ пхтъ той излѣзвалъ да жене слава публично. Пехливаните биле: турци, бжлгари и цигани. Стефанъ надвилъ на сичките. Оставало само единъ прочутъ пехливанинъ, турчинъ, на име Плясата, съ когото останали да са борять на другиятъ день.

А тоя Пляса билъ пехливанинъ, не на шега. Той са славялъ по сичкото добрудженско кюше, съ своите широки гжрди и съ дебѣлите си баджеци. Стефанъ го спусналъ на земята, съ пхрво хвацание. Въ гжрдите на присжтствующата турска публика закипѣло ядъ, а бжлгарите са радвали скрито отъ тая побѣда. Крилете на Плясата паднали; той билъ, ни на небето, ни на земята. Позната му била по-словницата: „по-добре да та ритни турчинъ съ здравъ царвулъ, неже ли циганинъ — съ сжжсанъ“. Турско, бабаитско и пехливанско отмжщение закипѣло въ неговите жили; той са заклѣлъ, че ще да омие пятното, нанесено нему отъ единъ позоренъ рай. Отъ това заканвание, па и вслѣдствие на други нѣкои грѣхове, които биле отбѣлежени въ турската бабаитска хроника съ черни краски, Караджата трѣбало да напусни мусулманската территория, нѣщо

ето е ставало по онова време съ мнозина негови
тата, които сж нарушавали старите рабски обичаи
што сж си държели главата вирнато. А гдѣ е
сѣбало да бѣга бѣдншиятъ войвода? Разбира са
свята Ромжния. Ако до нейната спасителна гра-
ща са трудяха да дойдатъ хора отъ ний-затжнте
те краища на отечеството ни, то за Стефана е
ло твърде лѣсно това, само лѣгло то на тихиятъ
лъ Дунавъ го е дѣляло. Една вечерь, когато сѣд-
ли да вечерятъ, той самъ отворилъ дума, самъ
редложилъ на зетьтъ си Никола Станчевъ, да му
вади тескере, за да отиди въ Брайла, съ цѣлъ да
махни за опредѣлено време отъ очите на своите
приятели. За да предрасположи още по-добре
тътъ си, Н. Станчевъ, човѣкъ отъ еснафска ржка,
съ идеи и високи стрѣмления, за да му извади
скере, той казалъ, че ще са занимава въ Брайла
табакчилжкъ, което ще бжде и за двамата добре.
оже би Караджата да е говорилъ за това занятие
риозно, понеже по онова време — 1859—60 го-
на — не е сжществувало още въ Ромжния ни-
ква благоприятна срѣда за младото и бѣдното,
инели сж са още хората не по достоинство и ха-
актери, а по австрийски жълтици и накитени съ
иланти жени. А да ли той са е опиталъ да вжр-
я табаклжкъ — и това е намъ неизвѣстно. Ние кон-
атираме факти и сжбития изъ животътъ на такъвъ
вѣкъ, който е билъ по онова време положителна
да; ние пишеме за такава епоха, въ която хо-
та са живѣли днесъ за днесъ, когато мракътъ и
вѣжеството сж тжржествували.

Стариятъ баща на нашиятъ херой, дѣдо Тодоръ,
арь бжлгаринъ и каленъ робъ въ бжлгарските оби-
и, пригответилъ раскошенъ обѣдъ по случай на
минуванието на синътъ си, искалъ да го испрати

VII.

Помнятъ читателите, че ние оставихме въ единъ гхсталакъ близо при Бузлуджа 14 души ранени клѣтници, които са изгубиха отъ своятъ войвода, преди да стане петята битка. Сжгласно съ общанieto си, азъ ще да разкажа въ кратце за участъта на тие момци, така щото разказътъ ми да не остане лишенъ поне отъ по-забълвжителните сжбития.

. . . . Когато ние видѣхме, че не е възможно да намѣримъ войводата и когато турската потеря замна край насъ, безъ да ни сжглѣда, нашето намѣрение да са немжраде още отъ мѣстото си, стана необходимо. Половинъ часъ гдѣ са бѣше минало, гдѣ не отъ заминуванието на тая потеря, когато ние чухме пуканието на много пушки, отъ къмъ страната на Тракия, т. е. къмъ Казанлъкъ. Дордето гласътъ на пушките можеше да са брои, то скоро тие загжряха така безпорядочно, и на често, щото само едно хучение дохождаше до нашиятъ слухъ. При всичко, че ние незнаяхме още навѣрно причината на тие пушки, но не бѣ мъчно да са сѣтиме, че това бѣше битка мѣжду нашите и потерята, която замна край насъ. Най-добрѣ са увѣрихме отъ рѣдовното гжрмение на нашите другари, пушките на които са различаваха изъ мѣжду другиятъ гжрмежъ. Мѣстото, гдѣто ставаше битката, не бѣше далечъ отъ насъ. Стана даже и дума по мѣжду ни, да са притечемъ на помощъ на братията си, на които можехме да спомогнемъ, особенно като не ни са знаеше числото отъ страна на неприятельтъ, когото щѣхме да смутимъ съ появяванието си; но какъ да направимъ това, когато трѣбваше да са влѣчемъ по колѣни, по причина на раните си? Битката захвана

чателното му прилъпяване на народното дѣло и на неговите пхрви дѣатели. Схбитията въ Сърбия съ Бѣлградската крѣпость въ 1862 година, организиранieto на българската чета отъ Раковски, въ послѣдниятъ тоя градъ била ера за огненните младежи, поприще за Стефанъ Караджа. Ето коя е причината, за гдѣто той са е отрѣкаль отъ бащината скромна стрѣха, отъ любезни сестри и братя и сѣкакви други семейни и житейски свръзки.

Въ четата на Раковски той билъ записанъ още въ пхрвите дни на нейното организиране. При бомбардиранieto на Бѣлградъ, въ една чета, подъ едно знаме и команда са сражаваль той срѣщу турските отъ крѣпостята гарнизони, заедно съ Левски. Една вечеръ, петъ години слѣдъ заминуванието му, когато сестрите му вечерели, срѣщу коладни заговѣзни, влншната врата са похлопала и трима души влѣзли въ къщи. Тѣхното посѣщение било ненадѣйно. Двамата отъ тѣхъ биле тулченски граждани, Хаджи Никола и Бостаки Возаджията. Третиятъ, който билъ облѣченъ въ турски дрѣхы, и въоражени, неможали да го познаятъ. Гостите понитали за Никола Станева и сѣднали на одарѣтъ да чакать. По-малбата сестра на Караджата, Пена, която два пати са доближавала до гостите да ги черни, неможала да познае турчинтъ, който билъ едноутробниятъ ѝ братъ Стефанъ, който нето деи са билъ върналь отъ печалба — правенкето табакчалъ. На третиятъ пати, когато ти ту подала оганъ да си запали цигарата, по собственото свое желание, кенуежала деляфътъ на жената и кивкала: „Натко!“ Плачь и ридание, отъ страха на дѣте слаба жени, изпълнили къщата.

— Али защо не ми проводи поне едно писмо, або не друго, да та разбереме на кака си и кака

работа вършилъ? питали двѣте жени и глѣдали въ очите на най-малкиятъ си братъ, който билъ подсукалъ вече ергенски мустаци.

Трѣбва да ви кажа, че другите братия на Караджата отдавна биле оставили Тулча и живѣли по разни мѣста изъ Россия, повечето въ Бессарабия, гдѣто имали и роднини.

— Бѣхъ въ Цариградъ, гдѣто сжмъ закушилъ бегликътъ за десять години, та за това не ми оставаше време, да ви пиша, отговорилъ студено Караджата.

Цѣла една година останалъ нашиятъ херой да живѣе въ Тулча. Това било презъ 1863 г. Тая епоха отъ неговиятъ животъ е ознаменувана съ вкрвулица буйни и смѣли предприятия, които сж въ сжстояние да предкажатъ неговото бѣдъще и да накарать сѣки благоразуменъ алжшъ-веринчия да потрепери. Той билъ много веселъ и засмѣнъ. Заранъ и вечеръ, пѣялъ пѣсни бунтовни, пѣсни страшни, не чути и невидени до него време отъ никого. Простодушните му сестри, които слѣдели и най-тѣжките отношения на своятъ братъ, тѣжакъ търговецъ и Цариградски бегликчия, глѣдали са една друга въ насхлзените очи и дигали непонятно рамена.

— Стефанчо, гдѣ научи тие пѣсни, които не приличатъ на нашенски? питали тие съ сестренска любовъ.

— Въ Цариградъ, отговарялъ Стефанчо съ половинъ уста. — Пено, ще дойдешъ ли ти съ мене да тя науча на тие пѣсни? казалъ той на малката си сестра, която била вече мома на 18 години.

Разбира са, че Пена дигала още по-сжмнително рамене. Много налѣгалъ Караджата да я ожени презъ нея зима, което са обяснява съ това, че той е билъ намислилъ вече да са не връща, та за това е глѣ-

то сж пасли нѣколко дѣня различни трѣволниги, това е едно отъ ония удоволствия, съ които може да сж-перниче само райскиятъ жгълъ.

Бдохме и починахме тоя дѣнь твхрдѣ богато. Предложихме на дѣдото да ни даде нѣкой човѣкъ, за да ни заведе кжмъ Сливенъ, или той самъ да дойде съ насъ, но старецътъ са не сжгласи по причини доста уважителни. Даде ни само наставления по коя посока да вхрвиме кжмъ Сливенъ и ни насочи да излѣземъ при други кошари, находящи са тамъ на близо по пѣтьтъ ни. Тие послѣдните кошари, които ние сполучихме да намѣримъ, принадлежеха на нѣкого си ага изъ Казанлъкъ, на име Хаджи Махмудаа. Неговите овчари, които неможаха да бждатъ други освѣнъ пакъ наши бжлгари, доста са колибаха отъ най-напрѣдъ, да ли да ни дадатъ ѣдени, тжй като страшно са бояха, да не би да ги осѣти агата имъ, че отъ неговата стока сж хранили комитите. И на двѣте тие колиби нищо положително незнаяха за слѣдствията на петата битка. Научили са бѣха само, че много глави биле донесени съ заптии, отъ планината.

Като неможахме да склонимъ никого отъ овчарите да ни бжде водачъ, ние сами са пуснахме да пжтуваме прѣзъ балканското море. Презъ ноцта, вжсползувани отъ тжминната, слѣзахме да вхрвиме по низките и равни мѣста, а на зазорявание, пакъ потжнахме въ гжсталакътъ, като че да бѣхме звѣрове. Дждъ почна да вали, мъгла препадна и ние изгубихме нашата линия, забжркахме отъ гдѣ сме дошли и на кждѣ отиваме. Цѣли три дѣня ние са скитахме по тие непознати и пусти усои. Изъ такива долчини и гжсталаци са пжхахме, щото азъ вѣрвамъ че отдавна време, отъ какъ турското царство сжществува на балканскиятъ полуостровъ, не бѣше стж-

трето, да нарамишъ шишането и да отидешъ да заявишъ своето съществуване на човѣкъ, отъ нѣкой гъсто крайще на шумата; четвърто, да блещъ нѣкое записие и да му строишъ касктурата; пето, да можешъ да отхрвешъ отъ турските пиянствующи чапкъни тѣпаните и гайдата и пр. и пр. А легални пктища, законно потѣжване, печатно слово и др. такива, не сж съществували въ турското управление. Ако отидешъ при мемлекетъ-чорбаджията и при фенерскиятъ разбойникъ, деспотъ ефенди, то жалбата ти може да са земе що-годѣ въ внимание само въ такива конкретни случаи, ако са плачеше, че сестра ти е нападната, че записията ти е наложилъ рабските кости и пр.

А на Стефана е тѣжало за друго, той е искалъ правото на милионни братия и сестри, неговата душа са е вклнувала отъ такива работи, които сж биле Америка, почти за сички. Той протестиралъ, той тхресалъ право, и искалъ отмъщение, будель засналиятъ робъ. Но срѣдствата му биле дѣтински — нищо не вреди. Той рисковалъ, той тхресалъ балсамъ за огненни гърди, за пламенна душа. Неговата слава или позоръ — цѣли да бѣдѣтъ откупени не съ главите на другито, но съ собствениятъ неговъ вратъ, туренъ въ сапуненото вѣже. Следователно, ние сме готови десетъ пкти повече да преклонимъ глава предъ подобни побѣдени натура, отколкото предъ самите побѣдители, славата на които е била основана на студениятъ разсѣдѣкъ. Освѣтъ това, какво ние искаме отъ човѣкъ като Караджата, който е билъ пазвантинъ? Позволете ми да загагна, че работите, съ които той са е занимавалъ преди дваесе години, при могуществото на турците, днесъ тие същите работи възхщаваатъ мнозина подрятните същества, отъ времето и вѣкътъ, въ числото на

които са намиратъ не само калпаци съ червено джано, но и нѣкои вѣстниъари даже, слѣни ржководители на общественото мнѣние. Неотдавна бѣше, (1883), когато единъ бжлгарски вѣстникъ си касаше жлжчката да доказва, че националната ни гордость е докачена, защото на турците било позволено да хвърлятъ нѣколко кйоръ фишеци на байрамътъ си! Ето тукъ е подлото и назадничевото, малодушното и калпавото. Подобни хора именно, са кланятъ съ краката на горѣ когато огрѣва слжницето, а хвърлятъ съ камаци подиря му, когато наежда. Негова милость, който са възмущана сега отъ единъ фишекъ, по десять пжти може да си е удрѣлъ фесътъ на азизие каланъ, богато трѣбаше да са нападатъ турците.

И така Караджата е билъ човѣкъ на своето време. Турското правителство го арестувало за безчинството му. Въ ботушите му намѣрили една черкеска кама и единъ револверъ, което обстоятелство още повече увеличило вината му. Въ затворътъ, Караджата започналъ да пѣе и да са весели, като у тѣхъ си. Той поискалъ на гантиите да му донесатъ печена кокошка и вино, които останали зачудени отъ тая ддрзка постанка на единъ бжлгаринъ.

— Тоя кератня трѣба да бжде лудъ, казали тие по вѣжду си.

— Илате право, ефендияъ, отговорилъ нѣкои бжлгари, другари на Караджата, които дошли на затворешите врата, да му ставатъ порачители. — Тоя си нѣма ниждѣ никадѣ, така ходи да лудува по улиците, прибавили тие.

А турците за лудъ човѣкъ, безъ разлика на вѣра и народность, даватъ своята дума. Кожкото луди има въ единъ градъ, силните са хранитѣ и облачатъ отъ турците. Тие послѣдните вѣрватъ,

лудите сж посредственници мѣжду грѣшното чловѣчество и небесниятъ отецъ, та за това ги покровителствувать до толкова. За особенна милость и удоволствие го считатъ тие, ако си развжржатъ кесията да дадатъ нѣщо на единъ лудъ човѣкъ. Нѣкои отъ тѣхъ, сжщи мусулмани, когато са случи да имъ поиска лудиятъ субектъ милость, отварятъ си кесията и я подлагатъ на предя му, самъ да си земе колкото обича. Но това бѣше тогава, когато за кокошки, за масло, за медъ и други потрѣбности, не са даваше пари, когато бжлгарите невлѣзваха съ празни ржцѣ въ кжщата на кой и да е ага.

Караджата билъ освободенъ отъ затворъ, благодарение на лудостта му. Той билъ освободенъ за да престжши къмъ по-важни предприятия. Въ Тулча живѣлъ нѣкой си татаринъ, човѣкъ съ жестокъ характеръ. Цѣлото бжлгарско население (сиромашкото) са плачало отъ него. — „Небойте са, азъ ще да го кржцавамъ, па тогава, ще да са махна“, казалъ Караджата на тжжителите. Една вечеръ, когато той заминувалъ по край кжщата на тоя татаринъ, намѣрилъ сгоденъ случай да са вмжкне въ дворътъ му. Татаринътъ вечерелъ въ това време; Стефанъ си извадилъ револверътъ и като го замѣрилъ презъ прозорецътъ, катурналъ го на земята. Презъ ноцта той билъ веселъ и доволенъ; никой не го заподозрѣлъ въ това убийство.

VI.

Бжджцето на нашиятъ херой било вече извѣстно и опредѣлено, нѣмало никаква надѣжда, че той ще да запуши единъ день коминъ, че ще да стане „човѣкъ“ (въ алжшъ-верничыйски смисълъ), нѣщо което и той самъ знаелъ. При сичко това о-

той тръгна за скромната си кошарка, а ние за идеалната Агликина-поляна.

За четири дена и четири нощи едвам можахме ние да достигнем до опредѣленото мѣсто. Не така обаче лесно можахме ние да препятуваме странството до Агликина-поляна, както ни се то струваше съ очи. Турските потери, или по-добре турското правителство, което имаше вече въ ржцѣте си главата на Хаджи Димитра и на повечето негови другари, не бѣше още удовлетворено и наситено. Потери отъ разни страни, петдесѣтъ пкти по-многобройни отъ насъ, претѣха на горѣ на долу, ту отъ преде ни ту отзаде ни; но не бѣхме още щастливи да са срѣшнемъ лице съ лице. На втория денъ, ний ходѣхме вече безъ посока и безъ направление. Неприходимите долини и стръмните урви, бѣха изгладили изъ наметѣта ми и онова слабо запознавание съ върхѣтъ на Агликина поляна, което ний направихме подъ ржководството на дяда Стояновата тояга. Случайно една нощъ свѣтна огнь предъ листето на дърветата, но на твърде далечко расстояние. Рѣшихме да отидатъ трима-четирма души при тоя огнь, да разгледатъ отъ далечъ какви хора сж наоколо му и да отидатъ при тѣхъ, да ги попитатъ за пхтѣтъ, ако сж българи. Никой не иска да отиде, сѣки са оплака, че раните му тѣжатъ. Тукъ сжмъ длженъ да ви кажа, че въ тая планина, и въ това окаянно положение, ние успѣхме да се покажемъ, че сме българи. Отдавна врѣме, двама души изъ помѣжду ни, бѣха захванали да са хаятъ единъ други, не за друго, но за палмата на пярвенството, кой именно да ни бжде войводата! . . . Ето защо, сжгласието липсуваше. Най-послѣ трима души, съ които бѣхъ и азъ, склонихме да отидемъ.

Влѣзохме въ единъ боазъ, въ джното на кой-

че той е бързалъ да заминува, та за това е искалъ да отхрве бжлгарското население отъ по-пжрвите изедници. Презъ мѣсець Мартъ, тулченскиятъ гжцки владика, тржгналъ да отива въ ближниятъ градецъ Сакча. Караджата събралъ малка дружина и отишелъ да го чака на пжтьтъ, за да го убие. Негово преосвященство, който ималъ сериозни причини да подозрѣва своето стадо, отъ рано зель мѣрки. Когато купето му преминавало презъ страшните мѣста по пжтьтъ, той са качвалъ на една проста талига и пжтувалъ инкогнито. По тая причина, куршумите на дружината съжибали празна колата и убили единъ конь. Послѣ, това, той отишелъ съ същцата дружина въ с. Сомово да обире единъ богатъ молдованинъ и да го убие, по причина, че и той билъ отъ изѣдниците. Убийството не сполучило, а молдованина позналъ Караджата, когото и предалъ на правителството. Срѣдъ градътъ, запжните заобиколили да хванатъ Караджата. Той потѣглилъ камата и избѣгалъ отъ ржцѣте имъ. Намѣсто него хванали невинниятъ му зель, когото смазали отъ бой, вслѣдствие на който той умрѣлъ. Не оставили на мира и сестра му, Тжрна, която джлго време влѣкли по конакътъ, за братови грѣхове.

А Караджата избѣгналъ въ околността на Тулча, на мѣстото, нарѣчено Маарите, гдѣто вадятъ камжци. Отъ тукъ той провождалъ извѣстие на правителството да оставятъ на мира сестра му, а ако тжрсятъ него, да заповѣдатъ и го хванатъ. Отъ тукъ той безпокоялъ турското правителство, което почнало да води съ него приговори, чрѣзъ различни шпиони. Веднажъ отишле въ качеството си на такива трима бжлгари, Куманъ, Райно и Стоянъ Буюклията, проводени отъ правителството, да го хванатъ съ хитрость. Той подигналъ на срѣща имъ своята пушка и тримата ми-

ролюбиви граждани, са върнали. Въ това време той ходѣлъ по селата : Ени-кѣюю, Чамурлий, Бабадагъ и др., да събира пари за оръжия, което купувалъ отъ Ромъния и го раздавалъ на достойните момчета. Дѣсте лири той зель, съ заплашване отъ чорбаджи Желѣска, изъ с. Ени-кѣюю и отъ чича си Велка. Съ него заедно ходѣли още по бабадагский балканъ 7—8 души другари. Често той оставялъ своята дружина и слѣзвалъ по селата и въ Тулча, преоблѣченъ въ разни дрѣхы, за да са учи какво приготвяла правителството.

Дордето той живѣлъ миренъ животъ, въ Тулча, името Караджа не е съществувало, не е съществувало то и въ неговиятъ родъ. Отпослѣ, когато той заминалъ окончателно за Ромъния, тогава са го нарикли, или той самъ са е прекръстилъ Караджа. Турското правителство го наричаше още полуофициално Кючюкъ Стефанъ (малкий). Отъ гдѣ произхожда това кючюкъ, азъ незная. Но по сѣка вѣроятность, отъ неговиятъ малакъ рхсть. Въ Тулча той е билъ още извѣстенъ, подъ име, Стефанъ названчето. Така са го наричали, защото той е помагалъ на баща си, когато тея послѣдниятъ билъ Пазвантинъ въ Тулча. Колкото за прилагателното Караджа (сърна), съществува слѣдующиятъ анекдотъ : Въ 1865 год., когато Караджата са намиралъ въ сливенската планина (на Вратникътъ) съ други още другари, изъ ближниятъ пхть преминало едно запитие, на конь, което пѣло пѣсень. Дружината испратила Караджата да снесе нишанътъ на това запитие, т. е. да го хване и да му покаже, че планината е неприкосновенна, че тя е царство само на хшшовете. Караджата стигналъ запитието, което безъ да са осѣти, той са мѣтналъ на коньтъ му отзадъ и го стисналъ за рхцѣте, а послѣ го освободилъ да си отиди ; слѣдъ

като го обезоржиль. Когато той се вжрналъ при дружината, то сичките захванали да му викатъ: „ти Стефане са мѣташъ като Караджа, т. е. скрина“. Слѣдъ това, той билъ извѣстенъ вече мѣжду хшшовскиятъ лагеръ, Стефанъ Караджа.

На скоро той оставилъ вече Тулча, окончателно и преминалъ втори пѣтъ въ Ромъния, отъ гдѣто не са завжрналъ вече. Неговата дѣятелность, въ Ромъния, отъ 1864—1868 год., малко е извѣстна. Знае са само, че въ 1864 год., той преминалъ Дунавътъ съ една чета хшшове, които, по наставленията на Раковски, отивала да убие въ Търново, тогавашниятъ грѣцки владика. Въ 1865 г., той останалъ въ Ромъния и станалъ крѣчмаринъ въ Гюргево. Въ 1866 г., преминалъ втори пѣтъ въ Бѣлгария, съ една чета отъ 20 души, въ числото на които билъ и Х. Димитръ. Хора, които са го срѣщали по това време, въ Ромъния, разказватъ, че той е бѣлнувалъ дѣни и ноця освобождението на Бѣлгария, която мисль била станала въ него, като страсть. Партений Бѣлчевъ, който преспалъ съ него въ една стая, въ Браила, презъ 1867 г., разказва, че цѣлата нощъ той не затворилъ очи да рѣшава сѣдбата на Бѣлгария.

Видѣха читателите, какъ юнакътъ бѣ хванатъ въ IV-та битка, раненъ на 5—6 мѣста. Това негово хващанне било цѣло тѣржество за правителството. На скоро той билъ докаранъ въ Търново, подъ силенъ конвой, опитланъ отъ главата до краката въ синджири, а отъ тамъ въ Русчукъ. Довожданието му въ тоя послѣдниятъ градъ е отбѣлѣжено като епоха въ русчукската мѣстна хроника. Тѣлици граждани, отъ турци, бѣлгари и любопитни

реи, сж излѣзали на тжрновскиятъ пхтъ, при малата Сарай, да посрѣщнатъ прочутиятъ бжлгарски рой, деня по пладнѣ. — Кой ще дойде? сж са гали турците по чаршията.

— Князьтъ на Бжлгария! отговаряли простонните османли и са смѣяли самонадѣянно. *)

Ако Караджата бѣше бунтовникъ въ Франция и въ Россія, ако той бѣше не турчинъ, но фрець или русинъ, то християнското правителство бѣше да са распоряди най-напрѣдъ, да го облѣче . просянки дрѣхи, половината бѣли, а половината рни; щѣше да го докара въ градътъ ноцно вре-, никому не щеше да позволи да го види. Но рварска Турция разбира ли отъ християнскиятъ огресъ? Справедливостта го изисква да спомемъ, че турското правителство и неговите агенти . са отнесли още твжрде челолюбиво съ гор- стята на Бжлгария. Отъ Тжрново до Русчукъ, той де докаранъ въ бричка, сѣдналъ колѣно до ко- но съ единъ турски юзбашия, облченъ съ бунтов- ческата си униформа. Предъ русчускиятъ мер-

---

*) Сжщиятъ тоя день, въ който докарали Караджата, въ русчукските улици, тичали нѣколко телали съ запенени гла, които са истжпнали на сѣки десятна крачки, и викали, които имъ гласъ стига: „Днесъ ще дскаратъ бжлгарскиятъ а лъ, Кючюкъ Стефана; за това, който желае да го ви- нека вжрви на сарая, хх-хх!“ Азъ мисля, че тие ясни сове на тжржествуващите телали, сж биле десетъ нжти -полезни за бжлгарите, отколкото сѣка една брошура съ волюц. сждржанне. Въ 1876 г., когато работата бѣше официална, въ Русчукъ докараха единъ топъ, взетъ отъ рбите при Зайчеръ. Това добро, в. Дунавъ извѣстява, топовете сж 10, но турците пакъ не сж довольни, и ето направиха: Изваждатъ топътъ на улицата и го навич- съ съ цвѣти и знамена и тржгватъ по чаршията. Най- прѣдъ вжрватъ 5—6 цигани и свирятъ съ зурли, подиръ

кезъ, гдѣто спря талигата, той бѣ херой на деньтъ, предметъ на хиляди очи. Казватъ, че единъ особень чиновникъ отишелъ да го поздравя съ „добре дошелъ“, а патриотическото предание разказва слѣдующите допжлнения: понеже Караджата бѣше раненъ на много мѣста, и по тая причина, неможаше да вхрви, то на расположението му билъ оставенъ единъ турчинъ, когото той трѣбало да вхсѣдне, за да го отнесе до въ конакътъ.

— Живъ ли бѣхъ, да вхсѣдна и турчинъ? Сега, и да умра, нѣма да ми останатъ отворени очите, казалъ Караджата, говори преданието.

Това сжщото патриотическо предание утвърдява още, че Караджата са билъ отровилъ самъ, въ затворѣтъ, когато му извѣстили, че е осжденъ да са обѣси, и така заптиите го намѣрили умрѣлъ. Това не е истина. Караджата нито е отровенъ, нито е обѣсенъ, а е умрѣлъ въ русчукескиятъ затворъ отъ своите тѣжки рани, и то ето какъ. Когато го докарали въ затворѣтъ, турили го въ особено отдѣление, въ каушатъ, нарѣченъ женски.

тѣхъ слѣдватъ двама души на магарета, съ лѣсиче опашки на главата, а послѣ дохожда военвата музика. Но и това не е доволно. Въ Русчукъ живѣеше по онова време единъ лудъ турчинъ на име Мемишъ паша. Накаченъ по сичкото тѣло съ различни тенекии и дрѣкалца, ужъ ордени, на главата му едно оглѣдало, въ рѣката му дѣлагъ чибукъ, по срѣдата на който имаше кафезъ и вхтрѣ двѣ славейчета — туриха го да вхседни на топѣтъ отгорѣ. Предъ сѣка купчинка любопитни, особенно предъ бжлгарите конвойтъ са спираше и Мемишъ паша става на крака да държи рѣчь, подказана отъ по-голѣмо мѣсто: — „Виждате ли пезевенклеръ, какво значе, нашата побѣдоносна армия? увѣрихте ли са сега, че седемъ краййове да са сѣбиратъ, пакъ нищо неможатъ направя на нашите бабанти? — Гиди комиталаръ . . . .“ „Машалла Мемишаа! викатъ сичките османлии.

Тукъ той билъ самъ, никого не пуцали да го безпокои, запретиено било да влѣзватъ при него и турските бабаици отъ затворътъ, които сж ужь неприкосновенни. Само на едно бжлгарче, на име Яни Гугуто, така сжщо аристантинъ, било позволено да влѣзва при хероятъ, въ качеството си на неговъ слуга. Гугуто разказва, че нѣколко души доктори дохождали да глѣдатъ ранениятъ, комуто често миели раните, вжрзвали ги съ голѣма внимателность и са грижали вжобще за горчивите му сждбини. Ъдини, постелки и пр., биле отъ добро качество; може да са каже и твжрде вѣрно е, че правителството е глѣдало съ четири очи, да излѣкува Караджата. До деньтъ на смжртъта му, споредъ думите на любопитните русчукски младежи, които са навжртали около оградата на конакътъ, съ цѣлъ да видатъ войводата, по нѣколко пхти виждали да го пскараватъ при пашата, вжсѣдналъ на гжрбътъ на нѣкой арестантинъ.

Единъ день, когато го вжрнали въ затворътъ, той повикалъ при себѣ си Гугуто и му пошепналъ тайно на ухото:

— Моята сждба е рѣшена вече. На мѣсто да ма окачатъ на вжжето Хаджи Буозъ и Панае Михалевъ (двама граждани, служители въ оня общенароденъ институтъ, който са нарича въ цивилизована Франция „публична безопастьность“, а въ православна Россия — „священна е охрана“), то азъ желая самъ да са затрия, заради това, дай ми да са напия съ вода.

Гугуто послушалъ и му далъ да испие до половинъ ока вода. Послѣ нѣколко минути, Караджата го нѣмало вече мѣжду живите. Той са поминалъ въ срѣда на 31 Юлий, на вжзраст 26 години. Да ли тая вода е била приготвена за неговата смжртъ колто била вредителна ужь за тѣжко раненъ човѣкъ,

азъ незная, при сичко, че Гугуто увѣрява въ възможността на първото предположение. Тоя послѣдниятъ казва че при сѣко посѣщение, докторите му забранявали строго, да не дава вода на ранениятъ.

Погрѣбението на бжлгарскитъ херой са е извршило съ оная церимония, която са прави за сѣки немилъ и не драгъ, умрѣлъ на градската болница, или въ затворѣтъ. Но азъ преувеличихъ: за сѣки смъртенъ отъ послѣдните двѣ категории, билъ той отъ какво и да е вѣроисповѣдание, непременно ще да са придружаватъ неговите останки отъ нѣкое духовно лице. Караджата са лишавалъ и отъ това религиозно почитанне на своите сжнародници въ Русчукъ, не че турците забранявали, които нѣматъ нищо общо съ умрѣлите; но че вѣрноподданата бжлгарска община, която са сжстояла отъ Михалчевици, Янакевици и други още покорни главици, глѣдала въ лицето на Караджата разбойникъ и нехранимайко. За да не би прахѣтъ на подобенъ царски душманинъ да оскверни вѣчните жилища на православиите русчукски базергани, дадена било и такава заповѣдь, щото Караджата да не бжде погрѣбенъ наредъ съ своите по вѣра и по народностъ брата, но на страна, отдѣленъ като коза на стотина крачки растоianie, въ една гжста бурень, близо до крѣпостъта. На сжщото това мѣсто сж погрѣбани и двамата херои отъ параходѣтъ Германия, Цветко и Никола. Въ растоianie на шесть години, времето бѣ изравнило гробѣтъ на Караджата, ни една човѣшка стлпка не бѣше нарушавала гармонията на грѣвата и той бѣше изгубенъ за потомството ако да не бѣше баба Тонка *), която го поднови, като извади и главата му.

---

*) Глѣдай „Записки по Бжлг. Възстания, стр. 144.

Пѣсенъта на Стефанъ Караджа.

Отъ кѣмъ источната страна
Голѣмъ са страхъ зададе;
Изъ Сърбия млади войни
Се' юнаци се' бѣлгари,
Сѣгласно са сѣгласили
Сърдечно са помолили:
„Боже вишній всемогущий,
Помогни ни направи ни
Що желаемъ, че страдаемъ
Да спечелимъ Бѣлгария,
Да спасиме народътъ си.“
Щомъ въ балканътъ достигнаха,
На зелките страхъ дадоха, —
Распратиха стражарите,
Байрактара, бѣлгарете
По високи по планини,
По широки по полѣни.
Срѣщнаха са съсъ турците
Направиха първа битка
Страшна битка въ Кара-Есенъ.
Отговаря водителя,
Байрактара малки Стефанъ
Малки Стефанъ Караджата:
„Ой ви вазя отборъ момци!
Който изъ васъ въ боятъ падне,
Нека Господъ да го прости;
Кой са изъ васъ живъ попадне
Вовъ турските остри нохте, —
Въ Тѣрново ще да го водять
При пашата ще излезе, —
Нека каже на пашата
Какво искатъ бѣлгарите“.
Щомъ Караджа туй издума,
Той ми въ боятъ раненъ падна.
Въ Тѣрново го заведоха
Прѣдъ пашата отвѣдоха,
Нѣма ти страхъ малки Стефанъ!
Той доказа на пашата,
Какво искатъ бѣлгарите:

„Не е жално да погинешъ
 За своята мила майка
 Мила майка България!
 Тазъ година сме стотина,
 До година хилядина!
 Други момци ще излѣзатъ
 Васъ да колатъ, васъ да бѣсятъ,
 Васъ да биятъ, васъ да мчатъ
 Да отнематъ свойто царство.

(Забѣлж.) Тая пѣсень са пѣе по България и записана е въ Заара отъ Г. Петкова.

Едно обстоятелство ми бѣ не възможно да узная точно и непогрѣшно отъ седемъте другари на Хаджи Димитра. Азъ говоря за имената на сичвите момчета, които зеха участие въ тая чета. Разбира са, по само себѣ си, че невъзможно е било да са научатъ имената на 124 души непознати хора въ расстояние на 5—6 дня, немало е време да са питатъ тие единъ други, кой отъ гдѣ е и какъ му е името. Тукъ са трѣба списъкъ. Въ тоя случай азъ са възползувахъ отъ Записките на П. Хитовъ, въ края на които е сжставенъ твхрдѣ вѣренъ списъкъ на Х. Димитровата чета. Въ това ма увѣриха поне седемъте души, които узнаха въ тоя списъкъ, както своите имена, така и имената на 40—50 души свои познайници. Ето тоя списъкъ:

Имената на момчетата, които погинаха въ 1868 г.

1) Хаджи Димитръ Асѣновъ	изъ	Сливенъ	год.	29;
2) Стефанъ Караджа	„	Тулча	„	26;
3) Иванчо Христовичъ	„	Габрово	„	24;
4) Еремия Българовъ	„	Ломъ-Паланка	„	32;
5) Спиро Георгиевъ	„	Битола	„	32;
6) Герсги Черневъ	„	Търново	„	31;

7) Димитръ Н. Захарлията	„ Черни-Носъ	„ 35;
8) Димитръ Н. Мънзовъ	„ Браила	„ 26;
9) Хаджи Димитръ Х. Атанасовъ	„ Тулча	„ 27;
10) Тодоръ Х. Н. Асѣновъ *)	„ Сливенъ	„ 25;
11) Иванъ Пѣевъ	„ Казанлъкъ	„ 27;
12) Антоанъ Стояновъ	„ Куманово	„ 24;
13) В . . . . . Р . . . . . **)	„	„ 39;
14) Сотиръ Пѣйовъ	„ Велесъ	„ 25;
15) Димитръ Илиевъ	„ Търново	„ 25;
16) Христо Николовъ	„ Шипка	„ 20;
17) Андонъ Пѣйовъ	„ Дръново	„ 29;
18) Александръ Василевъ	„ Плоещъ	„ 20;
19) Ганчу Стояновъ	„ Сопотъ	„ 35;
20) Христо Б. Ахчиолу	„ Калоферъ	„ 35;
21) Нено Мариновъ	„ Бочмалари	„ 21;
22) Василь Пепчовъ	„ Правецъ	„ 29;
23) Димитръ П. Николовъ	„ Калоферъ	„ 22;
24) Георги Н. Кавлакъ	„ Сливенъ	„ 21;
25) Златю Пеушански	„ Тръвна	„ 22;
26) Петръ Тодоровъ	„ Сливенъ	„ 21;
27) Симеонъ Кръстевъ	„ Етрополе	„ 20;
28) Иванъ Симеоновъ	„ Котелъ	„ 20;
29) Петръ Сивковъ	„ Котелъ	„ 20;
30) Никола Г. Краснакъ	„ Русчукъ	„ 20;
31) Иванъ Ивановъ	„ Търново	„ 26;

*) Братъ на Х. Димитръ.

**) Това лице В. Р., е Василь Рахневъ, отъ с. Градецъ, сливенско, когото имамъ честь да познавамъ лично. Василь Рахневъ, живѣе и до днесъ. Той е единственното лице, до колкото азъ съмъ можалъ да издири, който остана живъ и който са освободи твърдѣ етено, безъ да посѣти нѣкой азиатски затворъ. Като ги искарали прѣдъ пашата, той казалъ, че непознати хора го намѣрили, въ Влашко, които му казали: „дохождашъ ли съ насъ да отидемъ на жетва въ Турция“? Василь са съгласилъ, като мислилъ че дѣйстви-телно другаритѣ му сж жетвари. Когато минала четата Дунавътъ и захванала да са бие, Василь попиталъ: — „Гдѣ ви остана жетвата?“ — „Ами да колишь турци, това не е ли жетва?“ отговорили хъшовеце. — „А може и да бжде истина“, казали простодушните аги и освободили Василь.

32) Христо Стапчевъ	„	Шуменъ	„	32;
33) Калчо Георгиевъ	„	Шипка	„	45;
34) Петръ Навовъ	„	Разградъ	„	28;
35) Георги Пѣвичевъ	„	Ст.-Загора	„	22;
36) Минчо Димитровъ	„	Тръвна	„	20;
37) Тодоръ Петковъ	„	Троянъ	„	19;
38) Велико Николовъ	„	Котель	„	21;
39) Танасъ Ганчевъ	„	Търново	„	20;
40) Коста Ефтимовъ	„	Габрово	„	30;
41) Георги Стояновъ	„	Пазарджикъ (?)	„	23;
42) Първо Трифоновъ	„	Прогоролецъ	„	28;
43) Никола Саввовъ	„	Ахър-Челеби	„	28;
44) Филипъ Петровъ	„	Коприщица	„	27;
45) Арсеній Мартиновъ	„	Велешко	„	25;
46) Симеонъ Радевъ	„	Черна	„	21;
47) Станю Стояновъ	„	Лѣсковецъ	„	21;
48) Ангелъ Т. Обретеневъ	} братя	Русчукъ {	„	28;
49) Петръ Т. Обретеневъ			„	24;
50) Петко Димитровъ	„	Ловечъ	„	30;
51) Болйо Мартиновъ	„	Казанлъкъ	„	25;
52) Райчо Сивковъ	„	Котель	„	22;
53) Никола Дочевъ	„	Тетевенъ	„	28;
54) Дочо Колевъ	„	Ст.-Загора	„	30;
55) Христо Митевъ	„	Калоферъ	„	25;
56) Георги Кочевъ	„	Кучово-село	„	21;
57) Никола Стояновъ	„	Чаиръ-кьой	„	25;
58) Михалъ Юрдановъ	„	Елена	„	23;
59) Филипъ Димитровъ	„	Куманово	„	23;
60) Стоянъ Пенчовъ	„	Габрово	„	19;
61) Пенчо Стояновъ	„	Панагюрище	„	28;
62) Никола Ивановъ	„	Прилепъ	„	22;
63) Недѣлко Григоровъ	„	Коприщица	„	22;
64) Савва Бжичевъ	„	Търново	„	20;
65) Петръ Вжлчевъ	„	Русчукъ	„	24;
66) Христо Николовъ	„	Кукушъ	„	28;
67) Никола Георгиевъ	„	Търново	„	22;
68) Пѣнчо Поповъ	„	Билиферевъ	„	28;
69) Пѣнчо Станйовъ	„	Търново	„	28;
70) Паню Х. Пѣневъ	„	Ст.-Загора	„	27;
71) Андрѣй Марковъ	„	Шуменъ	„	27;
72) Найденъ Василевъ	„	Коприщица	„	22;
73) Илия Димовъ	„	Габрово	„	24;

74) Стефанъ П. Мешовъ	„ Русчукъ	„ 28;
75) Иванъ Тотевъ	„ Базанлъкъ	„ 29;
76) Тодоръ Стойновъ	„ Пловдивъ	„ 32;
77) Танасъ Лилловъ	„ Сопотъ	„ 19;
78) Киро Пилевъ	„ Метиризово	„ 28;
79) Стефанъ Ивановъ (Калцунъ)	„ Габрово	„ 28;
80) Иванъ Дружановъ	„ Котелъ	„ 34;
81) Христо П. Генчовичъ	„ Дръново	„ 29;
82) Никола Валевъ	„ Ст.-Загора	„ 28;
83) Стефанъ Давковъ	„ Шипка	„ 22;
84) Симсонъ Милковъ	„ Беброво	„ 22;
85) Маринъ Николовъ	„ Свищовъ	„ 28;
86) Станчо Николовъ	„ Базанлъкъ	„ 24;
87) Димитръ Стефановъ	„ Калоферъ	„ 21;
88) Христо Миловъ	„ Базанлъкъ	„ 24;
89) Стефанъ Паневъ	„ Базанлъкъ	„ 28;
90) Димитръ Цѣновъ	„ Видинъ	„ 28;
91) Георги Христовъ (Палеогау)	„ Търново	„ 22;
92) Христо Вълчановъ	„ Котелъ	„ 30;
93) Димитръ Момчиловъ	„ Русчукъ	„ 20;
94) Бржестю Минковъ	„ Базанлъкъ	„ 20;
95) С. Господиновъ (Хитриятъ)	„ Сливенъ	„ 27;
96) Топчо Стояновъ	„ Ст.-Загора	„ 28;
97) Танасъ Д. Боздогански	„ Русчукъ	„ 32;
98) Маринъ Начевъ	„ Жѣлезникъ	„ 23;
99) Х. Георги Х. Ивановъ	„ Тулча	„ 27;
100) Господинъ Кумановъ	„ Тулча	„ 22;
101) Димитръ Стояновъ	„ Царево-Корня	„ 30;
102) Петръ Кличевъ	„ Търново	„ 33;
103) Цонко Балкански	„ Габрово	„ 26;
104) Велко Бржестевъ	„ Махалата (Плѣв.)	„ 23;
105) Начо Димитровъ	„ Димотика	„ 30;
106) Бржестю Велевъ	„ Пловдивъ	„ 26;
107) Никола Неновъ	„ Плѣвенъ	„ 20;
108) Снасъ Неновъ	„ Коприщица	„ 29;
109) Нено Спировъ	„ Видинъ	„ 19;
110) Курти Петковъ	„ Видинъ	„ 27.

Съставтъ на Хаджи Димитровата чета бѣше отъ 124 души. Значи, на 14 отъ тѣхъ, имената не сѣ известни. При това число трѣба да са прибавятъ още: Тодоръ Симионовъ, изъ Орѣхово и Божиля Димитровъ, изъ с. Куманово (Скопийско).

VII.

Помнятъ читателите, че ние оставихме въ единъ гжсталакъ близо при Бузлуджа 14 души ранени кльтници, които са изгубиха отъ своятъ войвода, преди да стане петята битка. Сжгласно съ обща-нието си, азъ ще да разкажа въ кратце за участьта на тие момци, така щото разказътъ ми да не остане лишенъ поне отъ по-забължителните сжбития.

. . . . Когато ние видѣхме, че не е възмож-но да намѣримъ войводата и когато турската поте-ря замина край насъ, безъ да ни сжгльда, нашето намѣрение да са немърдаме още отъ мѣстото си, стана необходимо. Половинъ часъ гдѣ са бѣше ми-нало, гдѣ не отъ заминуванието на тая потеря, ко-гато ние чухме пуканието на много пушки, отъ къмъ страната на Тракия, т. е. къмъ Казанлъкъ. Дорде-то гласътъ на пушките можеше да са брой, то ско-ро тие загърмяха така безпорядочно, и на често, щото само едно хучение дохождаше до нашиятъ слухъ. При всичко, че ние незнаяхме още навѣр-но причината на тие пушки, но не бѣ мъчно да са сѣтиме, че това бѣше битка мѣжду нашите и поте-рята, която замина край насъ. Най-добрѣ са увѣ-рихме отъ рѣдовното гжрмение на нашите другари, пушките на които са различаваха изъ мѣжду другиятъ гжрмежъ. Мѣстото, гдѣто ставаше битката, не бѣше далечъ отъ насъ. Стана даже и дума по мѣжду ни, да са притечемъ на помощъ на братията си, на които можехме да спомогнемъ, особено като не ни са знаеше числото отъ страна на неприятельтъ, когото щѣхме да смутимъ съ появяванието си; но какъ да направимъ това, когато трѣбваше да са влѣчемъ по колѣни, по причина на раните си? Битката захвана

предъ обѣдъ и трая до икиндия. Силенъ дждъ почна да вали, и всичко са замжла на около.

Наближи да са мржква. Дордето са чудехме какво да правимъ, ето че на срѣща ни иде едно младо момче, овчарче, което караше два коня. Ние го спрѣхме при себѣ си и го попитахме да ни обади, видѣло ли е, кой гжрмя съ пушки, преди малко.

— Турците и заптинте, които додоха отъ кжмъ Тжрново, играятъ на талимъ (обучение), отговори протодушното момче. — По-напредъ на нашата кошара дойдоха блжгари, които са скриха въ една гора, гдѣто отидоха и турците подира имъ.

Повече подробности неможа да ни разкаже това момче, та за това и ние го отпуснахме да си отиди. Едвамъ навечеръ рѣшихме да са побутнемъ отъ мѣстото си. Потѣглихме съ половинъ сжрдце, съ пребити крака, гдѣто са е казало и съ сжкрушена надѣжда. Тржгнахме ние въ посока кжмъ Сливенъ, да тжрсимъ Агликина поляна, отгорѣ надъ Сливенъ, защото както казахъ вече, кжмъ това мѣсто трѣбваше да тѣгли веѣки, които са изгуби или остане. Тукъ ние щѣхме да тжрсиме войводата, безъ да знаеме, че неговото тѣло бѣ вече истинало, че всичката му дружина бѣ избита до кракъ. Впугнахме са въ безджинната неизвѣстность, цѣла ноцъ са скитахме, ходѣхме, сѣдахме, падахме клѣкахме, бѣ тукъ, бѣ тамъ, а въ сжщность сѣ на едно мѣсто са вжртехме. Много са вече бѣхме уморили, та за това посѣднахме ужъ за минута на едно мѣсто, да са посжвземемъ. Минута ужъ двѣ, а ние сме заспали като умрѣли, чакъ като угрѣя слжнцето са сжбудихме. Но чудо седмо! Намѣсто да са подаде небесното свѣтило отъ кжмъ оная страна, отъ кждѣто ние го чакахме, т. е. отъ кжмъ истокъ, то излизна отъ кжмъ западна страна. Нѣкои отъ другарите

ни неможаха да са помирятъ, че слънцето си е пакъ слънце, че то е въ естественниятъ си пжтъ, а нашите мозаци сж са обжркали. Дълго време ние спорехме по мѣжду си, къмъ коя страна да тржтниме, да ли слънцето да глѣдаме, или да са оставиме на нашето болно въображение.

Пжрвиятъ день слѣдъ изгубването си, преминахме съ сухи троици, които бѣха останали изъ чантите ни още отъ св. Ромжния. Вторий, третий и четвъртий день, направихме разнообразие въ храната, нѣщо което са изисква и отъ игиената. Киселець, глѣби, капини и единъ видъ черни бобонки, които ржстатъ по земята и на които незная името (не е ли това бросница, която ржсте по върховите на планините и която са нарича по руски: черника?). Цѣли четири деня са блжскахме изъ стржмните гори и дерета, безъ да срѣщнемъ жива душа, безъ да чуемъ ангелскитъ гласъ на овцата, безъ да видимъ овчарскитъ храмъ — кошарата. На петий день, рано сутриньта, испрече са напредя ни единъ старецъ, който така сящо вървеше безъ пжтъ, но по дебѣлата си тояга са познаваше, че е овчарь. Той бѣше отъ ония бодри и кржвени старчета, които може да отхрани, само балканското усоп и буковата сѣнка. Дѣдото бѣше родомъ отъ с. Янина. Ние го поздравихме отъ далечъ и съ ижрво виждане, мжчехме са да покажемъ, че вѣрваме на неговите шестдесять години, нему са препоржчаме всецѣло. Старецътъ оправда на пжлно нашите надѣжди. Той ни разбра, усмихна ни са и скоро са сжгласи да заколи нарочно за насъ едно шиле, което самъ опече. Невѣрвамъ, че той правеше това отъ страхъ, за което ние не бѣхме дали никакъвъ поводъ. Печено шиле въ балкантъ, ѣдено върху зелената морава, подъ дебѣла сѣнка, отъ хора, кои-

то сѣ пасли нѣколко дена различни трибонии, това е едно отъ онези удивления, съ които може да са-перниче само райският животъ.

Вдохме и починахме този денъ чардѣ бочето. Предложихме на дѣдото да ни даде нѣкой човѣкъ, за да ни заведе къмъ Сливенъ, или той самъ да дойде съ насъ, но старецътъ се не съгласи по причини доста уважителни. Даве ни само поставихме по коя посока да вървиме къмъ Сливенъ и ни насочи да избѣгемъ още други кошари, находящи са тамъ на близо по пъкътъ ни. Тие послѣдните кошари, които ние свърчихме да нахѣримъ, принадлежеха на нѣкого си ага изъ Казанлъкъ, на име Хаджи Махмудаа. Неговите овчари, които неможаха да бѣдять други осѣнѣвъ намъ наши българи, доста са колибаха отъ най-напрѣдъ, да ли да ни дадять ѣдени, тъй като страшно са бояха, да не би да ги осѣти агата имъ, че отъ неговата стока сѣ хранили комитите. И на двѣте тве колиби нищо положително незначаяха за слѣдствіята на петата битка. Научили са бѣха само, че много глави биле донесени съ зати, отъ планината.

Като неможахме да склонимъ никого отъ овчарите да ни бѣде водачъ, ние сами са пусахме да пътуваме прѣзъ балканското море. Презъ нощта, възползувани отъ тъмнината, слѣзахме да вхрвимо по низките и равни мѣста, а на зазоряване, пакъ потяхнаме въ гѣсталакътъ, като че да бѣхме зѣрове. Дъждъ почна да вали, мъгла препадна и ние изгубихме нашата линия, забъркахме отъ гдѣ сме дошли и на кждѣ отиваме. Цѣли три дена ние са скитахме по тие непознати и пусти усои. Изъ такива долчини и гѣсталаци са пххахме, щото азъ вѣрвамъ че отдавна време, отъ какъ турското царство съществува на балканскиятъ полуостровъ, не бѣше стж-

палъ тждѣва човѣшки кракъ. Разбира са, че въ расто-
яние на това време, ние гладовахме, а раните на
другарите ни ставаха десѣтъ пѣти по-чувствителни
и опасни. По пладнѣ на четвъртиятъ день, зачухме
въ една дълбока долина, удари на бравда, ехото
на която са разлагаше монотонно въ околността.
Не твърдѣ лѣсно можахме ние да намѣримъ човѣкътъ,
който произвождаше ударите. Ние са доближихме до
него съ хайдушка манера, така щото, когато го хва-
нахме за ржкавтъ, тогава са обхрна и ни видя.
Той бѣ старецъ на 50 години, обикрачилъ бѣше
едно дърво, много по-дебѣло отъ него, съ което са
бореше. Набръчаното му чело бѣ покрито съ ѣдри
капки отъ потъ. Намѣсто да са уплаши, намѣсто да
са осъмни въ нашата цѣль и качество, той ни на-
рѣче отъ единъ пкътъ „юнаци“.

Името на старецътъ бѣше дѣдо Стоянъ, родомъ
отъ с. Хаинето, Ново-Загорско *). Той познаваше
лично сичките български войводи, които сж шетали
по Стара-Планина въ негово време. Когато чу отъ
насъ да говоримъ, че сме минали Дунавътъ подъ
байряка на Хаджи Димитра, да са блеме съ турците,
че отиваме на Агликина поляна да са съберемъ съ
другите си другари, че Караджата е хванатъ а Хад-
жията може да е падналъ убитъ на Шипка, то очите
на дѣда Стояна са задржстиха съ сълзи.

— Горкиятъ Хаджия и Караджа ! какви юнаци
бѣха, слѣдваше да говори съ въздишка старецътъ
и глѣдаше на земята, като че тие да бѣха негови
собственни чеда.

Послѣ той са обхрна къмъ насъ и ни каза да

---

*) Тоя дѣдо Стоянъ спаси и други бунтовници които
бѣха излѣзли отъ Стара-Загора, въ 1875 г. (гл. Записки
по Б.ж.л. Въстания, стр. 205).

бъдемъ рахатъ, ще да са погрижи за нашата сѣдба. Остави ни въ една дяволска долина, да си почи-немъ тамъ, да го чакаме, дордѣто той са завърне отъ село, гдѣто отиди да ни донесе едно друго и малко отъ бѣла рада както са той самъ вира-жаваше. Опитахме са да му дадемъ малко харашлжкъ но старецъ гордъ и благороденъ, незапознатъ съ велико-свѣтската девиза — Черни дни, отказа кате-горически да са възползува отъ нашата скромна лепта. Това негово обаче простодушие и кавалерство, ни-какъ не ни възпрепятствува, да изпълнимъ своята длъжностъ, да са съобразимъ съ положението си на бунтовници. Искамъ да кажа, че ние не са посви-нихме да си туримъ стража, въ негово отсъствие, вѣрвахме въ възможността, че може да са появи той придруженъ съ въоружена потеря. Надвѣчеръ той са завърна благополучно, заедно съ магаренцето си на-товарено съ едно съ друго за ѣдени. Разказа ни, че въ селото имъ билъ Кърсердарина, но нищо не можалъ да подозре.

— Па и да бѣха ма хванали, азъ сжмъ си пакъ азъ, прибави дѣдо Стоянчо. — Брой нѣматъ тоягите, които сжмъ испиталъ по гърбътъ си, за Панайота, за Таня и Хаджията, но слава богу, за-пази ма Господъ да не си почерня душата.

Цѣли два дѣна останахме ние подъ крилото на тоя добаръ старецъ. Починахме, лѣкувахме си раните и си истрихмѣ оржжията, които не бѣхмѣ поглѣждали отъ нѣколко дѣна. Мисльта, да са срѣшнимъ по-скоро съ войводата и другарите си на Агликина поляна, не ни позволяваше да са маеме дълго време на едно мѣсто, вжирѣки сжвѣтите на дѣда Стояна да не бжр-заме.

— Ако Хаджията е живъ и ако той тѣгли за ежмъ сливенската планина, то той умира, но пакъ

ще да ми дойде на гости да са видимъ, говореше той убѣдително.

Надвечерь, при засѣданието на слънцето, потѣглихме ние вжъз планината, водени отъ дѣда Стояна, който дойде да ни придружи до извѣстно мѣсто. Презъ сичката ноцъ пхтувахме. Зора са пукаше, когато достигнахме до единъ върхъ, и по поканата на водачтъ си, сложихме изнурените си кости върху росната и зелена балканска бурень. Азъ би желалъ, щото райтъ, за красотите на които ни говорятъ толкова кулегерите, да бжде такъвъ, какъвто бѣ нашиятъ планински върхъ нея заранъ, съ своятъ чуденъ изглѣдъ, съ зелените си дървета, съ концертътъ на тамошните птици и пр. . . . Когато изгря слънцето, дѣдо Стоянъ си дигна дрѣновата тояга, като пушка, отпрати я къмъ сѣверо-истокъ и каза:

— Хе-е-е, виждате ли тамъ она синиятъ върхъ, на който е изгрѣло слънцето? Тамъ отгорѣ е Агликина-поляна, каза той. Тамъ азъ съмъ игралъ лѣвото хоро, *) на млади години.

Дѣйствително, тамъ далечъ надъ Старо-Планинските вериги, издигаше са единъ ржтъ, обвитъ по срѣдата съ мъгла; но пространството, което ни отдѣлеше отъ него, би уплашило окото не само като на насъ хора но и на сѣки едно пхтника. Той билъ надалечъ отъ насъ двадесять часа, спорѣдъ думите на дѣда Стояна. Испихме по една цигара тютюнъ, поговорихме за това и онова и пхргавиятъ старецъ, скочи на крака, което значеше, че е време за раздѣла. Слѣдъ като ни благослови и ни даде купъ наставления, раздѣлихме са единъ отъ други,

---

*) Лѣвото хоро или кривото, означава хайдушва дружина.

той тръгна за скромната си кошарка, а ние за идеалната Агликина-поляна.

За четири дена и четири нощи едвамъ можахме ние да достигнемъ до опредѣленото мѣсто. Не така обаче лесно можахме ние да препятуваме пространството до Агликина-поляна, както ни се то струваше съ очи. Турските потери, или по-добре турското правителство, което имаше вече въ ржцѣте си главата на Хаджи Димитра и на повечето негови другари, не бѣше още удовлетворено и наситено. Потери отъ разни страни, петдесать пхти по-многобройни отъ насъ, пречѣха на горѣ на долу, ту отъ преде ни ту отзаде ни; но не бѣхме още щастливи да са срѣшнемъ лице съ лице. На втория день, ний ходѣхме вече безъ посока и безъ направление. Неприходимите долини и стръмните урви, бѣха изгладили изъ паметъта ми и онова слабо запознавание съ върхътъ на Агликина поляна, което ний направихме подъ ржководството на дяда Стояновата тояга. Случайно една нощъ свѣтна огнѣ предъ листето на дърветата, но на твърде далечко расстояние. Рѣшихме да отидатъ трима-четирма души при тоя огнѣ, да разгледатъ отъ далечъ какви хора сж наоколо му и да отидатъ при тѣхъ, да ги попитатъ за пхтѣтъ, ако сж бжлгари. Никой не иска да отиде, сѣки са оплака, че раните му тѣжатъ. Тукъ сжмъ длженъ да ви кажа, че въ тая планина, и въ това окаянно положение, ние успѣхме да ся покажемъ, че сме бжлгари. Отдавна врѣме, двама души изъ помѣжду ни, бѣха захванали да са хапять единъ други, не за друго, но за палмата на пхрвенството, кой именно да ни бжде войводата! . . . Ето защо, сжгласието липсуваше. Най-послѣ трима души, съ които бѣхъ и азъ, склонихме да отидемъ.

Влѣзохме въ единъ боазъ, въ джното на кой-

то шумолеше и малка рѣчичка. Случайно испрѣчи са напредя ни и една слѣпа пѣтечка, отъ която ние са възползовахме да тръгнемъ. Десятъ минути не вървехме изъ тая пѣтечка, когато са запали едното краище, чу са гласътъ на десѣтина пушки, свирнаха куршуми надъ главите ни, изрѣваха нѣколко гърла и единъ отъ другарите ни, на име Тодоръ (незная отъ гдѣ бѣ родомъ), поклони са на земята. Единъ съ единъ не са видѣхме изъ тѣмнината. Азъ хукнахъ да бѣгамъ презъ гжсталакътъ като сѣрна и слушахъ само гласовете на потерята, които пеуваха и крещяха. Чуваше са така сѣщо и болезненното охканне на бѣдниятъ ни другаръ, който падна раненъ. Дълго време предъ моите очи са мѣркаше свѣтлината на пушките изъ мрачната долина, като да бѣше са напечатила въ моето зрѣние. Подиръ нѣколко часа, чрезъ подсвиркване и други различни знакове, а най-много по тѣжката миризма произходяща отъ ранените ми другари, едвамъ можахъ да ги намѣря, които бѣха налѣгали по край единъ падналъ дѣнеръ, съ задрѣгнати пушки въ ръка. Третиятъ ни другаръ бѣше прѣстигналъ по-напрѣдъ отъ мене. Нѣмаше сѣмнение, че отъ тукъ нататакъ, когато потерята са нажрвави вече, когато тя са увѣри на дѣло, чрезъ убиванието на другарътъ ни, че е стѣпила въ дирите ни, прѣслѣдванията и гонението щеше да бѣде по-сериозно. Заради това, и ние отъ своя страна рѣшихме да отбѣгнемъ, да са боримъ цѣлата нощъ съ тѣмната нощъ и съ стражните урви.

Тръгнахме по една сѣмнителна посока къмъ Англикина-поляна, а дѣждътъ за наше нещастие, рухна да вали. Намѣрихме са въ една балканска тѣсенина, заградена и отъ двѣте страни съ високи бърда, върховете на които немозаха да са отбѣлѣжатъ

по причина на сивата мъгла. Падани и ставани, охкани и проклѣтии, бѣха на дневенъ редъ. Осжмнахме благополучно подъ една каменна стѣна, достъпна само за дивите кози, покрита съ зеленъ здравецъ, като съ губер, предъ видъ на която трѣбаше да си пречупемъ линията дордето я заобокалимъ. Чакъ по икиндия на другиятъ день, бѣхме видѣни или по-добре намѣрени отъ потерата. Двама души отъ нейниятъ съставъ, които ни видѣха най-напрѣдъ, на частъ изгърмяха, за да извѣстятъ другарите си. Гласове, като глутници са отзоваха изъ околниятъ гжсталакъ и сички са стрѣмаха къмъ мѣстото, отъ гдѣто се даде сигналътъ. Напредя ни стржмна долина, по джното ѳ хучи рѣка, доволно голѣма, на едно мѣсто грамаденъ водоскокъ, заглжхналъ отъ непроницаема гора, като гнѣздо. Тукъ подъ тоя водоскокъ ние са сложихме и закрихме отъ наблюдателното око на неприятельтъ. Три пжти доближава потерата до нашето скривалище, на три пжти рискувахме да бждемъ видѣни отъ единъ старъ турчинъ, който дойде да пие вода на рѣката. Презъ нощта и на другиятъ день, ние са срѣшнахме и съ други потери, които распознавахме по тѣхното облѣкло. Тая извънредна дѣятелность на турското население ни радваше отъ една страна, защото ние си въображавахме, че може би да е престигналъ Хаджията съ другарите си, та за това толкова тжрсение и преслѣждане.

На мржвание тоя день, нашето положение стана още по-лошаво. Единъ отъ другарите ни, младо момче, на име Василь (незная отъ гдѣ бѣ родомъ), полудя. Когато имахме най-голѣма нужда, да не бждемъ чути и разбрани отъ настжпающите потери, сироммахъ Василь (той бѣ раненъ на двѣ-три мѣста), ненадейно викна та запя срѣдъ гората, изъ сичкото

си гърло. Ние окаменехме, никому не идеше на умътъ, че кльтникътъ е пострадалъ.

— А бе Василе, какво ти правишъ? — Полудя ли? попитахме ние изведнажъ и взехме върху му нападателно положение.

— Глѣдайте, глѣдайте! аха, колко жерави минувать . . . . Жерави, жерави! кхдѣ сте ми ходели, ходели, много здрави на майка ми . . . викаше Василь, безъ да обхрни внимание на нашите заплашвания.

Жално ставаше на човѣка да глѣда въ неговото искривено лице и на побжрканите му очи, които най-ясно свидѣтельствуваха за неговото душевно сжстоиние. Нѣколко души са впуснаха да му запушатъ устата, но лудъ човѣкъ — държи ли са? Той хвърли и пушка и сичко друго, стана сжвсѣмъ свободенъ гражданинъ. Да го убиемъ кльтникътъ, единствено срѣдство да са освободимъ отъ него, не сѣ рѣшавахме.

Помня, че бѣ день петхченъ, зората отъ кжмъ истокъ ни извѣсти най-напредъ, че скоро ще да са захвани денътъ че времето ще да бжде хубаво, когато ние приближавахме вече да са покачиме на обѣтованната земя, на върхътъ Агликина поляна. Або да вжспавахме по другъ нѣкой обикновенъ връхъ, то нещѣхме да бжраме до толкова, но като знаехме гдѣ отиваме, като са вжодушевлявахме отъ мисльта, че това е мѣстото, гдѣто ще са цалунимъ съ своятъ войвода и съ вѣрни другари, нетжрпнието ни нѣмаше граници, горѣхме отъ желание, по-скоро да ни стжши кракътъ на жжлтата аглика. Заедно съ изгрѣванието на слжницето, ние поздравихме Агликина-поляна отъ краицето на ближната гора. Съ благоговѣние надничехме ние презъ клонницата из джрветата, дано зѣрнимъ байрякъ, хжшовски гжл-

пакъ или другъ нѣкой знакъ отъ нашата чета. А можете ли да си представите какво ние видѣхме на Агликина-поляна? — Сива млада сжрна, която бѣ заровила своята невинна главина изъ росната трѣва, за да тжреп по-мегка и по-крѣхка храна! Тя скубеше своята пресна паша, сжвсѣмъ спокойно, само дългите си уши помрждваше отъ минута на минута, безъ да си издигне главата. Тя не подозираше още, че ѝ сж дошли сжкши гости. Тя бѣше най-вѣрното мѣрило, че тждѣва на около не е стжнилъ отдавна човѣшки кракъ, инакъ тя не би си пасла така охолно. Дълго време ние гтѣдахме на нейната свобода, на райските ѝ градини, въ които тя сама бѣше царица и вжобще на блаженните минути, които тя прекарваше въ тая независима джржава. Нейниятъ неженъ станъ и крѣхките ѝ бутови, сжблзниха гладната дружина. Породи са мисль, да посѣгнемъ на животътъ на балканската царица — мѣсото ѝ да употрѣбимъ за храна, а кожата ѝ за царвули . . . . Дордето по-старите изъ по-мѣжду ни дадатъ своятъ гласъ, противъ това немилостиво рѣшение, на одного отъ другарите ни са запали влашката солдаткиня, и клѣтото животно рипна отъ земята та подскоче нагорѣ. То са исправи най-нашрѣдъ на задните си крака, като човѣкъ, тури са въ положение да бѣга, но съ пжрвото си отскачанье, заби главцата си въ росната трѣва! Трима четирма души извадиха ножчета и отидоха да заколятъ и удиратъ тая наша горска сжжителница! . . .

Агликина-поляна, до колкото сжмъ можалъ да запомня отъ онова време, е такава една мѣстность: тя са намира на единъ вжрхъ отъ сливенската планина. Отъ къмъ южна страна е обградена съ непроходима висока скала, а къмъ останклите три страни — съ гжста гора. Посрѣдъ са намира по-

ляната, нарѣчена Агликина. Това име по сѣба вѣроятностъ, тя носи отъ цвѣтето — аглика, което изобилствува изъ вжтрѣ. Агликата е горско цвѣте, съ жълта краска и съ приятна миризма, ржсте по планината, има и въ селата, но повечето съ червеникава краска. Тая полянка е била извѣстна въ хайдушкиятъ свѣтъ, както казахъ. До като са маехме още около огнѣтъ да печемъ скрната, чухме човѣшки гласове, които неможаха да бждатъ на други родъ хора, освѣнъ пакъ на потерята. Ние избѣгахме въ близното крайще. Не са изминаха десетина минути, ето че искочиха на полянката 7—8 души вжоржжени турци, повечето съ дебѣли шишинета. Тие са обржщаха да глѣдатъ на четири страни, като че гоняха зайци. Единъ изъ мѣжду тѣхъ, съ отворени гърди и съ дълги подсукани мустаци, който вжрвеше най-напрѣдъ, именуваше са отъ своите другари, Сулакъ Пехливанъ. Тоя послѣдниятъ видя най-напрѣдъ нашиятъ огнѣ и турената вжрху скрна. Това бѣ довольно. Сичката потеря са држла на малко на страна и Сулакъ Пехливанъ са провикна:

— Слушате ли чорбаджиларъ (?)! Ние ви знаеме, че сте ранени, гладни и бжктисали отъ душата си. За това предайте са: царьтъ ще ви прости, облѣче и нахрани.

До като свжрши своите отечески наставления клѣтникътъ Сулакъ, Коджа Ибрахимъ Захаралията дигна пушката и право въ челото го удари. Гигантскиятъ станъ на Сулака, който приличаше на скала, не са повали отъ единъ пжтъ на земята. Той преспokoйно тури ржка на своята зепнала вече рана, изохка изъ дълбочините на скрдцето си и слѣдъ нѣколко минути вече падна. Другарите му хукнаха да бѣгатъ. Ние са преблжихме до убитиятъ, кого-

то обрахме хайдушки : чантата съ хлѣбътъ, тютюнътъ, туренъ въ едно ерешко мѣшле, царвулите и пр.

VIII.

Цѣли петъ дѣня ся вжртехме ние около Агликина поляна. Цѣли петъ дѣня чекахме ние тука, или да ни дойде на помощ дружината отъ Сливенъ, или пакъ да престигнатъ другаритѣ ни отъ Шипка. Тая вжображаема надѣжда отъ наша страна бѣше просто по тая причина, че ние не знаехме още, че устата, която пхрвъ пхтъ произнесе на ромжнскиятъ брѣгъ, думата Агликина поляна, отдавна бѣ замржзнала. Като видѣхме най-послѣ, че сичко е напусто, рѣшихме да тѣглимъ за скрбската граница. Тамъ на близо ни нападна силна цотера отъ примките на която невжможно бѣ да ся отхрвеме. Въ едно малко сражение, падна убитъ и най-добриятъ ни другаръ, Димитръ Коджа Ибрахимовъ. Бѣгахме, крихме са, сбхркахме пхтътъ и безъ да знаеме, неволно испаднахме близо до турското село Кечи-Дере (надъ Сливенъ отгорѣ въ планината). Това са случи на разсжмвание. Като нѣмаше друго по-добро мѣсто на около да са скриемъ презъ дѣньтъ, намѣрихме за добро да влѣземъ въ една воденица, празно порутено здание, което отдавна бѣше оставено въ расположението на мишките и на ноцните птици. Изглѣдътъ и положението на това здание бѣ такова щото нашите неприятели на хилядата едно неможаха да си помислятъ, че ние ще да са скриемъ вжтрѣ.

По тая причина, и ние отъ наша страна ни най-малко са небезпокоехме за сждбата си; щомъ влѣзохме и лѣгнахме да спиме, подъ защитата и наблюдението на единъ караулъ изъ по между насъ самите. По пладнѣ дойде редъ да караули и дру-

гарътъ ни Иванъ Пѣевъ (ние го наричахме още Плюшко), изъ Казанлъкъ. Да кажа нѣколко излишни думи за тоя нашъ побратимъ по идея и оружие. По растѣтъ си, той бѣ грамаденъ исполинъ. Когато живѣехме въ Гюргюво и когато заминеше той изъ улицата или по булевартъ, то любопитните ромъни и тѣхнитѣ още по-любопитни половини, искривяваха си вратовете да го глѣдатъ. Той ги плашеше още повече, защото за винаги ходѣше съ подеукани на кръвъ мустаци, съ кулчаклий потури и съ писанъ чепкенъ, а малкото му калпаче, ако да не бѣше ухото му да го крѣпи, то на вѣрно би паднало. Веднажъ, когато покойниятъ ромън. князь Куза посѣти Гюргюво, то и хлшовската бжлгарска колония въ тоя градецъ, съ съгласието на самите власти, пожела да му са представи (да не помислите, че въ нѣкоя къща или салонъ? — Пази Боже! — На улицата), не да заяви своите вѣрноподанически чувства, които хора като насъ не притежаватъ, а да обжрнатъ ужъ вниманието на ромънскиятъ господарь въ отношение на злочеста Бжлгария. Иванъ Пѣевъ бѣ избранъ, да са тури на чело на тая депутация. Два дена и двѣ ноци са занимава той съ своятъ туалетъ. Мустаките му, джешкенътъ му, силихите и посатите, принадлежаха къмъ пѣрвий номеръ. И дѣйствително, той можа да привлѣче вниманието на Кузата, който го награди съ нѣколко австрийски жлтици. Кой смѣеше да излѣзе него день предъ нашиятъ Плюшка? Гюргювските аристократи даже, които са срѣщаха съ него по улиците, бѣха принудени да му струватъ пхтъ. Вечеръта са даде угощение въ една окадена кръчма, на което присжтствуваха много хлшове. Виновникътъ на тжржеството бѣше Иванъ Пѣевъ. При сичко, че цѣлата полиция бѣше струпана около тая кръчма, пакъ можаха да са биятъ нея ноцъ

двама-трима влезе, а дяволите на провиниите станаха на солъ. Цѣлата нощъ са лили българско хоро, но не само съ брага са играеше, а и съ къруди. Два пати трояваше съ брага дружината, а три пати блъскаше съ къруди по таванътъ.

Отъ друга страна, Иванъ Пѣевъ, бѣше душманинъ на ѣдението. Той бѣше такава бедна бачева, щото никога неказваше стига.

— Плюшко, отъ тебе човѣкъ неможе да стане вече, защото си ѣзалъ и гасветътъ си, говореше му Караджата на смѣхъ.

— Азъ бай Стефане, презъ цѣлиятъ си животъ, само два пати поема да самъ си наѣдагъ, както трѣбва, отговаряше той.

Когато ни караха за Русчукъ, спрѣхме са въ с. Трѣмбешъ предъ една българска къща. Бѣше вечеръ, но дрезгаво време. Зантите ни дозволиха да си полескаме хлѣбъ отъ ступанинътъ на къщата, а Пѣевъ са намѣсти до самата порта, щото той да получи хлѣбътъ. Въ това време са подаде една жена изъ портата, и носи нѣщо на рѣцѣте си, което неможеше да са различи въ мкрчената. Пѣевъ са viuца и заедно съ нѣщото заграбва и жената, които изрѣва като заклана и отскоче на страна, уплашено. Нѣщото въ рѣцѣте на жената не било друго нищо, освѣнъ дѣте годиначе, което нашиятъ побратемъ престорилъ на хлѣбъ.

— Да не си отъ ония хора, които ѣдатъ дѣтца бре синко? каза тя и не са приближи вече до насъ.

Най-послѣ това ѣдени закупа нашиятъ лакомъ другаръ. Когато стигнахме въ Санъ-Жанъ д, Аккрѣ, единъ арапски попъ, на име Ибрихамъ Хори, ни испроводи 5—6 оки портакали. Тие са паднали въ рѣцѣте на Пѣева, който той преполовилъ, скрито отъ насъ. На другиятъ день ние са простихме съ

него върху носилото. Но да са върнимъ въ зану-
стялата воденица на Кечи-Дере. Щомъ ние сме за-
спали, слѣдъ опредѣлението Ив. Пѣва за стража,
той са възползувалъ отъ нашиятъ сѣнь и намѣрилъ
сгодна минута да са распоряди за ѣдени. Съ насъ
имаше едно младо момче на име Стоянъ войвода (на
смѣхъ го наричахме войвода), когото той сѣбужда
полегичка и го предумва да отиди тайно въ селото
да си поиска хлѣбъ. Стоянъ войвода неможалъ да
откаже на бая си Ивана и тръгналъ за селото.
Гдѣ наближилъ гдѣ не до най-крайната къща, двѣ
тузушки шишенета испукали отъ единъ буклукъ и
войводата са прегъналъ на два ката. Ние бѣхме
разбудени отъ пушките, още на часътъ скочихме на
крака. Глѣдаме, нѣма въ воденицата Стоянъ войво-
да. Питаме Пѣва, кѣдѣ е отишелъ, той си криви
устата, като че дѣхче сакъсъ, неотговаря прямо на
въпросите ни, на нѣмаше и защо да отговори, за-
щото и ние са осѣтихме, каква е работата на и дѣ-
лата потвърдяваха това сѣщото. Поглѣднахме презъ
дупките на воденицата, що да видишъ? — Отъ кѣмъ
селото почерняло отъ пѣстри гѣжви и ласкави шише-
нета, които тичаха единъ презъ други, право за
къмъ насъ. Вижда са работата, че потерята е била
въ селото, която щомъ видѣла Стоянъ войвода, осѣ-
тила са, че ние сме на близо. Подиръ малко, дру-
го едно отдѣление потера — сливенската, която са
виждаше работата, че е била тамъ на близо, спусна
са отъ насрѣщниятъ баиръ и тичаше право на
гласътъ на двѣте пушки.

Педесать души отъ потерата може да минаха по-
край воденицата, но ни на единъ не дойде на умътъ,
поне да поглѣдне къмъ нея. Но на сиромашътъ, ко-
га му е повървяло на добро? Гдѣ са кѣса конецътъ?
Не на тѣнкото ли? И въ священните книги е каза-

но даже, на нѣколко мѣста, че Господъ наказва о-
ния, които обича. Дордѣто времето бѣше ясно и ху-
баво. незнамъ отъ гдѣ са зададоха облаци, притъмня
и загърмя и дждьтъ плисна. Гдѣ ще да пребѣгни
потерата на сухо, за да не я мокри дждьтъ? —
Разбира са въ нашата опустяла воденица. Десятина
души лѣниви турчюля, които бѣха останали назадъ
отъ главната потера, тамъ на близо около водени-
цата, щомъ покана дждьтъ по дебѣлите имъ врато-
ве, туриха шиненетата подъ минициа и право въ
воденицата.

— Едната му капка единъ алтъжнъ струва бум-
барекъ т. е. на дждьтъ, говоряше единъ отъ тѣхъ
и буташе вратата да са отворять.

— Язкъ бе! Сѣкашъ, че три деня не си ѣлъ
говореше хлѣбъ, другъ, че неможалъ пхрвиятъ да
отвори вратата отъ единъ пкътъ, която ние бѣхме за-
лостили съ джрвета.

Трети отъ тѣхъ по-умень и по-практиченъ, ту-
ри си синѣото око на една дупка и мѣтна поглѣдъ
вжрху сичките братия, които стоеха, като на тръни.

— Бѣгайте, че сме избити аркадашларь! . .
Извика той и поплъзя по земята. — Воденицата е
плна съ московци, повече отъ сто души.

Въ сжщото време изжрмяха десятина пушки на
вждухътъ и нѣколко гърла са напргнаха да ви-
катъ мусулманскиятъ свѣтъ. Ние са споглѣдахме единъ
други, но никой не каза нищо, нѣмаше нужда отъ
праздни думи, въ подобенъ случай, гдѣто фактите го-
ворять, като изъ устата на топътъ. Иванъ Пѣевъ
само промѣни лице; той признаваше своята вина,
че той самъ стана причина да ни издаде, та за то-
ва, бояше са да го ненакажемъ по ххшовскиятъ за-
конъ. Но кой обржщаше внимание на подобни рабо-
ти? Турците, слѣдъ като ни видѣха избѣгаха на страна,

отъ страхъ, да не би да хвърлимъ отъ воденицата и удариме нѣкого; ние бѣхме свободни да бѣгаме, но нѣмаше кждѣ да се скриеме, защото наоколо бѣ поляна почти, неможахме да избѣгнемъ куршумите на тузлушките шишинета. Ето защо ние не са мржднахме отъ мѣстото си. Петъ минути са минаха или не, отъ като ни видѣха, въ разстояние на което време, околните баире почерняха отъ гжжви и сини тузлушки шалвари. Като орли лѣтяха жедните за побѣда мусулмански синове и право къмъ воденицата тѣглеха, съ извѣстно предпазване разбира са. Въ кжсо време, ние бѣхме заобиколени отъ 150—200 души потера; но нито тие изгърмяха на срѣща ни, нито пакъ ние отъ своя страна нарушавахме още неприятелскиятъ мегданъ.

Сжгледахме, че двама старци отъ потерата, распасаха своето оржжие и са отпавиха къмъ воденицата; тие бѣха парламентаори. Щомъ ни приближиха, колкото да можемъ да са чуваме, предложиха ни, че ако искаме да живѣеме и да бждемъ опростени, то трѣба да са предадемъ безусловно. Ние отговорихме, безъ да отваряме вратата на крѣпостята си, че ся сжгласяваме, но само тогава, когато видимъ царски хора. . . . Признавамъ сичките тжжкости на нашата малодушна постжжнка, черва са и сега послѣ шестнадесять години, че ние позорно сложихме оржжие; но какво можахме да сторимъ, отъ гладъ щѣха да ни изморять въ тая пуста воденица, безъ да отмжжтимъ поне на нѣкого. Вижда са работата, че въ нея минута, въ изнурените и полуубитите наши тѣла, убита е била и душата, изчезналъ е билъ сѣкакхвъ куражъ. За наша честь или за злощастие, въ селото имало 5-6 души славенски заштieta, които поканени, на часѣтъ са намѣриха при воденицата. Сами ние съ своя ржжа, отворихме

вратата на воденицата, исхвърлихме на вжън своето непотрѣбно оружје и са поклонихме предъ отоманското величие!

. . . . Двѣста уста зяпнаха отъ единъ пжтъ срѣщо насъ, двѣста са зхби скръцнаха и двѣста ржцѣ, може би, стиснаха држките на своите ятагани. Най-напредъ са доближиха до насъ да ни вкржатъ и да ни обиратъ едно друго. Ние дигахме ржцѣ, като распнати, мжчехме да угождаваме съ движенията си, съ цѣль да предвардимъ шамарите. Помнятъ читателите, че преди петъ деня, ние убихме на Агликина поляна единъ турчинъ, на име Солакъ Пехливанъ, комуто взехме чантата, гжжвата, царвулите, камата и пр. Тие пехливански вѣщи бѣха по насъ, не ни дойде намъ на умътъ да ги скриеме или хвжрлиме. Нещешъ ли, че другарите на Пехливанна биле тука, които съ пжрво виждане, можаха да познаатъ неговите дрехи! Това бѣ довольно, да се наруши тишината.

— Ей кардашларъ! я глѣдайте чалмата на Солакъ-ага, завита на гжурската глава, извика единъ отъ потерата, като сочеше Марина Свицѡвлията, който дѣйствително бѣше обвинъ главата си съ чалмата на Пехливанна.

— Ами я чантата му и царвулите му на тоя московецъ! извика другъ единъ и сочеше мене.

— Држте! тие сж убийците на Солакъ-ага, викнаха двадесетъ души, и работата стана кармакаржникъ.

Тридесетъ години сжмъ живѣлъ азъ съ турци, петстотинъ случаи може да сжмъ глѣдалъ, когато биятъ бжлгари, но такъвъ бой, какъвто држнжха на насъ, не бѣхъ виждалъ. Отъ сичката потера, едва ли останаха 20-30 души, на които да не опитае костеливите юрцуци.

— Динсисъ-иманежъ *) гивуръ! Вие убихте левтъ на нашето село, викаше единъ ходжа и удряше Ив. Пѣва по хлбоците съ чукътъ на една брадва.

— Хжнзъръ-кафиръ! **) Знаете ли вие, кой бѣше пехливанъ-агамъ Солакъ? Той бѣше бириджикъ въ Туна-ялжсж, ***) отъ него са бояха и звѣровете, а вие са намѣрихте да го убиеете, говори втори и удрѣ колкото си може.

— Бе пезевенклеръ? кой ще глѣда на Солакъ-ага осемте дѣтца, които вие лишихте отъ баща? пита трети и скърца съ зѣби.

Клѣтнѣтъ Ив. Пѣвъ, рѣвеше като говѣдо. Като човѣкъ представителенъ, по неговиятъ грѣбъ най-много падаха ударите. Ако да не бѣше тамъ едно заштие, човѣкъ съ благородна душа, то навѣрно, ние бѣхме убити. Но безпристрастието го изисква отъ друга страна да исповѣдамъ, че ако не бѣха са намѣрили дрѣхите на Солакътъ на нашите грѣбове, то едва ли имаше кой да ни закачи. Азъ и сега, не са скрѣди ни най-малко на тие турци, че ни би-

---

*) Безвѣрници.

**) Свиини-певѣрица.

***) Първъ въ Дунавската Область. — Мѣжду турциге, на пехливаните (борците), пренадежи палмата на пкрвенството. Тие стоятъ по-горѣ, и отъ богати и отъ учени. Съ тѣхъ са гордѣе, не само едно село, но цѣлата обочия. Ако въ Търново напимѣръ е правилъ свадба пѣкой бей, то цѣлата казаа чака съ нетѣрпение, да чуе, кой пехливанинъ е зелъ най-голѣмиятъ бакшишъ, т. е., кой е надвилъ. На връщанието му въ селото, селските жители излезатъ да го посрѣщнатъ, сичките съ него дѣлятъ скрѣбъ и радость. Освѣнъ това, неговата дума нестаета двѣ по рѣшението на общи работи. Пехливаните са приготвяватъ още отъ малки. Тие бозаятъ отъ майките си до трета и до петата си година. Ето защо смъртъта на Солакътъ е трогнала до толкова неговите сжселени.

ха така немилостиво, въздържамъ са да ги нарѣкж варвари, защото тие бѣха въ исклното си право. Да не ходимъ много надалечъ. Представете си за минута, че Солакъ Пехливанъ бѣше нѣкой нашъ войвода, или комита, червениятъ каднакъ на когото виждате върху брѣснатата глава на нѣкой делиормански читакъ. Азъ сжмъ нанялно увѣренъ, че вашиятъ патриотически квасъ, така щѣше да шушне, щото отъ делиорманчениннѣтъ здраво мѣсто неоставаше. По-послѣ, когато ние са качихме на мѣстото на турците, а тие слѣзаха на нашето, азъ видѣхъ когато нашите християнски заштии биеха до умирани единъ невѣрникъ, само за това тѣжко прѣстѣпление, че той прознесхлъ думата гяуръ, безъ да си ще.

Но да оставимъ патриотизма на страна, на който границите сж твърде широки, и да продлжимъ своятъ разказъ. Стѣдъ като изеде сѣки отъ насъ по стотина оки бой, потерята потѣгли за село, съ насъ заедно. Плетицата по улицата бѣха побѣлели отъ каднски глави, които ни ругаяха на четири страни и искаха да ни замѣратъ съ камени. Едно заштие, което било заспало въ селото, щомъ научава, че ни добарали, скачва въ сжньтъ си, држва си саблята и тича гологлаво да бие и коли. Ако не бѣха другите заштии, единъ отъ другарите ни бѣ сжсѣченъ отъ неговата дѣсница. Чаушиннѣтъ на заштияте го посрѣщица, заплю го въ лицето и му каза:

— Бре керата, тебе не та ли е срамъ отъ царската униформа? Като си биятъ до толкова лютъ, защо не дойде да ги хванешъ въ воденицата, съ пушките въ ръката? Вързани хора и баба ми може да ги исколи.

Азъ повтарямъ да кажа, че чаушиннѣтъ, макаръ и невѣрникъ, по разумень човѣкъ бѣше. Вечерта ни нахраниха на одаята, както трѣба, по мусульман-

ски, а на зараньта ни подкара силенъ конвой за Беброво. Въ послѣдното това село са срѣцнахме съ другарьтъ си Донча Стояновъ, когото бѣха докарали отъ Сливенъ *). Въ с. Златарица слѣзяхме въ кѣщата на чорбаджията. На ѣздникъ човѣкъ приличаше той. За да са покаже добръ на запитиите, клекна на прѣдя ни, като кеседжия и почна да ни чете практически наставления.

— А бе чапкъни и нехранимайковци? Какъ вие не са побоихте отъ всевишниятъ, когато намислихте да дигнете рѣка противъ милостивиятъ ни баща, Султанъ-Абдулъ Азизъ Ханъ ефендимисъ? Вие не знаете ли, че цѣлиятъ свѣтъ трѣпери отъ неговата дѣсница?

Ние мигахме на прѣдя му. Въ Търново сварихме само трима души живи отъ нашите другари, а повечето бѣха избѣсили **). Караджата отдавна бѣ испратенъ за Русчукъ, а на Хаджията била донесена главата и дрѣхите. Ние видѣхме само дрѣхите, които на часътъ познахме. Тукъ са научихме, че колкото наши момчета бѣхме оставили по колиби и овчари, сичките били прѣдадени и хванати отъ правителството. Намѣрихме още попѣтъ и чорбаджията, които бѣха дали хлѣбъ въ с. Дебѣлъ Дѣлъ, докарани вързани въ затворътъ. Когато са бѣсели другарите ни, вжжето имъ е турялъ единъ нашъ другаръ, Кржстѣ Минковъ, изъ Казанлъкъ. Така безсѣзнато постѣлвалъ той, защото Михтатъ наша бѣше го подлѣгалъ да казва сичко, съ обѣщание, че ще да го освободи. Послѣ обаче, и той заедно съ насъ влачи синджирите.

---

*) Сичките другари на Х. Димитра, гдѣто и да бѣха хванати, въ Русчукъ ги доваждаха да са сѣдятъ.

***) Отъ Х. Д. чета, малцина са обѣсиха. Повечето паднаха въ сражението.

Слѣдъ като стоехме до десетина дена въ Тжрново, подкараха ни за Русчукъ, вжрзани и опгтлени на конете, съ бокаи на краката, а съ белекчета на ржцѣте (краката ни бѣха вжрзани подъ конете отдолу). Презъ което бжлгарско село минахме, мъжие и жени, плюѣха отдалечъ и ни кжлняхъ твжрдѣ кално, че сме станали причина, да имъ са развали рахатѣтъ съ турците. Въ с. Трѣстеникъ бѣ, гдѣто единъ бакалинъ ни напсува така безобразно, щото и синджирете по насъ вжзнегодуваха. Въ Русчукъ ни осждиха до животъ на заточение въ крѣпостъта Санъ Жанъ д'Акръ, за гдѣто и тржгнахме наскоро презъ Цариградъ. Отъ когато ни бѣха хванали, само въ желѣзницата — Русчукъ-Варна, видѣхме хора, които ни казаха блага дума и оцѣниха нашата постжлка. За жалость, че тие хора не бѣха наши по вѣра и народность братия, но италианци и омразни поляци. Тие ни истудиха още ржцѣте и съ по нѣколко турски бешлици.

— И монте братия сж носили такява синджири като вашите, за Сиберь, каза единъ старъ полякъ, който бѣше кондиктйоръ на желѣзницата.

. . . . Какъ можехме да избѣгнемъ бѣсеилницата въ Русчукъ, колко бой изѣдахме дорде стигнемъ въ крѣпостъта, какво ние видѣхме тамъ въ растоянне на десять години — азъ ще да разкажа на друго мѣсто.

На свжршани, азъ сжмъ длжженъ да кажа нѣколко излишни думи, кажете го лично мнѣние, кажете го заключение — както щѣте вече. До колкото можахъ, изложихъ, макаръ и въ общи чжрти, дѣйствията на тримата войводи. Азъ осѣщамъ, познавамъ по себѣ си, че въ днешно време, когато сѣки е за-

познатъ гербъ-долу съ военните килими и знаменца, когато напредъ ни старчи като гитантъ руската война, нейните желязни генерали, волосаите и тавоше, бѣлите катани, храбрите братуши и пр., — сѣки ще да каже, повече въ себѣ си: „че глупави хора сж биле, тие войводи, какъ тие са носѣвали да си въобразятъ даже, че ще могатъ да сторятъ нѣщо на всеилната Турция, предъ могуществото на която и военниятъ мундиръ даже на генералъ Гурба, бѣше зель хоризонтално положение изъ казанлънската долина“. — „Та това сичео е така, но ела да дойдемъ въ епохата, когато сж дѣйствиавали нашите прости войводи“, отговаряме ние. Въ сѣко време и въ сѣки народъ, когато сжцествующиятъ редъ на работите или по-добре старите държави, захващатъ да са разлагатъ и да издаватъ меризмата на кално блато, то тая отвратителна меризма не бива еднаква за посовете на сжвременниците. Едни казватъ, че тя е боже наказание, други я осѣщатъ, но незнаатъ какъ да си откъватъ отъ нея, трети пакъ сжвсѣмъ ходятъ изъ мъглата и т. н. Но тукъ-тамъ, като презъ прѣсти, испакватъ нѣколко единици, които блатото души, които сжзнаватъ напълно неговата отрова за въ бждже и предлагатъ да са исушатъ краката на това блато, да са затрие то отъ лицето на земята. Тие нѣколко единици изъ между българскиятъ народъ сж: Тотю, Панайотъ, Хаджията, Караджката, Левски, Каравеловъ и пр. На гѣхната душа най-много дотѣгнала заптийската касатура и чорбаджийското еветъ, тие си подали главата най-напрѣдъ изъ гжстата мъгла на рабството, тие имали смѣлостта да нарекатъ най-напрѣдъ: „турскиятъ ятаганъ не са тжрни!“

Заради това, да ги не обвиняваме, че постж-нили така, а не пнакъ, че са отнесли легкомисленно кжмъ дѣлото, че съ очи даже неможали да видятъ

крепостта, която са стрѣмили да превзематъ! Толкова било възможно да са направи тогава; въ епохата, въ която живѣли и дѣйствували тие, подобни дрѣбнави схбития и подобенъ родъ херои само можали да са родятъ. Незабравяйте, че тая епоха не тжрпеше строга критика, студени разсждения и здравомислящи планове и че горѣпоменатите отъ насъ херои, сж биле вѣрни и истински чеда на тая епоха, които тя роди, а не тие нея.

ПРИЛОЖЕНИЕ.

Азъ счетохъ за неизлишно да помѣстя въ края на книгата долните официални свѣдения на турското тогава правителство, въ отношения на бжлгарските чети презъ 1867—1868 г. Въ Дунавската областъ, въ която дѣйствуваха и загинаха тие чети, именно въ г. Русчукъ, са издаваше по онова време официаленъ вѣстникъ „Дунавъ“, на бжлгарски и на турски („Туна“). Тоя послѣдниятъ вѣстникъ, до редакцията, на който са четяха смжртните пресжди, имаше най-вѣрните свѣдения за четите, които фабриковаше по своему; но и тие взглядови на правителството, не сж безъ интересъ. Читателите ще научатъ отъ тие свѣдения начинътъ, съ който нова Турция, по примѣрътъ на европейските джржави, са мжчи да прави черното бѣло и обратно, или по-добре, явикътъ, формата и сжджржанието на полицейската и подкупената журналистика. А в. „Дунавъ“, който е станалъ почти библиографическа редкостъ, може да служи за образецъ. Други вѣстници или книги (исключавая са в. „Турция“) сж продадено мастило, не сжществувать на бжлгарски, което прави честь на турските мжжие, че не сж изнасилили святата гласность на пе-

чатното слово. Между другите материяли, читателите ще срѣщнатъ и нѣколко вѣрноподданнически протести, противъ четите, подадени отъ страна на българиите. Тие протести сж вѣрни. Тие сж излѣзли изъ чикржчетата на ония наши братия по кръвъ и вѣра, които са казваха мемлекетъ чорбаджиларъ. Знаятъ читателите моите чувства къмъ тие послѣдните, но азъ сжмъ готовъ да ги извиня до нѣкъдѣ въ тоя случай. На помѣнатите протести е турено имза подъ сѣнката на бѣсилниците, подъ всемегушиятъ поглѣдъ на пашата и каймакаминътъ, гиѣвътъ на които можеше да бжде вжзбуденъ отъ едно темане. Ако азъ пишахъ тие редовце преди 5—6 години, то отъ перото ми щѣше да тече огнѣ и отрова, да псувамъ чорбаджискиятъ корѣнъ на лѣво и на дѣсно; но днесъ, когато нѣма вече турци и тѣхните бѣсилки; когато видѣхъ да са подписватъ подобни протести, не отъ безкнижни чорбаджии, съ алатурката септри, а отъ хора съ солидно образование, съ цилиндри и фракове; хора, които небѣха позорна рая, но свободни граждани, въ конституционна страна, които не бѣсилка заплашваше, а жажда за власть и за богатство, — то старите чорбаджии останаха на заденъ планъ, като че ми са иска да ги извиня нѣкакъ си, ей така, безсжзнателно. Мина са вече тѣхната епоха, слѣзаха тие отъ височината на своето мѣсто, ни дула тютюнъ не чинатъ вече тѣхните кехлебарени чибуци. Па и сѣки ги напада, а това обстоятелство именно, кара човѣка да са умилостави малко, тжй го изискава човѣщината. Смѣлостъ и хероизмъ бѣше да са нападатъ тие тогава, когато предъ кжщите имъ чакаха по стотина души селени. Пусто време и пусти обстоятелства, какво не сж тие въ сжстояние да произведатъ на човѣка, да му обжрнатъ понятията и взглядовете съ главата на долу! Песѣнъта:

„Паша, чорбаджии, зангии, кадии,
Келеви Султани
Кръвѣта ти пиятъ и пр.“

наближи време да са предаде на историческата мухуль, не вълнува тя вече честната душа, съ исключение на нѣколко подритнати отъ епохата личности, които чакъ сега сѣ са сабудили и одаростили да преслѣдватъ пашите и чорбаджите, когато тие послѣдните сѣ станали за подигравка и на старите баби. Ние мислимъ, че е време вече да са родятъ нови хора въ България, които ще да запѣятъ:

Министри, Директори,
Глади чиновници,
Солидно образовани
Драгуни и садници,
Каша съ балони,
Подлунени вѣстници,
Безпристрастни бесарабци
Хазвоградства и чифлици, —
Сласаха ли чертата и пр.

А кой отъ тѣхна киклостъ, отъ старите и нови чорбаджии сѣ по-лошии, то нека имъ бъде позволено да ритва тришо раженгѣтѣ, т. е. да кажа, че чираците надминаха найсторите. Стариятъ чорбаджии бѣше простъ, гурбъ, синчеренъ и пр. Когато той отиваше на коначгѣтѣ, само като сѣ пропашиваше нѣкъ улгата, последенето настражкваше и сѣмъ испущаше нѣкъ забате си: „живна кебдангѣтѣ.“ Тѣхното значение вѣщаше нисанга девокилазунца чарга. Кралятъ за дѣйствието нѣкъ сѣ организаваше: омане пашингѣтѣ съ нисао гарни, омане коначгѣтѣ съ лѣнцѣтѣ, гѣманъ и другъ капангѣтѣ беманъ, омане сѣ роде рунвентгѣтѣ и най-послѣ едно омангѣтѣ, че нисаоо бале горично.

— „Господъ да ви убие, васъ чорбаджиите,“ казваше сѣки. Така ли е съ младите чорбаджии? Отъ тѣхните симпатични уста, тече медъ и масло, дордето са наканишъ да имъ кажешъ доброутро, тие са сиуцатъ да ви хванатъ ржката съ двѣ ржцѣ, и питатъ любезно: «Какво прави населението? Не сх ли намалили още данъкътъ? Необичате ли да пиете по единъ чай или кафенце? — Моята кжца е отворена, като за васъ хора; нейна милость е моята госпожа, — желая да ви я препоржчамъ; искамъ да подойда на вашето село, да ви видя училището; но много работа имамъ, пиша въ вѣстникътъ, викама консула на вечера, съ когото са познавамъ още отъ Парижъ, гдѣто свжршихъ науките си и гнихъ гърди за доброто на отечеството си . . . А вие са хилите, като закланъ и гжлате на сермия всичко казано и видено въ кжщата на младия чорбаджия, който лжжи безобразно и който ви гори душищата изъ подъ земята. Въ кжсо казано, днесъ чорбаджиите мжчно могатъ да са познаятъ, защото тие обичатъ да говорятъ най-много за народните нужди и тѣглила.

Но ние говорихме за старото чорбаджичество, за което каквото и да кажешъ, се' не е цвѣти за мирисание; но безсжзнателно, отплѣснахме са отъ предметътъ си.

Ето официалните документи, зети отъ в. „Дунавъ“, за които говоря по-горѣ:

. . . “Въ преминалите два броеве на „Дунавътъ“ ний обявихме по кой начинъ са удариха и распржжанаха двѣте разбойнически чети, които бѣха сжставени въ Влахия отъ нѣкои развратни бжлгари, съ цѣль за да правятъ разбойничество въ балканътъ, и какъ на скоро са наказаха ония, които са уловиха живи и наранени.

Костаки Гюргевлиятъ, който са нарани въ колѣното съ куршумъ, е главниятъ писаръ на разбойниците, съ които са случи една битва въ балкангътъ Пустия, гдѣто са избиха, заедно и на ония, които са изловиха живи и наранени, и на всичките отъ четата, които са погубиха по рѣшението на законгътъ, написалъ е едно саморжчно завѣщание до ония хора, които сж са събрали въ Букурещъ въ името на единъ комитетъ, та са стараятъ за тази работа, и станаха причина да подпадне въ това зло състояние.

Ний видѣхме образгътъ на това завѣщателно писмо, и за любопитство на читателите, обнародваме го въ сжщностъ споредъ както слѣдва: *)

Ей първи членове на Българския комитетъ въ Букурещъ!

„Вие излжгахте мене и други човѣци, и ни пратихте въ Турция за да направимъ една буна. Ние додохме, и освѣнъ гдѣто не видѣхме никаква помощъ отъ Българите, но напротивъ всичките ни са показаха неприятели, и мене що мя улови и предаде на правителството, и той е сжщи Българинъ. Ние паднахме въ турскиятъ огънь, останахме гладни и жждни по планините и по горите, и най-послѣ са сжсипахме и изгубихме, и ето сега ние подпаднахме подъ царския остръ мечъ.

„О вие членове на комитета, що са стараете за доброто на българите! Това ли е възрождението на

---

*) Костаки Гюргевлията бѣ човѣкъ съ представителна физиономия, така щото, когато го искараха на бѣслицата, много бѣлолики кадъни неволно бѣха принудени да кажатъ: „Язкъ!“ Нѣма нужда да кажемъ, че това завѣщание е бошъ-лафъ, че то е излѣзло изъ подъ перото на Стоила Попова или Ив. Чорапчиева, редактори на в. „Дунавъ“. Самото начало: „Ей първи!“ . . . е турско.

„народътъ? Вие като искате вжпитанието и обра-
„зованието на бжлгарските синове, въ това ли поло-
„жение искате да ги докарате, въ което ние поднад-
„нахме днесъ? Когато ни наставлявахте да разбой-
„ничествуваме, не докарахте ли си на умътъ поне
„турските сила и селяните посредь които щѣхме да
„минеме? Или мислите, че хората сж като насъ бу-
„дали и замаяни? Каква ярость и враждебность и-
„махте къмъ хорските чяда? Стоката ми отиде! Кж-
„щата ми и покщцината ми запусяха! И ето азъ
„изгубвамъ живота въ младините си! Всевишнй Богъ
„нека накаже васъ и колкото сж като васъ, съ по-
„зло наказание отъ колкото нашето.

Споредь писменииятъ исповѣдь, когото е далъ
рѣченииятъ Костаки, той ималъ капиталъ около двѣсте
жжлтици, но г-да членове на комитетътъ изжгали
го и му зели паричките съ обѣщание, че като ми-
ни въ отсаминната страна за да печелятъ пари, тие
ще улавятъ по-богатите турци и християни, ще ги
убиватъ и ще имъ зиматъ парите, за да убогатятъ
кассата на комитетътъ, и въ малко едно време като
исжлняютъ тази си заслуга, рѣчените двѣсте жжлти-
ци щѣбли да му са умножатъ двойно и тройно и
още повече, и тогасъ щѣбли да му ги дадатъ назадъ.
По слѣдствие на това обѣщание окаянииятъ Коста-
ки остава днесъ баца си да са тжжи за тия жжлтици.

По сжгласните исповѣди на уловените: Пана-
гюрецътъ Петра, Троенецътъ Марина, Никола и на
другите още другари отъ ударената и разбитата че-
та, която са появи помѣжду Троянъ и Златица, тие
били подъ управлението на войводата Хаджи Димитра,
който са наредилъ отъ Букурещкиятъ Комитетъ и
миналъ въ отсаминната страна.

Тази чета слѣдъ като нападнала на единъ по-
фекчийски дюгенъ въ Троянъ, вжорѣжила са съ по-

трѣбните си оржжия, и като неможала да срѣщне нѣкой богатъ ага или чорбаджия за да го обере, рѣшила щото за сега да обира по одного и по двама отъ ония, които би срѣщнала по пѣтицата, и за пръвъ пѣтъ уловила едни българи кираджии, които идяли отъ Пловдивъ, и имъ зели около четристотинъ гроша. Споредъ отсѣдителните имъ листове, които ни паднаха на рѣка, тази чета като тръгнала отъ тамъ за да си търси бѣдѣщата честь, нечаяно са обсадила отъ заштетата, и отъ страхътъ на грѣмванието на една пушка, всѣки са разбѣгаль по на една страна и сега са ловятъ единъ по единъ.

Букурещките разбойнически главатарии, накарали единъ опитенъ писаръ та имъ написаль една прокламация, която и распрѣждали тукъ тамъ. Въ единъ членъ на тази прокламация тие казватъ, че са стараятъ за доброто на българите, и че появените разбойнически чети въ балканътъ, сж едно вѣтхо и всегдашно нѣщо, и че тие нѣмали никакво повяние и учястие въ тия разбойници, и че неприятелите имъ които говорятъ това нѣщо, то не било друго освѣнъ една клевета противъ тѣхъ, сжвременно тие правятъ и нѣкакви слаби разсѣждения върху думите, които „Курие д'Орлянтъ“ бѣше обнародвалъ за този предмѣтъ.

И ние знаемъ, че по способното мѣстоположение на Стара-Планина, тамъ си сжществувать разбойници отъ вѣтхо време, обаче само сега са видѣха като тѣхъ разбойници, които да иматъ на главите си по единъ разбойнически знакъ отъ тенегия, (а да кажете левъ — неуйдисва), знаменосци, и главни писари, съ цѣль за да обиратъ и убивать хората.

Членовете на мнимиятъ този Български комитетъ, да ли сж мислили, че тия разбойници нѣма да са уловятъ? или сж са увѣрявали на клетвк-

те които имъ сж дали? Какво голѣмо безумие е да лжжжтъ едни неопитни и слаби хорица, и да ги закжлнжтъ да убиватъ хора и да разбойничествуватъ, па отпослѣ да думатъ, ние искаме доброто на бжлгарите, и нашата работа не е за разбойничество, и да казватъ още, че тие нѣмалн намѣса въ това нѣщо, когато напротивъ сж найве исповѣдите и подписите на едни излжгани хорица, и съ това си казване мислятъ, че ще увѣрятъ публиката! О глупостъ! О безумие!

Разбойниците когато са удариха въ балканѣтъ и са изловиха, на главите имъ са намѣриха едни тенекиени знакове за вжсхищение, съ надписъ Свобода, за която са бори комитетѣтъ. Тие слѣдъ като заклали невинните дѣчица и единъ селянинъ, имали намѣрение да убиватъ когото богатъ турчинъ или христенининъ би срѣщнали, и споредъ наставленията които имъ далъ комитетѣтъ, разумѣ са, че присвоението имъ на думата свобода, било убийство или разбойничество. Тази ревностъ на комитетѣтъ, какво добро благоволение, и каква голѣма заслуга е на народѣтъ!

Най-лошото, най-срамотното и най-низкото нѣщо предъ всѣко вѣроисповѣданне и предъ всѣки народъ на този свѣтъ е разбойничеството. Членове прочее на комитетѣтъ, като са сжбраха и сжставиха чети, които най-послѣ минаха подъ праведниятъ мечъ на Н. И. Величество, отъ завѣщанието на Костаки, ще разумѣятъ какво говорятъ тия пропаднали хорица. Нека чюятъ още какво говорятъ фамилиите и дѣтцата на погубените въ тоя случай челоуѣци!

Ние спорѣдъ както сме говорили нѣколко ижти за Бжлгарите, и днесъ пакъ повторително казваме, че тие никога не сж са отклонили и нѣма да са отклонятъ отъ преданността си, която са засви-

дѣлствували предъ Господарьтъ си. А за да докажемъ още единъ пхть това наше довѣрнене, ние са задоволяваме като спомѣнемъ още единъ пхть, че Българите обсадиха и изловиха въ планината повечето отъ сегашните разбойници.

Отъ тие разбойници, появили сж са и други двѣ чети около Котленската планина. Тѣ сж вече обсадени отъ испратената имъ върху войска, и нѣма сжмѣнене, че наскоро и тие ще са потхпчатъ и истрѣбать.

(Брой 180, 67 год.)

Въ прѣминалиятъ брой на вѣстникътъ ни ние обявихме, че са уловихж кждѣ Търново нѣкои отъ разбойниците, които минахж отъ Влашко въ отсманната страна, както и други още нѣкои развращени лица, които имъ бѣхж сжучастници, сжврѣменно бѣхме забѣлѣжили, че Н. В. Главниятъ велаетски управитель завчера докара съ себѣ си петь-десять души отъ тия сжзаклятници.

Като са свършихж испитите на тия уловени хора, захвана са отсѣждането имъ, и завчера въ Понеделникъ десять души явно са отсѣдиха въ велаетското криминално сждилище, гдѣто имъ са и отрѣдихж наказанията, сжобразно съ доказаното имъ разбойничество и злодѣянне. Като ся свърши отсѣждението и на другитѣ, което става явно и въ опрѣдѣлени дни въ велаетското Криминално сждилище, ние ще обнародваме напространно и тѣхните сжотвѣтственни съ дѣлата имъ наказания, които ще са отрѣдятъ сжобразно съ законътъ.

По-прѣди ако и да бѣхме обявили, че при планината Пустия са улови Костаки, писарьтъ на прочутата Тотева чета, и че са обѣси въ Търново, обаче наказанието му бѣше са отложило за да д

свѣдения и за ония отъ другарите на рѣчената чета, които са изловихъ тукъ-тамъ по единъ по двама. Слѣдователно, Костаки са докара въ Русчукъ и вчера са обѣсп.

Отъ разбойниците за които са рѣши да са погубятъ, шекерджиятъ Тодоръ са обѣси въ Търново, Стойо въ Ловечъ и Иванъ Кьоръ Тончевъ въ Свищовъ.

Единъ отъ тия разбойници на име Трайко който са нарани по главата, когато ги распръснахъ въ планината Пустия, и бѣше побѣгналъ, улови са сега при Бѣла отъ гдѣто бѣше сторилъ намерение да побѣгне пакъ въ Влахия. Той са докара въ срѣдоточието на вилаетътъ, и сега е подъ склъ.

(Брой 181).

Отъ многобройни досегашни опити са е доказало, че Българския народъ по своя природенъ характеръ, всякоги е билъ и е наклоненъ къмъ мирътъ и спокойствието и въ сжщото врѣме ся занимава съ работа си, доказвало са е още, че съ този си характеръ той отбѣгва отъ суетни въображения за *свободата* и *независимостта*, които са показватъ у повечето отдѣлни народности. Заради това и ние мислимъ, че е излишно да ся простираме и да даваме повторителни потвърждения върху този прѣдмѣтъ. Отъ една страна този народъ както си живѣе въ пълно довѣрие и тишина, той си е усрѣдоточилъ мнѣнието и старанието въ занаятнето си, на което подлѣжи и на земледѣлието, и отъ друга страна, благитѣ учреждения и достопохвалните прѣобразования на царското правителство, като сж ограничени въ усъвършенствованието на *веществениятъ* и *моралниятъ* успѣхъ и *благоденствие* на

всичкитѣ му безъ разлика поданници, то никой неможе да откаже, че Българскитѣ народѣ, който живѣе въ веляетѣтъ, и на когото сѣстоянието и положението ни сѣ познати отъ близу, въ блаженството си е достигналъ до една стѣпень по-горни отъ колкото са надѣваше.

Всичките Българи като познаватъ твърдѣ добрѣ, че отъ сѣхранението на това имъ положение тие щѣтъ са възползуватъ още повече, ако и да са стараятъ отъ душа и отъ сѣрдце за да усѣвжршенствовать срѣдствата за увардюванието му, но както въ всѣки единъ народъ тѣй и мѣжду тѣхъ естествено са намиратъ едни низки хора, които искатъ да са възползуватъ отъ поврѣдата и злините на своите единородци. Тия хора, които живѣятъ въ сѣединените княжества и по други нѣкои мѣста, поощряеми въ тия ся мнѣния още повече отъ нѣкои иностранны подбудители и внушители, които искатъ да са възползуватъ отъ размѣтеното и неспокойственното положение на царското правителство, сѣставиха и испратиха въ отсамината страна нѣколко хайдутски чети, съ цѣль да са наруши общата тишина и спокойствието въ това мѣсто, а за да би са упазило това тѣхно зло намѣрение, и за да би са умножило разбойничеството имъ спорядѣ както искатъ тѣ, измайсторосватъ всѣкакви лукавства, щото да прѣдставятъ работата като една сѣща буна.

Отъ сѣставлението още на тази бунтовническа сбирщина, правителството е узнало всѣко едно нейно движение и прѣдприятне, и съ врѣме още ве дѣятелни мѣрки, чрѣзъ които да не остави да тури въ дѣйствиє злото си намѣрение, слѣдователно тази сбирщина щомъ захвана да работи и дѣломъ, тя подпадна въ рѣцете на законното наказание,

което не е нищо за сжжалъние. Обаче най-жалостното е това, че нѣкои неопитни лица отъ жителите на нѣколко градове, като неможаха да упознаятъ пристрастното мнѣние на тази бунтовническа сбирщина, съобразиха са съ умовете ѝ та я послѣдовахъ, и като неможаха прѣдварително да проумѣятъ злощастното слѣдствие на това имъ послѣдование, изгорѣхъ въ огънѣтъ на буната и най-послѣ са наказанъ.

Споредъ насъ, отъ минуванието въ отсаминната страна на тия врѣдителни лица, нищо друго не виждаме за сжжаление, освѣнъ убиванието на невинните петъ турски юноши, а това приключение може би да е разгласило какво влияние и сила има правителството, и въ същото время е показало до каква стѣпенъ сж прѣдани и вѣрни българите прѣдъ господарѣтъ си; защото въ България ако би да има хора, които да могатъ да направятъ една буна и и едно зло, тѣ сж разбойниците които напрѣди минахъ отъ Влашко въ отсаминната страна. На вториятъ день обаче слѣдъ прѣминуванieto имъ, оставиха само диритѣ си, и слѣдъ три дни когато бѣха на число около тридесять души, сбихъ са съ дванадесять души Турци селяни, (на които мисляхъ да нападнатъ), и повечето като са наранихъ съ малки сачми, другите са избихъ и са съкрушихъ съвсѣмъ. Отъ тия тридесять и два души разбойници, освѣнъ прочутиятъ имъ войвода Тотю, който са нарани по ржката съ сачми, заедно съ четирмата си другари, всичките други са изловиха и наказаха съотвѣтственно съ дѣлата си.

Единиятъ отъ тия петима души на име Странджи Никола като са раздѣлилъ отъ тѣхъ, зе са извѣстие че са криялъ тукъ-тамъ, но причината за гдѣто до сега не са е уловилъ е, че той са билъ

обясалъ съ единъ желязнъ ножъ и вървель на гърба си една чалма, които били взети отъ едно отъ убитите турци при Сливонъ, и съ този нагълъ, гдѣто останахъ, показвалъ са за турчинъ, но както и да е и той ще са улови наскоро.

Слѣдователно, неприятелите които излякохъ тази буна, нѣма вече какво да кажатъ лично или посредствено, за вѣнчването и за бароните и дѣтелните мѣри на правителството.

Тие бунтовници, и онии на които тие са уповаватъ, вѣселятъ че Балгарския народъ ще са изляже на сладки гласъ на свободата и че съ рѣците си ще си исплашатъ гробовете. Обаче противното на това тѣсно съетно вѣлобръженне са доказа най-напрѣдъ отъ това, гдѣто Балгарите съ едно вѣлодушевzenie и распазенность гонихъ разбойниците съ сели по горите и планините, и отпослѣ за да би изразили още единъ пѣтъ своята преданность която иматъ къмъ господаря си, и за да обяватъ публично, че тие съвсѣмъ не са съобразяватъ съ мнѣнието и съ цѣльта на тия бунтовници, всичкиятъ народъ, даже и самите селяни побързаха да протестиратъ съ подписите си противъ постѣпките и прѣдиритията на рѣчените разбойници.

Понеже отъ всѣко мѣсто са испрацатъ до печатницата ни такива протести, ние са задоволиваме за сега да обнародваме въ днешниятъ си брой долниятъ протестъ, който дойде отъ Търново.

ПРОТЕСТЪ

Отъ страна на Българите жители въ Търновския санджакъ къмъ бунтовническото общество въ Бунурещъ, което е съставено подъ име „ТАЙНЪ БЪЛГАРСКИ КОМИТЕТЪ“.

Този протестъ е подписанъ съ по нѣколко стотини подписи отъ всякой градъ въ рѣченията санджакъ.

Господа, които и да сте, членове на нарѣчения отъ васъ *Централенъ тайнъ Български комитетъ*, и които обнародвахте около два мѣсяца напредъ, единъ *мемоаръ* и послѣдно врѣмя едно *обявление* къмъ Българския народъ, помислихте ли въ какво прѣмеждие вие сте поискали да хвърлите нашия народъ, и на каква опасность вие излагате нашето отечество чрѣзъ вашитѣ безумни постъпки?

Коя е била нуждата да пуцате на публиката и да прѣскате въ народа таквие прѣстъпни писма? Ако чрѣзъ туй вие сте имали намѣрение да направите нѣкое добро на народа, и на отечеството, спорядъ вашето изражение, вие сте много излѣгани.

Не сж тѣзи срѣдства съ които чловѣкъ може да бжде ползвенъ на отечеството си. Вие сте искали да прѣдставите на императорското султаново правителство нуждите и желаніята на Българския народъ, а чрѣзъ вашето недавно *обявление*, да покажете на народа иктя, който той трѣбва да слѣдува, за да получи изпълнението на желаніята си отъ страна на императорското правителство.

Вие ви питаме слѣдователно, по кое право вие си позволявате да обнародвате такви писма, и отъ кога Българския народъ е повѣрилъ интереситѣ и сѣдбата си на вашето попечение? Кажете ни на какво право стѣпвате вие нѣколко, живущи вънъ отъ отечеството ни да правите изъ потайно демонстраци прѣдъ публиката и въ иктя на е-

динъ народъ най-невиненъ, най-миролюбивъ и най-приверженъ на правителството си? Кое право имате вие, членове на единъ потаенъ комитетъ да отправяте размирни възвания къмъ нашия миренъ и тихъ народъ? Защото разумътъ който може да са извади най-подиръ отъ горѣрѣченитѣ двѣ ваши писма, непоказва друго освѣнъ, че искате да произведете смутове въ нашето мѣсто и туй са потвърди отъ разбойническите чети, които вие испроводихте послѣдне въ нашата страна.

Ние ви питаме пакъ, членове на комитета! отъ гдѣ познавате вие кои сж нашите нужди и нашите желанія? и какъ си позволихте да прѣдставлявате за наши нужди вашите политически бжлнувания и химери? Туй не е ли една убийствена клевета срѣщу насъ отъ ваша страна? или пакъ кога императорското правителство са е отказало да услыши нашитѣ молби и законни желанія, щото вие сте са подвърѣли да хортувате за народа и въ имято на народа? кажете ни слѣдователно: въ коя епоха и кой ви е далъ пълномощие да дѣйствувате отъ страна на народа? Ние когато ще имаме нѣкоя нужда, ние знаеме винаги гдѣ трѣбва да са отнесемъ; и вие господа, като са провиквате прѣдъ свѣта съ единъ важенъ тонъ, вие не само играете една смѣшина роля, нъ въ сжщето врѣмя, вие вършите едно дѣло, толкова прѣстѣпно, колкото и срамно.

Пролжжавайте слѣдователно господа, да викате и да ни увѣрявате, че вашиятъ комитетъ желае доброто на народа, и вие не сте оръдия на иностранны внушения. Ние познаваме на кои иностранны правителства износя, щото печалните сцени на Сирия и на Кандия да бихж са повторили и въ нашето отечество; ние познаваме на кои изна-

ся щото Българите да не получаятъ никакво право въ Черковния си Въпросъ, който вие тъй усърдно са стараете да компромитирате; на конецъ, какъ е познато тоже, на кои не сж удобни реформите и улучшенията, които императорското правителство въвежда катадневно въ държавата за благополучието на поданиците си.

Какъ трѣбва да истъклуваме вашата наглость, съ която вие посмѣхите да кажете въ вашето обявление, че народътъ чрѣзъ своето замълчавание върху вашиятъ мемоаръ одобрява сжджржанието му? туй е една безстидна лъжа. Истинното е че народътъ никакъ не даде ухо на вашия мемоаръ, нѣ народните прѣдставители въ Цариградъ на часа протестираха отъ страна на Българския народъ този ви мемоаръ.

Но вие неможете са отказа, господа, че една разбойническа чета стжкмена и испроводена отъ васъ прѣмина на 14 Май послѣдний отъ Влашко въ нашата страна. Разбойниците отъ тази чета, като са изловиха съ обществената сила, исповѣдахъ най-откровенно, че сж били испроводени отъ васъ за да произведатъ смутове въ страната ни и да извършатъ най-гусни престжпления, както и затриха нѣколко млади пастирчета турчета въ околностите на Свищовъ. Ние непознаваме, и нито щемъ да знаемъ кои сте вие, гдѣто испроводихте тѣзи разбойници; но побратимството ви съ тѣзи злодѣйци, които толкози цкти сж лежали въ затворъ въ нашето мѣсто за кражди и за убийства, дава ни поводъ да си сжставимъ за васъ едно твърдѣ отвратително мнѣние.

Туй ли сж тѣ вашите ратници за свободата, господа членове на комитета, прочютиятъ разбойникъ Тотю съ неговите свирѣли другари? Засра-

мете са отъ свѣта, господа, гдѣто сте са сдружили съ разбойници ужъ за дѣлото на свободата!

Нѣ тѣзи разбойници, отъ които едни са вече изловихъ и наказахъ отъ правосъдието, а другите са прѣслѣдоватъ строго и ще са наказатъ спорядъ праведните закони на държавата, не заслужватъ никакво сжаление. Нѣ какво ли трѣбва да са рѣче за нѣколко юноши полжгани по вашите безумни внушения да са сжединятъ съ рѣчените злодѣйци и да станхтъ жертва на своето лекоумие и на своята неопитность? Какъ не ви домия да обезчадите и опустошите нѣколко фамилии? не помислихте ли че поради таквизи гибелни побуждения нѣколко юноши страдаятъ отъ давно вече въ затворъ и заточение?!

Е, Господа членове на комитета, нека ви постигне Божието правосъдие! Ние ви изключаваме измежду насъ, и протестираме прѣдъ Бога и прѣдъ челоуѣците срѣщо вашите истребителни дѣйствия, чрѣзъ които вие са опитахте да нараните народа ни по сърдцето и да го компрометирате, и расплакахте толкози бащи и майки Бжлгарски.

(слѣдватъ подписите).

(Брой 182)

**Русчюнките Бжлгари отправятъ слѣдующиятъ протестъ
къмъ самозваниятъ таенъ Бжлгарски комитетъ
въ Букурещъ.**

Господине Редакторе!

„Умолявате са да обнародвате въ единъ отъ
„най-скорошните броеве на почитаемия Вѣстникъ
„Дунавъ“ слѣдующиятъ протестъ отъ страна на Рус-
„чюнките жители съ окржжието му заедно.

„Отъ нѣколко врѣме, Букурешкия подъ име,

„Централенъ таенъ Български комитетъ,
„сбирщина на зломисленници на народа ни хора,
„дързналъ е да прекара въ отсамната страна нѣкол-
„ко разбойнически чети, съ цѣль да развалятъ об-
„щото спокойствие.

„Благодарение обаче на Н. В. Мидхатъ паша,
„Главния велиятски управитель, който съ естествен-
„ната си бодростъ и съ неуморимитѣ си старания,
„излови речените разбойници и ги наказа съответ-
„ственно съ вините имъ.

„Жално е само, че рѣченъ комитетъ съ без-
„умните си постѣпки, стана причина да расплаче
„толкова чада, майки и сжпруги.

„Нека прочее самозванний Букурешки Българ-
„ски Централенъ таенъ комитетъ са оглѣда въ
„работите си, и да дава отвѣтъ предъ Бога и предъ
„цѣлия свѣтъ за тази си убийствена за народа ни
„постѣпка.

„Ний пакъ въ името на Н. И. В. нашия ми-
„лостивейшии и добродѣтелнейшии Царь СУЛТАНЪ
„АБДУЛЬ АЗИСА и въ името на челоуѣщината
„протестираме противъ тоя комитетъ.

Върноподдани на Н. И. В. Султана.
(слѣдватъ подписите.)

Българскиятъ комитетъ въ Букурещъ тия дни е издалъ и друга една прокламация, отъ която благоволи да проводи десять екземпляри до печатницата ни. Съ тая си прокламация той сжжалява на казаните прочути разбойници, които нарича свои братия, защото сж послѣдователи и дѣйствителенъ органъ на неговото бунтовническо мнѣние, сжврѣменно казва на Българите да не обрѣщатъ никакво внимание върху свѣдѣнията и извѣстията, които нашия

„Паша, чорбаджии, зангии, багии,
Келеви Султани
Кравъта ти шиятъ и пр.“

наближи време да са предаде на историческата мухуль, не вълнува ти вече честната душа, съ исключение на нѣколко подритнати отъ епохата личности, които чагъ сега сѣ са събудили и одързостили да преслѣдватъ пашите и чорбаджиите, когато тие послѣдните сѣ станали за подиграва и на старите баба. Ние мислиме, че е време вече да са родятъ нови хора въ България, които ще да запѣятъ:

Министри, Директори,
Гладни чиновници,
Солидно образовани
Драгуни и сѣдници,
Къщи съ балкони,
Подкупени вѣстници,
Безпристрастни бесарабци
Хазноерадства и чифлици, —
Скъсаха ни чергата и пр.

А кой отъ тѣхна милость, отъ старите и нови чорбаджии сѣ по-лошави, то нека ми бжде позволено да ритна срѣщо рженътъ, т. е. да кажа, че чираците надминаха майсторите. Стариятъ чорбаджия бѣше простъ, грубъ, еничеринъ и пр. Когато той отиваше на конакътъ, само като са прокашляше изъ улицата, населението настрѣхваше и сѣки испущаше изъ зѣбите си: „минува изѣдникътъ.“ Тѣхното влияние нѣмаше никаква деморилизующа чарта. Кръгътъ на дѣйствиата имъ са ограничаваше: около пълното съ масло гърни, около кошницата съ яйцата, нѣкой и другъ калпавъ бешликъ, зетъ въ роде рушветецъ и най-послѣ едно сектиръ, че маслото било горчиво.

— „Господь да ви убие, васъ чорбаджиите,“ казваше сѣки. Така ли е съ младите чорбаджии? Отъ тѣхните симпатични уста, тече медъ и масло, дордето са наканишъ да имъ кажешъ доброутро, тие са спущатъ да ви хванатъ ржката съ двѣ ржци, и питатъ любезно: «Какво прави населението? Не сж ли намалили още данъкътъ? Необичате ли да пиете по единъ чай или кафенце? — Моята ккща е отворена, като за васъ хора; пейна милость е моята госпожа, — желая да ви я препоржчамъ; искамъ да подойда на вашето село, да ви видя училището; но много работа имамъ, пиша въ вѣстникътъ, викама консула на вечера, съ когото са познавамъ още отъ Парижъ, гдѣто свжршихъ науките си и гнихъ гжрди за доброто на отечеството си . . . А вие са хилите, като закланъ и гжлтате на сермия всичко казано и видено въ ккщата на младия чорбаджия, който лжжи безобразно и който ви гори душицата изъ подъ земята. Въ кжео казано, днесъ чорбаджиите мъчно могатъ да са познаятъ, защото тие обичатъ да говорятъ най-много за народните нужди и тѣглила.

Но ние говорихме за старото чорбаджество, за което каквото и да кажешъ, се не е цвѣти за мирисание; но безсжзнателно, отплѣснахме са отъ предмѣтътъ си.

Ето официалните документи, зети отъ в. „Дунавътъ“, за които говоря по-горѣ:

. . . “Въ преминалите два броеве на „Дунавътъ“ ний обявихме по кой начинъ са удариха и распржсанаха двѣте разбойнически чети, които бѣха сжтавени въ Влахия отъ нѣкои развратни бжлгари, съ цѣль за да правятъ разбойничество въ балканътъ, и какъ на скоро са наказаха ония, които са уловиха живи и наранени.

Костаки Гюргевлиятъ, който са нарани въ колѣното съ куршумъ, е главниятъ писаръ на разбойниците, съ които са случи една битва въ балкантътъ Пустия, гдѣто са избиха, заедно и на оння, които са изловиха живи и наранени, и на всичките отъ четата, които са погубиха по рѣшението на законтътъ, написалъ е едно саморжчно завѣщание до оння хора, които сж са събрали въ Букурещъ въ името на единъ комитетъ, та са стараятъ за тази работа, и станаха причина да подпадне въ това зло състояние.

Ний видѣхме образтъ на това завѣщателно писмо, и за любопитство на читателите, обнародваме го въ сжщностъ споредъ както слѣдва: *)

Ей първи членове на Българския комитетъ въ Букурещъ!

„Вие излгахте мене и други човѣци, и ни испратихте въ Турция за да направимъ една буна.
„Ние додохме, и освѣнъ гдѣто не видѣхме никаква
„помощъ отъ Българите, но напротивъ всичките ни
„са показаха неприятели, и мене що мя улови и предаде на правителството, и той е сжщи Българинъ.
„Ние паднахме въ турскиятъ огнь, останахме гладни и жждни по планините и по горите, и най-послѣ
„са сжсинахме и изгубихме, и ето сега ние подпаднахме подъ царския остръ мечъ.

„О вие членове на комитета, що са стараете за доброто на българите! Това ли е възрождението на

---

*) Костаки Гюргевлията бѣ човѣкъ съ представителна физиономия, така щото, когато го искараха на бѣсилницата, много бѣглолики каджи неволно бѣха принудени да кажатъ: „Язжкъ!“ Нѣма нужда да кажемъ, че това завѣщание е бошъ-лафъ, че то е излѣзло изъ подъ перото на Стоила Попова или Пв. Чораччиева, редактори на в. „Дунавъ“. Самото начало: „Ей първи!“ . . . е турско.

„народътъ? Вие като искате възпитанието и образование на българските синове, въ това ли положение искате да ги докарате, въ което ние поднадохме днесъ? Когато ни наставлявахте да разбойничествуваме, не докарахте ли си на умътъ поне турските сила и селяните посреждъ които щѣхме да минеме? Или мислите, че хората сж като насъ будали и замаяни? Каква яростъ и враждебность имахте къмъ хорските чяда? Стоката ми отиде! Къщата ми и покщчинната ми запустяха! И ето азъ изгубвамъ живота въ младините си! Всевишнй Богъ нека накаже васъ и колкото сж като васъ, съ зло наказание отъ колкото нашето.

Споредъ писменниятъ исповѣдъ, когото е далъ рѣчениятъ Костаки, той ималъ капиталъ около двѣсте жжлтици, но г-да членовете на комитетътъ излггали го и му зели паричките съ обѣщание, че като мине въ отсамшната страна за да печелятъ пари, тие ще улавятъ по-богатите турци и християни, ще ги убиватъ и ще имъ зиматъ парите, за да убогатятъ кассата на комитетътъ, и въ малко едно време като исплхнлятъ тази си заслуга, рѣчените двѣсте жжлтици щѣли да му са умножатъ двойно и тройно и още повече, и тогасъ щѣли да му ги дадатъ назадъ. По слѣдствие на това обѣщание окаянный Костаки остава днесъ баща си да са тжжи за тия жжлтици.

По съгласните исповѣди на уловените: Панаярецьтъ Петра, Троенецьтъ Марина, Никола и на другите още другари отъ ударената и разбитата чета, която са появи помѣжду Троянъ и Златица, тие били подъ управлението на войводата Хаджи Димитра, който са наредилъ отъ Букурещкиятъ Комитетъ и миналъ въ отсамшната страна.

Тази чета слѣдъ като нападнала на единъ тюфекчийски дюгенъ въ Троянъ, вжоржжила са съ по-

трѣбните си оружия, и като неможала да срѣщне нѣкой богатъ ага или чорбаджия за да го обере, рѣшила щото за сега да обира по одного и по двама отъ ония, които би срѣщнала по патищата, и за прѣвъ пѣтъ уловила едни бжлгари кираджии, които идяли отъ Пловдивъ, и имъ зели около четиристотинъ гроша. Споредъ отсждителните имъ листове, които ни паднаха на рѣка, тази чета като тржгнала отъ тамъ за да си тжрси бжджщата честь, нечаяно са обсадила отъ заштетата, и отъ страхътъ на гржмванието на една пушка, всѣки са разбѣгалъ по на една страна и сега са ловятъ единъ по единъ.

Букурецките разбойнически главатари, накарали единъ опитенъ писаръ та имъ написалъ една прокламация, която и распржзнали тукъ тамъ. Въ единъ членъ на тази прокламация тие казватъ, че са стараятъ за доброто на бжлгарите, и че появените разбойнически чети въ балканътъ, сж едно вѣтхо и всегдашно нѣщо, и че тие нѣмали никакво понятие и участие въ тия разбойници, и че неприятелите имъ които говорятъ това нѣщо, то не било друго освѣнъ една клевета противъ тѣхъ, схвремено тие правятъ и нѣкакви слаби разсждения вжрху думите, които „Курие д'Орзянтъ“ бѣше обнародвалъ за този предмѣтъ.

И ние знаемъ, че по способното мѣстоположение на Стара-Планина, тамъ си сжществуватъ разбойници отъ вѣхто време, обаче само сега са видѣха като тѣхъ разбойници, които да иматъ на главите си по единъ разбойнически знакъ отъ тенегия, (а да кажете левъ — неуйдисва), знаменосци, и главни писари, съ цѣлъ за да обиратъ и убиватъ хората.

Членовете на мнимиятъ този Бжлгарски комитетъ, да ли сж мислили, че тия разбойници нѣма да са ловятъ? или сж са увѣрвали на клетви-

те които имъ сж дали? Какво голѣмо безумие е да лжжхатъ едни неопитни и слаби хорица, и да ги закжлнятъ да убивать хора и да разбойничествувать, па отпослѣ да думать, ние искаме доброто на бжлгарите, и нашата работа не е за разбойничество, и да казвхтъ още, че тие нѣмхли намѣса въ това нѣщо, когато напротивъ сж наяве исповѣдите и подписите на едни излжгани хорица, и съ това си казване мислятъ, че ще увѣрятъ публиката! О глупость! О безумие!

Разбойниците когато са удариха въ балканьтъ и са изловиха, на главите имъ са намѣриха едни тенекиени знакове за вжсхищение, съ надписъ Свобода, за която са бори комитетьтъ. Тие слѣдъ като заклали невинните дѣчица и единъ селянинъ, имали намѣрение да убивать когото богатъ турчинъ или християнинъ би срѣщнали, и споредъ наставленията които имъ далъ комитетьтъ, разумъ са, че присвоенето имъ на думата свобода, било убийство или разбойничество. Тази ревность на комитетьтъ, какво добро благоволение, и каква голѣма заслуга е на народьтъ!

Най-лошото, най-срамотното и най-низкото нѣщо предъ всѣко вѣроисповѣдание и предъ всѣки народъ на този свѣтъ е разбойничеството. Членове прочее на комитетьтъ, като са събраха и съставиха чети, които най-послѣ минаха подъ праведниятъ мечъ на Н. И. Величество, отъ завѣщанието на Костаки, ще разумьхтъ какво говорятъ тия пропхнанали хорица. Нека чюлтъ още какво говорятъ фамилиите и дѣтцата на погубените въ тоя случай челоуѣци!

Ние спорѣдъ както сме говорили нѣколко пхти за Бжлгарите, и днесъ пакъ повторително казваме, че тие никога не сж са отклонили и нѣмх да са отклонятъ отъ преданностьта си, която са засви-

дѣлствували предъ Господарьтъ си. А за да докажемъ още единъ пкътъ това наше довѣреніе, ние са задоволяваме като спомѣнемъ още единъ пкътъ, че Българите обсадиха и изловиха въ планината повечето отъ сегашните разбойници.

Отъ тие разбойници, появили сж са и други двѣ чети около Котленската планина. Тѣ сж вече обсадени отъ испратената имъ върху войска, и нѣма сжмнѣние, че наскоро и тие ще са потжпчатъ и истрѣбать.

(Брой 180, 67 год.).

Въ прѣминалиятъ брой на вѣстникътъ ни ние обявихме, че са уловихж кждѣ Тжрново нѣкои отъ разбойниците, които минахж отъ Влашко въ отсманата страна, както и други още нѣкои развращенни лица, които имъ бѣхж сжучастници, сжврѣменно бѣхме забѣлѣжили, че Н. В. Главниятъ велаетски управителъ завчера докара съ себѣ си петъдесять души отъ тия сжзаклятници.

Като са свършихж испитите на тия уловени хора, захвана са отсжжданието имъ, и завчера въ Понедѣльникъ десять души явно са отсждиха въ велаетското криминално сждилище, гдѣто имъ са и отрѣдихж наказанията, сжобразно съ доказаното имъ разбойничество и злодѣяние. Като ся свърши отсжждението и на другитѣ, което става явно и въ опрѣдѣлени дни въ вилаетското Криминално сждилище, ние ще обнародваме напространно и тѣхните сжотвѣтственни съ дѣлата имъ наказания, които ще са отрѣдятъ сжобразно съ законътъ.

По-прѣди ако и да бѣхме обявили, че при планината Пустия са улови Костаки, писарьтъ на прочутата Тотева чета, и че са обѣси въ Тжрново, обаче наказанието му бѣше са отложило за да дава

свѣдения и за ония отъ другарите на рѣчената чета, които са изловихж тукъ-тамъ по единъ по двама. Слѣдователно, Костаки са докара въ Русчукъ и вчера са обѣси.

Отъ разбойниците за които са рѣши да са погубятъ, шекерджиятъ Тодоръ са обѣси въ Търново, Стойо въ Ловечъ и Иванъ Кьоръ Тончевъ въ Свищовъ.

Единъ отъ тия разбойници на име Трайко който са нарани по главата, когато ги распрженахж въ планината Пустия, и бѣше побѣгналъ, улови са сега при Бѣла отъ гдѣто бѣше сторилъ намерение да побѣгне пакъ въ Влахия. Той са докара въ сръдоточieto на вилаетътъ, и сега е подъ схдъ.

(Брой 181).

Отъ многобройни досегашни опити са е доказало, че Българския народъ по своя природенъ характеръ, всякоги е билъ и е наклоненъ къмъ мирътъ и спокойствието и въ схщото врѣме ся занимава съ работа си, доказвало са е още, че съ този си характеръ той отбѣгва отъ суетни въображения за *свободата* и *независимостта*, които са показватъ у повечето отдѣлни народности. Заради това и ние мислимъ, че е излишно да ся простираме и да даваме повторителни потвърждения върху този прѣдмѣтъ. Отъ една страна този народъ както си живѣе въ пълно довѣрие и тишина, той си е усръдоточилъ мнѣнието и старанието въ занаятието си, на което подлѣжи и на земледѣлието, и отъ друга страна, благитѣ учреждения и достопохвалните прѣобразования на царското правителство, като сж ограничени въ усжвршенството на веществениятъ и моралниятъ успѣхъ и благоденствие на

всичкитѣ му безъ разлика поданници, то никой неможе да откаже, че Българскиятъ народъ, който живѣе въ веляетѣтъ, и на когото състоянието и положението ни сж познати отъ близу, въ блаженството си е достигналъ до една стъпень по-горня отъ колкото са надѣваше.

Всичките Българи като познаватъ твхрдѣ добрѣ, че отъ съхранението на това имъ положение тие щжтъ са възползуватъ още повече, ако и да са стараятъ отъ душа и отъ сърдце за да усжвршенствоватъ срѣдствата за увардюванието му, но както въ всѣки единъ народъ тжй и мѣжду тѣхъ естествено са намиратъ едни низки хора, които искатъ да са възползуватъ отъ поврѣдата и злините на своите единородци. Тия хора, които живѣятъ въ съединените княжества и по други нѣкои мѣста, поощряеми въ тия ся мнѣния още повече отъ нѣкои иностранны подбудители и внушители, които искатъ да са възползуватъ отъ размжтеното и неспокойственното положение на царското правителство, сжставиха и испратиха въ отсамнината страна нѣкоколко хайдутски чети, съ цѣль да са наруши общата тишина и спокойствието въ това мѣсто, а за да би са упазило това тѣхно зло намѣрение, и за да би са умножило разбойничеството имъ спорядъ както искатъ тѣ, измайсторосватъ всѣкакви лукавства, щото да прѣдставятъ работата като една сжща буна.

Отъ сжставлението още на тази бунтовническа сбирщина, правителството е узнало всѣко едно нейно движение и прѣдприятие, и съ врѣме още зе дѣятелни мѣрки, чрѣзъ които да не остави да тури въ дѣйствието злото си намѣрение, слѣдователно тази сбирщина щомъ захвана да работи и дѣломъ, тя подпадна въ ржцете на законното наказание,

което не е нѣщо за сжжалѣние. Обаче най-жалостното е това, че нѣкои неопитни лица отъ жители на нѣколко градове, като неможаха да узнаятъ пристрастното мнѣние на тази бунтовническа сбирщина, съобразиха са съ умовете ѝ та я послѣдовахъ, и като неможаха прѣдварително да проумѣятъ злощастното слѣдствие на това имъ послѣдованіе, изгорѣхъ въ огнѣтъ на буната и най-послѣ са на-казахъ.

Споредъ насъ, отъ минаването въ отсамната страна на тия врѣдителни лица, нищо друго не виждаме за сжжаление, освѣнъ убиваніето на невинните петъ турски юноши, а това приключение може би да е разгласило какво влияние и сила има правителството, и въ същото время е показало до каква стѣпень сж прѣдани и вѣрни бжлгарите прѣдъ господарѣтъ си; защото въ Бжлгария ако би да има хора, които да могатъ да направятъ една буна и и едно зло, тѣ сж разбойниците които напрѣди минахъ отъ Влашко въ отсамната страна. На вторииятъ день обаче слѣдъ прѣминуваніето имъ, оставиха само диритѣ си, и слѣдъ три дни когато бѣха на число около тридесять души, сбихъ са съ дванадесять души Турци селяни, (на които мисляхъ да нападнатъ), и повечето като са наранихъ съ малки сачми, другите са избихъ и са сжкрушихъ сжвѣмъ. Отъ тия тридесять и два души разбойници, освѣнъ прочутиятъ имъ войвода Тотю, който са нарани по ржката съ сачми, заедно съ четирмата си другари, всичките други са изловиха и наказаха сжотвѣтственно съ дѣлата си.

Единиятъ отъ тия петима души на име Странджя Никола като са раздѣлилъ отъ тѣхъ, зе са извѣстие че са криялъ тукъ-тамъ, но причината за гдѣто до сега не са е уловилъ е, че той са билъ

опасалъ съ единъ зеленъ поясъ и вързалъ на главата си една чалма, които билъ зелъ отъ едно отъ убитите турчета при Свищовъ, и съ този изглѣдъ, гдѣто отидялъ показвалъ са за турчинъ, но както и да е и той ще са улови наскоро.

Слѣдователно, неприятелите които нагласихъ тази буна, нѣма вече какво да кажатъ лично или посредствено, за влиянието и за бързите и дѣятелните мѣрки на правителството.

Тие бунтовници, и ония на които тие са уповаватъ, мислятъ че Българския народъ ще са излже на сладкия гласъ на свободата и че съ ржцѣте си ще си ископаятъ гробовете. Обаче противното на това тѣхно суетно вображение са доказа най-напрѣдъ отъ това, гдѣто Българите съ едно вжодушевление и распаленность гонихъ разбойниците съ сопи по горите и планините, и отпослѣ за да би изразили още единъ пжтъ своята преданность която имжтъ кжмъ господаря си, и за да обявжтъ публично, че тие сжвѣмъ не са сжобразяватъ съ миѣнието и съ цѣльта на тия бунтовници, всичкиятъ народъ, даже и самите селяни побрзахъ да протестираатъ съ подписите си противъ постжпките и прѣдприятията на рѣчените разбойници.

Понеже отъ всеко мѣсто са испрацатъ до печатницата ни такива протести, ние са задоволяваме за сега да обнародваме въ днешниятъ си брой долниятъ протестъ, който дойде отъ Тжрново.

